శ్రీ

ఆంధ్రకవితరంగిణి

రెండవ సంపుటము

ర చ యి త:

శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు

హిందూ ధర్మశాస్త్రి గ్రంథ నిలయము

కపిలేశ్వరపురము (తూర్పుగోదావరిజిల్లా)

శ్రీ

ఆంధ్రకవితరంగిణి

రెండవ సంపుటము

రచయిత:

శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు

హిందూ ధర్మశాస్త్రి గ్రంథ నిలయము
కపిలేశ్వరపురము (తూర్పుగోదావరిజిల్లా)

ద్వితీయ ముద్రణము
1956

వెల
రు -౩-0-౦

శ్రీ ఆనందతీర్థ ప్రెస్:
రామచంద్రపురం

విషయసూచిక

శ్రీ రామచంద్ర

ఆంధ్రకవితరంగిణి

రెండవ భాగము

9. జయదేవకవి

ఈ కవినిగూర్చిన చారిత్రాంశములేమియుఁ దెలియవు. లక్షణవేత్తలు కొందఱు జయదేవఛందమను ఛందోగ్రంథమునుండి తమ లక్షణగ్రంథములలోఁ గొన్ని యాంధ్రపద్యముల నుదాహరించి యుండుటచే నీతనిపేరు తెలియవచ్చినది. కవిజనాశ్రయమునం దీతనిపే రుదాహరింపఁబడి యుండుటచే నీతఁడు పదుమూఁడవ శతాబ్దికి పూర్వుఁడని యూహింప నగుచున్నది. ఈక్రిందిపద్యము జయదేవఛందములోని దని యానందరంగరాట్ఛందమునందు కస్తూరిరంగకవి యుదాహరించి యున్నాఁడు.

గీ. రహిఁగ లఘులకు లఘులకు బ్రాసయతు లొ
నరుప నవి యభేదప్రాసవిరతు లగును
గళల విలసిల్లు నీనిందునెల యనంగ
జాడ నేసె రాముఁడు సప్తతాళములను.

అప్పకవి యీ జయదేవఛందమును బేర్కొనలేదు.

కవిజనాశ్రియమున

క. జయదేవాదిచ్ఛందో
నయమున సంక్షేపరూపునం జెలువుగ మ
ల్లియరేచన సుకవిజనా
శ్రయుఁ డీఛందంబుఁ జెప్పెజనులకుఁ దెలియన్.

అని చెప్పియుండుటచే నీతఁడు కవిజనాశ్రయకర్తకుఁ బూర్వుఁడను టకు సంశయము లేదు. ఈ జయదేవుఁ డెవ్వరో, యెచ్చటివాఁడో తెలియలేదు. సంస్కృతభాషలోఁ గృతులను రచించిన జయదేవులు ముగ్వురున్నారు.

౧. ప్రసన్నరాఘవ మను నాటకమును చంద్రాలోకమను నలంకార శాస్త్రమును సంస్కృతభాషలో రచించిన యాతఁడొక జయదేవుఁడు. ఇతఁడు వంగదేశీయుఁడగు బ్రాహ్మణుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు. సుమిత్రామహాదేవుల తనయుఁడు. ఇతఁడు పదునాఱవ శతాబ్దివాఁడని శివరామమహాదేవపరంగిపాయి బి. ఏ. గారును, అక్కిరాజు ఉమాకాన్తము గారును వ్రాసియున్నారు. క్రీ. శ. ౧౩౦౦ ప్రాంతమువాఁడని మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగా రభిప్రాయపడియుండిరి.

౨. సంస్కృతమున గీతగోవిందమును రచించిన దింకొకజయదేవుడు ఇతఁ డుత్కలదేశీయుఁడు; భోజదేవునకును రాధాదేవికిని జనియించిన వాఁడు, క్రీ శ. ౧౦౮౦-౧౧౪౦ సంవత్సరముల నాఁటి వాఁడు.

౩. రాధామాధవమను సంస్కృతకావ్యమును రచించిన జయదేవుఁడు మఱియొకఁడు. ఇతనిని, చింతలపూడి యెల్లయకవి తన యాంధ్ర రాధామాధవమున నిట్లు నుతించియున్నాఁడు.

క. నుతియింతు వాగ్విశేష
స్థితి రాధామాధవంబు చెప్పినవిద్వ
చ్చతురానను శీలాచల
పతిహితు జయదేవు సుకవి పంచప్రదమున్.

రాధామాధవకర్తయు గీతగోవిందకర్తయు నొక్కఁడే యని కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారును, వీరిరువురును భిన్నులని నడకుదుటి వీరరాజు పంతులుగారును. అక్కిరాజు ఉమాకాన్తముగారును వ్రాసి యున్నారు.

ఛందోగ్రంథమును వ్రాసిన జయదేవుఁ డీమువ్వురిలో నొక్కఁడో, వేఱొక్కఁడో చెప్పఁజాలము. ఉత్కలవంగదేశము లాంధ్రమున ఛందస్సును వ్రాసిరని తగినయాధారము లుండినఁగాని విశ్వసింపఁజాలము. రాధామాధవకర్తయైన జయదేవుఁ డెప్పటివాఁడో ఎప్పటి వాఁడో తెలియలేదు. ఈతఁడే ఛందోగ్రంథమును రచించినవాఁడని తోఁచుచున్నది. శృంగారమాధవీయమను సంస్కృత కావ్యమును రచించిన జయదేవుఁ డింకొకఁడుండెనని కొందఱు అనుచున్నారు. శృంగారమాధవీయమే, రాధామాధవమని కొందఱి యభిప్రాయము.

గంగేశపండితుని తత్త్వచింతామణి యను తర్కశాస్త్రమున కాలోకమును రచించిన జయదేవుఁడు పైనఁ జేర్కొనబడిన వారిలో నొకఁడో, భిన్నుఁడో తెలియదు.

ఎట్లయినను, నాంధ్రమునఁ ఛందస్సును రచియించిన జయదేవుని గూర్చి యింకను దెలిసికొనవలసియున్నది.

10. వాదీంద్రచూడామణి

ఇతఁడు జైనసమయావాహ్యుఁడు. కవిజనాశ్రయకర్త యని యనుకొనుచున్న రేచనకు గురువు ఇతనినామము వాదీంద్రచూడామణియని కొందఱనుచున్నారు. ఇతఁడాంధ్రమున నొక లక్షణగ్రంథమును రచించెనని చెప్పెదరు. ఆగ్రంథనామమును కవినామము నొక్కటియే. అప్పకవి యాపేరును తద్గ్రంథాదిని ఆంధ్రలక్షణ గ్రంథములలోఁ జేర్చియున్నాఁడు కాని యందలిపద్యముల నుదాహరించియుండలేదు. కస్తూరిరంగకవి తన యానందరంగరాట్ఛందమున మల్లన వాదాంగచూడామణి" యని యొక లక్షణగ్రంథమును జేర్కొని యందలిపద్యములను లక్ష్యములుగాఁ జూపియున్నాఁడు. అదియు నీవాదీంద్రచూడామణియు నొక్కటి గాదనుకొనియెదను. ఈతనిని గూర్చి యింక నేమియుఁ దెలియదు. ఇతనిని, రేచనకాలమువారిలో జేర్చుట సమంజసమని యట్లు చేయుచున్నాఁడను.

కవికర్పటిక యను నొక చిత్రకావ్యమును సంస్కృతభాషలో రచియించిన వాదీంద్రచూడామణి యొకఁడు కలఁడు అతఁడే యీతఁడేమో! అతనినిగూర్చి సంస్కృతవాఙ్మయమునందిట్లు చరిత్రము వ్రాసియున్నారు.

"కవికర్పటిక— అను నొక చిత్రకావ్యము కలదు. దీనికర్త వాదీంద్రకవి. దీని దేశకాలములు తెలియవు కాని, ఇది యర్వాచీనమే. దీనిప్రయోజనము కవియిట్లు తెలిపియున్నాఁడు.

శ్లో. యత్నాదిమాం కంఠగతాం విధాయ
శ్రుతోపదేశా ద్విదితోపదేశః ।
అజ్ఞాతశబ్దాదివినిశ్చయోఽపి
శ్లోకం కరోత్యేవ సభాసు శీఘ్రమ్.

ఈ గ్రంథములోఁ జూపిన పదవాక్యములను వల్లించియున్నచో ఆయా ఛందస్సులలో శ్లోకము చెప్పవచ్చును. ఆపదవాక్యములక్రమము జ్ఞప్తియందుంచుకొన్నఁ జాలును. ఇందుకుఁ జయదేవుఁడు వర్ణనకు కల్పించవలసినవి- ఐదక్షరముల పదములు. కర్పూరపూర- డిండీరపిండ- రజనీకర ఇత్యాదులు. వీని తరువాతఁ జేర్పవలసినట్లు వల్లించవలసిన మూఁడక్షరములపదములు - నీకాశమ్ - సంకాశమ్ - ఇత్యాదులు. ఇపుడు, కర్పూరపూరనీకాశమ్ అని యనుష్టుప్ఛందస్సులో నొకపాదము వచ్చినది. ఇట్లే నాలుగుపాదములకుఁ దగిన పదములపట్టిక లిందుఁ గలవు. ఈ విధముగా శార్దూల విక్రీడితాది వృత్తములకునుగలవు. "విఖ్యాతో గుణశాలినాం విద్యానయం రాజతే" ఇత్యాదులు.

వాగీంద్రచూడామణికవి, ఛందోగ్రంథమునే కాకుండ ఆదిపురాణమునుగూడ నాంధ్రమున రచియించెనని, శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు వ్రాసియున్నారు. అప్పకవి వికల్పయతి కుదాహరణముగా నాదిపురాణములోనిదని "వికనాఁడిందుధరుండు" అనుపద్యము నిచ్చియున్నాఁడు. ఆపద్యము నాచనసోముని యుత్తర హరివంశములోనిది. ఈపద్య మాదిపురాణములోనిది కాకపోయినను అప్పకవి యాదిపురాణము నెఱింగియున్నాఁడనుట నిశ్చయము. కాని యాతఁడెఱిగిన యాదిపురాణము వాగీంద్రచూడామణి దగునో కాదో చెప్పుట కవకాశము లేదు. తెనాలి రామకృష్ణకవి ఆదిపురాణమును రచించెనని యొకప్రతీతికలదు. ఏయాదిపురాణమును నిప్పుడు కన్పించుట లేదు. వాగీంద్రచూడామణి యను ఛందోగ్రంథమును నిప్పుడు కన్పడకపోవుటచే నీకవినిగూర్చి వ్రాయుటకేమియు లేదు. ఈకవినిగూర్చి తెలిసికొనుటకింకను ప్రయత్నము జరుగవలసి యున్నది. ఇతనికాలము వేఱువిధమున స్థిరపడువఱకును పంద్రెండవ శతాబ్ది ప్రథమార్ధమని యనుకొందము.

కస్తూరిరంగకవి యుదాహరించిన సాదాంగమూడావణియు సీవాడీంద్రమూడావణియు నాకట కానితోఁజినను భాషాపరిశోధకుల కొఱకు రంగకవి యుదాహరించిన నక్షత్రపద్యములు నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

చ. పరగ ధరాధిదైవతము పచ్చనికాంతియు శూద్రజాతియా
నరయ బుధుండు తద్గ్రహము హాలకవర్ణము తెంచు తప్పులం
బుధిశలన మొప్పఁగా హరిణయోనియు వృశ్చికరాశి సిద్ధదే
శ్లేషనతారనైర్మృగనాసంగముమున్) మానుగణంబు శంకరా!

చ. నల మదధిదైవముగా నలితనపిప్పళకాంతి కులంబు విప్రుఁడుగా
ఫలము ధనంబు తద్గ్రహము భార్గవుఁడాతనివర్ణ మొప్పఁగాఁ
వెలుపు జలంబు తారకము తెల్లమిగా ధనురాశి యోనియుఁ
(తారయును పెల్లమిగా ధనురాశి రాశియుఁ)
బలిముఖ మాగణంబు నృగణంబుగ యగణాను కీశ్వరా
(బలిముఖయోనియుఁ నరగణంబగు నక్షత్రము శంకరా)

చ. జ్వలనుఁ డధీశుఁడున్ గులము క్షత్రియముగ నవసంపుగాంతినిం
పలరు గ్రహంబు భూతనయుఁ డాతఁడు రక్తపువన్నె పావకా
ర్కులితతారకైత్యగణ మయ్యజయోనియు మేషరాశియుఁ
ఫలము భయప్రదంబు రగణంబునకుఁ ద్రిదశేంద్రవందితా!

చ. అనిలుఁ డధీశుఁడుఁ గువలయంబులకాంతి కులంబు హీనముగ
ఘనగ్రహ మాశనైశ్చరుఁడు చాలఁగ నంపుగువన్నె తౌలయాఁ
దనరఁగ రాశి స్వాతియగు దానిఫలంబు జయంబు దానవం
బొనర గణంబు నామహిషయోనియుఁగుఁ నగజాన కీశ్వరా!

చ. నెఱయ నభంబు దైవతము నీలపుఁగాంతియు విప్రజాతి గీ
ర్పతిఁడుఁ గ్రహంబుఁ గాంచనపువర్ణ మతండు ఫలంబు చెప్పనై

స్థైర్యము నారపృష్టమియు వాలినఁ గర్కటరాశి మేషమా
నీకుఁ దగుయోని దేవగణ మీతగణంబున కిందుశేఖరా!

చ. కరివదనాధినాథమునఁ బరఁగ నాట్కలమున్ గుమవింద కాంతియున్
రవిగ్రహ మొప్పఁగా నతఁడు రక్తపువర్ణము సింహరాశియు
న్నవ వగు రోగమూషలము తారకయుత్తరఫేను యోని మా
నవగణమున్ దలంప జగణంబునకున్ ద్రిదశేంద్రవందితా!

ఉ. చంద్రుఁ డధీశ్వరుండు డగ్గృతసారము కాంతియు నిక్కలంబు త
ద్వంద్రమఁడే గ్రహంబతని చాయయుఁ దెల్పు వృషంబు రాశిభో
గీంద్రసుయోని దేవగణ మిప్సితసౌఖ్యము తత్ఫలంబిలన్
జంద్రసితార యొప్పఁగను జంద్రధరా భగణాన కెప్పఁగన్!

చ. గుణముల కెల్ల నాకరము కోరి కృతీంద్రునిడాసి యున్నదు
ర్గుణగణదోషముల్ చెఱచుఁ గోరినవస్తు వినూత్నరత్నభూ
షణముల నిచ్చుఁ గొప్పన లసత్కవిశేఖరు లెంచు సర్వల
క్షణములు గల్గియొప్పు బుధసన్నుతమై నగణంబు శంకరా!

11. రేచన

కవిజనాశ్రయ మనియు, భీమ ఛందస్సు, అనియు పిలువఁబడి యొడి లక్షణగ్రంథమును రేచన యనియెడు కవి రచియించెనని గ్రంథాంతపద్యగద్యాదులవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కాని యిది వేములవాడ భీమకవి కృతమని ప్రతీతి యుండుటచే నావిషయమును

గూర్చి భీమకవిచారిత్రమున విపులముగాఁ జర్చించి యీగ్రంథము వేములవాడ భీమకవికృతము కాదని నిర్ణయించియుంటిని. వేములవాడ భీమకవిగాక వేఱొకభీమన దీనిని రచియించియుండవచ్చునని యూహ కలుగుచున్నది. కాని యాభీమన యెవ్వరో తెలియకపోవుటచేఁ బ్రయోజనకరమైనను, దీనినుగూర్చి వ్రాసినచో భావిపరిశోధకుల కనుకూలముగ నుండునని యీచరిత్ర వ్రాసితిని. భీమకవిచారిత్రమున నుదాహరించిన పద్యగద్యములనుబట్టి యితఁడు జైనవైశ్యుఁడనియు, వాదీంద్రచూడామణి శిష్యుఁడనియు, కవిజనాశ్రయ శ్రావకాభరణాంక బిరుదములను వహించినవాఁడనియుఁ దెలియుచున్నది. ఇతనినివాసము, నిజామురాష్ట్రము.

శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు పంతులుగారు కాకతీయాంధ్రరాజయుగచరిత్రములో "భీమనపోషకుఁడైన గోకర్ణుఁడు వాదీంద్రచూడామణియను జైనసమయాచార్యుని శిష్యుడు. వర్ధమానపురాధీశ్వరుఁడు. ఇతఁడు భీమకవికిఁ గర్తృత్వ మారోపింపఁబడిన కవిజనాశ్రయమను ఛందోగ్రంథమును రచించి, కళ్యాణపురాధీశ్వరుఁడైన చాళుక్యజగదేకమల్లుని సేనాపతియగు రేచభూపాలున కంకితముచేసెను. ఈ రేచనకుఁ గవిజనాశ్రయుఁడనియు, గోకర్ణునకు శ్రావకాభరణాంకుఁడనియు బిరుదనామములు కలవు. కవిజనాశ్రయములో నాలుగాశ్వాసములును జైనకావ్యశాస్త్రముల ననుసరించి వాగ్దేవతాస్తుతితోఁ బ్రారంభింపఁబడినవి. వేములవాడ భీమకవి రచించినది నృసింహపురాణము గాని కవిజనాశ్రయము కాదు" అని వ్రాసియున్నారు. వీరభద్రరావుగారి యభిప్రాయము ననుసరించి కవిజనాశ్రయకర్త గోకర్ణుఁడనియు, రేచన కృతిపతియనియుఁ దేలుచున్నది. దీనినిబట్టి రేచన, కృతిపతియే గాని ప్రణేతకవి కాఁడనియు, రేచన రచించినట్లు కన్పట్టుచున్న గద్యపద్య

ము లన్నియుఁ బ్రక్షిప్తము లని వీరభద్రరావుగా రూహించినట్లు తోఁచుచున్నది. గన్నయ్యంకలి శ్రావకాభరణాంకబిరుదము గోకర్ణునిదని వారియూహ, కాని యదిసత్యము కాదు. కవిజనాశ్రయ శ్రావకాభరణాంకబిరుదము లోకయవ్యక్తికే సంబంధించినట్లు గన్నడుపద్యములనేకము లున్నవి. అందుచే వీరభద్రరావుగారి యూహలు సరియైనవి కావు. ఈ రేచన జగదేకమల్లుని సేనాపతి యనుట కాయన కెట్టి యాధారము లభించెనో తెలియదు. కవిజనాశ్రయమున రేచనను సంబోధించిన విశేషణములలో సేనాధిపతి యని యర్థమిచ్చు పదమొక్కటియును లేదు. కావున నీతనిని సేనాధిపతియని చెప్పరాదు. సేనాధిపతి రేచన, యీ రేచనకంటె భిన్నుఁడై యుండును. కవిజనాశ్రయకర్త గోకర్ణుఁడనుటయు వాస్తవము కాదు. కస్తూరి రంగకవి గోకర్ణుని ఛందస్సనియు, భీమన ఛందస్సనియు, వేఱువేఱుగా వ్రాసి వేఱువేఱు పద్యముల నుదాహరించి యున్నాఁడు. అప్పకవికూడ గోకర్ణఛందంబును, కవిజనాశ్రయంబునని వేఱువేఱుగా నుదాహరించి యున్నాఁడు. గోకర్ణుఁడు రెండు ఛందోగ్రంథములను వ్రాయుట యసంభవము. కావున కవిజనాశ్రయకర్త గోకర్ణుఁడు గాఁడనుట నిశ్చయము.

కవిజనాశ్రయ రచనాకాలమును నిర్ణయించుట కాధారములు లేవు. కవిజనాశ్రయకర్త వేములవాడ భీమకవి కాఁడనియు రేచన జగదేకమల్లుని సేనాపతి కాఁడనియు నిర్ణయించినప్పుడీకవి రేచన కాలమును జెప్పుట దుస్సాధ్యమైనది. అయినను సాధనాంతరము లభించువఱకును, రేచన భీమకవి కాలమువాఁడని ప్రస్తుత మూహించుట మంచిదని యట్లు చేయుచున్నాఁడను.

(బ్రహ్మశ్రీ) వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు పట్టాభిషేక సంచిక యందు "నన్నయకుఁ బూర్వము ఛందస్సు" అను వ్యాసమున నిట్లు వ్రాసియున్నారు.

"ద్రావిడభాషలో 'యాప్పెరుంగలమ్' అను ఛందోగ్రంథము పదునొకండవ శతాబ్దిని కలదు. అందు సంస్కృత కర్ణాటాంధ్రఛందస్సుల ప్రస్తావన మున్నది. "వాంచియార్ శెయిదవడుగుచందవుం" అని యున్నది. అనఁగా వాంచియ రచించిన తెలుఁగు ఛందమును జూచి తానా గ్రంథమును రచించినట్లు గ్రంథకర్త చెప్పుకొనుటలోఁ గలదు. ద్రావిడనిఘంటు కార్యాలయమున విద్వాంసులుగా నున్న శ్రీ మూ. రాఘవయ్యంగా రిదిగుర్తించిరి. శ్రీరంగస్వామి సరస్వతిగారి వలన నిదివిని శ్రీ రాఘవయ్యంగారిని గలిసికొని సరిగా విచారించితిని. వాంచియ యను నాంధ్రఛందః ప్రణేత మనకుఁ దెలియరాకున్నాఁడు. ప్రాచీనప్రతుల లిపిరీతిని బరిశీలించినవారు "వాంచియార్" అనుపదము "రేచియార్"గా నుండనగు ననిరి. కొన్ని సంస్కృత శబ్దములు గూడ నందిట్లే వికృతిని బొందియున్నవి. రేచియార్ అని యగు రేని యాగ్రంథము రేచియ (రేచన) రచియించిన కవిజనాశ్రయ మగును. ఆద్రవిడ గ్రంథకర్త జైనుఁడు. ఈ రేచియయును జైనుఁడే. ఇది యొకపొందిక యగును. ఇట్లగునేని కవిజనాశ్రయము పదునొకండవ శతాబ్దికిఁ దర్వాతది కాకపోవును..." శ్రీశాస్త్రిగారు వ్రాసిన పై విషయము ధ్రువపడునేని (రేచనకృతమగు) కవిజనాశ్రయము నన్నయకు మున్నె పుట్టినదే యగును"

(భారతి సం ౧౧. భా ౧ పుట ౩౫౬-౩౫౭)

ఈవిషయమున నింకను బరిశోధన మావశ్యకమై యున్నది. "యాప్పిరుంగలమ్" అను ద్రావిడగ్రంథమును, ఆనాఁటి కర్ణాటకగ్రంథములను గవిజనాశ్రయమును బరిశీలించి చూచినఁగాని యితమిత్థమని నిర్ణయింపలేము.

కవిజనాశ్రయమున "మల్లియరేచా" యను సంబోధనము పలుతావుల నుండుటచే రేచనతండ్రి మల్లియ యనుట నిశ్చయము. కాని

యీవల్లియ యుదంతమును దెలియలేదు. కవిజనాశ్రయము, చిన్నకోట పెద్దన్నకృత కావ్యాలంకార చూడామణికిఁ దరువాతిదనియు, దీనికర్త వేములవాడ భీమకవియే యై యుండుననియు నిది పదునాల్గవ శతాబ్దియందు జన్మించి యుండుననియు, బ్ర. వ. చినసీతారామశాస్త్రులు గారు భారతి పత్రికలో వ్రాసియున్నారు. కాని వారితో నే నేకీభవింపఁజాలకున్నాఁడను.

కవిజనాశ్రయము పుట్టినదిపుట్టినట్లుగా లేదనియు, నందు తరువాతివారి పద్యములు కొన్ని కలసినవనియు, వప్పకవి చెప్పియున్నాఁడు. కొంతవఱకీవిషయమును బ్ర. జయంతి రామయ్య పంతులుగారు పరిశోధించియున్నారు. వారి పరిశోధనాఫలితమే యిప్పు డాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారు ప్రకటించిన కవిజనాశ్రయము. ఈగ్రంథమునుగూర్చియు నీకవి రచననుగూర్చియు నింకను బరిశోధన మావశ్యకమై యున్నది. ప్రస్తుతమున నీకవినిగూర్చి యింతకంటె నేమియు వ్రాయఁజాలను.

12. ఉదయాదిత్యుఁడు

ఇతఁడుదయాదిత్యాలంకార — మను గ్రంథమును రచియించెనఁట. ఇది కన్నడగ్రంథమో, ఆంధ్రగ్రంథమో తెలియదని గోలకొండ కవుల సంచికలో వ్రాసియున్నారు. గ్రంథము లభింపకపోవుటచే నీతని యుదంత మేమియుఁ దెలియుటలేదు. ఇతఁడు నిజామురాష్ట్రమందలి వర్ధమానపురమును బరిపాలించిన రాజనియు, ఇతనికి భీమచోడుఁడు గోకర్ణచోడుఁడు నను నిరువురు తనయులు గలరనియు నీగోకర్ణుఁడే

గోకర్ణఛందస్సు అను లక్షణగ్రంథమును రచియించెననియుఁ జరిత్రకారులు చెప్పుచున్నారు. గోకర్ణునిగూర్చి వేఱొకచో వ్రాసియుంటిని. ఉదయాదిత్యుఁడను పేరుగలవా రిరువురో ముగ్గురో యున్నారు. అందీతఁ డెవ్వఁడో తెలిసికొనవలసి యున్నది. ఈతఁడు రచించిన దాంధ్రగ్రంథమో, కన్నడ గ్రంథమో తెలియనవు డీతనినిగూర్చి పెంచివ్రాయుటవలన నుపయోగ ముండదని యింతటితో విడచివైచితిని. ఉదయాదిత్యుఁడు భీమ, గోకర్ణుల కగ్రజుఁడనియు, మైలాంబ కుమారుఁడనియు నొక శాసనమునం దున్నది. (హై. శా. సం. సంఖ్య ౩౬)

—*—

13. గోకర్ణుఁడు

"గోకర్ణఛందస్సు" అని పిలువఁబడియెడి లక్షణగ్రంథమున కీతఁడు కర్త. ఆగ్రంథమిప్పు డెచ్చటను గన్పట్టుట లేదు. అప్పకవి తన యప్పకవీయమున, గోకర్ణఛందస్సును స్మరించి యున్నాఁడు. కాని యందుండి పద్యములను లక్ష్యములుగా నీయలేదు. కస్తూరిరంగకవితన యానందరంగరాట్ఛందమున గోకర్ణఛందస్సులోనివని కొన్ని పద్యములను లక్ష్యములుగాఁ జూపినాఁడు. గ్రంథము లభింపకపోవుటచే నీతఁ డెప్పటివాఁడో, ఏకులమువాఁడో, ఎచ్చటివాఁడో, తెలుపుట కవకాశము లేదు. ఇతఁడు జైనుఁడని కొందఱనుచున్నారు. కొందఱీతఁడు సూర్యవంశక్షత్రియుఁ డనుచున్నారు. శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారును చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారును, వేములవాడ భీమకవి రచించి రేచన పేరుపెట్టెనని చెప్పఁబడియెడి కవిజనాశ్రయమను లక్షణగ్రంథమే గోకర్ణఛందస్సనియు, దాని నీగోకర్ణుఁడే రచియించెననియు వ్రాసియున్నారు

కాని యది సత్యమైనట్లు కన్పట్టదు. ఈవిషయమును భీమకవి చారిత్రమునను, రేచనచారిత్రమునను విపులముగాఁ జర్చించియున్నాఁడను.

ఈగోకర్ణుఁడు నిజామురాష్ట్రమందలి వర్ధమానపురమును బరిపాలించిన సూర్యవంశపు క్షత్రియుఁడనియు నితనికిఁ దండ్రి యుదయాదిత్యుఁడనియు, భీమచోడుఁ డగ్రజుఁడనియు, నీతఁడు కాకతి రుద్రదేవుని కాలములో నున్నవాఁడనియు, చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు కాకతీయాంధ్రరాజులచరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. శ్రీరామకృష్ణకవిగారును అట్లే యభిప్రాయపడిరి. ఆకాలమున గోకర్ణచోడుఁడున్నమాట వాస్తవమే కాని, యాతఁడు ఛందోగ్రంథమును రచించెననుట కాధారములను వారు చూపలేదు. అట్టి యాధారములు లభించువఱకును గోకర్ణఛందస్సును రచించినవాఁడు, వర్ధమానపురపాలకుఁడగు గోకర్ణుఁడని తలంపవీలులేదు ఈ క్షత్రియగోకర్ణుఁడు వాగీంద్రచూడామణి యను జైనసమయాచార్యుని శిష్యుఁడని వీరభద్రరావుగారు వ్రాసియున్నారు. కాని యందులకును నాధారములేదు. ఆధారరహితములైన యట్టి సిద్ధాంతములనుబట్టి ఛందస్సును రచించిన గోకర్ణుని కులగోత్రకాలముల నిర్ణయింప వలనుకాదు. కాలము తెలియకపోయినను, రేచనతోను, వాగీంద్రచూడామణితోను సంబంధించిన కథయొకటి చెప్పఁబడియుండుటవలనను, గోకర్ణచోడుఁడు పండ్రెండవ శతాబ్దివాఁడగుటను వీతనిని పండ్రెండవ శతాబ్దియందుఁ జేర్చితిని. ఆనందరంగరాట్ఛందమున నుదాహరింపఁబడిన గోకర్ణఛందస్సునందలి పద్యముల నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను.

రుద్రదేవుని హనుమకొండ శాసనమున గోకర్ణచోడుని పేరుదాహరింపబడినది. కాని యాతఁడు పండితుఁడనిగాని, కవియనిగాని యందుఁ జెప్పఁబడలేదు. గోకర్ణచోడుని తల్లియైన మైలాంబ వ్రాయించిన పానగల్లుశాసనము (హై. శా. సం. నెం ౩౬ కు) లో గోకర్ణ

చోడునిపేర గలదు. ఇతఁడు కవియని యూహించుటకు దగిన యాధారము లందును లేవు. గోకర్ణచోడుఁ డిరువురు బ్రాహ్మణులకు దన మొసంగి వ్రాయించిన శాసనము (హై. శా. సం. నెం 32 రు) లో గూడఁ దాను పండితుఁడనని చెప్పుకొనలేదు. ఇతని కోడూరి శాసనమందును స్వప్రశంస లేదు. ఈ కారణములచే గోకర్ణఛందస్సును రచించినకవి గోకర్ణచోడుఁ డని నిశ్చయింపలేకున్నాము. సుప్రసిద్ధచరిత్రకారులగు శ్రీరామకృష్ణ కవిగారును, వీరభద్రరావుగారును. ఛందస్సును రచియించిన డీగోకర్ణచోడుఁడే యని చెప్పియుండుటచే వారి మాటలను గాదనరాదని తోఁచుచున్నను, దగినయాధారములు లభింపకుండుటచే, వాఁడే యితఁడని నిర్ణయించుట కవకాశము లేకపోయినది. ఈ యిరువురు నొకవ్యక్తియే యని నిర్ణయమగునెడల వీరని చారిత్రమున వ్రాయవలసిన యంశము లింకను జాలగలవు. వీరిరువురును భిన్నవ్యక్తులను నూహచే నావిషయములనిటఁ బ్రస్తావింపలేదు.

క. * నయలం జెప్పిన శుభ మగు
జయలం జెప్పినను బతికి జయకీర్తుఁ గుఱ్ఱ
రయలం జెప్పిన నెంతయుఁ
బ్రియ మగు మఱి మయలఁ జెప్పఁ జెంపొనరించుఱ్ఱ.

క. పతితారకుఁ బద్యము ఖ
స్థితతారకమునకుఁ జెలిమి తెలియక జనుఁడై
కృతి యొండెఁ బద్య మొండెను
విదితంబుగఁ జెప్పనతఁడు వీరిఁడి కాఁడే.

---

* కవిజనాశ్రయమునందు "నయలం జెప్పిన శుభమగు జయలం జెప్పినను బతికి జయకీర్తుఁ గుఱ్ఱ మయలం జెప్పిన సౌఖ్యము రయలం జెప్పినను జెట్ట రయమున వచ్చుఱ్ఱ" అనియున్నది.

సీ. తగ ఋకారాన్వితంబు ద్విత్వంబు గాఁగ
బరఁగు సత్పురుషస్తుతిఁ బ్రాసమైత్రి
యక్షరప్రాసవిధి హాఁగని మొుకెట ననఁగ
సంభృతాశ్రితు డతఁడు శ్రోజ్జ్వలధి యనఁగ.

గీ. * యాదవశేషహావర్ణము లాదిబీదు
యుగము లై మవర్ణ విరామయుక్తి నలరు
మారుతాత్మజుఁ డెరిది సంయమి యనంగ
మదనజనకుఁడు దితిజసంహారుఁడనఁగ

క. వెలయఁగ వర్గువర్ణ శషసలు
గలసిన సరసవడి యండ్రు కవివరులెల్లన్
కలికావర్గువు తోఁటోఁ
గలపంగు పల్లకల్ల కందర్పవిభా!

క. ** మొదల నడుమంట లఘువులు
వదలవు యాంతలను వాని వరుసనె భజసల్
విదితంబులు గురువులు తుద
మొదల నడుమ మనల కెసఁగు మొగి గురులఘువుల్

వావిళ్ళవారు ప్రకటించిన సులక్షణసారమున నీక్రిందిపద్యము గోకర్ణ ఛందములోని దని చెప్పఁబడినది

క. కూర్చిరగ్రిహము క్రమ మగు
తారలు దిగ్గజములు భూమితంబులు వానిన్
జేరి యెదురెదుర నున్నవి
కూర్చిగతంబు లని యొతఁగికొను జ్వలితంబుల్

---

* ఈపద్యము అనంతుని ఛందమున అనంతుని దని యున్నది. అప్పకవియు ననంతునిదే యనినాఁడు. పెద్దిరాజుదని సులక్షణసార కర్త యనినాఁడు.

** ఇది రంగయ సర్వలక్షణసారములో నుదాహరింపఁబడినదని తంజావూరునందలి భాండాగార పట్టికలో నున్నది.

14. శ్రీపతిపండితుఁడు

(శైవమతవ్యాప్తికొఱకు పాటుపడిన పండితత్రయములో నీతఁడు మొదటివాఁడు.) శైవమతమును బోధించుచు నీతఁడు సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ గొన్ని గ్రంథములను రచించెనని ప్రతీతికలదు. ఈతని యాంధ్రగ్రంథము లేవియు గాన్పించుటలేదు. కాని ముందెప్పుడైన నీతని గ్రంథములు బయలుపడునేమో యనియు, భాషాభిమానులీతని గ్రంథములకై ప్రయత్నింతురనియుఁ దలంచి యాతనిచరిత్రము నిందుఁ జేర్చితిని. ఇతఁ డారాధ్యనియోగి బ్రాహ్మణుఁడు ఈతని నివాసము కృష్ణామండల మందలి బెజవాడ ఇతఁడు వేదవేదాంగములను జదివి పండితుఁడై, తపశ్శాలియై, శైవమతాభిమానియై యుండెడివాఁడు. ఒకనాఁడాయన కృష్ణానదికేగి స్నానముచేసి వచ్చుచుండఁగా వాన యేనుఁగెనుగన్యెను. పెనుఁగు వెడలిపోయిన పిదపఁ బోవచ్చునని యాయన యాప్రక్కనున్న యింటియరుగుపై కెక్కెను. ఆయిల్లొక గొడగరిది. (గొడగరి-గొడారి; మాదిగవాఁడు) ఇంతలో నాగొడగరి లోపలినుండివచ్చి "అయ్యా! నేను ప్రతిదినము నాల్గురు శివభక్తులకు భోజనమిడువాఁడను, నేఁడయిదుగురు మాత్రమే వచ్చియున్నారు. కావున మీరివాఁడు నాయింటభుజించి, నావ్రతభంగము కాకుండఁ గాపాడవలయును." అని ప్రార్థింప వల్లెయని యాపండితుఁడు వాని యింట భుజించెను. అదిచూచి బ్రాహ్మణులు శ్రీపతిపండితుని శిష్యుఁడైన యనంతభూపాలుని యొద్దకేగి యావృత్తాంతమును జెప్పి బ్రాహ్మణులందఱును పండితుని వెలివైచి యాతనికి నగ్ని నీయరైరి. పండితుఁడూరు వెలుపల నున్న శమీవృక్షమున నొకబట్టను ముడివైచి బెజవాడయందున్న యగ్ని యంతయునందుండునట్లు శాసించెను. బెజవాడయందగ్ని కఱవయ్యెను. ఆతని మాహాత్మ్యమున కచ్చెరువంది

ప్రజ లనంతపాల సహితముగ వచ్చి యాతనిఁ బ్రార్థించి వినమితులై క్షమాపణలు చెప్పుకొని యాపచ్ఛదమునుండి యగ్నిని గైకొని చనిరి. ఈకథను పాలకురికి సోమనాథుఁడును మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు నీక్రింది పద్యగద్యములలోఁ గీర్తించి యున్నారు.

"భక్తుండు శ్రీపతిపండితుం డీశు
భక్తుని కిలఁ గోటిబ్రాహ్మణులైన
నెనయన్న నాలుగనేఁ గోసివైతు
ననుచు ననంతపాలుని సభాస్థలిని
నెక్కొనఁగాఁ జంద్రనిప్పులు గాదె
చక్కన పాత్రిపచ్ఛడమున ముడిచె" బసవపురాణము.

క. ఒక్కఁడె దైవము శివుఁడని
నిక్కము సేయుటకు ముడిచె నిప్పులు పేరన్
సుక్కిక శ్రీపతిపండితుఁ
డక్కజముగ విజయవాడ నల జమ్మి శివా!

క. అతులిత శివభక్తునితోఁ
బ్రతి సేయఁగ రాదు కోటిబ్రాహ్మణులని శ్రీ
పతిపండితయ్య నిప్పులఁ
గుతుకమ్మతి న్మూటఁగట్టెఁ గొంగునను శివా!

శివతత్త్వధారము

ఈ శ్రీపతిపండితు వంశమున, కాశీనాథుఁడను నొకమహాపురుషుఁడు జన్మించి ఖ్యాతిగాంచుటచే నప్పటినుండియు నీవంశమువారు కాశీనాథునివారైరి. ధర్మాభ్యుదయ భద్రాయుశ్చరిత్రములను రచించిన కాశీనాథుని వీరారాధ్యుఁ డీశ్రీపతివంశములోనివాఁడే. ఈ శ్రీపతిపండితుని కథను వీరారాధ్యుఁడు తన ధర్మగుప్తాభ్యుదయమున నీక్రింది పద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు.

గీ. అనఘుఁ డప్పండితేంద్రుని నిజాంశభూతి
భవ్యులు శ్రీపతి మంచెన పండితులును
మల్లికార్జునపండితుఁ డెల్లజనులు
వినుతు లొనరింప వెలసి సత్కీర్తులమున!

గీ. వారు భువి వీరశైవ ప్రవర్తనంబు
బ్రాహ్మణాచార మగునంచుఁ బత్యమాన
వేద వేదాంత సిద్ధాంతసమ్మతముగఁ
దెలియఁ జేయుచు విలసిల్లి రలఘుమహిమ!

క. ధీరుఁడు శ్రీపతిపండితుఁ
డారయఁ బ్రాచీనదేశికాహ్వయుఁడు మహో
దారశివాద్వయమార్గ
స్ఫారధురంధరుఁడు లోకపావనుఁ డెన్నన్.

క. ఆగురుఁడు విజయవాటిని
భోగోజ్జ్వలమందిరమున బుధయుతుఁడై శై
వాగమనైగమబోధా
యోగమునఁ జరింపుచుండి యొకనాఁడనియెన్.

క. శివుఁడే దైవము ధరలో
శివభక్తులె సత్కులీనసిద్ధాంతపరుల్
శివమంత్రమె మనురాజము
శివునిప్రసాదంబె భోగశేఖర మరయన్.

వ. అని శపథంబుగాఁ బలుకుచు ననంతపాలదండనాయక మహీధ రాది ద్వ్యతతిసేవాయత్త చిత్తంబులం బ్రవర్తింపుచుండఁ బరవాది కోలాహలుండై జయవాటీపురంబున విజయధ్వజంబెత్తి మహోత్తర శైవాచార్యుండనఁ జెలంగుచుండి యొక్కనాఁడు.

సీ. సరసఁ గృష్ణానదీస్నానంబు గావించి
నిత్యకృత్యంబులు నెఱయఁదీర్చి
వచ్చుచోఁ బురవీధి వసుధేశుమదగజం
బరుసేరఁదోఁగుచు నచట నొక్క
గొడగరివాకిలిఁగడు జొచ్చి నిలిచిన
నంతఁ దద్గృహమేధి యరుగుదెంచి
శరణార్థి గురురాయ! సతతంబు నావ్రతం
బార్వ రయ్యలకు శివార్చనంబుఁ
దగ సలుపుచుంట నొకయయ తప్పకయ్యె
నేఁడు లింగైక్య మిఁక నాకు నిక్కమునిన
మంచిదని వానివ్రతి మొనరించి వేడ్క
వచ్చు దేశికుఁ గని పరవాదులుదరి.

క ఓహో, బ్రాహ్మణుఁడంట యితఁ
డోహో యగ్గొడగరింట నారోగించి మి
క్కిలిహి యొనరిచి వచ్చెను
ద్రోహంబని చుట్టుకొనిరి దుర్మతులగుచున్.

గీ. పరగ నీరీతిఁ బరవాదు లరవడించు
గతికిఁ దామున్న జేసినకడుఁ బ్రతిజ్ఞ
నిగమసమ్మతి రూఢిగా నెఱపఁ దలఁచి
వారు గొనిపోవ నృపసభఁ జేరె గురుఁడు.

వ. ఇట్లుపరవాదు లప్పండితేంద్రు ననంతపాలదండనాయక భావ
రాస్థానంబునకుఁ గొనిపోయి యున్నిరి.

క. గొడగరి మల్లయ యింటను
గడుపారఁగఁ గుడిచి రాఁగ గాంచితి మితఁడే

ర్పడ మీఁగుకు వెజ్జగు నని
కడుఁ దోఁచక యుంటి మిపుడు కలఁగుచు నధిపా!

సీ. అని యిట్లు విప్రులాడిన పలుకుచు సభ్యు
లా పండితులఁ జూచి యనఘచరిత
యిది యెట్టిదగునని మదలింపఁ జెలువున్న
సెలవుల శైవాటి చెలువు దనర
నింతయు నిజము మే మొనయ మున్నొనరించు
ప్రతిన యిట్టిద యసత్ప్రాజ్ఞులాక
మొనసి యాత్మాద్వైతమున శివాద్వైతము
నను జెందువారలఁ గినిసి జాతి

భేదమెంచఁగ రాదని పృథులశాస్త్ర
రీతులును మానివర్గంబు నీతి దెలియుఁ
డరసి జాబాలశతపథద్వయాదులందుఁ
బలుకు పలుకులు వినుఁడు విభ్రమము మాని.

సీ. వేదవేదాంతార్థవిధులచే సాధింప
గా లేక మూర్ఖులై కదిసి మీర
లగ్నిమీఁకిడమని యూర్పుల దిమీకుఁ
గలిగియుండినఁ గదా కడమమాట
అని కోపశిఖిపీక్షణాగ్రప్రచారినై
గరిగాని విస్ఫులింగములఁ దనువ
రోమలు గంటిడ ధరాభ్రమణంబుచే దిశల్
తుమ్మరిపారె చందమ్మ నెఱప

నగసభాగంబునం దిరుల్ గ్రిమ్ముకొనఁగ
సర్వశివాఘమును సభావదులు మూర్ఛ
వొందఁ వప్పుండితేంద్రుఁ డత్యుగ్రవేగ
పరణి లఘించెఁ దన్మహోస్థాపసిద్ధి.

వ. అప్పండితేంద్రుఁడు జయవాటికాపుర మల్లిఖార్జునాగ్నేయభాగం
బున నున్న శమీశాఖాసమీపంబునకు నరిగి యగ్నిదేవుని కభివందనంబు
ను బ్రమథగణస్తోత్రంబును గావించి వీరహోత్రు సాక్షింపుమఁ దన
మీఁది పట్టుపచ్చడంబునం గట్టి యిట్లనియె.

మ. వినుమీ పావక! శైవగేహములలో విశ్రాంతిఁ జక్కఁగాఁ బురం
బున నెందుఁ వసియింప కీ ఘనవిస్ఫూర్జన్మహంబుగా హరిం
ప్ర నగేంద్రాలయునాజ్ఞ దప్పి చనయుంబున్ మీఱితేని వీరభ
ద్రునిచే నీకగుభన్నముఁ దెలియుఁగా దోర్దాడ నింకేటికిన్.

ఏడుదినములు గడచినపిదప అనంతపాలాది దండనాథులతోఁగూడ వచ్చి ప్రజలు శరణని వేఁడఁగా పండితుఁడాయగ్నిని విడిచిపుచ్చె నఁట!

ఇతఁడు బ్రహ్మసూత్రములకు శివపరముగా నొక వ్యాఖ్యను వ్రాసి దానికి శ్రీకరభాష్యమని పేరిడియెను. ఈతఁడింకను గొన్ని సంస్కృతగ్రంథములను రచించెనని చెప్పుదురు. శ్రీకరభాష్యమునకు శివదీపికయని పేరుపెట్టెనని కొందఱందురు. శివదీపిక యనుగ్రంథము నాంధ్రమున వ్రాసెనని కొందఱనుచున్నారు. యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనము నందున్న మధ్యాక్కరల నీతఁడే రచించెనని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. ఆయక్కరలలోఁ గొన్నిటి నిటనుదాహరించుచున్నాఁడను.

౧. స్వస్తినృపాంకుశాత్యంతవత్సల సత్యత్రిణేత్ర
వి స్తర శ్రీయుద్ధమల్లు డనవద్యవిఖ్యాతకీర్తి
ప్రస్తుతరాజాశ్రయుండు త్రిభువనధరుణుండు సకల
వస్తుసమేతుండు రాజసల్కిభూవల్లభుం డర్థి.

౨. పరగంగ బెజవాడ గొమరుస్వామికి భక్తుఁడై గుడియు
నిరుపమమఠి నృపధాము డెత్తిచ్చె నెగిదిర్చె మఠము

గోరఁగట్టి గోరు లిఁదవిడిసి బ్రహ్మాండంబు గొని యుండువారు
పరిగాక యగ్నాహితాసిప్రవచ్చిన పాపంబు గొండ్రు.

౩. వేయంగ నిమ్మైట్టు డప్పి మలినులై విడిచిన బ్రోలి
గేతానసతులును రాజు పట్టముం గట్టినపతియు
నలయం బయ్యార్వల వెల్గించిన నశ్వమేధంబు
ఫల మపేక్షించి నాలింగదాసిన పాపంబు దవాను.

౪. జనవుత చేబ్రోలునుండి బెజవాడ జాత్రకువచ్చి
త్రిణయనసుతుఁ డొందుచోట మెచ్చక తివిరి యున్నలవ
యానఘుండు చేకొని యందు ప్రత్యక్షమైయున్న నచ్చ
గని మల్ల డెత్తించె గుడియు మఠమును గార్తికేయునకు.

౫ సమణలో బెజవాడ కెల్లవెడగుచు రక్షయుగాను
దమతాత మల్లపరాజు పెద్దలు దాను గట్టించె
క్రమమున దాని కలశమిడ్డెంగా మొగమాడు
సమరంగ శ్రీయుద్ధమల్లుఁ డెత్తించె నమితతేజుండు.

ఈపద్యములు శ్రీపతిపండితకృతము లైనచో, నీశాసనము పదియవ శతాబ్దిలో వ్రాయఁబడినది. కావున నీపండితుఁడు నన్నయకుఁబూర్వుఁ డని చెప్పవలసివచ్చును. కాని యందు సత్యము లేదని తోఁచుచున్నది. పైన చెప్పిన యగ్నిహోత్రమును బట్టియుందు కట్టిన కథ సత్యమయ్యెనేని యాతఁ డనంతపాలుని కాలమువాఁ డగును. అనంతపాలుఁడు పశ్చిమచాళుక్య వంశములోనివాఁడైన యాఱవ విక్రమాదిత్యుని దండాధిపతియై కొండపల్లిరాజ్యమును పాలించిన యుత్తమ బ్రాహ్మణుఁడు. ఆఱవ విక్రమాదిత్యుఁడు క్రీ శ. ౧౦౭౫–౧౧౨౬ వఱకు రాజ్యము చేసినవాఁడు. అనంతపాలుని శాసనము చేబ్రోలులో నున్నది. అనంతపాలుని యల్లుఁడు చక్రరాజదండనాయకుని శాసన

మొకటి ద్రాక్షారామ యాలయమునందున్నది. (ద. హిం. శా. సం. ౪ సంఖ్య ౧౨౫౫-౧౩౨౧) ఇది చాళుక్య విక్రమసంవత్సరములు ౪౭- క్రీ.శ ౧౧౨౨ నాఁటిది అనంతపాలుని కాలమును నిర్ణయించు శాసనము లింకను చాలఁగలవు (ద హిం. రా. సం. ౯ భా ౧.) వీనినిబట్టి శ్రీపతిపండితుఁడు క్రీస్తుశకమున పదునొకండవ శతాబ్ది తుది పాదమునను పండ్రెండవ శతాబ్ది నాదిపాదమునను నున్నవాఁడని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. కావునఁ బైవఁజెప్పిన యక్కర లీతనివి కావు.

పోతరాజు వీరశకవి తన విభూతి రుద్రాక్ష మాహాత్మ్యమును ఈ శ్రీపతిపండితున కంకితము చేసెను. కాని యందుమూలమున వీరిరువురును సమకాలికులని తలంపరాదు. పండితుని యందుఁగల భక్తిచే వీరశకవి తన గ్రంథము నీతనికర్పించియుండెనని తలంపవలసియున్నది.

ఈ శ్రీపతి పండితునివంశము తాముతంపరయై బహుముఖముల వ్యాపించియున్నది. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నావంశవృక్ష మిటనీయ లేదు.

—*—

15. దేసటిపండఁడు

ఇతనితండ్రి భీమనృపాలుఁడు తల్లి ఎరియాంబ; తాతపండఁడు బూరము పితామహి; గండఁడు ప్రపితామహుఁడు; మేకమ ప్రపితామహి.

ఈకవి గుంటూరుమండలములోని చేబ్రోలునందున్న కుమారి స్వామికి, అఖండదీపదానము చేసి యాంధ్రపద్యాత్మకమైన యొక శిలాశాసనమును వ్రాయించెను. దానినిబట్టి యీతఁడు కవిత్వము

చెప్పఁగలవాఁడని తెలియుచున్నది. ఈతఁడు రచియించిన గ్రంథము లేవియో తెలియలేదు. ఆశాసనము నీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను. ఇప్పటి పాఠకుల సౌకర్యముకొఱకు శాసనము నందలి యుచ్చారణను గొంత సవరించితిని.

శా. శ్రీనారీపతి నాభిపంకజభవ శ్రీపాదజాతోత్తమ
క్ష్మానాథాంబుజభాస్కరుండు నిజవంశంబెల్ల దీపింపఁగా
దీనానాథ కవీంద్రగాయకులు గీర్తింపంగఁ గీర్తిస్థుఁడై
భూనాథాగ్రణి బుద్ధవర్మ ప్రభతోఁ బుట్టెన్మహాశౌర్యుఁడై ౧.

స్రగ్ధర. శ్రీరమ్యాత్మీయధామా కాం
చికి నెన యగు కాంచీపురీనాథు నుగ్రా
కారుణ్ లాలాటనేత్రుణ్
గవిజనహితు ముక్కంటి కాడువెట్టిం బుణ్యా
చారున్ దద్ముక్తివక్త్రే
క్షణగుఁడు గొలిచి మనుశాసనం బొందఁ గణ్వో
దారుం డొంగేరుమార్గ
త్రిశాఖము వసెసె నాతారచంద్రార్కలీలన్. ౨.

ఉ. ఆవిభునవ్వయంబున గుణౌఘ్యుఁడు గంధఁడు పుట్టె వానికిన్
దేవమహీజదాని యగు దేసటిపండఁడు పుట్టె షట్సహ
స్రావని నీవెఁ దత్సుతుఁ డుదగ్రుఁడు విల్లవభీముఁ డంధ్రుల
క్ష్మావని తేఁకుచేఁ బడసెఁ జెల్వుగుపంచికుఱ్ఱు వృత్తిగాన్. ౩

ఉ. ఆతని కుద్భవించె నధిపాగ్రణి గండఁడు వానికిన్ గుల
స్త్రీతిలకంబు మేడమకు ధీరుఁడు పండఁడు పుట్టె వానికిన్
శీతకరాస్య బూరమకు సింధురవైరి బలుండు రాజమాం
ధాతుఁడు పుట్టె భీముఁడు వదాన్యుఁడు ధన్యుఁడు పుణ్యమూర్తియై.

చ. ....
......................దీక్షితి శ్రీ వరేణ్యవిఖ్యాతకో
హలయానఁ జెంపుఁగన్న సొంతి యాంబకు నుత్పాదమర్త్య భారతీ
నిలయుఁడనంగఁ బండధారిణీపతి సర్వకలా ప్రవీణుఁడై. ౫

చ. తలఁపు సదర్థభావమునఁ దగ్గితసూక్తులఁ గూడ వర్ణనల్
గొలుసుగొనంగఁ బ్రౌఢులు గోరినభంగిని వచ్చి ముట్టఁగో
మలగతి దేసిమార్గములు మ్రుచ్చుపడం గలనంబుచొప్పు నా
ద్యులక్రియఁ జెప్పనేర్చు నృపధూర్జటిభీమయపండఁడిమ్మహిన్. ౬

మ. స్వరతర్కాంబర చంద్రసంఖ్యఁ జనుశాబ్దాబ్దచైత్రామలే
తరపంచాదశి సౌరివాసరసముద్యద్భేషసంక్రాంతి సు
స్థిరతం బొల్చుమయూరవాహనునకుం జేకోలఁ బెట్టించె భా
స్వరదీపం బతిభక్తిఁ బండనృపుఁడాచంద్రార్కతారంబుగాన్. ౭

స్వస్తి శకవర్షంబు ౧౦౬౭ గు నేఁటి చైత్రబహుళ పంచాదశియు శనైశ్చరవారమున శ్రీకుమారస్వామిదేవరకు మహామండలేశ్వర పండయ దమతండ్రి భీమరాజునకు ధర్మార్థముగా నఖండదీపమునకు కిచ్చిన ఎద్లు ౫౫. వీనిం జేకొని నల్లంగాలయబోయుని కొడుకు కొండబోయుండు దన పుత్రపౌత్రిక మాచంద్రార్కము మహాసేవమున నిత్యం మానెడు నేయి వోయంగలవాఁడు శ్రీ శ్రీ శ్రీ

ఈశాసనము ద. హిం. శా. సం. ౬ సంఖ్య ౧౦౩ గా ప్రకటింపఁబడినది. పై పద్యములలోని ౬ వ పద్యమునుబట్టి యీతని దేసి మార్గములు రెండింటియందును జక్కని కవిత్వము చెప్పఁగలవాఁడని తెలియుచున్నది. ఇతఁడాంధ్రమున నేమేని గ్రంథములు వ్రాసియుండు నని యూహింపవగును. పై పద్యము లితనివే యైయుండును. రెండవ పద్యములోని "దేసటి" యీతనయింటిపే రైనట్లూహించి యీతనిని

దేసటివంశజుఁడని పేర్కొన్నాఁడను. మొదటిపద్యమును బట్టి యితఁడు కూడఁ డనుట నిశ్చయము. కొండవీటి రెడ్డిప్రభువుల యింటిపేరు కూడ దేసటివారే. కాని యంతమాత్రముచే నితనిని రెడ్డికులజుఁడని నిశ్చయింపలేము. "దేసటి" యను గ్రామమునుబట్టి యిరువు రుభయు లకును గూడ "దేసటి" యను గృహనామ మేర్పడిన నేర్పడియుండును. పై శాసనమునుబట్టి యీకవి క్రీ. శ. పండ్రెండవ శతాబ్ది మధ్యభాగము వాఁడని తెలియుచున్నది. ఈకాలముననే వెలనాటిగొంకమహీపతికి మేనమామయగు పండఁ డొకఁ డున్నాఁడు ఆతఁ డీతఁడే మోయని సంశ యించితిని గాని విమర్శించిచూడఁగల నీయిరువురు నొక్కరు గారని తేలినది. ఆపండనినామ ముదాహరింపఁబడిన శాసనములు పెక్కు లున్నవి. వానియందాతనిని కవియని చెప్పలేదు. ఆతనితల్లి మల్లాంబ. మనకవి పండనితల్లి యెఱియాంబ.

ఈకవి పండనివంశమునకు మూలపురుషుఁడు బుద్ధవర్మ యైనట్లును, అతఁడు ముక్కంటికాడువెట్టిని సేవించి, వంగేరుమార్గత్రయము నాతని వలనఁ బడసినట్లును పైపద్యములలోని మొదటి రెండుపద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ ముక్కంటికాడ్వెట్టి కాంచీపురనాథుడనియు లలాటమందు నేత్రము గలవాఁడనియు నీ పద్యములో నున్నది. కొందరు చరిత్రకారు లీముక్కంటికాడ్వెట్టియే త్రిలోచనపల్లవుఁడని నిశ్చయించి యున్నారు. త్రిలోచనపల్లవుఁ డాఱవ శతాబ్దివాఁడని చెప్పవచ్చును. కొండపడమటిరాజుల మూలపురుషుఁడయిన బుద్ధవర్మ యొకఁడున్నట్లును నతఁడు తూర్పుచాళుక్యుల వంశకర్తయైన కుబ్జవిష్ణు వర్ధనునికడ సేవకుఁడైనట్లును కొన్నిశాసనముల వలనఁ దెలియుచున్న ది. (ద. హిం. శా. సం. ౧ సం. ౯౦౩) ఈ బుద్ధవర్మకూడ శూద్రుడే. కవిపండనివంశకర్తయైన బుద్ధవర్మయు, కొండపడమటిరాజుల మూల

పురుషుఁడైన బుద్ధవర్మయు నొక్కఁడుగాకపోయినను, నీవంశములో బుద్ధవర్మలు పెక్కురుండుటచే, నీయిరువురి వంశములు నొకబుద్ధవర్మ నుండి యుత్పన్నములైన శాఖలేమోయని తోఁచుచున్నది.

మన కవిపండనికిఁ బితామహుఁడైన పండని ప్రపితామహుఁడు "ఆఱువేలనాఁ"డను దేశమును బరిపాలించినట్లు శివ పద్యమువలన దెలియుచున్నది. చరిత్రకారు లితనిని గుర్తించిన ట్లగపడదు. ఇతని కాలము క్రీ శ. ౮౫౦—౮౮౦ ప్రాంతమగును. ఈవిషయామున నింకను బరిశోధనము కావలసియున్నది.

ఈ పండనికుమారుఁడైన బిల్లనభీముఁడు "పంచినికట్టు" అను గ్రామము నాంధ్రదేశాధీశ్వరునిచేఁబడసినట్లు పైపద్యములోనే యున్నది ఈ గ్రామమెచ్చటిదో, ఈయాంధ్రేశ్వరుఁడెవ్వఁడో తెలియలేదు. ఈ బిల్లనభీముని కాలము క్రీ శ. ౧౦౦౦ ప్రాంతమగును. ఆకాలమున నాంధ్రదేశాధీశ్వరులని చెప్పఁదగినవారు చాళుక్యులును గాకతీయులునై యున్నారు. క్రీ. శ. ౧౦౦౦ నాఁటికిఁ గాకతీయులు స్వతంత్రప్రభువులుగా లేరు. కావునఁ బశ్చిమచాళుక్యులుగాని తూర్పుచాళుక్యులుగాని పంచినికట్టు నిచ్చియుందురు. పంచినికట్టును గుర్తింపఁగలిగిన యెడల దాతయెవ్వరో తెలిసికొన వీలుగలుగును ఈ భీముని తండ్రియైన పండఁడు, ఆఱువేలనాఁడునకుఁ బరిపాలకుఁడై యుండఁగా నీభీముఁడాపాలకత్వమును బోఁగొట్టుకొని యొకగ్రామమునువృత్తిగాఁ బడయవలసినస్థితి లోనికేలవచ్చెనో తెలియకున్నది.

కవిపండనివంశమునకు మూలకర్తయైన బుద్ధవర్మ ముక్కంటికాడువెట్టిచే ఒంగేరుమార్గాశ్రయమును బడసెనని పైస్రగ్ధరావృత్తము నందున్నది. "ఒంగేరుమార్గ" శబ్దము మఱికొన్ని శాసనములయందును గలదు. ఇది యొక దేశముయొక్కనామము.

పై శాసనమునుబట్టి యీకవిపండఁడు క్రీ శ. ౧౧౪౫ వ సంవత్సరమున నున్నాఁడనుట స్పష్టము.

—*—

16. మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు

శైవమతవ్యాప్తికై తమ జీవితములను ధారవోసిన పండితత్రయములో నితఁడొకఁడు. తక్కినవారు శ్రీపతిపండితుఁడును మంచనపండితుఁడును. ఈ శైవమత మనునది వీరితోఁ గ్రొత్తగా వచ్చినది కాదు. క్రీస్తుశకారంభమునకు పూర్వమే ద్రావిడులు శైవమతావిష్టులై యుండిరనియు, నెన్నికేశ్వరులఁ బ్రతిష్ఠించిన నాగమతమును విడనాడలేదనియు. ద్రావిడార్యులు శైవమతము నొకమతముగా నంగీకరించి యనార్యులను దమతోఁ గలుపుకొనిరనియు నొక ప్రతీతి కలదు. బసవారాధ్యుఁడు శైవమతకర్తయని కొందఱందురు కాని యది వాస్తవము కాదు. శివుఁడు త్రిమూర్తులలో నొకఁడు. ఈ శివునిగూర్చిన వాక్యములు వేదములందును గలవు. శైవవైష్ణవ సంప్రదాయపురాణములలో ననేకములున్నవి. వేదవిహితకర్మములను విడనాడకుండ శివుఁడే దైవమని, శివుఁడే మోక్షప్రదుఁడని నమ్మి ప్రత్యేకముగ శివునారాధించినవారు శైవులు. అట్లే విష్ణువు నారాధించినవారు వైష్ణవులు. ఈ మతవిభేదము హెచ్చినకొలఁదిని బరస్పరద్వేషము పెరుగఁ జొచ్చినది. ఈ శైవులును గొలఁదిగనే యుండిరి. ప్రజాసామాన్యము శివకేశవులయందు సమానభక్తిగలవారై యున్నారు.

ఒకవారు దేవత్వమును విడచి బ్రహ్మమొకటియే సత్యమనియు జగత్తు మిథ్యయనియు, నా బ్రహ్మమే దానని యనుకొనుచు, ప్రతిమానపూజను విస్మృతధర్మమనియు, బోధించు నుపనిషన్మతమును గౌరవించువారనేకు లున్నారు. యజ్ఞయాగాది విహితకర్మల నాచరించుచు జన్మసాఫల్యము గావించుకొనుట ధర్మమని వాదించు కర్మవాదులును గలరు. కాలక్రమమున నీమతము లన్నిటిలోను నంతర్భేదము లేర్పడినవి. శైవులలో, పాశుపతులు, కాలాముఖులు, కాపాలికులు, భైరవులు

శాక్తేయులు ననుభేదము లేర్పడినవి. ఇట్లే వైష్ణవులలోను గొన్ని యంతర్భేదములు వచ్చినవి. వీరు తమలోఁదాము గలహించుచుండిరి. ఈమతవివాదము లిట్లుండఁగా నాకాలముననీదేశమున జైనబౌద్ధ మతములు బయలువెడలినవి. ఇవి వేదమతమునకు విరుద్ధములైనవి. జైనులును బౌద్ధులును నాస్తికులు; భగవంతుని యునికి నంగీకరింపరు. వర్ణాశ్రమాచారధర్మముల నొప్పుకొనరు. సర్వజనసమానమును బోధించుచుండుటచే నీమతము లతిసులభముగాఁ బ్రజాసామాన్యమున నలుముకొన సాగినవి. పరస్పర వైషమ్యములతో నున్న శైవ వైష్ణవాదిమతము లీకాలమునఁ దమ ప్రాబల్యమును గోల్పోయినవి. జైన బౌద్ధమతముల దాడినుండి సంరక్షించుకొనవలసిన భారము శైవవైష్ణవ మతావలంబుల కావశ్యకమయ్యెను. అందులకుఁ గావలసిన మహాపురుషు లప్పు డుద్భవించిరి. శైవమతోద్ధారణమునకై బసవనారాధ్యుఁడును, పండితత్రయము నుద్భవించిరి. ఇందులోఁ బసవన మత సంస్కర్త. పండితులు మువ్వురును మత వ్యాపకులు.

బసవన యాంధ్రభాషయందుఁ గావ్యరచనము చేయలేదు. అందుచే నాతనిచారిత్రమును వేఱుగా వ్రాయుటకు నాకావశ్యకము లేకపోయినది. కాని యాతనిచారిత్రముతో సంబంధించిన గ్రంథములను రచియించిన వారిలో నాంధ్రకవులు కొందఱుండుటచే నీ బసవఁడెవ్వరో తెలిసినఁగాని, యాకవులచరిత్రములలో నీతనిని గూర్చి వ్రాసిన వాక్యములు సులభముగా బోధపడవు. అందుచే బసవని చారిత్రమును క్లుప్తముగా నిట వ్రాయుచున్నాఁడను. ఇతనినిగూర్చి విశేషముగాఁ దెలిసికొనఁ దలఁచినవారు పాలకురికి సోమనారాధ్యకృత బసవపురాణమును, శ్రీనాగేశ్వరరావుగారును శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారును రచించిన పీఠికలలో నున్నదానిని జూడవలయును.

బసవన మండగిమాదిరాజను బ్రాహ్మణుని కుమారుఁడు. ఇతని తల్లి మాదమ్మ. వీరినివాసము కర్ణాటదేశమందలి హింగుళేశ్వరభాగవాటియను నగ్రహారము. ఇది శ్రీశైలమునకుఁ బశ్చిమభాగమున నున్నది. నందీశ్వరుని యంశచే నీబసవన జనించెనని యప్పటివారి విశ్వాసము. కూడలిసంగమేశ్వరుఁ డీతని జననకాలమునఁ దపసిరూపమున నాగ్రహారము వచ్చి యీశ్వరనివేదనముగాని పదార్థమేమియు నా శిశువున కీయరాదని తల్లితోఁ జెప్పెనఁట! తలిదండ్రులాతనికి బసవేశ్వరుఁడని నామకరణముచేసిరి. గర్భాష్టమ వత్సరమున నాతని కుపనయనముఁ గావింపఁ దలిదండ్రులు ప్రయత్నించిరి. బసవన యందులకంగీకరింపలేదు. శివునిపై భక్తిగలవానికిఁ గర్మతోఁ బనిలేదనియు, శివభక్తియే మోక్షదాయక మనియుఁ జెప్పి యుపనయనము చేసికొనలేదు. సరికదా! వర్ణాశ్రమధర్మములను ద్యజించి, వర్ణేతరులైన శివభక్తులతో సహభోజనాదులను జేయ నారంభించి, తలిదండ్రులను వీడి నాగాంబ యను సహోదరీ సహితుఁడై తనమేనమామయున్న కల్యాణకటకమునకు వచ్చెను. ఈ కల్యాణకటక మంతకుపూర్వము పశ్చిమచాళుక్యుల రాజధాని. వారినిజయించి కాలచుర్యులు కల్యాణకటకము నాక్రమించుకొనిరి. బసవన యక్కడకు వచ్చునప్పటి కాపట్టణమును బరిపాలించుచున్నది. కాలచుర్య వంశజుఁడగు బిజ్జలుఁడు. బసవన మేనమామ యగు బలదేవ దండనాయకుఁ డాబిజ్జలునికడ దండనాయకుఁడుగ నుండెను. ఈబలదేవుఁడు కూడ శివభక్తుఁడు. ఆతనికి గంగాంబయను నొకతనయ గలదు. ఆమెను భవునకీయనని యాతఁడు ప్రతిన పూనియుండెను. భవుఁడనఁగా వీరశైవుఁడు కానివాఁడు. ఇంతలోఁ దనమేనల్లుఁడే తనయొద్దకు రాఁగా వీరశైవుఁడయిన యాతనికిఁ దన కుమార్తెనిచ్చి వివాహముచేసెను. తరువాతఁ గొన్నాళ్ళకు బలదేవ దండనాయకుఁడు చనిపోయెను. బిజ్జలుఁడు బలదేవుని స్థానమును బసవన కొసంగెను. బసవన అధికారములోనికి వచ్చినపిదప శైవమత

వ్యాప్తికై విశేషప్రయత్నములు చేయఁజొచ్చెను. ఆరాజ్యమున నది
వఱకు జైనమతవ్యాప్తి యాధిక్యముగ నుండెను. బసవన జైనులనందఱిని
బాధపెట్టుచుండెను. ఆబాధలకు భయపడి జైనమతమున నెవ్వరును
చేరలేదు సరిగదా! అదివఱకు జైనమతమును స్వీకరించినవారుకూడ
లింగధారణ మొనర్చి వీరశైవ మతమును గైకొన నారంభించిరి. రాజ
భాండారమునందలి ద్రవ్యమును యథేచ్ఛముగా జంగముల కొసఁగుచు
వీరకు వీరశైవమతము నభివృద్ధి చేయుచుండెను. వీరశైవమతమునకు
లింగధారణము ముఖ్యము. అదివఱకున్న శైవమతమునకు లింగధారణ
మావశ్యకము కాదు. బ్రాహ్మణధర్మమును విడువకుండగనే శైవులుగా
నుండుట కర్హతను కలిగియుండెడిది. బసవన శైవమతమును సంస్క-
రించి నూతన నియమముల నేర్పరచినాఁడు. ఆనియమములలోఁ బ్రధా
న మయినవి రెండు. మొదటిది లింగధారణము వీరశైవమతమును
గైకొనిన ప్రతివ్యక్తియు లింగధారణ మొనర్చి తీరవలయును. రెండవ
ది వర్ణాశ్రమాచార పరిత్యాగము. లింగధారణ మొనర్చి వీరశైవమత
మును గైకొన్నవాఁడు చండాలుఁడైనను బ్రాహ్మణులతో సహవాస
సహపంక్తుల కర్హుఁడు. కర్ణాటదేశమున నవతికాలములోనే యీ
మతము విశేషముగా వ్యాప్తమయ్యెను. బసవన సహాయ్య ముండుటచే
మతముపేరిట నత్యాచారములు జరిగినను వినువారు లేకపోవుచుండిరి.
బిజ్జలుఁడు శైవజైనమతములయందు సమానాదరము చూపువాఁడు.
అతఁడు జైనుఁడని కొందఱనుచున్నారుకాని, యతడు శివాలయముల
కొసంగిన ధర్మములను బట్టి చూచినచో శివమతద్వేషి కాఁడనియు,
వీరశైవుఁడై జైనులను హింసించు స్వభావము కలవాఁడు కాఁడనియు
తేలుచున్నది. శైవమతనింద యొనర్చువారిని వీరశైవులకు ద్రోహ
మొనర్చువారిని జంపివేయుటకుఁ గూడ బసవన యంగీకార మొసంగి
యుండెను. వీరశైవ మతధర్మములలో నది యొకటిగా నా కాలమున

బ్రాహ్మణ ప్రభువుచుండెను. ఇట్లుండగా బిజ్జలుడొకనాఁడు వీరశైవులును బసవనమతములోఁ జేరినవారునగు యల్లయ, మధుపయ్య యనువారల కండ్లు కారణము తెలుపకుండగనే పెరికించెను. అందుపై బసవనకు జాలఁగోపము వచ్చెను. శివద్రోహము పెరిగిపోవు చున్న యీ రాజ్యము పురమునం దుండ నిష్టములేనివాఁడై యనుచరులతోఁగూడ నాగ్రామ మును విడిచి వెడలిపోవుచు బిజ్జలుని శిక్షించుటకుఁ దగిన యేర్పాటు లను గావించి మఱిపోయెను. జగదేవుఁడను బిజ్జలుని దండనాయకుఁడు బసవనచేఁ బ్రేరితుఁడై బసవన యనుచరుల యిరువుర సాహాయ్యముగా గొని యర్ధరాత్రమునఁ గోటలోనికేఁగి బిజ్జలుని పొడిచిచంపెను. బిజ్జలుని కుమారులు పగఁబూని బసవనామాత్యుని నొక సంవత్సరము దాఁటకుండ వధించిరని కొందఱందురు. బిజ్జలుని కుమారులు వచ్చు చున్నారని విని యొకతటాకములోఁ బడి యాత్మహత్య గావించుకొనె నని కొందఱందురు. కొందఱాతఁడు స్వాభావికముగానే లింగైక్యము జెందెనని చెప్పుచున్నారు. ఇతఁడు గో. దఱు క్రీ శ ౧౧౬౭ వఱకు జీవించియుండెనందురు. కాని యది విశ్వసింపదగినది కాదు. బసవన జన్మస్థానము బొంబాయి రాష్ట్రమున బీజాపూరు మండల బాగేవాడి మంగోలి గ్రామమై యుండెననియు నాగ్రామములోని క్రీ. శ ౧౧౬౧ నాఁటి యొకశాసనములోఁ బసవన యనునాతఁడొక యాలయమును నిర్మించెననియు, హారితగోత్రుఁడైన మాదిరాజను నాతఁడాగ్రామ మునకుఁ బ్రభువనియు వ్రాసియున్నదనియు ప్రభునామమును దరువాతి వారు తండ్రినామముగా భావించి యుందురనియు డాక్టరు చిలుకూరి నారాయణరావుగారు పండితారాధ్య చరిత్రపీఠికలో వ్రాసియున్నారు.

“దానిలో (ఆశాసనములో) ఆలయనిర్మాతయైన బసవని గురించి ఉన్న వృత్తాంతమిది:— మణిగవల్లి ఏనూరిలో కశ్యపగోత్రాబ్ధి చంద్రుఁ డయిన గోవర్ధనుఁ డుండేవాఁడు. అతనికొడుకు రేవదాసు. రేవదాసుకు నలుగురుకొడుకులు. వారిలో కడపటివాఁడు మహాప్రఖ్యాతి వహించిన

చంద్రధరుండు. అతని కొడుకు బసవడు అతడసాటిలేని మహేశ్వర భక్తుడు; ఈ బసవభాస్కరుని వల్ల మునిగవల్లిలోని ఏనూరు బ్రాహ్మణుల హృదయగ్రంథులను వికసించినవి ప్రపంచమంతా అతనికి తద్రి ఆరు ఘోరముల మీద దోసిలొగ్గి నమస్కరించడము చేత అతడు లోకపిత న్నైవాడు. మూడు వేదముల సారమితడే. ఆద్యంత హితుడితడే. జ్యోతిర్లింగస్వరూపుడితడే" అని అందరున్న జయపెట్టుతూ ఉండగా మునిగవల్లికి కీర్తిపరిమళములను తెచ్చినాడు"

పండితారాధ్య చరిత్రపీఠిక ౭౮.

చరిత్రకారులు వ్రాసిన యంశములనుబట్టి బసవనారాధ్యుని సంక్షిప్తచరిత్రమిది. "బండారు బసవన్న" యని బసవపురాణాది గ్రంథముల యందీతనిని వ్రాసియున్నారు. 'బండారు' అనునది బసవన యింటి పేరు కాదు. బిజ్జలరాజువద్ద కోశాధ్యక్షుడుగా నుండుటచే నీతని నిట్లు పిలువజొచ్చిరి. భాండాగారాధిపతిని 'బండారువు' అని పిలచెడివారు. బండారువే క్రమముగా 'బండారు' అయినది. యేది యెట్లున్నను బసవడు వీరశైవ మతవ్యాప్తికై జీవితమునంతను ధారవోసిన ప్రతిభాశాలి. ఇతడు గొప్ప సంస్కర్త. ఈతనికాలమున, నిజాము రాష్ట్రమునందును కర్ణాటకమునందును లింగాయత మతమేర్పడి యాకాలమున గొంతయభివృద్ధి చెందినది. కాని తరువాత నది యంతగా వ్యాప్తము కాలేదు.

బసవనకాలములోనే మన మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడును శైవ మతవ్యాప్తికై తన జీవితమును ధారవోసిన వాడు. కాని, బసవారాధ్యునకు మల్లికార్జునారాధ్యునకును, ఒక్క విషయమున భిన్నాభిప్రాయము కలదు. బసవనారాధ్యు డుపనయనము చేసుకొనక బ్రాహ్మణత్వమును విడనాడి వర్ణాశ్రమాచార ధర్మములను త్యజించి వీరశైవమతమును గైకొనియుండెను. మల్లికార్జునారాధ్యుడు శైవ

మతమునఁ దైష్ణవ సమ్మతము కలవాఁడై లోకమున శైవమతము దప్ప వేఱొక మతముండరాదను నాస కలవాఁడే కాని వర్ణాశ్రమాచార ధర్మములను గర్హించుట కిష్టపడనివాఁడు. "భక్తియాఁదిఁ బలపు బ్రాహ్మణ్యంబుతో బొత్తు, బావ లేను సెట్టి జంగలింగ" యని యాతఁడు చెప్పెనని యందురు.

ఈతని జన్మదేశకాలాదులను దెలుపు నాధారములు లేవు కాని యొక చిన్నపుస్తకమున నితఁడు గోదావరిమండల మందలి దక్షారామ వాసుఁడనియు నందలి భీమేశ్వరస్వామి పూజారియగు భీమనయ యాతని తండ్రి యనియు కోటిపల్లి యారాధ్యుని కితఁడు శిష్యుఁడనియు వ్రాయఁబడి యున్నదఁట. పండితారాధ్యచరిత్రమునఁ గూడ నిట్లే యున్నది.

"నాసంగెద వేంగిమహోర్వీస్థలమున
ససమానలీల దక్షారామ మొప్పు
నప్పురంబున సముద్యన్మహాభిమాను
నొప్పు శ్రీభీమేశ్వరోరులింగంబు
రూఢిఁ దద్దేవు పురోహితశ్రేష్ఠుఁ
డీడిత విద్యాసమీహాస్పదుండు పర
భక్తిసత్తముఁడు సద్బ్రాహ్మణోత్తముఁడు
వ్యక్తవాసవవంశవర్ధనకరుఁడు
వాతుండు భీమన పండితేంద్రుండు
పుత్రార్థియై మమ్ము భువి భజించుచును
సన్నిధి నాకప్పురశ్వరుఁ గొలిచి
చున్న వాఁడతనికి నుదయింపుమనుఁడు
సమరశక్తి సాష్టాంగుఁడై యేగుదెంచి
జనియించె భీమాఖ్య సాధ్వి గర్భంబు
మల్లికార్జునదేవు మహాసీయనామ

నగుచు బండితమల్లికార్జునుండనంగ
ననఘుఁడు గోటిపల్లారాధ్యదేవ
దేవుని సత్కృపాదృగ్విలోచన సు
ధావార్ధి మధ్యగతక్రీడవలన"

ఈ గ్రంథము పండితునితరువాతఁ గొలఁది కాలములోనే సోమనాథుఁడు వ్రాసియుండుటచే నిందలి విషయములు సత్యములని తలంపవచ్చును. పూజారిఁ బురోహితుఁడుగా నిందుఁ జెప్పియుండవచ్చును. ఈ దేశమున శివాలయములలో సామాన్యముగా "శివార్చకు" లను తెగవారు పూజారులుగా నుందురు. ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరస్వామికిఁ బూర్వమునుండియు వెలనాఁటిబ్రాహ్మణులు పూజారులుగానున్నారు. కావున మల్లికార్జునారాధ్యులు వెలనాటిబ్రాహ్మణుఁడై యుండునని యూహకందుచున్నది. ఆంధ్రదేశమున వెలనాఁటి బ్రాహ్మణులలో శివభక్తిగలవారు పెక్కురున్నారు. కాని యారాధ్యులమనిపించుకొని పరమత ద్వేషమును గలిగియున్నవారు గన్పడరు. అందుచేనితఁడేశాఖా బ్రాహ్మణుఁడో నిశ్చయింపలేము. ఈ పండితారాధ్యుని వంశములోని వారమని చెప్పుకొనెడివారిప్పు డారాధ్యనియోగి బ్రాహ్మణులలో నున్నా

ఈ మల్లికార్జునారాధ్యు లాంధ్రమున "శివతత్త్వసార" మను నొకగ్రంథమును రచియించెను. గ్రంథమంతయుఁ గంద పద్యములు. ఎన్ని పద్యముల నీతఁడు రచించెనో తెలియదు. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు ప్రకటించిన ప్రతిలో ౪౯౦ పద్యములున్నవి. ఈ పుస్తకమునకు బ్ర. శ్రీ. కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావు పంతులుగారు విపులమగుపీఠికను వ్రాసియున్నారు. ఈ గ్రంథము నీతఁడు రచించెననుట కీక్రిందిపద్య మాధారము.

క. ఒండేమి? మల్లికార్జున
పండితుఁ డన నొండు కంబొఁ బ్రమథులలో నె
న్నం డొక్క సీయాజ్ఞోల్లం
మండఁగఁగాఁ దున కోపచుండదు రుద్రా!

ఈ కవిచారిత్రమునే, పాల్కురికి సోమనాథుఁడు "పండితారాధ్య చరిత్ర" మను పేర ద్విపదకావ్యముగా రచియించెను. ఈ పండితుఁడు శివతత్త్వసారమును రచియించె నని యీక్రింది ద్విపదలలోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

ఈక్షితిఁ జనపూర్వపక్షసిద్ధాంత
పక్షముల్ తత్కల్పభాష్యైకపూర్వ
పక్షోత్తరజ్ఞానపక్షసిద్ధాంత
పక్షవేదార్థోపపాదితపక్షము
శైవాత్మకాచారసిద్ధశుద్ధ
కేవలభక్తిసద్భావనాపత్తి
నీమాహేశ్వరాచారమార్గాను
సారమైన "శివతత్త్వసారం"బను కృతిని
గాదె కేవలభక్తిగతిఁ బ్రతిష్ఠించి
యాదటఁ దానును నట్లె వర్తించు
చున్నవాఁడని యెండియుఁ బ్రశంసించ
మన్నన పెన్నైన మల్లికార్జునుఁడు

ఈ మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని సామర్థ్యాదులను పాల్కురికి సోమనాథుఁడీక్రింది పద్యములలో ననుభవసారమునఁ జెప్పియున్నాఁడు

సీ. శ్రుతి ఏక ఏవ రుద్రో న ద్వితీయాయ
తస్థే యనుట యథార్థంబు దలఁప
జనుల సద్బోధనీయ్యాన్యమహాత్మకహో
యాశాన నడిమె యనుమానపడము

రహిఁ నయేవాగ్గోచరం బను నప్రాప్త
మనసాసహ యనుమాట నిజము
యెద్దియుఁగాఁ దనియెడి పరమేశుఁడే
కొంతయు నని యెగ్గి సొలుఁగ నవక
యొప్పులనుచు సంశయింపక శివతత్త్వ
సారగద్యపద్యసమితి శివుని
మహిమఁ దెలిసినట్టి మల్లికార్జునపండి
తయ్యగారి దలఁతు ననుదినంబు.

పండితయ్య రచించిన శివతత్త్వ సారము గద్య పద్యాత్మకమని యీపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది. కాని యీగ్రంథమున పద్యములే కాని గద్యలు లేవు.

సీ. వేదముల్ ధరసన్నివేదేష్వధీతోభవ
యనఁగ బరగు లింగమతశయిల్లు
నెఱి శ్వపచోపి మునిశ్రేష్ఠ సమోస్తు లిం
గార్చ నేరత యన నట్లు నమ్మి
ప్రీతి సరుద్రైవభూతలేయపిత్ర
సన్నిహితశ్శివయన్న యదియు
తగ నచపూజ్యోయథాహ్యహంబనె యని
నేత్రాంగవిక్రయాపాత్ర మగుచు
జంగమంబు గాంచి చని లింగపరవశ
భాతి నుభయలింగభక్తి యుక్తి
మహిమఁ దనరి నట్టి మల్లికార్జునపండి
తయ్యగారి దలఁతు ననుదినంబు.

సీ. ఆదిరుద్రేశాత్త మశ్నంతి రుద్రేణ
పీతం పిబతి ప్రవ్యాప్తిశ్రుతులు
తన్నిగమాంతార్థ మతికిల్బిషంశ్వాన
పర్ణితం బసియు సిద్ధాంతములను
అవికల సిద్ధాంత వివహోక్తిలో భాన్న
ధాదయేత్తను శివధర్మములను
శివధర్మశాస్త్ర ద్వస్తి ప్రసాద మేవభో
క్తవ్య మను పురాణకాండములను
సిద్ధ మనుచు వేదసిద్ధాంతశాస్త్ర పు
రాణతతుల మలహర ప్రసాద
మహిమఁ దెలిపినట్టి మల్లికార్జునపండి
తయ్యగారిఁ దలఁతు ననుదినంబు.

ఒకప్పుడు బ్రాహ్మ్యధర్మమును విడిచి వీరశైవమతమును జైకొనుమని మల్లికార్జునపండితునకు బసవన వర్తమానమంపెనఁట! అందుపైని పండితుఁడు పైవివ్రాసిన్లు "భక్తియీఁడివలపు బ్రాహ్మ్యంబుతోఁ బొత్తు బాయలేను నేను బసవలింగ" యని ప్రత్యుత్తరమంపి, బసవనతోఁ జర్చించి, యాతని నెట్లయినను దనమార్గమునకుఁ ద్రిప్పవలయు నను నుద్దేశముతో బసవనను దర్శించుటకై పయనమై వెళ్లెనఁట. పండితారాధ్యుఁడు దనరావతిలో నుండఁగా బసవేశ్వరుఁడతనికి భస్మము నంపెను. అప్పుడే యాతఁడు కర్ణాటమునఁ గవిత్వము చెప్ప మొదలిడెనఁట. పండితారాధ్యులవారి మాహాత్మ్యమును దెలుపు పెక్కుకథలను శైవులు చెప్పుచుందురు. వాని నిట చెప్పుటకు దొంకొంటి నేని యదియెంతయో గ్రంథమగును. అందులకు పండితారాధ్యచరిత్రము మొదలగు గ్రంథము లున్నవి. అందుచే నాకథలను విడిచి, శ్రీ కొమర్రాజు లక్ష్మణరావు

పంతులుగారు శివతత్త్వసార పీఠికలో వ్రాసిన యొకటిరెండు కథలను వారిమాటలలో నిట నుదాహరించెదను.

"నవనవోలు (చందవోలు) అను గ్రామమునందు వెలనాటి చోడుఁ డను రాజు రాజ్యము చేయుచుండెను. చందవో లిప్పుడు గుంటూరుజిల్లా తెనాలితాలూకాలో నున్నది. పూర్వము వెలనాటి రాజుల రాజధాని. ధనదపురమని దానికి నామాంతరము. పండితారాధ్యుఁ డాగ్రామమునకుఁ బోయి తనమతమును బోధింపసాగెను. అప్పటి రాజగురువు బౌద్ధుఁడు. అతనిపేరు బౌద్ధపరవాదాచార్యుఁడు. ఈతఁడు బ్రహ్మవంశజుఁడట! తాను రాజునకు గురువుగా నుండఁగా నన్యమతస్థుఁ డారాజధానిలో మతబోధచేయుటచూచి సహింపనోపక యాబౌద్ధుఁడు రాజుతోఁ జెప్పి యొకగొప్ప సభచేయించి మల్లికార్జున పండితారాధ్యు నాసభకు రప్పించెను. ఆసభకు నద్వైతులు జైనులు సాంఖ్యులు చార్వాకాది నానామతములవారు వచ్చియుండిరి. పండితుఁడు బౌద్ధమతము నితరమతములను దనపాండిత్యమహిమచే ఖండించి తనమతమును స్థాపించెను. ఇంతియకాక శివుఁడు శ్రేష్ఠుఁ డనుటకుఁ దనతల యిచ్చెదననియు, మంటలో దుమికెదననియుఁ జెప్పి శివుని కంటె నెక్కుడు దైవముకలఁడని యెవ్వరైనను జెప్పినయెడల, వారితల తనకాలితోఁ దన్నెదనని ప్రతిజ్ఞచేసి తన సిద్ధాంతమును నిలుపుకొనుటకై 'రుద్రమహిమ' యను కృతిని రచించెను. అంత బౌద్ధుఁడేమియు ప్రత్యుత్తర మీయఁజాలక పండితుని నిందించెను. అందఱును వెడలి పోయిరి.

కాని బౌద్ధుఁడు పండితుని నిందించినందున నాతనిశిష్యులకు మిక్కిలి కోపమువచ్చెను. 'అట్టి నిందకుని జంపకున్నయెడల నతఁడు ద్రోహి కాఁడు; తామే దోషులగుదుమని వారుతలంచిరి. పండితుని శిష్యులలో కేమయ్య దేవయ్య లనువా రీపనికిఁ బూనుకొనిరి.

సముద్రములోని యొకలంకలో (సముద్రము చందవోలున కుఁదొమ్మిది మైళ్ళు మీఁదనున్నది.) నౌకబౌద్ధాలయ ముండెను. అచ్చటి కాబౌద్ధుఁడు ప్రతిదిన మొక్కఁడు వెళ్లి వచ్చుచుండును. ఆసంగతి తెలిసినవాఁడు గావున నౌకనాఁడుదగుమునసె రేవయ్య దేవయ్య లాలంకకు నెవరికిఁ దెలియకుండఁ బోయి దేవుని మఱుఁగున దాగియుండి బౌద్ధుఁడు వచ్చి బుద్ధ విగ్రహమునకు జాఁగిలి మ్రొక్కుచుండఁగ వానిని జంపి, వికృతరూపునిఁ జేసి వెడలిపోయిరి. ఈసంగతి తెలిసి రాజుమిక్కిలి కోపించి పండితయ్యను బిలిపించి యడుగఁగా నతఁడు 'నేనే చేయించి యుంచితిని నేనే చంపించితి' నని దోషమంతయుఁ దనమీఁద మోపుకొనియెను. అంత రాజు పండితుని కనులు తీయింపఁగా నతఁడు రాజునకు శాపమిచ్చి యచ్చటనుండి శిష్యయుక్తముగా నమరావతికి వెడలిపోయెను.

చందవోలులో నున్నప్పుడే యీతఁడు "లింగోద్భవగద్య" యచ్చటి దేవునిపైఁ జెప్పెను. (లింగోద్భవుని దేవాలయ మిప్పటికిని జందవోలులో నున్నది.) "చందవోలు కైఫియతు" అను పుస్తకమునందు నీకథయే యిట్లున్నది. పండితారాధ్యుఁడు శ్రీశైలమునకుఁ బోవుచు చందవోలునకు వెళ్లి పాండీశ్వరస్వామి గుడిలో దిగెను. కొండపడమటి బుద్ధరాజునకు గురువైన బౌద్ధుఁడు బుద్ధాం అను గ్రామ మందుండెను. వాఁడు పండితుని మహిమనుజూచి యోర్వలేకపోయెను. పండితుని ప్రతిదినశివపూజలోఁ గావలసిన యొక పూజాపాత్రను బౌద్ధుని శిష్యుఁడైన చెఱుఁడనువాఁ డెత్తుకొనిపోయెను. పండితుని శిష్యులు వానిని బట్టుకొని చంపిరి. ఈసమాచారము వారు తమ గురువునకుఁ జెప్పలేదు. అంత బుద్ధరాజు పండితునివద్దకు మనుష్యులను బంపి నరహంతకున కేమిశిక్ష శాస్త్రీయ మని యడుగఁగాఁ గనులు తీయుటయే తగినశిక్ష యని పండితుఁడు చెప్పెనఁట దానిపై బుద

రాజు పండితుని కనులు తెరపించెను. పండితుఁ డాతనికి శాపమిచ్చి యిఁకమీఁద శైవులెవరును చంద్రవోలులోఁ దీర్థము పుచ్చుకొనఁగూడ దని నియమించి వెడలిపోయెను.

అమరావతి చేరగనే పండితుఁడు చోడునితో భాషించిన పాపము పోవుటకును శివనింద విన్న పాపముపోవుటకును శివభక్తుల సహస్రనామగనామాలిక పఠించెను. అమరేశ్వరాష్టకముఁ జెప్పెను.

కన్నడభాష తనకు రావలయునన్న కోర్కెతో నీతఁడు కల్యాణమునకు బసవేశ్వరుని యొద్దకు వర్తమానమంపెను. అంత నాతఁడు భస్మ మంపెను దానిని ధరింపగనే పండితునకుఁ గన్నడభాష వచ్చెను. అతఁ డాభాషలోఁ గొన్నిగీతములను చెప్పెను. తరువాతఁ బండితుఁడు బసవేశ్వరుని జూడవలయునని కల్యాణపురమునకు బయలుదేరెను. త్రోవలో సారంగేశ్వరుఁడు దేవుఁడు గాఁగల నిడుగుడుములను చోట (1) తనముఖ్యశిష్యుఁడగు దోచయ్యగారికి నన్నయైన వీరచాకిరాజయ్యగారిచే గౌరవింపఁబడి పానుగంటికిఁ (2) బోయెను. అప్పట నుదయుఁడను రాజుకొద్ద నున్న పింగళి గోవిందప్రధాని పండితుని

(1) 'నిడుగుడుములు అను నది యిప్పుడు కృష్ణాజిల్లా నందిగామ తాలూకా మానగాల జమీందారీలోని ముఖ్యగ్రామమగు 'నడిగూడెము' అని నా తాత్పర్యము. మదమున నిడుగుడుములకు నేతెంచి సదమలాత్ముఁడు వీరచాకిరాజయ్య ప్రవ్యక్తభక్తి సారంగేశునందు (మహిమ. పుట ౨౯౭) అని చెప్పఁబడి యున్నది. ఇప్పుడు నడిగూడెము అనఁబడు గ్రామమునకు 'నడికుడుములు' అని పూర్వము లెక్కలలోఁ బేరుగలదు. ఇచ్చటిదేవుఁడు సారంగేశ్వరుఁడు. ఇది అమరావతినుండి పానుగంటికిఁ బోవు త్రోవలో నున్నది.

(2) నైజాము రాజ్యమునందు రెండు పానగల్లులున్నవి. ఒకటి నల్లగొండజిల్లాలోను వేఱొకటి మహబూబ్‌నగరుజిల్లా నాగర్ కర్నూలు తాలూకాలోను కలదు. ఉదయచోడుని స్థలమునుబట్టి నాగర్ కర్నూలు తాలూకాలోనిదే పండితుఁడు వెళ్లినపానుగల్లని నిశ్చయింపవచ్చును. ఇంకొక పానుగల్లు (హానగల్లు) బొంబాయిరాజధానియందు ధార్వారుజిల్లాలో కలదు.

భక్తుఁడు. కావున వానిని మిక్కిలి మర్యాదతో నెదుర్కొని తన యింటికిఁ దోడ్కొనిపోయెను. అచ్చట ధనశేఖనామయ్య యను భక్తుఁడు కలఁడు. ఇతఁడు రాజునొద్ద స్వంతసేవకుఁడు (ఖాసా) వండి తఁడా గ్రామమునకు వచ్చినప్పటి నుండియు వాని భజనలోనుండి రాజసేవ సరిగఁ జేయకుండెను. అంత రాజునకుఁ గోపమువచ్చి యాతనిని శిక్షించి కోపపడఁగా దేహమాత్రము మీదిగాని ఆత్మ మీది కాదు. మీ దేహమును మీరు తీసికొండని గుడిశిఖరము మీఁది కెక్కి యురిపెట్టుకొని చచ్చెను. అంతఁ బండితుఁ డారాజునకు శాపము పెట్టి వెడలిపోయెను.

వసిపురములో శంకరయ్య యను భక్తుని సహాయ్యఁగొని కల్యాణమునకు బయలుదేఱగా నంతకుఁబూర్వ మెనిమిది దినములక్రిందట బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్యముఁజెందె నన్న సమాచారము త్రోవనేఁ దెలిసి పండితున కమితఖేదము కలిగి యాతఁడు బసవనిఁ బొగడుచుఁ బ్రలాపించెను.

అంత బండితుఁడు శ్రీశైలపర్వతమునకుఁ బోయెను. వెల్లటూరు (1) నొద్దకువచ్చి యచటనె యుండి తన ప్రియశిష్యుఁడైన దోనయ్యను గిరి ప్రదక్షిణము చేసి శివరాత్రికి శ్రీశైలము పైకిఁ బోయి తన వ్రతమును బూర్తిచేయుమని చెప్పి యతనికి పర్వతవర్ణనము నుడివెను. అతఁడు గిరిప్రదక్షిణము చేసివచ్చిన తరువాతఁ బండితుఁడు తానువచ్చినపని నైనదనియు, బసవేశ్వరుఁడును బోయెను గనుక దానుండనక్కఱ లేదనియు, నీశ్వరుని బ్రార్థనచేసి భార్యాపుత్రులతో వెల్లటూరులోనె లింగైక్యముఁ జెందెను.

---

(1) గుంటూరుజిల్లాలో రెండు వెల్లటూళ్ళుకలవు. ఒకటి రేపల్లెతాలూకాలోను, ఇంకొకటి వినుకొండ తాలూకాలోను, నైజామురాజ్యమున నల్లగొండజిల్లాలోఁ గూడ నొక వెల్లటూరుకలదు. కాని శ్రీశైలమునకు సంబంధించినది వినుకొండ తాలూకాలో నిదియే. ఇది వినుకొండనుండి శ్రీశైలమునకుఁబోవు త్రోవకు కాలుమైళ్ళు ప్రక్కగ నుండును.

పండితేంద్రుఁడు మాణసమయమునకు వృద్ధుఁడైనట్లు మనము తెలుపవచ్చును......పండితుని మరణము బసవేశ్వరుని తరువాతఁ స్వల్ప లోనే తటస్థించెనని మన మెంచినయెడల, క్రీ. శ. ౧౧౯౦ ప్రాంత మతని మరణకాలమని నిర్ణయించుకొనవచ్చును. అప్పటి కాతఁడు ౭౦ ఏండ్లవాఁడని యెంచినయెడల క్రీ. శ. ౧౧౨౦ ప్రాంతమాతని జన్మకాల మగును. ఇట్లాతఁడు మొదటి వెలనాటిచోడుని కాలమునను, రెండవ వెలనాటిచోడుని కాలమున నుండి యుండవచ్చును."

(ఈ మల్లికార్జున పండితు లాజన్మాంతమును బ్రాహ్మణుఁడు గనే యుండెను. కాని జంగముఁడు కాలేదు. శిఖాయజ్ఞోపవీతములను విసర్జింపలేదు. వానిని విసర్జించుట యాతని కిష్టములే దట్లాతఁడు రచియించిన శివతత్త్వసారమునందే యున్నది. పండితారాధ్య చరిత్రమును కన్నడమున నీలకంఠకవియు, సంస్కృతమున గురురాజకవియు రచియించియున్నారుట.) శ్రీనాథమహాకవి పాల్కురికి సోమనాథుని ద్విపద కావ్యమున బట్టి యాంధ్రమునఁ బద్యకావ్యముగాఁ బండితారాధ్య చరిత్రమును రచియించెను. కాని యది యిప్పుడు లభ్యమగుట లేదు. మల్లికార్జునపండితుల వంశములోని వారమని చెప్పుకొను వా రాంధ్ర దేశమునఁ గొందఱున్నారు. వారిప్పు డారాధ్య నియోగిబ్రాహ్మణు లని పిలువఁబడియెదరు. వారు లింగధారణ మొనర్చెదరు. పండితా రాధ్యులు లింగధారణ మొనర్చినట్లు కన్పట్టదు. ఈవంశీయులు శిఖాయజ్ఞో పవీతములనుంచుకొని వేదబాహ్యులు కాక బ్రాహ్మణులుగనే యుండి, శైవాచారముల ననుష్ఠించుచు, లింగధారణ మొనర్చుచున్నారు.

మల్లికార్జున పండితులు 'వాసన' గృహనామము వారనియు ఋగ్వేదులనియు చందవోలు నైఘంటుకులనందున్నది. వీరిది గౌతమ గోత్రమందురు. కాని నిశ్చయముగాఁ జెప్పలేము. ఈతనియింటి పేరు వాసన యని పండితారాధ్య చరిత్రమునఁ గలదు. మడికిసింగన

కవి కృత పద్మపురాణమును కృతినందిన కంకనమంత్రి యింటిపేరు కూడ వానసవారే. కాని వారిది కాశ్యపగోత్రము. రాజరాజుచేత నందంపూడి యగ్రహారమును బడసిన నారాయణభట్టు గృహనామము కూడ "వానస" యే అతనిది హరితసగోత్రము. వానసవారిలో వసిష్ఠగోత్రులుకూడఁ గలరు.

ఈ మహాపండితుఁ డాంధ్రమునను, సంస్కృతమునను కన్నడము నను గూడఁ గొన్ని గ్రంథములను రచియించెను. శ్రీముఖగద్యము, హరలీల, లింగోద్భవుదేవుగద్యము, అమరేశ్వరాష్టకము, పర్వతవర్ణనము, గణసహస్రమాల, రుద్రమహిమ, బసవమహిమ వృషభలింగ స్తోత్రము నను కృతులను రచియించినట్లు పండితారాధ్య చరిత్రమువలనఁ దెలియుచున్నది ఇవి చిన్న చిన్న గ్రంథములని తోఁచుచున్నది. ఈతని రచనములింకను గలవని కొందరనుచున్నారు కాని నాకవి లభింపలేదు. ఇందు బసవగీత వృషభలింగస్తోత్రము కన్నడ గ్రంథములు. శివతత్త్వసార శైలి చూపుటకై కొన్ని పద్యముల నిటవ్రాయుచున్నాఁడను.

క. వేదోక్తమార్గమున న
త్యాదరమున నిన్నుఁ గొలిచి యాప్తుశివుఁడు నీ
చే దేహపాశబంధ
చ్ఛేదంబున ముక్తులగుట సిద్ధము రుద్రా!

క. జీవునకు బంధమోక్ష ద
శావస్థలు గలవు నీకు నవి లేవగుటన్
జీవునకు నీకు నైక్యము
భావించుట ముక్తివృత్తి బాధకము శివా

క. అన్వయము రుద్రాక్షవిభూ
తిసంయుక్తులయిండ్లదిక్కు దెసఁబోవకుఁడో

యని చాటించును గాలుఁడు
తనప్రతి శివశాసనుంతు ధన్యుండగుజుఁడే.

మల్లికార్జునపండితారాధ్యు లవలంభించిన శైవమత పద్ధతినిగూర్చి స్పష్టముగాఁ జైన వ్రాసియుంటిని. ఆతని యభిప్రాయములను, ఆ కాలమునాఁటి యితరమత ధర్మేతరులును నంను పండితారాధ్యులు గావింప యత్నించిన సంస్కారణములను విపులముగాఁ దెలిసికొనఁ గోరువారు శివతత్త్వసారమును పరిశీలనాబుద్ధితోఁ జదువవలసియున్నది. పండితుని కాలమున జైనచార్వాక బౌద్ధమతములు ప్రబలియున్నట్లును వానిని ద్యజించి యీతఁడు శైవమతమును జేపట్టెననియు నీక్రిందిపద్యమువలన దెలియుచున్నది.

క. శ్రుతిబాహ్యంబులు కావున
సతతంబును జైనబౌద్ధచార్వాకుల దు
ర్మతములు పట్టక పట్టితి
శ్రుతిసారభవన్మతంబు సుమతి మహేశా!

క. ప్రాజ్ఞులు దేవజ్ఞులు లో
కజ్ఞులు చేకొంద్రె గతశిఖాగాయత్రీ
యజ్ఞోపవీతనాస్తికు
లజ్ఞులు చేకొంద్రు గాక యద్వైతమజా!

పండితారాధ్యునకు జ్ఞానమార్గ మంగీకారమే కాని యద్వైత మంగీకరింపఁడు. జ్ఞానమార్గమున కంటె భక్తిమార్గమే శ్రేయస్కరమని యాతని యభిప్రాయము.

బసవనారాధ్యుఁడు క్రీ. శ. 1160 ప్రాంతమున లింగైక్యము నందెనని చరిత్రకారు లేకగ్రీవముగా నుడివియున్నారు. ఆతని యనంతరమున నీపండితారాధ్యులు 30 సంవత్సరములు జీవించియుండి

౧౧౯౦ ప్రాంతమున మరణించియుండునని శ్రీ లక్ష్మణరావు పంతులు గారును ౧౧౭౦ ప్రాంతముననే లింగైక్యము నొందియుండునని వారి కొందఱును వ్రాసియున్నారు. కాని యితఁడు క్రీ. శ. ౧౧౮౦ వఱకును జీవించియుండునని నా యభిప్రాయము. అప్పటి కితనికి ౭౦ సంవత్సరముల వయసుండునని చరిత్రకారులందఱు నంగీకరించుచున్నారు.

వెలనాటి చోడులలో మొదటి యాతఁడు క్రీ. శ ౧౧౧౫ మొదలు ౧౧౩౬ వఱకును రెండవయాతఁడు ౧౧౬౩ నుండి ౧౧౮౦ దనుకను రాజ్యము చేసియుండుటచే పండితారాధ్యులు వాదమున నోడించినది రెండవ వెలనాటిచోడుని యాస్థానముననున్న జొద్దులనే యనినిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

ఈతఁడు రచించిన శివతత్త్వసారమును శతకమనిరొకరు. కాని సామాన్య శతకలక్షణము లిందు లేవు. శతకములయందు సామాన్యముగాఁ బ్రతిపద్యమునను నంత్యమున నొకపదమో కొన్నిపదములో నియమముగా వచ్చుచుండును. దాని నాశతకమునకు మకుటమందురు. ఈ శతకమున నట్టి నియమము లేదు. 'అజా' "శివా" ఇత్యాది పదములలో శివుని సంబోధన ముండును. కొన్నిపద్యములలో నట్టి సంబోధనము లేదు, అయినను దీనిని శతకమనియే పాల్కురికి సోమనారాధ్యుఁడు-

"శతకంబు శివతత్త్వసారంబు దీప
కళికమహానాటకము నుదాహరణ"

అని పండితారాధ్య చరిత్రమున వాడియున్నాఁడు. అని కొందఱను చున్నారు. కాని "శతకంబు" అనుపదమును శివతత్త్వసారమునకు విశేషణముగాఁ జేయరాదనియు మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు శ్రీగిరి మల్లికార్జున శతకము నొకదానిని వ్రాసియున్నారనియు శ్రీ నిడదవోలు వేంకటరావుగారు భారతిలో వ్రాసియున్నారు. అదిసత్యమే. ఆశతక మిప్పు డెచ్చటను గానరాదు.

పండితారాధ్యుల తనయునిగూర్చియు మనుమలనుగూర్చియు పాలకురికి సోమనారాధ్యుని చరిత్రమున వ్రాసెను. పండితారాధ్యులకు విభూతి గౌరయ్య యను శిష్యుఁడొకఁడుండెనఁట. అతని శాసనములు కొన్ని యున్నవి.

(A.R. 315 of 1930-31:-A.R.P. 116.117 (1925-26). ఇతఁడు వరంగల్లునకు సమీపమున నున్న మాచిరాజుపల్లె వాస్తవ్యుఁడు. పండితారాధ్యులవారియొద్ద శ్రీగిరిపర్వతముమీఁద వారియింటి సేవకుఁడుగా నున్నట్లు, ఈశాసనమువలన దెలియుచున్నది. ఆశాసనములలో గాల మీయలేదు. దీనినిబట్టి యారాధ్యులవారు శ్రీశైలమునందే గాపురముండినట్లు గన్పట్టుచున్నది.

17. రుద్రదేవ మహారాజు

ఆంధ్రదేశమును బరిపాలించిన కాకతీయరాజులలో నీతఁడొకఁడు. ఈ కాకతీయులు సూర్యవంశపు క్షత్రియులమని చెప్పుకొనుచు వచ్చిరి. కొంతకాలమట్లు శాసనములలోఁగూడ వ్రాసికొని యున్నారు. కాని చరిత్రకారులు పరిశోధనచేసి వీరు శూద్రులని యిప్పుడు నిశ్చయించిరి. కాకతి యను దేవతాప్రసాదముచే నీవంశమున మూలపురుషుఁడొక గుమ్మడితీగెకు బుట్టినవాఁడగుట వీరు కాకతీయులైరని యొక కథయు, శత్రురాజుల భీతిచే నొకశిశువును గుమ్మడిపండులోఁ బెట్టి కోటదాటించి యావలకుఁ బంపుటమూలమున రక్షింపఁబడిన వాఁడు మూలపురుషుఁ డగుటచే నీవంశమువారు కాకతీయు లైరని

యొక కథయు నిట్లే వేలువేలు కథలు వీరి పూర్వచారిత్రమును గూర్చి ప్రచారములో నున్నవి. వీరు మొట్టమొదట పశ్చిమచాళుక్యులకు సామంతులైనను, క్రమక్రమముగ స్వతంత్రులై యించుమించుగ మూడువందల సంవత్సరములు క్రీ. శ. ౧౦౦౦ వ సంవత్సరము మొదలు ౧౩౩౦ వ సంవత్సర ప్రాంతము వఱకును ఆంధ్రదేశమును బరిపాలించి యున్నారు. ఆవక్రపరాక్రమముచే నాంధ్రదేశమునే కాకుండ కర్ణాట, కళింగ, ద్రావిడాది దేశములలోఁగూడ గొంతకాలము కాకతీయులు తమరాజ్యమును విస్తరింపజేసి యుండిరి వారి చరిత్రను వ్రాయుటకిట తావులేదు. శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు పంతులుగారు కాకతీయాంధ్రరాజన్యుల చరిత్రమును దాదాపు ౬౦౦ పేజీల గ్రంథముగా వ్రాసియున్నారు. ఈ కాకతీయులను గూర్చి యింక ననేక గ్రంథములున్నవి. వీరు మొదటినుండియుఁ దామాంధ్రులమని చెప్పుకొనుచు వారి శాసనములలో నాంధ్రులమని యుదాహరించుకొని యున్నారు.

ఈ రుద్రదేవమహారాజు తండ్రి ప్రోలరాజు. తల్లి ముప్పమదేవి. ఇతఁడు నిజాం రాష్ట్రమునందలి యోరుగల్లు రాజధానిగా నాంధ్రరాష్ట్రమును శాలివాహనశకము ౧౧౪౦ మొదలు ౧౧౯౫ వఱకును పరిపాలించుచు బరాక్రమవంతుఁడై రాజుల ననేకులను జయించి కీర్తి వడసినవాఁడు. ఇతనిని ప్రతాపరుద్ర మహారాజనికూడ వాడుచుందురు. కాకతీయ ప్రభువులలో క్రీ. శ ౧౨౯౫ మొదలు ౧౩౨౬ వఱకు రాజ్యముచేసిన యింకొక ప్రతాపరుద్రుఁ డుండుటచే నీరుద్రదేవ మహారాజును మొదటి ప్రతాపరుద్రుఁ డనియు నాప్రతాపరుద్రుని ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రుఁడనియు జరిత్రకారులు వ్రాయుచున్నారు. ఈ మొదటి ప్రతాపరుద్ర మహారాజు కవిపండితపోషకుఁడయి యశస్సు నార్జించుటయే గాక స్వయముగ గావ్యరచనము చేసినవాఁ

డని చెప్పుదురు. ఇతఁడు సంస్కృతమున నీతిసార మను గ్రంథమును చేసిన ట్లీక్రిందిపద్యము వలనఁ దెలియుచున్నది.

చ. పరువడి నాంధ్రభాషఁ గల బద్దెననీతియు సంస్కృతంబునం
బరఁగఁ బ్రతాపరుద్ర నరపాలునిచే రచియింపఁబడ్డ యా
నగవసు నీతిసారము వినం జదువం గడుమంచిదంచుఁ జె
ప్పరఁ గవి నీతిపద్ధతులు చేసె వినోదము బాలబోధకున్.

ఈ రుద్రదేవమహారాజు సంస్కృతమున నే కాకుండ నాంధ్రమునఁగూడ నీతిసారమును రచించెనని మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు బద్దెనకృతమైన నీతిశాస్త్ర ముక్తావళిపీఠికలో వ్రాసియున్నారు. మడికి సింగనకవి తన సకలనీతిసమ్మతమున నీతి సారములోని వని కొన్నిపద్యముల నుదాహరించి యున్నాఁడు కాని నీతిసార కృతికర్త యెవ్వరో యతఁడు చెప్పలేదు. ఆంధ్ర కావ్యకర్త లెవరును రుద్రదేవుని దమ గ్రంథములలో స్మరించి యుండలేదు. అయిన నాంధ్రనీతిసారకృతికర్త లెవరైన నేర్పడువఱకు నాకర్తృత్వ మీతనిపైన నుంచవచ్చును. ఈ రుద్రదేవమహారాజు సంస్కృతమున మఱికొన్ని గ్రంథములను రచియించి యుండెనని చెప్పుదురు. అవి గన్పడుటలేదు. నీతిసారము నందలి కొన్నిపద్యముల నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను.

గీ. ఆజ్ఞ లేనినృపుఁడు నరయ జిత్తరువులో
నున్న రాజుఁ జూడ నొక్కరూప
యానఁ ద్రోయు సుతునినైనను దండింప
కున్న రాజ్యమేలనుండుఁ జెడక.

క. దండము లేకున్నఁ బ్రజ
లొండొరువుల నాక్రమింతు రుచితస్థితిపై
నుండవు వర్ణాశ్రమములు
దండింపని భూమిపతికి ధర యేర్పడునే.

క. జనపతి పక్షస్యునిగతిఁ
దనభూప్రజఁ బ్రోవవలయుఁ దగఁ బ్రోవఁడ యేఁ
దనుఁ బాసిపోవు నాప్రజ
ఘననీరసరసిఁ బాయు ఖగముల భంగిన్.

క. ఆపదలఁ జెందుప్రజలను
భూపతి మొర లిచ్చి మగుడఁ బ్రోవఁగఁ జనుఁదాఁ
జేపట్టి విడువవలవదు
భూపతికిఁ గులంబు మనఁగ భూమియ కాదే.

గీ. కీడు సేయువానికిని మేలు సేయుట
మనుజగుణము గాక జనులనెల్లఁ
బ్రోచువాఁడు కల్లరుల నాజ్ఞ వెట్టుట
యాగ పశువిధంబు సల్లకాదె

గీ. ఎంతవారలయియున్న నెంతకములు జీలు
గులును దారుకర్మ్యములకు నగునె
యితరు లెంతవారైన నేలిక కధికులై
చేయుపనులు పూని చేయఁగలరె.

క. జ్ఞానమును బన్నిదంబును
వాఁడును బలిలోఁడఁ దేఁడవలవదు కడుఁ బో
రాడయ్యేనేని భృత్యులు
క్షేమముగాకుండు గెలుపు చెనుపఁగవలయున్.

క. ధనమును బ్రాతిశ్రాయము
వనితాజనయానవనంబు పండినయన్నం
బును గడుమూఢస్నేహం
బును నిల నివి యల్పకాలభోగ్యము లరయన్.

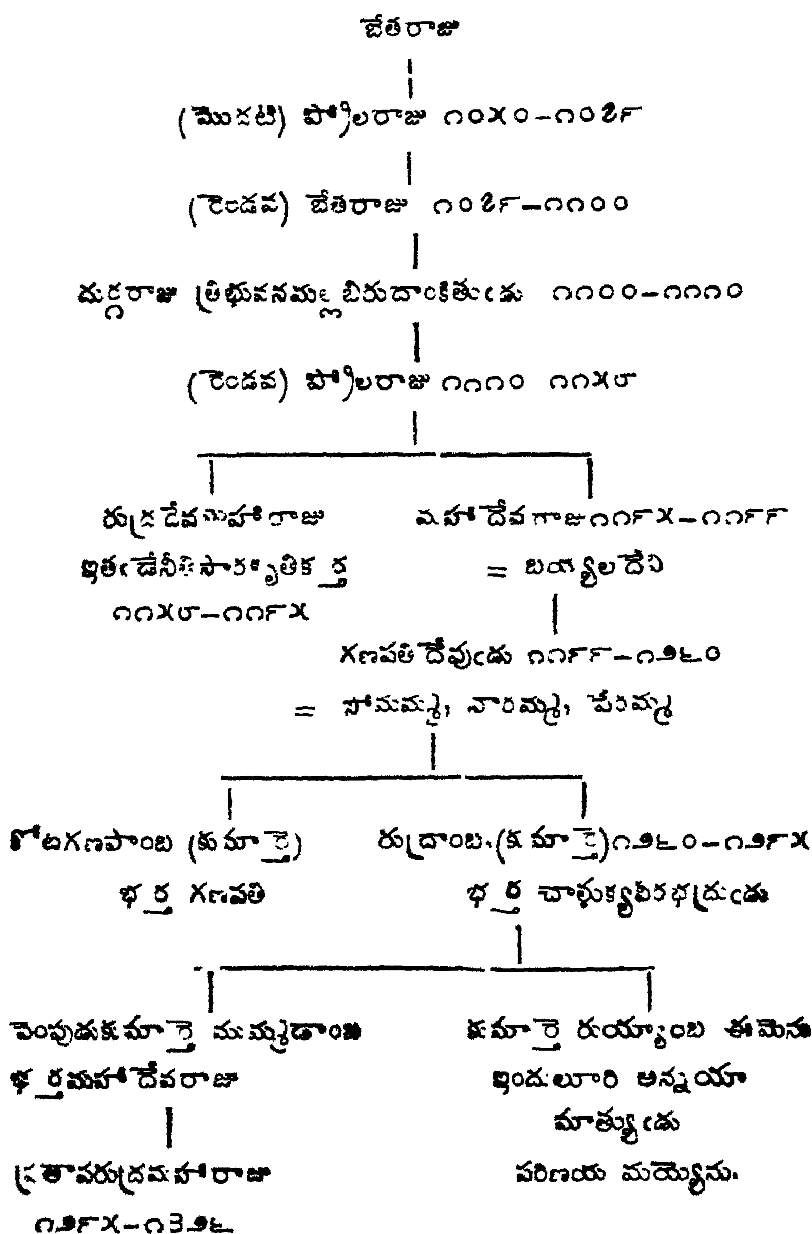
క. దూరము వ్యవసాయకులకు
భారంబు సమర్థులకును భాసురవిద్యా
పారగులకును విదేశము
వైరము ప్రియవాదులకును వసుమతిఁగలదే.

గీ. వినుతులౌ వెలిఁగి వెరపేది తొడరుట
మిడుత లగ్గిమీఁద బడినయట్లు
తోడులేక యధికుఁ దొడరుట యంబుధిఁ
గలములేక యీఁదఁ గడఁగినట్లు

ఉ. కొందఱు మేలమాడుటలుఁ గొందఱి వావులు దెల్పి పిల్చుటల్
కొందఱి ముద్దుసేయుటయుఁ గొందఱి నెయ్యఁపుఁజూపు సూచుటల్
కొందఱి నాత్మభావమునఁ గొందఱి మన్ననభృత్యులందు ని
ట్లందఱి నన్ని భంగుల నృపాగ్రణి వశ్యులఁజేయఁగాఁ దగున్.

ఈరుద్రదేవ మహారాజునకుఁ బూర్వమందును బరమందును గూడ నీవంశీయులను గాకతీయులని పిలుచుచున్నారు. కాకతియను పట్టణమునుబట్టి వీరి కీపేరు వచ్చెనని కొందఱును కాకతియను పరదేవతాప్రసాదమున నీవంశకర్త యుద్భవించుటచే వీరు కాకతీయులయిరని కొందఱును కాకతియను దేవతనారాధించుటచేఁ గాకతీయు లయిరని మఱికొందఱు నిట్లు పలువురు పలువిధములుగాఁ దలంచుచున్నారు. ఆవివాదములతో మనకిపుడు పనిలేదు. వంశనామమైనను, గృహనామమైనను, వీరి పేరులకు ముందు కాకతి శబ్దము చేర్పఁబడుచున్నది.

వీరు దుర్జయుని సంతతివారమని కొన్ని శాసనములలోఁ జెప్పుకొని యున్నారు. కొన్నిటిలోఁ గరికాలచోళునికూడ వంశకర్తగాఁ జెప్పుకొనిరి. కాని యది గమనింపఁదగినది కాదు. ఈ వంశీయులలోఁ జరిత్రకందిన మొదటిపురుషుఁడు బేతరాజు. అతఁడు మొదలుగా వీరి వంశవృక్షము నీ క్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

బేతరాజు
(మొదటి) ప్రోలరాజు ౧౦౫౦-౧౦౭౯
(రెండవ) బేతరాజు ౧౦౭౯-౧౧౦౦
దుర్గరాజు త్రిభువనమల్ల బిరుదాంకితుఁడు ౧౧౦౦-౧౧౧౦
(రెండవ) ప్రోలరాజు ౧౧౧౦ ౧౧౫౮
రుద్రదేవమహారాజు
ఇతఁడేనీతిసారకృతికర్త
౧౧౫౮-౧౧౯౫
మహాదేవరాజు ౧౧౯౫-౧౧౯౯
= బయ్యలదేవి
గణపతిదేవుఁడు ౧౧౯౯-౧౨౬౦
= సోమమ్మ, నారమ్మ, పేరమ్మ
కోటగణపాంబ (కుమార్తె)
భర్త గణపతి
రుద్రాంబ (కుమార్తె) ౧౨౬౦-౧౨౯౫
భర్త చాళుక్యవీరభద్రుఁడు
పెంపుడుకుమార్తె ముమ్మడాంబ
భర్త మహాదేవరాజు
ప్రతాపరుద్రమహారాజు
౧౨౯౫-౧౩౨౬
కుమార్తె రుయ్యాంబ ఈమెను
ఇందులూరి అన్నయామాత్యుఁడు
పరిణయమయ్యెను.

కాకతీయుల శాసనములలో సామాన్యముగా మొదటి ప్రోల రాజు నుండియే వంశవర్ణనము చేయఁబడుచుండును కాని ఖాజీపేటలో నున్న యొకశాసనమునందు, (కాకతీయసంచికానుబంధము ౩౬వ పేజీ) బేతరాజుకుమారుఁడు ప్రోలరాజనియు, నాతనితనయుఁడు బేతరాజ నియుఁ జెప్పియుండుటచే నీవంశమునకు మూలపురుషుఁడు బేతరాజని నిశ్చయించి యిందాతనిని వంశకర్తగాఁ జూపితిని. ఈవంశవృక్షము లోఁ జూపిన యంకెలాయారాజుల పరిపాలనాకాలముపు హయాణ శకములోఁ దెలుపును మొదటి ప్రోలరాజు ౧౦౫౦వ సంవత్సరమున రాజ్యపాలనము ప్రారంభించినాఁడనినచో నాతనిజననము ౧౦౧౦ ప్రాంతమగును. అట్లయినచో, మొదటిబేతరాజు జననము క్రీ.శ. ౯౭౫ ప్రాంతమునయి యుండును.

౧. బేతరాజు:— ఇతని మనుమఁడుకూడ బేతరాజగుటచేనీతనిని మొదటి బేతరాజని యనుచున్నారు. ఇతఁడు క్రీ.శ. ౯౭౫–౧౦౩౫ నడుమ నున్నవాఁడని చరిత్రకారుల యభిప్రాయము ఈకాలము సరి యైనదని నిర్ధారణముగాఁ జెప్పుటకుఁ దగినయాధారములు లభింపలేదు. శా.శ. ౧౦౦౧–౧౦౧౩ సంవత్సరములలో బేతరాజు పేరున నున్నవి రెండుశాసనములు గనఁబడుచున్నవి. కాని యవి రెండవబేతరాజువి. కావున వానినిబట్టి యీతని కాలనిర్ణయము చేయ నగుపడదు. ఆశాసనములు రెండవబేతరాజు వని నిశ్చయమైనచో నవి క్రీ.శ ౧౦౭౯–౧౦౯౦ సంవత్సరములవి కావున మొదటిబేతరాజు జననమునకును, రెండవబేతరాజు జననమునకును దాదాపు డెబ్బది సంవత్సరములు భేదముండును గావున పైనఁజెప్పిన మొదటిబేతరాజుకాలము సరియైన దనియే తోఁచుచున్నది. పైనఁగనఁబఱచిన వంశవృక్షములోని యంకె లుకూడ నీయంశమును ధ్రువపఱచుచున్నవి.

విరియాలయెఱ్ఱ భూపతి పేరున సూదూరుశాసన మొకటి యున్నది. ఈశాసనమున నెవరికిని దాన మిసంగినట్లు లేదు. జేతరాజను వాతనిని కొలనిపదేశమునఁ బ్రతిష్ఠించినట్లును వాతని వే కాకతిభూవిభుని గాఁ జేసినట్లును నందు వ్రాయఁబడి యున్నది. ఇదియందుకొలకే పుట్టినట్లు గన్పట్టుచున్నది. ఈశాసనమునఁ గాలము లేదు. ఇదియాంధ్రభాషలోఁ జంపకోత్పలమాలలలో నున్నది. ఆపద్యముల నీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను. (కాకతీయాంధ్రరాజయుగము ౫౦ పుట)

చ. అనుపమదుర్గయాన్వయసుధాబ్ధి ననేకులు రాజనందనుల్
వసిఁ బెఱుంద వెన్నఁడను సంభవుఁ డయ్యె నతిప్రసిద్ధుఁడై
వినుతవిరోధిమండలిక వెన్నఁడు వెన్నఁడపోలె వానికిన్
ఘనుఁ డగు నెఱ్ఱభూపతి జగద్వినుతుం డుదయించెఁ గీర్తితోన్. ౧

ఉ. భావితకీర్తి నాతనికిఁ బాండవమధ్యమభీముఁడో యనం
గా విరియాలభీమ నృపపుంగవుఁడై యుదయించె వానికిన్
భూవినుతుండు మండలికభూషణుఁ డెఱ్ఱనరేంద్రుఁ డుత్తమ
శ్రీవినుతుండు బంధుజనసేవ్యుఁడు దానుదయించె నున్నతిన్. ౨

చ. అతఁడని బొట్టబేతవసుధాధిపుఁ జేకొని వానివైరి ను
ద్ధతమునఁ జంపి యాకొలనిదేశమునందు బ్రతిష్ఠ చేసి త
త్తనయు సమేశుఁడోప గవి···యము బిట్టర గద్యసంబు న
ప్రతిముఁడు వాని దా మొగుడుపర్పియు పంద్రడు నెఱ్ఱఁడాప్తుఁడై. ౩

చ. అరుఁ దగు వట్టి ఎఱ్ఱ నృపపుంగవ గామమసాని యాఁకమే
ల్గదని బేతభూవిభుని గాకతివల్లభు సేసి వాని తా
బరగగఁ జేతఁబట్టి ఘను బల్లవరాయని యాఁగిశాచ్చ భా
స్కరవిభు చక్రవర్తిగని కాకతిసల్పుట గోటిసేయు దే. ౪

కాఁక కాలుఁడై పడుసె గాడయునాయకుఁజంపి సూరడ
పేలుపుకొంచ దిప్పెన్నపు వేలుపుగొండన నిల్పి వాఁచే
మేలుగ మూఁడవుప్పయిచి మేలుగ నెరెడు బోదిపాడునుం
మేలుగ శ్రేకుమారికలు మేలుగ రెండెయరాజుసంగడై. ౪

సూత్రధారి కొమ్మోజుబుహా॥ శ్రీశ్రీశ్రీ
ఆడపగట్ట దేవరకు జేను

దీనిలో మొదటి రెండు పద్యములును, మూఁడవపద్యములో రెండు పాదములును అర్థవంతములై యున్నవి. మిగిలినభాగమునఁ గొన్ని యర్థములు కాని పదములున్నవి. మూడవపద్యమునందలి మూఁడవపాదమున ప్రాసతప్పినది. ఆపాదముననే పదునొకండవ యక్షరము లోపించినది. రెండవపద్యమునందలి విరియాల భీమశబ్దమున కాంధ్రప్రత్యయము చేర్పకుండ భీమయని యేకముపయోగింపఁబడినది. "భీమనృపఘస్మరుఁడై" యని సమాసపదముగాఁ జెప్పినచో నన్వయము కుదురును. అయిదవ పద్యమున మొదటిపాదమునందు ప్రాసతప్పినది. లేదా డలలకు ప్రాస మైత్రి చేసియుండవచ్చును.

దుర్జయవంశమున ననేకులు రాజకుమారులు గతించినపిమ్మట ప్రసిద్ధుఁడైన వెన్నఁడనువాఁడు జన్మించెననియు నతనికి యెఱ్ఱభూపతి పుట్టెననియు, నాతనికిఁ బాండవభీముఁడువంటి విరియాలభీముఁడు కలిగెననియు, నతని కెఱ్ఱభూపతి జనించెననియు నతఁడు బొట్టబేతనివి జేపట్టి వానిశత్రువును జంపి కొఱవిదేశమునఁ బ్రతిష్ఠ చేసెననియుఁ బై మొదటిమూఁడు పద్యములవలన స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. ఆ యెఱ్ఱభూపతిభార్యయైన కామసాని బేతరాజును కాకతికిఁ బ్రభువునుగాఁ జేసినట్లు నాల్గవపద్యమందున్నది. దీనినిబట్టి కాకతి యను పట్టణ మొకటి యుండెనని యూహింపవచ్చును. తనభర్త కొఱవిదేశమునందు

బేతనిఁ బ్రతిష్ఠింపఁగాఁ దాను కాకతియను పట్టణము రాజధానిగాఁ గల దేశము నాతని కిచ్చినట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఇప్పటి యనుమకొండయే కాకతియని కొందఱును ఓరుగల్లు పట్టణమే కాకతియని కొందఱును దలంచుచున్నారు.

ఈ పద్యార్థములనుగూర్చి విమర్శించుటకు ముందీశాసన మీ వంశీయులలోని బేతరాజునుగూర్చి చెప్పఁబడినదేనా? అయినచో, నిందు మొదటిబేతరాజు చెప్పఁబడినాఁడా? రెండవబేతరాజు చెప్పఁబడినాఁడా? యనువిషయములను దేల్పవలసి యున్నది. ఈశాసన మీ వంశీయులతో సంబంధించినదే యని చరిత్రకారులందఱు నంగీకరించినారు. కాని కొందఱందలి బేతరాజు మొదటి బేతరాజనియుఁ గొందఱు రెండవబేతరాజనియు నభిప్రాయపడిరి.

ఈశాసనము మొదటి బేతరాజుతో సంబంధించినదియే యని నా యభిప్రాయము. ఈ శాసనములో, బేతరాజు కాకతి వల్లభునిగా గామసానవర్మ చేసినట్లు చెప్పబడియున్నది. పైన చెప్పిన ఖాజీపేట శాసనములో (ఇది రెండవబేతరాజు వ్రాయించినది) "శ్రీమాన్ కాకతి పురాధినాథో బేతః చోడక్ష్మాపాళిచమూవార్ధిప్రమథన మార్జిత లోర్జిత లక్ష్మీః" అనితనపితామహుని కాకతిపురాధినాథుఁడని వర్ణించియున్నాఁడు మఱియుఁ దనతండ్రియైన ప్రోలరాజు, త్రైలోక్యమల్లుని వలన అనుమకొండను బడసినట్లును, తాను, అనుమకొండలో శివాలయమును దనపేరుతో నిర్మించినట్లును జెప్పియున్నాఁడు. కాకతినగరమును గూర్చి తానేమియును జెప్పుకొనియుండలేదు. మొదటి ప్రోలరాజు త్రైలోక్యమల్లునివలన ననుమకొండ విషయమును గ్రహించిన పిమ్మట రాజధానీనగరమును "కాకతి" నుండి యనుమకొండకు మార్చుకొని యుండును. అందువలనఁ బైఁ జెప్పిన గూడూరి శాసనములోని బేత

రాజు మొదటి బేతరాజనియే నిశ్చయింపవలసియున్నది. కాకతీయాంధ్ర రాజయుగ చరిత్రమును రచియించిన శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు గారును నిశ్చయించియున్నారు. ఇఁకఁ గొఱవినిగూర్చి యాలోచింతము.

నిజాము రాష్ట్రమున వరంగలుజిల్లాలో 'కొఱవి' యను గ్రామ మొకటి యున్నదని తెలియుచున్నది. ఆ 'కొఱవి' రాజధానిగాఁ గల్గు ప్రదేశమే కొఱవి దేశమని యాకాలమునఁ బిలువఁబడుచుండెడి దని యూహింపవచ్చును. ఈ బేతరాజు నీతిసారకర్తయైన రుద్రదేవ మహారాజునకుఁ బూర్వుఁడగుటయే గాక, యాంధ్రదేశమును మూఁడు వందల సంవత్సరములు పరిపాలించిన యాంధ్రచక్రవర్తుల వంశమునకు మూలపురుషుఁ డగుటచే, నప్రస్తుత విషయములను జర్చించుచున్నా నను భీతి యున్నను, ఈ బేతరాజును గూర్చియు నీతని పేరుగల గూడూరు శాసనమును గూర్చియు నింతదూరము చర్చింపవలసి వచ్చినది. ఈశాసనము ఆంధ్రమహాభారతమునకుఁ బూర్వము పుట్టినది. ఆ కాలమునాఁటి భాషాస్థితి, పద్యరచనము మొదలగు భాషావిషయములు గూడఁ గొంచెముగనైనను దెలియుచుండుటచే నీశాసనమునుగూర్చిన చర్చ నిట సాగించుచున్నాఁడను.

ఆ కాలమున విరియాలవారు పరాక్రమవంతులైన ప్రభువులు గనో, లేక తాము చేపట్టినవారిని ప్రభువులుగ చేయఁగలిగిన సమర్థులు గనో యుండిన ట్లీపద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ విరియాల వారు కమ్మవారని కొందఱును క్షత్రియులని కొందఱును వెలమలని కొందఱును నభిప్రాయ పడియున్నారు. వారికులముతో నిచట ప్రసక్తిలేదు. ఈపద్యములలోఁ గొఱవిదేశ మొకటియుఁ గాకతి యొకటియు గనుపట్టుచున్నవి.

కొఱవిదేశము మొదట బేతరాజునకో యతనిపూర్వులకో చెంది యుండును. దాని నెవ్వఁడో యాక్రమించుకొని యుండును. విరియాల

రొఱ్ఱమహీపతి, యుద్ధమున నాతనిని జంపి బేతరాజును గోలిపిదేశము నందుఁ బ్రతిష్ఠచేసెను. ఈయూహాలు మూఁడవపద్యము నందలి మొదటి రెండుపాదములపై నాధారపడి యున్నవి. మూఁడవపాదము నందలి భావమును సరిగా గ్రహింపఁగలిగితిమేని తక్కిన విషయము తెలియ బోధపడఁగలదు. కాని యీపాదమందలి ప్రాసాక్షరము తప్పుట వలనను యతిస్థానమందక్షరము లేకపోవుట మూలమునను నాపాద మర్థ మగుటలేదు. నాల్గవ పాదమందలి పంక్తిఁ డెవ్వఁడో తెలియదు. పంక్రదడు, ఒకవ స్త్రీయో! లేక యిది రొఱ్ఱను చేసిన చేతను దెలుపు "చంపడు" వంటి క్రియాపదమో తెలియదు. 'మొగుడు' పదమునకు ముకుళింపజేయునను నర్థమున్నది. రెండుమూఁడుపాదములను సమన్వయము చేసి చూడఁగా బేతరాజు యొక్క వైరి కోకతనయుఁడున్నట్లును వాఁడప్రతిముఁడైనట్లును వాఁడు యుద్ధమునకురాగా వానిని మొగుడు పఱిదియు నసఁగా జయించి ముకుళీకృతునిగాజేసియు ఎట్టకు దయ దలఁచి వానిని జంపనట్లును నాపాదముల కర్థము స్ఫురించుచున్నది. అప్రతిముఁడను విశేషణము ఎట్టి కన్వయింపఁజేయవచ్చును. ఇందెంత వఱకు సత్యమున్నదో నిడయెంతవఱకు పండితాంగీకారమును బొందునో చెప్పఁజాలను. మూఁడవ పద్యమందలి రెండవ పాదాంత్యాక్షరము 'యా' అనియు మూఁడవపాదమందలి మొదటినాల్గక్షరములును 'తతన' అనియు, నుండవలయునని నాతలంపు. ఆ తతనయు ననగా అతని తనయుఁడని కన్నడ ప్రయోగము. (తె. శా. సంపుట ౧౬-౪) ఈపక్షములోఁ బ్రాసభంగముండదు.

మొదటి మూఁడు పద్యములకును, నాల్గవ పద్యమునకును సంబంధము లేదు. నాల్గవ పద్యమందలికథ రొఱ్ఱధరాపతి యనంతరమున జరిగినది. ఈతనిభార్య కామమ్మ తన భర్తయనంతరమునఁ గాకతి దేశమునకు పరిపాలకురాలుగా నున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. కనుక నే

యామె కాకతియందు బేతరాజును నిలుపఁగలిగినది. కాకతి కొలని దేశము లోకటియే యనియు కొరవిదేశమునకుఁ గాకతి ప్రధానపట్టణ మనియు నొకరనినారు. కాని యందుల కాధారములు లేవు.

పల్లవరాయఁ డొకఁడు కాకతిపైకి దండెత్తిరాఁగాఁ గామమ్మ వానిని నిరోధించుట(ఆఁక = నిరోధించుట) మంచిబుద్ధియని మేల్కా నదనికలద = బుద్ధి) తలంచి, తాను స్త్రీ కావున తనభర్తచేఁ గొలని దేశమునఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడిన బేతరాజును గాకతికిఁ బ్రభువునుగాఁ జేసి యాతని సాహాయ్యమున నాపల్లవరాయునిని గాకతిపై రాకుండనడ్డ గించి (అఁగి = అడ్డగించి) పిమ్మటఁ జక్రవర్తియైన భాస్కరవిభుని దర్శించి యాతని నాశ్రయించెను (చొచ్చె = ఆశ్రయించి) ఈవిధ ముగాఁ జేసి కాకతి రాజ్యమును నిలుపుటవలన నామె చేసిన కార్యము కోటిగుణితమైనదికదా! ఇది నాల్గవ పద్యార్థమని నాయభిప్రాయము. అయినచో నిందలి పల్లవరాయఁ డెవఁడు? భాస్కరవిభుఁ డెవ్వఁడు? అని యాలోచింపవలసి యున్నది.

ఈశాసనము క్రీ. శ. ౧౦౦౦ సంవత్సరప్రాంతము నాఁటిదని పైన వ్రాసియుంటిని. ఆకాలమునఁ బశ్చిమచాళుక్యుఁ డగు మొదటి త్రిభువనమల్లుఁడు చక్రవర్తిగానున్నాఁడు. అతనిపేరు విక్రమాదిత్యుఁడు అతనికి విభువిక్రముఁడను బిరుదముకలదు. ఇందలి ఆదిత్య, విభుశబ్దము లను దీసికొని, భాస్కరవిభుడని పైపద్యములో నుపయోగించినాఁడని నాయభిప్రాయము. ఈ మొదటి త్రిభువనమల్లుని రాజ్యకాలము క్రీ. శ. ౧౦౦౮ మొదలు ౧౦౧౮ వఱకు నైయున్నది. పశ్చిమచాళుక్యు లకుఁ బల్లవరాజులు సామంతలుగా నుండిరనుట సుప్రసిద్ధచారిత్రక విషయము. పల్లవ సామంతుఁడొకఁ డప్పుడు కాకతిపై దండెత్తి వచ్చెననియు, కామమ్మ బేతరాజు సాహాయ్యమున నాతనినినిరోధించి

విక్రమాదిత్యుని శరణుఁజొచ్చి కాకతిరాజ్యమునకు వారివలన బాధ లేకుండ జేసి యుండుననియు, దలంపవలసి యున్నది. అప్పటినుండియు చేతరాజు విక్రమాదిత్యునితో మైత్రిఁ గలిగియుండును.

ఈ గూడూరు పద్యశాసనము కాకతీయులకు, ఆపత్కాలమున విరియాలవారు సాహాయ్యము చేయుటఁ గాకతీయులు నిలువబెట్టినారని చూపుటకై విరియాలవారెవరో కల్పించి వ్రాయించిరని డాక్టరు శ్రీనివాసరావుగారు వ్రాసియున్నారు. (హై. శా. సం. ౧౩. ౧౫.) కాని యందులకు సరియైన యాధారములను వారు చూపలేదు. శ్రీ కొత్త భావయ్యచౌదరిగారు భారతి పత్రికలో వ్యయసం॥ శ్రావణమా ౧౫౯ పుట) పూడూరు శాసనము (తెలింగానా శాసనములు పుట ౧౩౮) నుదాహరించుచు త్రిభువనమల్లుని కాలమున నాతనికి సామంతుండుగా నొక పల్లవుఁడున్నాఁడని (అశాసనకర్త పల్లవుఁడే) యీ గూడూరుశాసనమున నుదాహరింపబడిన పల్లవుఁ డాతఁడుగాని యట్టివాఁడే మఱియొకఁడుగాని యై యుండుననియు నందుచే గూడూరుశాసనము నసత్యమైనదిగా నెంచఁగూడ దనియు, వ్రాసియున్నారు. శ్రీచౌదరిగారు చూపిన శాసనము క్రీ. శ. ౧౧౨౬ వ సంవత్సరమునాఁటిది. అంతలి త్రిభువనమల్లుఁడు రెండవత్రిభువనమల్లుఁడు. అందుచే నాశాసన మీసందర్భమున నుపయోగింపదు. కాని చేతరాజు కాలమున గూడూరుశాసనమున కన్వయించెడి మొదటి త్రిభువనమల్లుని సామంతుఁడగు పల్లవరాయఁ డింకొకఁడు లేఁడని చెప్పఁజాలము. కావున నాల్గవపద్యమందలి కథ సత్యమనియే నమ్మవచ్చును.

నాల్గవ పద్యమందలి కథకును నైదవపద్యమందలి కథకును సంబంధము లేదు. సూరఁ డనునాతఁడు కాడయనాయకుని జంపి, వేలుపుకొండరాజును వేలుపుకొండయందే నిలిపి యట్లుచేసినందులకు ప్రత్యుప

కారముగఁ గొన్ని గ్రామములను బడసెనని యనవద్యార్థము. ఇందలి కాడయానృపుఁడనగా నాల్గవపంక్తి యందలి పల్లవరాయఁడే యని నా యుద్దేశము. పల్లవుఁడు కాడవులని నామాంతరమున్నది. (ఈ గ్రంథమం దలి తిక్కనసోమయాజి చరిత్రమును జూడుము.) వేలుపుకొండ యనఁగా దేవరకొండ. ఇది నైజాము రాష్ట్రమునందున్నది. రవ్వానృపు = నృపరత్నము అయియుండును. నెరెడు, బోదిబాడు, తేకుమామిడి, ఇవి గ్రామములు. ఈపద్యమందలి కాడవనాయకవధకును, నాల్గవపంక్తి యందలి కథకును గాలవ్యవధి విశేషముండదని నాయుద్దేశము కాకతి కథాంతరమున నీ పల్లవుఁడు మొదల బేతరాజు పరిపాలనమునందున్న దేవరకొండ రాజ్యము పైకి దాడివెడలఁగా విరియాలసూరఁడు వానిని వధించెనని తోఁచుచున్నది. వేలుపకొండ ప్రభువు పేరిందు లేదు. ఇతఁడు బేతరాజే యైయుండునా? యని సంశయము కలుగుచున్నది. ఈసూరఁడు విరియాల సూరఁడే యైయుండును. విరియాల సూర భూపతి యొకఁడున్నట్లును, అతనికుమారుఁడు బేతరాజయినట్లును, ఆ బేతరాజునకును నాతని భార్య బిజ్జమకును, మల్లఁడను కుమారుఁడు జన్మించి యొకతటాకమును నొక శివాలయమును నిర్మించినట్లును నాతఁడు వ్రాయించిన శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. (తె శా సం పుట ౧౬౫) ఈశాసనమునందుఁ గాలములేమి విరియాలసూరఁడు బేతరాజునకు సామంతుఁడుగనో సైన్యాధిపతిగనో యుండి, కాడవ నాయకునిఁ జంపెననియుఁ దనయేలిక యైన బేతరాజునామమును దన కుమారున కుంచినాఁడనియుఁ దలంచితిమేని యీసూరఁడును, పైయయి దవ పద్యమందలి సూరఁడు నొక్కఁడే యని నిశ్చయింపవచ్చును. మొత్తముమీఁద నీశాసనము విరియాలవారి కీర్తిని బ్రకటించుటకును బేతరాజు రాజ్యసంపాదనమును దెలుపుటకును నుద్దేశింపఁ బడినదని చెప్పవచ్చును. విరియాల యొఱ్ఱయ కామమ లకుమ సూరనికి నేమ

యున సంబంధముండెనో లేదో చెప్పఁజాలము. వీరియాలవారికిని వేఁగిరాజులకును ప్రభుసామంత సంబంధము మాత్రమే యుండెనో, లేక యితర బాంధవ్య మేమయినఁ గలదో చెప్పఁజాలము.

మొదటి బేతరాజు క్రీ.శ. ౯౭౫ సంవత్సరప్రాంతమున జన్మించి ౧౦౧౦ సంవత్సరప్రాంతమునఁ గొలనిదేశమునఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడి ౧౦౧౫ సంవత్సరప్రాంతమునఁ గాకతివల్లభుఁడై ౧౦౫౦ వఱకును రాజ్యము చేసెనని నిశ్చయింపవచ్చును.

బేతరాజునకుఁ బూర్వ మీ కొలనిదేశ మెవరి పరిపాలనమ్ముక్రింద నుండెడిదను విషయము స్పష్టముగా దెలియుటలేదు. కాని కొలని శాసనమను పేరుఁ బిలువఁబడుచున్న యొకశాసనము గలదు. (తె. శా. సం. పు. ౧౬౩) దానివలన నీకొలనినిగూర్చి విషయము లేమైనఁ దెలియునేమో చూడవలసి యున్నది. అందుఁ గాల మీయలేదు. కాని విక్రమాదిత్యుని కుమారుఁడగు చాళుక్యభీముని పేరుండుటచే గాలమును మనము సులభముగాఁ దెలిసికొనవచ్చును. ఇతఁడు తూర్పు చాళుక్యుఁడు. ఆ కాలమునఁ దూర్పుచాళుక్యుల యధికారము కొలని వఱకును వ్యాపించె నని చెప్పవచ్చును. ఇతనిని మొదటి భీముఁడందురు. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౮౯౨ మొదలు ౯౨౨ వఱకును వేఁగి సింహాసన మధిష్ఠించినవాఁడు. ఈ శాసన మాతనికిఁ బిమ్మటఁ బుట్టినది. కావున శాసనకాలము క్రీ. శ. ౯౫౦ ప్రాంతమనవచ్చును. ఇందలి భాషయుఁ బై గూడూరుశాసనము వలెనే యిప్పుడు వాడుకలో లేని పదములను గలిగి దుర్ఘటముగా నుండనున్నది. ఇది యానాఁటి గద్యరచనమును దెలుపును. భాషాపరిశోధకుల కనుకూలముగ నుండునని యీశాసనము నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

“శ్రీవిక్రమాదిత్య నృపాగ్ర తనయుండైన చాళుక్యభీమునకు గొచకందర్పునకు వేఁగీశ్వరునకు రిసమద్ధాన్వయకుల తిలకుండయిన కుసు

మాయుగుంతు గన్నరబిల్లహాలునికి స్త్రపాత్రంబయ్యె (సంపాత్రంబ
యిన) ననమర్ధక శ్రీమగనభుజరిర్వబలపరాక్రమంబున సద్భిక్షింగుం
గట్టి పట్టాకత్తి అగ్రహాయుండై నెలయెల్లం గావంబూపు మడికొణ్ణ
నాణ్ణాదిగ (మణికొండవాడు) వేగిదేశము విష్ణువర్ధనులో నడ్డి రాజ్యం
బు సేయుచున్న కుసుమాయుధు పెద్దకొడుకనేక రిపునృపతి మణిముకుట
మకరి కారేషణావిశ్రుశితగలదలావర్తంబు రాజ్యంబు సేయుచు నిష్ట
విషయకామ భోగంబుల ననుభవించుచు సుఖంబుండి యొకవాడు
కొరవి నల్లికొకెర కొడుకు పెద్దన రావించి నీవు నాప్రాణసమానుండ
వైన ఓవి పిచేసిన యుపకారంబునకు బ్రత్యుపకారంబు సేయవలయుం
దాని... శ్రీకొన్నగ్నపృగి శ్రీనాకెల్లంగల దేమి లేకున్న వెడ్డికొణ్డను
య్యనను (వేడికొండవయనను) బరోపకారంబుపొంది గాని కొంచియున్న
భీముడు నల్కుటకులసిన పడి వెరల్ప్పి శ్రీవింగవద్యణ్ణానేక సమరసంఘట్ట
ణ భుజాసిభాసురుండై (భాసురుండయ్యె?) తెమయన్న రాజ్యశ్రీకెల్ల
స్థానయు ఈశుండై చేకొని నిల్పి భీమనలుకియు (చాళుక్యభీముడు)
న్దనేక వస్తువాహనోత్సవంబు లొడయుచు తవయన్న గాణగయ్య
చేసిన ధర్మములు నసంబుమ నేగట్టను గావను రక్షింపను వలయునని
చేకొని కొరవ కిచ్చినస్థితి నిల్పి శిలాస్తంబంబు ప్రతిష్ఠించి విష్ణురంబును
నాతనికొట్టించిన చెఱువులు మఱియు యొవ్వరేయని నాతనిచేయంబడి
వృకువఱిగినను చెఱచినను చఱియవెఱికినను ముట్టితిగనఱకాడినను
గారవాస్యది పచం గ్రమ్మలు (బంగారునాణెపువిశేషము) మఱిసి (మను
ష్యుడు?) చేసినదోసంబునకు వానిజీవితంబు దణ్డువు. వరియారంబు
వడవరంబు వెల్లారంబు ఎరగద్యాణంబు పేకామణి వృష్ణమనాణ్ణు
ఎమాఱుం ద్రమ్మలం వెట్టిసుఖంబునము, నాయకత్రైయా కాపులయ్యె
వేఱరాజులం జొచ్చి...మస్థితమఱిసి కొన్నరాజుగ్గల రేనియు యీస్థితి
మఱిసిన...నాయకణ్ణమన్న కాంపు"

కుండలీకరింపబడిన భాగములు వారివి సందేహము లున్న తావుల వర్ణక్రమము మార్పుచేయకుండనున్న విధముననే యుంచితిని. విస్పష్టముగానున్న తావులలో ప్రస్తుతపు వర్ణక్రమము ననుసరించి వ్రాసితిని. ఇందు కొన్ని కన్నడ పదములుండుటవలనను, కొన్ని శాసన లేఖకుని తప్పులుండుట మూలమునను శాసన కావ్యకర్త పండితుఁడు గాకుండుటచేతను, శాసనకాలమునాఁటి కాంధ్రభాష యిప్పటివలె పరిపక్వస్థితి నందకయుండుటం జేసియు నీశాసనము సరిగా బోధపడుట లేదు.

ఈశాసనములో నున్న విషయములను బరిశీలింతము.

౧. ఇది చాళుక్యభీముఁడు వేఁగిసింహాసనమునం దుండఁగా గన్నర బల్లహునికి సంప్రాప్తమైనరాజ్య మాతని పెద్దకుమారుఁడు పరిపాలించుచున్న కాలములో వ్రాయఁబడినది

౨ శాసనములో చెప్పఁబడిన కుసుమాయుధునకు కన్నర బల్లహుఁడను నది నామాంతరమై యుండును,

3 కుసుమాయుధుని పెద్దకొడుకు పే రిందుఁ గన్పట్టుట లేదు "విష్ణువర్ధనునితో నడ్డి" అని శాసనమందుండుటచే విష్ణువర్ధనునకు వ్యతిరేకముగా స్వతంత్రుఁడై [విష్ణువర్ధనునకు లోఁబడి" యనికూడ నర్థము చెప్పవచ్చును] రాజ్యము చేయుచున్నట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఇతఁ డేలుచున్న రాజ్యము పేరు మణికొండనాడు. ఇది నిజాము రాష్ట్రములో నిదై యుండును.

౪. పైన చెప్పిన కుసుమాయుధుని పెద్దకొడుకునకు రాజ్యపరిపాలనమున సాహాయ్యము చేయుచున్నవాఁడు కొరవి నల్లజెఱియ కొడుకు పెద్దన. ఈతఁడు చేసిన మేలునకుఁ బ్రత్యుపకారముగా నేమేని గోరుకొమ్మని పెద్దకొడుకు కడుగఁగా నాకేమియు వక్కర

తేనని చెప్పుచు నేదియో యడిగెను. అడిగిన దేదియో తెలియుట లేదు. కాని యీపైన కిరుపురన్నలున్నట్లును, అందు పెద్దవాఁడగు భీముఁడు యుద్ధమునం దెవరినో గెలిచినట్లును, నాతనికిఁ బిమ్మట నాతని తమ్ముఁడు 'గాణగయ్య' తనయన్నగారి యైశ్వర్యమునకెల్ల నధికారియై భీమాలిక్కచే ఒవులమత్తు లొందినట్లును ఆతఁడ నేక ధర్మముల నాచరించి నట్లును వానిని రక్షించికొఱవిని నిలిపి, శిలాస్తంభమును బ్రతిష్ఠించున ట్లనుగ్రహింపుమని కోరినట్లును గన్పట్టుచున్నది ఈ సందర్భమున "పడిపెగెల్చి" యని యొకశబ్ద ముపయోగించినాఁడు. ఈ 'పడిపె' శబ్దము పైన వ్రాసిన గూడూరుపట్టిశాసనమునందును గలదు. అదు "పడుసె గాడువానాయతఁ జంపి" అనియున్నది. ఈ రెండు శబ్దములు నొకేయర్థమునం దుపయోగించినట్లు గన్పడుచున్నది ఈశబ్దమునకు "యుద్ధమునందు" అనియర్థము. శబ్దరత్నాకరమున 'పడవ' అనఁగా యుద్ధమని యర్థమిచ్చి యున్నారు. ఇది కన్నడశబ్దమై యుండును.

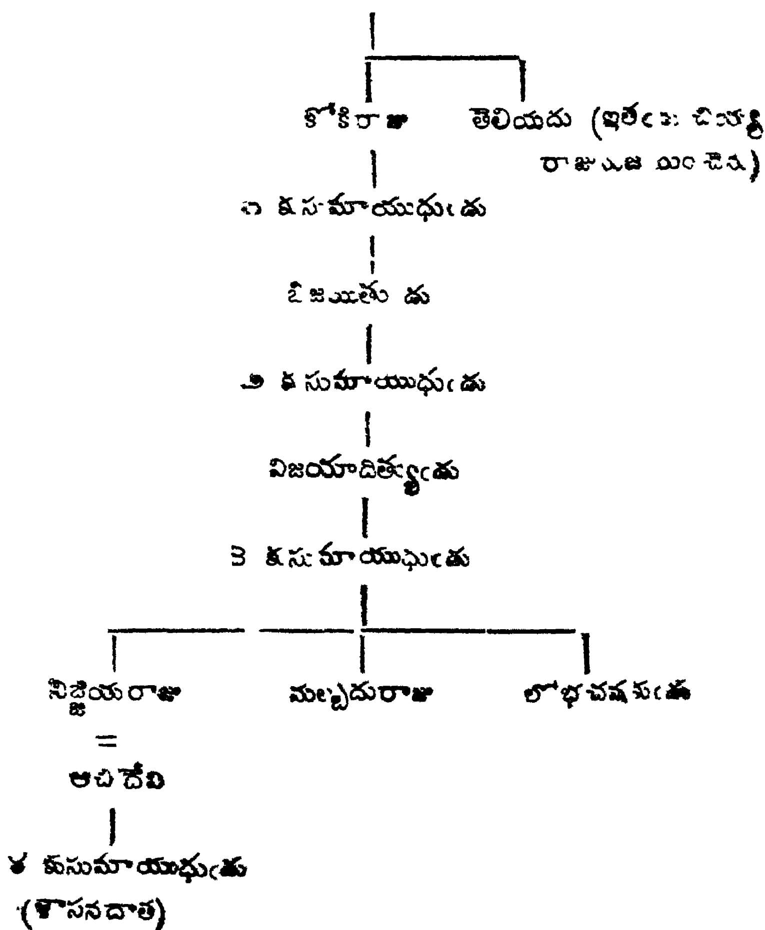
ఈశాసనమునందుఁ గొఱవిశబ్దమును మూఁడుమారు లుదాహరించియున్నారు. పరిశీలించిచూడఁగా గొఱవియనునది గ్రామనామమనియు నది ప్రధానపట్టణ మగుటచే నాదేశమునకుఁ గొఱవిదేశమని పేరువచ్చెననియు, శాసనమునఁ గొఱవియన్నభీముఁ డని ప్రయోగించుట చూడఁగా నీగ్రామనామమే వారిగృహనామముగూడనై యున్నట్లును గన్పట్టుచున్నది. ద్వాత్రింశత్సాలభంజికను రచించిన కొఱవి గోపనామాత్యుని యింటిపే రీగ్రామమునుబట్టి వచ్చినదేమో!

ఈ శాసనమునుబట్టి గన్నరబల్లాణుఁడో లేక యాతని కుమారుఁడో కొఱవిదేశమును బేతరాజు పూర్వులవశమునుండి లాగికొని కొఱవిభీమునకో ఆతనిసోదరులకో యిచ్చియుండును. బహుశఃకొఱవి పెద్దనకుఁ గుసుమాయుధుని కుమారుఁడే యిచ్చియుండును. పిమ్మట నీపెద్దన వంశీయులు దాని ననుభవించుచుండియుందురు. బేతరాజు తనపూర్వుల రాజ్యమును దిరిగి వశముచేసికొనఁ బ్రయత్నించుటలో

విరియాల కామఁడు సాహాయ్య మొనర్చి యుండెను. గన్నరవా ణుఁడు అనుపేరుగల రాష్ట్రకూటుఁడు రాజ్యాంగుఁడుకలఁడు. ఇతనికి అకాలవర్షుఁడు బిరుదాంకితుఁడగు రెండవకృష్ణరాజని నామాంతరము. రాష్ట్రకూటులకును దూర్పుచాళుక్యులకును నెడతెగని యుద్ధములు జరుగుచుండెడివి. చాళుక్యభీముని పినతండ్రియైన గుణగవిజయాదిత్యుఁడు కృష్ణరాజును జయించి యాతని పురమును దగులఁబెట్టి కృష్ణపాదహీన విఖ్యాతిని గాంచియుండెను. చాళుక్యభీముఁడుకూడ వేఁగిదేశముపైఁ దండెత్తివచ్చిన యా కృష్ణరాజును జయించెను. తరువాత కృష్ణరాజు చాళుక్యభీమునకు సామంతుఁడుగానుండియుండును. చాళుక్యభీమునకు విజ్ఞాద్రియను నామాంతరమున్నది. పై శాసనములో నీ చోడచాళుక్యభీముఁడనియు నొకతావున విజ్ఞాద్రుఁడనియు వ్రాసియున్నారు. ఈ జీవేటశాసనమునందీ చేతరాజు చోడసేనాసముద్రమును మథించి లక్ష్మిని గైకొని నొనవనియున్నది. ఈ చోడుఁడు బస్తుపట్టణము రాజధానిగాఁ బరిపాలనముచేయుచున్న రేనాటిచోడుఁడేమో యనియు గాకున్న పశ్చిమచాళుక్య సామంతుఁడుగా నుండి ద్రావిడచోడులతోఁ జేసిన యుద్ధములలోఁ బాల్గొని యుండవచ్చుననియు శ్రీ వీరభద్రరావుగారాంధ్రులచరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. ఈ చేతరాజు పశ్చిమచాళుక్యరాజగు మొదటి త్రిభువనమల్లునకు సామంతుఁడు. ఆకాలమున దక్షిణదేశమున మొదటి రాజేంద్రచోడుఁడు (భాంతి ప్రతిపతియైన రాజరాజునకు మామ) రాజ్యము సేయుచుండెను. ఆతనికిని పశ్చిమచాళుక్యులకును దాయుద్ధములు జరుగుచునె యుండెను. చేతరాజు రణములలోఁ బాల్గొని యుండునని తలంచుటయే సమంజసము.

ఇంతకుముందు వ్రాసినపిమ్మట భావసంవత్సరాది సంచికలో శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు ప్రకటించిన యపరిష్కృతశాసన మొకటి నాకుఁగనఁబడినది. ఇది నిజాము ప్రభుత్వమువారి కోశాగారమునం దున్నదఁట. ఇది కుసుమాయుధుఁడను రాజు (ప్రరు) తుత్తిలిగోత్రుఁడైన దోనమయ్య మొదలుగా ముప్పది యిద్దరు బ్రాహ్మణులకు, మంచికొండవిషయములోని మొగలచెఱువు లను గ్రామమును దాన

చెప్పి వ్రాయించినది యింకను తెలియలేదు. చాళుక్య ప్రశస్తి యందుఁ బట్టియు "ముదిగొండ చాళుక్యానాం కులం కీర్తిస్తోత్రదు కొణ్డూరు వాస్తవ్యః" అని యుండుటం బట్టియు నీశాసనకర్త చాళుక్యులలోని యొకశాఖకుఁ జెందినవాఁడనియు, నీశాఖకు ముదిగొండ చాళుక్య శాఖయని పేరనియు దీనివలనఁ దెలియుచున్నది. ఈశాఖ యిది వఱకు చరిత్రలకెక్కలేదు. ఈశాసనము ననుసరించిన వంశవృక్షమిది.

ఈశాసన మపరిష్కృత మైనదగుటను, గ్రంథవిస్తరభయమునను నిట నీయ లేదు. ఇందలి కుసుమాయుధుఁడును కొలవిశాసనమునందలి కుసుమాయుధుఁడు నొక్కరేయని చెప్పవచ్చును. ఇందలి ముదిగొండ వాఁడును కొలవిశాసనమందలి ముదిగొండవాఁడు నొకటియే కావచ్చును. దానమిచ్చిన మొగలిచెఱువునకు దక్షిణమున "కొరవిపొలము కారకు సీమపిల" అని యున్నది. ఈకొరవియే యీకొలవియై యుండును. 'శణమర్ద్ర' శబ్దమా రెంటియందును గూడఁ గలదు. కొలవి నల్లజెఱుకు గొడుకు పెద్దనతో సంబంధించినవాఁడు పైన వ్రాసినట్లు రాష్ట్రకూట రాజగు ముదిగొండచాళుక్యశాఖలోని కుసుమాయుధుని పెద్దకొడుకైన నిజ్జయరాజై యుండునని యీశాసనమునుబట్టి యూహింపఁగుచున్నది. ఎట్లయిన నీవిషయమున నింకను బరిశోధన మావశ్యకమై యున్నది.

౨. పోలిరాజు:- ఇతఁడు పైవంశవృక్షములోని మొదటిబేతరాజు కుమారుఁడు ఇతని వంశములో నిద్దఱు పోలిరాజులుండుటచే వీరిని మొదటిపోలిరాజందురు. ఖాజీపేట శాసనమునం దితఁడు 'జగత్పవిత్ర చరిత్రుఁడైన పోలరాజు చక్రకూట విషయమును జయించి భద్రంగ పురాధీశ్వరునిఁ బరువెత్తించెను. కొంకణ మండలమును జయించి యనుపమానమగు కీర్తిసంపాదించెను. ఇతఁడనేకరాజ వంశములను జయించి యుద్ధములో కొడవత్తి దుర్గరాజుకొడుకును సంహరించెను. గొన్నయయ్యనువానిని శిక్షించి పురకూటదేశమును స్వాధీనము చేసికొని యెను. అనుమకొండ విషయమును త్రైలోక్యమల్లునివలన శాసనపూర్వకముగాఁ బడసెను" అనియున్నది. ఇతని యొద్ద రేచర్ల బమ్మిరెడ్డియును సేనాధిపతియుండి యనేక యుద్ధములలోఁ బాల్గొని కీర్తిం గాంచి యుండెను. ఇతనినామ మనేకశాసనములలో నున్నది ఇతఁడు పశ్చిమ చాళుక్యులకు సామంతుఁడుగ నుండక స్వతంత్రుఁడుగనే యుండె

ను. కాని వారితో మిత్రుఁడుగాకుండ చోడులతో జరిగిన యనేక యుద్ధములలోఁ బాల్గొనెను. వారికి సాహాయ్యము చేయుచుఁ దండ్రి సంపాదించిన రాజ్యమును నభివృద్ధిలోనికిఁ దెచ్చెను. ఇతఁడు దాదాపు ముప్పది సంవత్సరములు రాజ్యముచేసినట్లు కన్పట్టుచున్నది. నిశ్చయముగాఁ జెప్పలేకపోయినను, ఈతని రాజ్యకాలము క్రీ. శ. ౧౦౫౦–౧౦౮౦ అని చెప్పవచ్చును. ఇతఁడు చోడసింహాసన సంపాదనమునందు కులోత్తుంగచోడు (రాజరాజకుమారుఁడు)నకు సాహాయ్యమొనర్చెనని కొందఱు చరిత్రకారు లూహించుచున్నారు.

౩. బేతరాజు:— ఇతఁడు ప్రోలరాజునకు కుమారుఁడు; మొదటి బేతరాజునకుఁ బౌత్రుఁడు; ఇతనిని రెండవ బేతరాజందురు. ఇతఁడు పశ్చిమచాళుక్యరాజైన యాఱవ విక్రమాదిత్యునకు సామంతుఁడై యుండెను. అతనికి త్రిభువనమల్లుఁడని బిరుదమున్నది. ఆబిరుదమునే యీబేతరాజుకూడ వహించియుండెననియు నందుచే నీతనిని త్రిభువనమల్ల బేతరాజని పిలచెదరనియుఁ గొందఱందురు. కాని యది సత్యముకాదు. ఖాజీపేట శాసనమువలన నీతనికి విక్రమచక్రి యను బిరుదము గలదనియు, నితఁడు గంగ్రగొట్టలి చేఁబూనిన వాఁడనియు మాళవచోళరాజ మదగజపంచాననుఁడని యు వర్ణితుఁడయ్యెనని తెలియుచున్నది. అనుమకొండ పట్టణమున, నొకయారామమును, దనపేరిట బేతేశ్వరుఁడని యొకశివలింగమును శివపురమను తీర్థమును బ్రతిష్ఠించెనని యాశాసనమున వ్రాసియున్నది. ఇతనికి వైజనాథుఁడను నొక మంత్రి యుండెనఁట ఈతనిశాసనమున' (ఎపిగ్రాఫియాఇండికా సం.౯. పుట ౨౫౬) "కాకతి బేతభూపాలక్రమాగత తదీయరాజ్యధురంధరసిరూపిత మహామాత్య పదవీవిరాజమానోన్నత ప్రభుమంత్రోత్సాహశక్తిత్రయ సంపన్నుఁడనియు, మహత్తర యశస్సుగలవాఁడై అగణితశౌర్యసంపత్తుచేఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంచిన బేతరాజును చాళుక్యచక్రవర్తి పాదపద్మములను

సందర్శించునట్లు చేసి, యాచకచక్రవర్తి దయచే నిర్మించిన 'సర్వసాయిర' షండముమ సర్వజన సంతోషకరముగాఁ బరిపాలింపఁజేసినవాఁడు" అని యామంత్రిసత్తముఁడు కొనియాడఁబడి యుండెను. ఈ బేతరాజు కాలము గొంచెము మెచ్చుకొమ్కవగా క్రీ. శ. ౧౦౮౦–౧౧౦౦ అని యనవచ్చును. ఇతనికి కాలాముఖ సాంప్రదాయమునకుఁ జెందిన రామేశ్వర దీక్షితుఁడను పండితుఁడు గురువుగానుండి యితనిచే మల్లి కార్జునమఠము కొఱకు దానములను పరిగ్రహించెను. ఖాజీపేటశాసనము వలన ఈవిషయము తెలియుచున్నది.

౪. త్రిభువనమల్లదుర్గరాజు – ఇతఁడు రెండవ బేతరాజు కుమారుఁడు ఇతనికి దారిద్ర్యవిద్రావణుఁడను బిరుదముండెను. పశ్చిమ చాళుక్య వంశములో సిద్ధుఁడైన త్రిభువనమల్లదేవునకును నీబిరుదమున్నట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఈదుర్గనృపతి యునికిని గొందరుచరిత్రకారు లంగీకరించుటలేదు. శ్రీ ముట్నూరు వెంకటాద్రిమయ్యగారు మొట్టమొదట నీత్రిభువనమల్లదుర్గరాజును గనిపెట్టి వ్రాసినవ్యాసముతోఁ గూడఁ బ్రకటించిన (భారతి—వృష—శ్రావణము) ఖాజీపేట శాసనమును బట్టియు, మాచిరెడ్డికుంటశాసనమును బట్టియు, రుద్రదేవుని మఱికొన్ని శాసనములఁ బట్టియు, వీతఁడున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. రుద్రదేవుని శాసనములలో నాతనితండ్రి పోలరాజనియు, తాత త్రిభువనమల్లుఁడనియు స్పష్టముగా జెప్పఁబడియున్నది. అయితే, త్రిభువనమల్లుఁడనునది రెండవబేతరాజునకు బిరుదనామమని యనుకొనుటచేఁ జరిత్రకారులు దుర్గనృపతి యునికిని గుర్తింపలేదు.

రామేశ్వర పండితునకు శివపురి యను గ్రామమును మొట్టమొదటఁ దానమిచ్చినవాఁడు, రెండవబేతరాజు. ఆ దానకాలము శా.శ ౧౦౧౨ ప్రమోదసం॥ కార్తీక బ ౧౫ ఆదిత్యవారము నిమిత్తము సూర్యగ్రహణము. ఈ దనము నుద్ధరించినవాఁడు "కెటరసనసుపుత్ర కులతిల

కం సకలజగతీఖ్యాసౌజన్యసార్వభౌమనెనిపుగళికెక్కాగె శ్రీమన్మహా మంగళేశ్వరం దుర్గనృపతిం త్రిభువనమల్లం॥

దానము నుద్ధరించినకాలము "శ్రీవచ్చాళుక్య విక్రమకాలద ౬౩ నేయ బహుధాన్య సంవత్సర దీక్షహియ్యుత్తరాయణ సంక్రాంతి యొళిజకు తీర్థస్థంబిన్ప్రర్వాపసూగినెడి సిదశాసనగంబ మిదచంద్రార్కతారం నిల్కే మంగళంమహా శ్రీ॥"

దానకాలమునకుఁ దరువాత దాదాపదిమిది సంవత్సరముల యనంతరమున నీశాసనస్తంభమును వేయించియున్నారు. దీనినిబట్టి కెందవ బేతరాజునకు దుర్గనృపతి యని నామాంతరముగల త్రిభువన మల్లుఁడను కుమారుఁ డున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఈశాసన మోరుగల్లులో చితాబుఖాను వింట నాంజనేయదేవళంవద్ద పడియున్న శిలపైఁ జెక్కఁబడియున్నది. ఈ స్తంభమును వేయించినవాఁడు దుర్గనృపతి.

ఈశివపుర మను గ్రామమునందు రామేశ్వరదీక్షితులు త్రిపురుష దీర్థము వేయించి యొకశాసన స్తంభమును వేయించినాఁడు ఇదియే మాదిరెడ్డికుంటశాసనము. ఇందీగ్రామము "త్రిభువనమల్లుని తండ్రి యిచ్చినట్లు స్వదత్తం యస్యభక్త్యా త్రిభువనమల్లావనీశజనకేన" అని స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఈ త్రిపురుషతీర్థ శాసనస్తంభమును జెక్కించి వేయించినది రామేశ్వర దీక్షితుల శిష్యుఁడైన ప్రోలరాజు. దీనినిబట్టికూడా దానమిచ్చిన బేతరాజు త్రిభువనమల్లునితండ్రి యనియు, త్రిభువనమల్లుని కుమారుఁడు ప్రోలరాజనియు, స్పష్టమగుచున్నది. కావున నీపరంపర నంగీకరింపకతప్పదు. ఈదుర్గనృపతి విశేషకాలము రాజ్యముచేసినట్లు గాన్పింపదు. బహుధాన్య సంవత్సరపు కాజీపేట

శాసనమును తండ్రి జీవించియుండగనే వ్రాయించినట్లు గన్పట్టుచున్నది. ఈదుర్గనృపతి గావించిన ఘనకార్యములును లేవు. రుద్రదేవుని హనుమకొండశాసనము (శా. శ. ౧౦౮౪) లో త్రిభువనమల్లుఁడు

"శ్రీమత్త్రిభువనమల్లో రాజా కాకత్యవంశసంభూతః
ప్రబలరిపుదుర్గనారీవైధవ్యవిధాయకాచార్యః"

అని వర్ణింపఁబడినాఁడు ఈశాసనమును వ్రాసినకవి రామేశ్వరదీక్షితుని కుమారుఁడగు నచింతేంద్రయతి"

రుద్రదేవుఁడు మొదలుగాఁ దరువాతివారు వ్రాయించిన కొన్ని శాసనములలో త్రిభువనమల్లునితోఁ బ్రారంభించి వారివంశవర్ణనముఁ జేయ మొదలిడిరి. త్రిభువనమల్లబిరుదము రెండవబేతరాజునకు లేదు. ఈబేతరాజు పాశ్చాత్యచాళుక్యుఁడైన త్రిభువనమల్లుని సామంతుఁడు. తన ప్రభువు బిరుదమును తాను వహించినాఁడనుటకంటెఁ దనయేలిక నామమును దన పుత్త్రునకుఁ బెట్టినాఁడనుట సమంజసము. కావున శాసనముల యందలి త్రిభువనమల్లుఁడు రెండవబేతరాజు కుమారుఁడైన దుర్గనృపతి యనియే గ్రహింపవలసియున్నది

పైనవ్రాసిన కన్నడశాసనము మెకంజీవ్రాయించిన స్థానిక చరిత్రలో నున్నది. అది విశ్వాసార్హమైనది కాదని కొందఱనియెదరు. స్థానికచరిత్రలలో వ్రాసినదంతయు నసత్యమని చెప్పరాదు స్థానిక చరిత్రకారులీశాసనమును సృష్టించిరని తలంపఁగూడదు. అదియును గాక యితరశాసనములనుబట్టికూడా నీదుర్గరాజున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నందున నిది యొప్పుకొనక తీరదు.

౪. ప్రోలరాజు:— ఇతఁడు పైనఁజెప్పిన దుర్గరాజుకుమారుఁడు. ఇతనిని రెండవ ప్రోలరాజని యందురు. తాతకంటెఁ బరాక్రమవంతుఁడై యాతనివలెనే యాఱవ విక్రమాదిత్యునకు సామంతుఁడై, పిమ్మట

స్వతంత్రుఁడై త్రిలింగరాజ్యమునకుఁ బ్రభువులైరనియూతని రాజనీతి కొనియాడఁ దగినది. ఇతఁడు మంత్రకూట పట్టణాధిపతి యైన గుండ రాజును జయించెనని రుద్రదేవుని వేయి స్తంభాలగుడిశాసనమునం దున్నది. ఈగుండరాజును వధియించినది ప్రోలరాజు సేనాని యగు కామ సేనాని యని పాలంపేట శాసనము చెప్పుచున్నది. మంత్రకూట మన గా నిజాము రాష్ట్రమందలి మంథెనయను గ్రామము. ఈవేయిస్తంభాల శాసనమునందే యీప్రోలరాజు అనంగపాలుని మేనల్లుఁడైన గోవింద దండనాయకుని జయించినట్లు చెప్పఁబడినది. ఈ యనంతపాలుఁడే శ్రీపతిపండితారాధ్యుల శిష్యుఁడయిన బ్రాహ్మణదండనాయకుఁడు.

ఈ పోలరాజు తాతయైనబేతరాజుకడ మంత్రిగనున్న వైజదండాధినాథునకు యాదవమాళిక యందు జనించిన బేతన ప్రెగ్గడ. యీప్రోల రాజువద్ద మంత్రిగానుండెనట! బేతన ప్రెగ్గడయు నీతివాక్యము జైన మతావలంబకుఁడట. ఈ ప్రోలరాజు రాజ్యపరిపాలనాకాలము క్రీ శ. ౧౧౧౦ మొదలు ౧౧౫౦ వఱకున్న యుండునని చరిత్రకారుల యభిప్రాయము. ఏకశిలానగర మని చెప్పఁబడు వరంగల్లు నిర్మాణము నీతఁడే యారంభించెనఁట. తాను జయించిన దేశముల యందలి ప్రజల నివాసము కొఱకీతఁ డీపట్టణమును నిర్మించెనఁట. ఒకానొక దినమున నాగ్రామవాసుల కమ్మకొనుటకై యాహార పదార్థములను దెచ్చిన యొకబండి యొకరాతిఁ దగిలి గిలక్రిందులయ్యెనఁట. ఆబండికున్న యినుపపట్టా స్వర్ణమయ్యెనఁట. రాజావార్తవిని యచ్చటికువచ్చి యాశిల స్పర్శవేది యగు నొక శివలింగమని గ్రహించి స్వయంభూలింగ మని దానినచ్చటనే ప్రతిష్ఠించి యాలయముగట్టించి యాగ్రామమును క్రమక్రమముగా నభివృద్ధి చేసె నని చెప్పుదురు. ఈతని తరువాతి వారచ్చట బలవత్తరమయిన కోటగట్టించిరి. గణపతిదేవుని కాం

వ గ. రాజధాని హనుమకొండనుండి యోరుగల్లునకు మార్పఁబడియెను.

రుద్రదేవమహారాజు:— ఇతఁడు రెండవ ప్రోలరాజు కుమారుఁడు. ఇతఁడే నీతిసారమును రచించిన కవిరాజు. ఇతఁడు కొన్ని శాసనములలోఁ బ్రతాపరుద్రమహారాజని పేర్కొనఁబడియెను. ఈతనితరువాతఁ గొంతకాలమునకు నింకనొక ప్రతాపరుద్ర మహారాజుండుటచే, నిటీవలి చరిత్రకారులు ఇతనిని మొదటి ప్రతాపరుద్రుఁడని పిలువఁ జొచ్చిరి. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౧౫౮ మొదలు ౧౧౯౫ వఱకు రాజ్యముచేసెను. ఇతనికిఁ బితృహంతకుఁడని యొకయపకీర్తి వాటిలినది. ఒకనాఁడీతఁడు దేవాలయమునఁ బండుకొని నిద్రపోవుచు శత్రువుతోఁ బోరుచున్నట్లు కలఁ గనుచుండెనఁట. ఇంతలోఁ దండ్రియైన ప్రోలరాజు మార్గమువెంబోవుచు నాతనిని స్పృశించెనఁట. శత్రు వెవ్వఁడో తనను దాఁకెనని యనుకొని తటాలున లేచి యొఱనుండి కత్తిపెఱికి తండ్రినిబొడిచెనఁట. అది ప్రమాదవశమునఁ గ్రహించి తండ్రియాతనికి రాజముద్రికనిచ్చి ప్రాణములను విడచెనఁట. ఈ కథ ఆంధ్రుల చరిత్రమున వ్రాయఁబడినది. తరువాతఁ దత్కర్తయగు శ్రీ వీరభద్రరావుగారే, యీ కథ విశ్వాసార్హమైనది కాదనియు ద్రాక్షారామము నందున్న యొక శాసనములో (వెలనాఁటి రెండవచోడుఁడు వ్రాయించిన శాసనము) "కాకతి ప్రోలరాజు నిర్దహన" అని యున్నదనియు, నందుచే ప్రోలరాజును జంపినవాఁడు వెలనాఁటి రెండవచోడుఁడుకాని రుద్రదేవుఁడు కాఁడని వ్రాసియున్నారు. దీనితో రుద్రదేవమహారాజుపై నారోపితమైన పితృహత్యాదోషము తొలఁగిపోయినది.

పై కథ నించుక భేదముతోఁ గొందఱీవిధముగాఁ జెప్పుచున్నారు. రుద్రదేవ మహారాజు జన్మించినకాలమందలి గ్రహస్థితిని బట్టి యీతఁడు పితృహంతకుఁ డగునని దైవజ్ఞులు చెప్పిరఁట. అందుపై

ప్రోలరాజీకని నాఁడు శివాజ్ఞకున కిచ్చివేసెను. ఒకనాఁటి రాత్రి ప్రొద్దుపోయిన పిమ్మట ప్రోలరాజాలయమునకు బోఁగా దస్కరుఁడను భ్రాంతిచే, రుద్రదేవుఁడాతనిని కత్తితోఁ బొడిచెనఁట. దైవజ్ఞుని మాట తప్పలేదని తలంచి ప్రోలరాజు కుమారుని మన్నించి, రాజ్యమాతని కిచ్చివేసెనఁట. ఈకథ విశ్వాసపాత్రము కాదని, కథయే చెప్పుచున్నది.

రుద్రదేవ మహారాజు మిగుల పరాక్రమవంతుఁడును రాజనీతి నిపుణుఁడు నగుటచే, పూర్వార్జితమగు రాజ్యము నభివృద్ధిచేసియాంధ్ర రాజ్యమునకంతకుఁ బ్రభువై దాదాపు నలువది సంవత్సరములు నిష్కంటకముగ రాజ్యముచేసెను.

18 మంత్రిభాస్కరుఁడు.

(ఆంధ్రు లతి పవిత్రములుగా ననుదినము తలంచుచుండెడి భారత భాగవత రామాయణములు మూఁడును, ఏకైకకవికృతములు గాక బహుకవికృతము లగుటయు, విశేషించి యాగ్రంథకర్తల చారిత్రములును, రచనావిషయములు వివాదాస్పదము లగుటయు నొకవిచిత్ర సంఘటనమై యున్నది. (భారతము కవిత్రయముచేతను, భాగవతము కవిచతుష్టయమువలనను,) రామాయణము కవిపంచకముచేతను నాంధ్రీకరింపఁబడియెను. (అరణ్యకాండ యుద్ధకాండరచయితలు భాస్కరనామధారులగు వేఱువేఱుపురుషులను వాదముండుటచే రామాయణాంధ్రీకరణకర్తలైదుగురైరి.) ఈ రామాయణమునకు భాస్కరరామాయణమని పేరు. దీని కర్తృత్వము వివాదాస్పదమైనది. అందుఁ బండి

తొలుత చరిత్రకారులు నిశ్చయముగ నిర్ణయింపవలసిన మహోపకార రహస్యము లిమిడియున్నవి.

ఈ విషయమున నిదివఱకు చరిత్రకారులును పండితులును చేసిన చర్చలను బట్టి:—

౧ ఈ గ్రంథమునకు భాస్కరరామాయణ మను పేరెట్లువచ్చినది?

౨ ఈ పేరువచ్చుటకుఁ గారకుఁడైన భాస్కరుఁ డెవరు?

౩ ఆరణ్యకాండమును యుద్ధకాండమును రచియించిన భాస్కరులు భిన్నులా? అయినచో వారెవ్వరు?

౪ ఈ రామాయణమున మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వమున్నదా? ఉన్నచో నెంతవఱకు? అతఁ డెప్పటివాఁడు?

అను ప్రశ్నలు దయించుచున్నవి?

మంత్రిభాస్కరుఁడు, భాస్కరరామాయణమును కొంతవఱకు రచియించెనని వాడుకయుండుటచే నాతనిచారిత్రము నిందు వ్రాసి పై ప్రశ్నలకు సమాధానముల నీయఁ బ్రయత్నించెదను. భాస్కరరామాయణరచనావిషయమున మఱికొంత వివాదమున్నది. అందునుగురించి హుళక్కి భాస్కరాదుల చరిత్రములలో వ్రాయుదును.

మంత్రిభాస్కరుఁడు, నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు; గౌతమగోత్రుఁడు; కేతనమాచమాంబల పుత్త్రుఁడు; గుండశౌరికిఁ బౌత్రుఁడు. మాచెనయతని ప్రపితామహుఁడు. మహాభారత కృతికర్తయగు తిక్కనసోమయాజి యీ మంత్రిభాస్కరునకు మనుమఁడు

ఇతఁడు కవియా?

ఇతనినిగూర్చి తిక్కనసోమయాజి తన నిర్వచనోత్తర రామాయణమునం దీ క్రిందిపద్యమును జెప్పియున్నాఁడు.

గీ. సారకవితాభిరాముఁ గుంటూరివిభుని
మంత్రిభాస్కరు మత్పితామహుఁ దలఁచి
సైన మన్నన మెయిలోక మాదరింప
వెలయు నా కృతిగుణములు వేయునేల.

తన కావ్యము, సద్గుణములచేఁ గాకపోయినను, తన పితామహుఁడైన మంత్రిభాస్కరుని సారకవిత్వమహిమచే నైనను లోకాదరణమును బొందఁగలుగునని యీపద్యమందలి భావము. దీనినిబట్టి మంత్రిభాస్కరుఁడు తిక్కనవంటి మహాకవి కొనియాడుటకుఁ దగినకవిత్వముఁ జెప్పఁగల సమర్థుఁడని నిశ్చయించుటకు సంశయింపనక్కఱ లేదు. దశకుమార చరిత్రమును రచియించిన కేతనకవి యిట్లని

శా. శాపానుగ్రహశక్తియుక్తుఁ డమలాచారుండు సాహిత్యవి
ద్యాపారీణుఁడు ధర్మమార్గపథికుం డర్థార్థిలోకావన
వ్యాపారవ్రతుఁడంచుఁ జెప్పు సుజనవ్రాతంబు గౌరీపతి
శ్రీపాదప్రవణాంతరంగు విబుధశ్రేయస్కరున్ భాస్కరున్.

అని స్తుతించియున్నాఁడు. ఈపద్యమునందలి "శాపానుగ్రహ శక్తియుక్తుఁడు" "సాహిత్యవిద్యాపారీణుఁడు" అను వాక్యముల వలన నీ భాస్కరుఁడు కవిత్వము చెప్పఁగల సమర్థుఁడని యూహింపవచ్చును. తన కవిత్వముకంటె రసవత్తరముగు కవిత్వము చెప్పఁగలవాఁడని తిక్కన సోమయాజియే చెప్పినప్పుడు, మంత్రిభాస్కరుని కవితాసామర్థ్యమును గూర్చి మనము శంకింపనక్కఱలేదు. ఇతఁడేదియో నాలుగుపద్యము లల్లఁగలిగిన సామాన్య కవిమాత్రుఁడు గాక రసవత్తరమైన కవిత్వము చెప్పఁగలిగిన యొక యుత్తమకవియై యుండునని కూడఁ దిక్కన చెప్పిన పద్యమును బట్టి యూహింపఁ దగియున్నది.

ఇతఁడు భాస్కరరామాయణ కర్తయా?

మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమున నరణ్యకాండాంతము వఱకును రచియించెననియు, నీతని పేరే రామాయణమునకు భాస్కరరామాయణ మను పేరు వచ్చినదనియు. నది యే కారణము చేతనో యసంపూర్ణమై పోఁగాఁ దరువాతఁ గవులు దానిని మరల రచించి రనియు లోకమున నొక ప్రతీతి యున్నది. రామాయణము నాతఁడు పూర్తిగనే రచియించెనను వాదముకూడఁ గలదు. ఈ విషయమున పండితులు భిన్నాభిప్రాయులై యున్నారు. రామాయణములోఁ గొంతభాగమును భాస్కరుఁడను కవి రచియించెనని యందఱు నంగీకరించుచున్నారు. ఆ విషయమునుగూర్చి గ్రంథనామమును, ఆరణ్యకాండాంతగద్యయును ప్రబలమైన సాక్ష్యము లగుచున్నవి. కాని ఆ భాస్కరుఁ డీ మంత్రిభాస్కరుఁడు కాఁడనియు, హుళక్కిభాస్కరుఁడను పేరుగల మఱియొక భాస్కరుఁడనియుఁ గొందఱివాదము. ప్రస్తుతము మనము చదువుచున్న భాస్కరరామాయణములో యుద్ధకాండమును గొంతవఱకు హుళక్కిభాస్కరుఁడు రచియించెనని యుభయపక్షముల వారును నంగీకరించుచున్నారు. అందువిషయమున భిన్నాభిప్రాయము లేదు. ఇఁక మొదటి మూఁడు కాండములలోను మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ ముండెనా? లేదా? యనునదియే వివాదాంశము. ఈ యిరువురకును నామసామ్యము గలిగియుండుట మూలమున నీ వివాదమును బరిష్కరించుట యంతసులభకార్యముకాదు. భాస్కరరామాయణమునుగూర్చి యింకను బరిశోధనము విశేషముగాఁ గావలసియున్నది. భావిపరిశోధకుల కుపకరించునను నాశతో నీ విషయమున నాకుఁ బొడఁగట్టిన విషయముల నిట వ్రాయుచున్నాఁడను.

మంత్రిభాస్కరుడు రామాయణమును రచియించెనని పూర్వకవు లెవ్వరైన జెప్పియుండిరా?

పూర్వకవులు పెక్కురును లక్షణగ్రంథకర్తలు కొందఱును దమ గ్రంథములలో భాస్కరునిఁ బూర్వకవినిఁగాఁ జేర్చి యాతఁడు రామాయణకర్తయని చెప్పియున్నారు కొందఱు "హుళక్కి" శబ్దమును జేర్చి హుళక్కి భాస్కరుఁడని నుతించియున్నారు.

కావునఁబట్టి "హుళక్కిభాస్కరు" డని గాక కేవలభాస్కరుఁడని చెప్పిన యాతఁడే మంత్రిభాస్కరుఁడని నిశ్చయింపవలయునని కొందఱందురు. కాని యీవాదమునం దంతగా బలములేదు. మంత్రిభాస్కరుని కాలము క్రీ శ ౧౨౦౦ ప్రాంతము. హుళక్కిభాస్కరుని కాలము ౧౩౨౦ ప్రాంతము. భాస్కరుని పూర్వకవినిగా నుతించినవారందఱును ౧౩౨౦ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతివారు గాని యంతకుపూర్వులు కారు. వీరు తమ కావ్యములలో నేభాస్కరుని మనసునందుంచుకొని స్మరించిరో నిర్ణయింపజాలము "హుళక్కి" పదము లేనంతమాత్రమున నాతఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడని నిర్ణయింపరాదు. క్రీ.శ.౧౨౦౦–౧౩౨౦ నడుమ నెవ్వరైన భాస్కరునిఁ గొనియాడియుండినచో నాతఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడని చెప్పవచ్చును. కాని యట్టివారు కవ్పడుటలేదు. ఆ కాలమున సుప్రసిద్ధకవులు విశేషముగా లేరు. సోమన, కేతన, తిక్కన, మారన, మంచన, మొదలగు కొలఁది సంఖ్యాకులు మాత్రమే కలరు వీరిలో మంత్రిభాస్కరుని గూర్చి చెప్పవలసినవారు ముఖ్యముగా కేతన, తిక్కనలు. వీరాతనినిగూర్చి యేమి చెప్పినదియుఁ బైని వ్రాసియుంటిని. వీ రిరువురునుగూడ భాస్కరుఁడు రామాయణమును రచించెనని చెప్పలేదు. కావున నాతనికి రామాయణకర్తృత్వ మారోపింపరాదని కొందఱనుచున్నారు. కాని యీవాదమునందును సారము లేదు. ఆ కాలమునాఁటి మానవహృదయముల వీకాలమునాఁటి కొలఁదిబద్ధిలో

కొలుచుటకు వీలులేదు. పరిణామశాస్త్రములు పదునైనపరిశోధ్ధి కలుగకను గల కవులు స్వోత్కర్షకు బ్రకటించుకొనుటకుఁ గాని, స్వీయ చరిత్రమును జెప్పుకొనుటకుఁ గాని, కొంతగా నిష్టపడియుండువారు కారు తరువాతికవులు క్రమక్రమముగాఁ దమనుగూర్చియుఁ దమపూర్వులను గూర్చియుఁ గొంతకొంత వ్రాయుచువచ్చిరి. గ్రంథవిషయముకంటెఁ దమవిషయమే ప్రధానముగ నెంచుకొను కాలమిది. తిక్కనసోమ యాజి తాను నిర్వచనోత్తర రామాయణమును రచించినట్లు భారత మున జెప్పలేదు. మన్మసిద్ధి యాస్థానమున నుండి తిక్కనామాత్యుఁ డుభయ భాషలయందును గవిత్వము చెప్పెనని మాత్రమే కేతన చెప్పెను. కాని యాతఁడు రచించిన గ్రంథముల పేరు నైనఁ జెప్పలేదు. కేతన లిన గ్రంథములు రెండింటిలోను, ఒకదానిసంగతి నొండొక గ్రంథముఁ జెప్పునా? అదియును లేదు. ఇట్టి యుదాహరణములు ననేకముగఁ జూపవచ్చును కావున నితరకవు లెవ్వరును జెప్పలేదను కారణము నాధారము చేసికొని భాస్కరుని రామాయణకర్తృత్వమును త్రోసివేయు కనుక యితరాధారము లేవైన నున్నవేమో చూడవలసి యున్నది. తిక్కన పూర్వరామాయణమును రచింపక యుత్తరరామాయణమును

నేల వ్రాసెను?

తిక్కనసోమయాజి పూర్వరామాయణమును విడచి యుత్తర రామాయణమును రచించుటవలనను మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణ మును రచించెనను జనశ్రుతి యుండుటబట్టియు నాతఁడు రామాయణ మును రచించెనని నిశ్చయింపవచ్చునని కొందఱి యభిప్రాయము. ఇం దెంతవఱకు సత్యమున్నదో పరికింతము. తిక్కన నిర్వచనోత్తర రామాయణమున

క. ఎత్తఱి నైనను ధీరో
 దాత్తనృపోత్తముఁడు రామధరణీపతి ప

ద్వాత్తము సంభావ్యవగుట
నుత్తరరామాయణోక్తియు కుడ నైతిన్.
అని చెప్పియున్నాఁడు.

గంభీరహృదయుఁడును, ఉచితానుచితజ్ఞను బాటించు కవిసత్తముఁడు నగు తిక్కనసోమయాజి యీవాక్యమును వ్రాయుట కేమి కారణము? అది యాలోచింపవలసి యున్నది. పూర్వరామాయణ మూఁదఁగా దానిని రచింపక యుత్తరరామాయణ మేల రచింపవలయునని లోకము ప్రశ్నించునేమో యని యందులకు సమాధానముగా ధీరోదాత్తనాయకుఁడైన శ్రీరామచంద్రుని సద్వృత్తము మెచ్చుటనుండి రచించినను పూజనీయమే యగును గావున నుత్తరరామాయణమును రచించితినని యీవాక్యమును జెప్పినట్లొక యూహకలుగును. దీనిబట్టి యది వఱకు పూర్వరామాయణము రచింపఁబడలేదని తేలుచున్నది. పూర్వ రామాయణ మదివఱకు రచింపఁబడియున్నయెడల లోకము ప్రశ్నించుటకు నవకాశమును లేదు. తిక్కన యీవాక్యమును వ్రాయవలసిన పనియు నుండదు.

కాని యంతకుపూర్వము రామాయణము సంపూర్ణముగాఁ గాక కొంతభాగము మాత్రమే రచియింపఁబడి యుండెనేని, యాతరువాయి నందుకొని శేషమును బూర్తిచేయక యాభాగమును వదలి యుత్తర రామాయణము నేల రచించుచున్నాఁ డని లోకము తనను బ్రశ్నించునేమోయని తిక్కన యీవాక్యము మూలమున వాప్రశ్నకు త్తర మొసంగుచున్నాఁడని తలఁచుట కవకాశము కలుగుచున్నది. ఆపక్షములో అప్రశ్నకును, ఆ సమాధానమునకును గూడ నవసర మేర్పడుచున్నది. కావున దిక్కన కాలమునాఁటికి రామాయణము కొంతభాగముఁ రచియింపఁబడియుండెనని యూహించుట కవకాశమున్నదనుట నిశ్చ

యాము. ఏగాకటకు రచియింపఁబడియుండె ననుటనుగూర్చి తరువాత నాలోచింతము.

పైపద్యముక్రింద నే తిక్కన తనపితామహునిగూర్చి యీక్రింది పద్యమును వ్రాసియుండెను.

తే. సాంకబిశాభిరాము గుంటూరివిభుని
మంత్రిభాస్కరు మత్పితామహునిఁ గలఁచి
యైన మన్ననమెయి లోకమాదరించు
వేల నాకృతిగుణములు వేయునేల?

ఈ పద్యములో మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమును రచించె ననుసూచన కూడ లేనిమాట నిక్కువము. అయినను పైపద్యమును వ్రాసిన వెనువెంటనే తిక్కన యీపద్యమును వ్రాసియుండుటచేతఁ దన పితామహుఁడైన భాస్కరుఁడు రామాయణ భాగమును రచించినాఁడను విషయము మనసునందుంచుకొనియే యీపద్యమును వ్రాసియుండెనా యని సంశయము కలుగుచున్నది. ఈపద్యము చెప్పినపిమ్మటఁగాని తన కులగోత్రాది ప్రశంస యాతని హృదయమునకు రాలేదు. ఈ రెండు పద్యములను కలిపి చదివి యోచించితిమేని మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమున గొంతభాగము రచియించియుండెనని దృఢమైనయనుమానము గలుగకమానదు. అనుమానమేల? ఆయూహయందు సత్యమున్నదనియే నాతలంపు. అట్లయినచో, భారతమున నన్నయభట్టారకుఁడు పర్వములు రచించెనని చెప్పినట్లే తనపితామహుఁడింతపట్టు రచించె నని తిక్కన యేల చెప్పలేదను ప్రశ్న రావచ్చును. భారతమునందు తిక్కన పదియేను పర్వములను బూర్తిచేయఁ దలపెట్టెను. గావున నన్నయభట్టు మూఁడుపర్వములను రచియించెను. తిక్కనభాగమును రచించి నేను భారతమును పూర్తిచేయుదునని చెప్పుటలో నౌచిత్యమున్నది. లోకమందులకు సాక్షి చును. ఇచ్చట నట్టి యదృష్టముపట్ట

లేక, తనపితామహుఁడు మూఁడుకాండములను రచించినాఁడు అవి కెప్పు యంచనితో వదలివేసి తాను, ఉత్తరరామాయణమును రచించెనని చెప్పినచో నది సహజముగ నుండునా? లోకము శంకించునా? తిక్కన, యాతనివ్రాతి భాగము నందుకొని రామాయణము నేల పూర్తిచేయ లేదు? అని శంకింతురేమో! మహాత్ముల హృదయములు దురవగాహములు ఆయన మనసులో నప్పుడేమికలదో యెవరు చెప్పఁగలరు? ఎంతటి వైదుష్యవంతునకైనను ఒక్కమారు చదివి నంతనే హృదయాకర్షకవిధానముగ భాసించు శ్రీ పద్యాదులను రచించిన తిక్కనసోమయాజి, భారతరచనానంతరమున గూడ నాయుష్యవశేషమును బూనింపలేమ దీనికి గారణ మేమగును? కొంతభాగమును రచించి ముగించిన తన పితామహుని కావ్యము పూర్తిచేయుట కాతనికి మనసు గొలుపకయుండును.

పైనిఁ జెప్పిన "ఎత్తఱికైనను" అను పద్యములో నింతయర్థ మిమిడియుండలేదనియు. ఎప్పుడైనను ధీరోదాత్తనాయకుఁడైన రామచంద్రుని వృత్తము పూజనీయమే కావున నుత్తరరామాయణమును రచించితి" నను సామాన్యార్థము మాత్రమే యందుఁ గలదనియు, లోకము శంకించునను నూహాగాని యనుమల కుత్తర మీయవలయునను భావముగాని తిక్కనకు లేదనియు, నట్లే దాని తరువాతిపద్యములో నెట్టిసూచనయు లేదనియు నీయూహాలన్నియు మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమును రచించెనను భావము గలిగియుండుటచే నుద్భవించెడి భ్రాంతిమూలకములగు నూహలనియుఁ గొంద ఱనవచ్చును.

ఆ పద్యమున కెంతయర్థముండెనో, లోకమున కేమి తెలుపఁగోరి యాతఁ డాపద్యములను రచియించెనో, యను విషయములను గూర్చి తిక్కన కవితారహస్యమును గ్రహింపఁగలిగిన రసజ్ఞులు తమకుఁ దోఁచినరీతిని నిర్ణయించెదరుగాక! తన పితామహుఁడు రామా

యణ భాగమును రచించియుండెనని తెలుపుటకే తిక్కన యాపద్యము
లను రచించెనని వారితలంపు.

ఉ. భూరివివేక చిత్తులకుఁ బోలునవం దలఁపఁగ దళంబులన్
సౌరభ మిచ్చు గంధవహుచందమునం బ్రకటంబు జేసి యం
పారెడువల్కులం బసయు నప్పులుకు ల్పొగుచున్నట్లుగాఁ
దేరుప నేరఁగావలయుఁ జేసెద సంస్కృత యన్నవారికిన్.

నిర్వచనోత్తర రామాయణము

స్కరరామాయణమను పేరెట్లు వచ్చినది?

భాస్కరరామాయణ మను పేరు కవి యుంచెనని చెప్పఁజాలము. కవి తన పేరును జేర్చి నామమిడిన గ్రంథములు కొన్ని కలవు కాని యిట్టి వివాద విషయములలోఁ గవియే తనపేరుతో గ్రంథనామము నుంచెనని తలంచుట న్యాయము కాఁజాలదు. రామాయణమను పేరు గ్రంథమో, గ్రంథములో యుండుటచేఁ గొంతకాలమునకుఁ బిమ్మట లోక మీగ్రంథమునీపేరనఁబిలవఁ జొచ్చెననితలంపవలసియున్నది. ఎప్పుటినుండి యీపేరు లోకమున వాడుకలోనికి వచ్చినదో చెప్పఁజాలము. క్రీ శ. ౧౨౦౦-౧౩౨౦ నడుమ నీపేరున్నదని ధ్రువపడినచో తప్పు, నీనామము మంత్రి భాస్కరున కన్వయించునని నిర్ణయించుట కవకాశము లేదు. ఆమధ్యకాలములో నీపేరు వాడుకలోనుండె ననుటకు సాక్ష్యము లేదు. కావున గ్రంథనామమునుబట్టి మంత్రిభాస్కరుని కర్తృత్వము స్థిరపడఁజాలదు. కాని యాతనిపేరుతోనే యీరామాయణమును బిలుచుచున్నారని తలంచుట కొంతయవకాశము గన్పడుచున్నది.

ఇప్పుడు మనకులభించుచున్న భాస్కర రామాయణ మందలి గద్య పద్యములను బట్టి రామాయణకవు లైదుగురని తెలియుచున్నది. బాల, కిష్కింధ సుందరకాండములను రచించినవాఁడు మల్లికార్జునభట్టు, అయోధ్యాకాండమును రచించినది కుమారరుద్రదేవుఁడు ఆరణ్యకాండ

మును రచించినవాఁడు భాస్కరుఁడు. యుద్ధకాండమునఁ గొంతభాగ మును రచించినవాఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడు. మిగిలిన భాగమును రచించినది అయ్యలార్యుఁడు. గ్రంథమును ప్రారంభించినవారి పేరును బట్టి గ్రంథనామ మేర్పడుట న్యాయము. అట్లుగాక గ్రంథాంతకాండము లోఁ గొంతభాగమును రచించిన హుళక్కిభాస్కరునితో గ్రంథనామ మేర్పడిన దనుట సమంజసము కాదు.

ఈసూత్రము నన్వయింపఁజేసి చూచినచో, నీగ్రంథమునకు మల్లికార్జునరామాయణ మనుపేరు రావలసియున్నది. అట్లు రాలేదు. భాస్కరరామాయణ మనిపేరువచ్చుటకు, అరణ్యకాండగద్యలే కారణ మైయుండవలయును. అరణ్యకాండ భాస్కరవిరచిత మని యీగద్యల వలన స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. యుద్ధకాండాంతమున నయ్యలార్యుని గద్యయే కాని భాస్కరుని గద్యలేదు. కావున నీరామాయణమునకు భాస్కరరామాయణమని పేరుపెట్టినవారు, అరణ్యకాండాంతగద్యనే యందుల కాధారముగాఁ గొనియున్నారని తలంపవలసి యున్నది. యుద్ధకాండములోఁ గొంతభాగమును హుళక్కిభాస్కరుఁడు రచియించియుండుటచే నాతనిని బట్టియే యీపేరు వచ్చినదని కొందఱనవచ్చును. యుద్ధకాండ భాగమును హుళక్కి భాస్కరుఁడు రచియించెనని యయ్యలార్యుఁడు చెప్పిన:-

"చ. అమర హుళక్కిభాస్కరమహాకవి చెప్పఁగనున్న యుద్ధకాం
డము తనువాయి చెప్పెఁ బ్రకటప్రతిభాషణుఁ డప్పలార్యస
త్తమసుతుఁ డయ్యలార్యుఁడు కృతస్థితి నార్యులు మెచ్చునట్లుగా,
హిమకరతారకారవిమహీవలయస్థిరలక్ష్మి వేడుకన్"

అను పద్యమువలన మాత్రమే మనకుఁ దెలియవచ్చుచున్నది ఈపద్యము లేకపోయినచో మనకు హుళక్కిభాస్కరుఁడు లేనేలేఁడు.

స్పష్టముగా రెండుగడ్డలమీఁదను దెలియుచున్న భాస్కరుని విడచి, హుళక్కి భాస్కరునకుఁ దరువాతఁ జాలకాలమునకు యుద్ధకాండము రచియించినవాఁడగుటచే నెట్లుఁగవచ్చిన హుళక్కిభాస్కరుని బట్టి గ్రంథనామ మేర్పడుట సమంజసము కాదు. ఇందుల నారణ్యకాండ కర్తయు, యుద్ధకాండాది భాగ కర్తయు నొక్కఁడే యగుటయు, నాతఁడే హుళక్కిభాస్కరుఁడని యీ ప్రతివాదము రావచ్చును. ఆవాదమున కవకాశమున్నమాట నిక్కువమే కాని కారణాంతరములచే నారణ్యకాండ కర్త భిన్నుఁడని ధ్రువపడియెనేని యాతనిని బట్టియే యీగ్రంథమునకు భాస్కర రామాయణమను పేరు వచ్చెనని నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ఇంతేకాదు. అట్టిభిన్నకర్తృత్వము స్థిరపడిన పక్షములో మొట్టమొదట మంత్రిభాస్కరుఁ డరణ్యకాండమువఱకునో, కాక యింకను పయికొంతభాగమునో కాక పూర్తిగనో రచియించియుండె ననియు, నాతనిపేరుతోడనే భాస్కరరామాయణ మనుపేరు వచ్చెననియుఁ గాకతాళీయముగ హుళక్కి భాస్కరుఁడు కూడఁ గొంతభాగము నిందు రచియించియుండుటచే నాతనిబట్టి పేరువచ్చెనని లోకము భ్రమించుచున్నదనియుఁ దలంచుట కూడ సమంజసమగును.

బ్ర॥ శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారు మున్నుగు కొందఱు హుళక్కిభాస్కరునిబట్టియే భాస్కరరామాయణమను పేరు వచ్చెనని వ్రాసియున్నారు. ఆవిషయమునుగూర్చి హుళక్కిభాస్కరుని చారిత్రమున వర్ణించెదను. ఒకవేళ యుద్ధకాండము రచించిన హుళక్కిభాస్కరుని పేరుతోడనే గ్రంథనామమేర్పడినదని యంగీకరించినను నంతమాత్రమున రామాయణరచనమునందు మంత్రిభాస్కరునకు స్థానము లేదని ధ్రువపఱుపక యీవిచారణము గొనసాగింపవలసియే యున్నది.

మంత్రిభాస్కరుని కర్తృత్వమును స్థిరపఱచెడి యాధారములు గ్రంథమునం దేమైనఁ గలవా?

ఈ పైపై యూహల నటుంచి, మంత్రిభాస్కరుని కర్తృత్వమును స్థిరపఱచెడి యాధారము గ్రంథమునం దేమైన కలవేమో చూడ వలసియున్నది. భాస్కరరామాయణమునఁ దక్కినవానికంటె నారణ్య కాండము మంత్రిభాస్కర విరచిత మని తలంచుట కాధారములున్నవని కొందఱనుచున్నారు. కావున ముందుగ నాకాండమునే పరిశీలింతము.

ఆరణ్యకాండగద్యలు

ఆరణ్యకాండము రెండాశ్వాసములుగ విభజింపఁబడి యున్నది. ఆరెండాశ్వాసముల తుదలను గద్యము లొకేవిధమున నీరీతిగనున్నవి. గద్యము "ఇది సకల సుకవిజన వినుత యశస్కర భాస్కర ప్రణీతంబైన శ్రీరామాయణ మహాకావ్యంబునం దారణ్య కాండంబు" కొన్నితాళపత్ర ప్రతులలో 'యశస్కర' శబ్దము లేదు. ఆశబ్దమును దీసివేసినచో నిది సర్వవిధముల నన్నయభట్టు భారతమున వ్రాసికొనిన గద్యనుబోలి యున్నది. శ్రీమహాభారతమున నన్నయభట్టు "ఇది సకలసుకవిజన వినుత నన్నయభట్ట ప్రణీతంబైన" అని వ్రాసికొనియున్నాఁడు.

ఈ గద్యమునుబట్టి, దీనికర్త మంత్రిభాస్కరుఁడో హుళక్కిభాస్కరుఁడో నిర్ణయించుటకు సాధ్యము కాదు. హుళక్కిభాస్కరునికంటె మంత్రిభాస్కరుఁడు నన్నయభట్టునకు సమీపకాలమునాఁటివాఁడు. కావున నన్నయభట్టు ననుకరించినవాఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడేయని నిర్ణయింప వలయునని కొందఱందురు. కాని యావాదమునందు బలములేదు. హుళక్కిభాస్కరుఁడట్టి గద్యను వేసికొనియుండఁడని తలంచుట కవకాశము లేదు. యుద్ధకాండమును హుళక్కిభాస్కరుఁడు పూర్తిగ

రచింపఁబోవుటచే నాతఁడు గ్రంథమును వేసికొని యుండలేదు. అది పూర్తియై గ్రంథమును వేసికొను నవకాశము గలిగిన నెట్లు వ్రాసి కొని యుండునో యెవరు చెప్పఁగలరు?

అరణ్యకాండాశ్వాస విభజనము:

అరణ్యకాండము మొత్తము ౭౩౮ పద్యములు. ఇందు మొదటి యాశ్వాసమున ౨౯౮ పద్యములును రెండవ యాశ్వాసమున ౪౪౦ పద్యములును గలవు. హుళక్కి భాస్కరుఁడు యుద్ధకాండమున ౧౧౩౯ పద్యములను రచించి యుండియు నాశ్వాసవిభాగము చేయలేదు. అరణ్య కాండము ౭౩౮ పద్యములే యయ్యును రెండాశ్వాసములుగా నున్నది. ఇందువలన, అరణ్యకాండ యుద్ధకాండకర్తలొక్కరు కారని తలంచుట కవకాశము గల్గుచున్నది. యుద్ధకాండ మంతయు రచింపబడినపిమ్మట నాశ్వాసవిభజనము చేయవచ్చునని హుళక్కిభాస్కరుఁడు తలంచి యుండవచ్చు ననియు; నది పూర్తి కాకపూర్వమే యాతని రచనమాగి పోవుటచే నాశ్వాస భజన కార్యముకూడ నాఁగిపోయెననియుఁ గొందఱు సమాధానము చెప్పుచున్నారు. హుళక్కి భాస్కరుఁడు రచి యించుచున్నది స్వతంత్రగ్రంథము కాదు. వాల్మీకిరామాయణమున కాంధ్రీకరణము. సంస్కృతరామాయణమున నధ్యాయ విభజనమున్నది. తన కుచితమని తోఁచిన్ని యధ్యాయముల నాంధ్రీకరించినపిమ్మట నక్కడి కొక యాశ్వాసమని వ్రాసికొనుట సులభము కాని గ్రంథమంత యు రచించినపిమ్మట నాశ్వాసవిభజన మొకపనిగాఁ బెట్టుకొనుట సులభము కాఁజాలదు. ఆశ్వాసమున నైదుపద్యము లధికముగా గ్రంథ రచనా మధ్యమున వ్రాయవలసి వచ్చునని యాకారమునుఁ దుడిచినటు నిలిపియుంచెననుటలో స్వారస్యము లేదు. అరణ్యకాండమును హుళక్కి

భాస్కరుఁడు రచియింపలేఁడని నిర్ణయించుట కీయాశ్వాస విభజనవిషయ మొక గొప్పయాధారము కాఁబోయినను, అరణ్యకాండ యుద్ధకాండ రచయిత లిరువురా? ఏకవ్యక్తియా? యని నిర్ధారణము చేయుటలో నీయంశము తోడుపడఁగలదు. ఇట్టి విషయములలో నొకవ్యక్తి యొక గ్రంథమున రెండుపద్ధతుల నవలంబించి యుండఁడు కావునదీనిని బట్టి యారణ్య యుద్ధకాండ కర్తలు భిన్నులని మనము నిర్ణయింప వచ్చును.

అరణ్యకాండకృతిపతి యెవ్వరు?

అరణ్యకాండమునందుఁ గృతిపతిని సంబోధించిన పద్యము లేవ యిన కృతికర్తను నిశ్చయించుటకుఁ దోడుపడునేమో చూడవలసి యున్నది. అరణ్యకాండ ప్రథమాశ్వాసమునఁ గృతిపతిని సంబోధించిన పద్య మిది:

క. శ్రీహిత నయవిలసిత వా
ణీహిత మృదువచన ధారుణీహితగుణ సం
దోహ త్రివిక్రమవిక్రమ
సాహస నగధైర్యసార సాహిణిమారా!

ఈపద్యమునకుఁ బాఠాంతరముగా వ్రాతప్రతియం దీక్రింది పద్యమున్నది.

క. శ్రీరమ్యస్థితి వదన ప
యోరుహ శుండాలగండయుగళితవిగళ
ద్ధారాళదానధారా
పారాప్లుత భవనహార సాహిణిమారా!

పాఠాంతర మనినప్పు డేదయిన కొన్ని శబ్దము లటునిటు నుండుట ధర్మము. ఇచ్చట పద్య మంతయు వేఱురీతిగా నున్నది. రెండు

పద్యములయందలి భావములును వేఱువేఱుగా నున్నవి.

రెండవ యాశ్వాసమునఁ గృతిపతిని సంబోధించిన పద్య మిది:

క. శ్రీరామాకుచ యుగళీ
హారిద్రోల్లసితవక్షహరిచరణపరో
దారాధ్యుఁడు మారయధర
ణీమహోత్తముఁడు సాహిణీతిలక మిఁకన్.

ఈ పద్యమే యించుకమార్పుతో నీక్రిందివిధమున బాలకాండ యందు ౨౫ వ పద్యముగా నున్నది.

క. శ్రీరామాకుచ యుగళీ
హారిద్రోల్లసితవక్షహరిచరణపరో
దారాధ్య! బుద్ధినిధిసుత!
సాహసహిత తేజ! ధీర! సాహిణిమారా!

రెండవయాశ్వాసాదిని సంబోధనముండుటకు బదులుగా ప్రథమావిభక్తి యుండుటయు, పాఠాంతరము లుండుటయుఁ జూడఁగా, నీపద్యములు కవివిరచితములుగాక, లేఖకులలో మఱియెవ్వరో సాహిణిమారుని సంబంధించు పద్యములను రచించి, యిందుఁ జేర్చిరని యూహింపఁదగియున్నది. బాలకిష్కింధకాండములలోఁ గూడ నిట్టి భేదములు గన్పట్టుచున్నవి. (ఇందునుగూర్చి మల్లికార్జునభట్టు చారిత్రమున విపులముగాఁ జర్చింపఁదలంచితిని.)

బాలకిష్కింధకాండాది పద్యములు సాహిణిమారయను పేరునను, కాండాంతపద్యములు శివునిపేరను గలవు. సుందరకాండాది పద్యము ముద్రితప్రతిలో సాహిణిపేరను, తాళపత్రప్రతిలో నీశ్వరుని పరముగను గలదు. రెండుప్రతులలోనుగూడ నా కాండాంతపద్యములు శివపరములుగనే యున్నవి. దీనినిబట్టి విలేఖకుఁడో మఱియెవ్వరో

అన్నికాండములకును సరిపడు నొక్కకంఠపద్యము లొక్కసారిగా సాహిణిమారుని సంబోధించుచు వ్రాసి, యదిచట నున్న పద్యములను దీసివేసి వానికిబదులుగా వీనినాదుక జేర్చియుండునని తోఁచుచున్నది. హుళక్కి భాస్కరుఁడు రచించిన యుద్ధకాండమున మొకటి పద్యము సాహిణిపరముగా నున్నది. అతఁడు సాహిణిమారుని కాలముననున్న వాఁడనుటయు నిజమే. కాని యీపద్యమునకు యుద్ధకాండమును హుళక్కిభాస్కరుఁడు సాహిణిమారుని కంకితము చేసెనని నిర్ణయించుటకుఁ దగినయాధారములు లేవు. యుద్ధకాండాది పద్యముకూడ బాలకిష్కింధ కాండాదిపద్యములవలెనె ప్రక్షిప్తమని నాయభిప్రాయము. (హుళక్కి భాస్కరకవి చారిత్రమున నీవిషయమునుగూర్చి వ్రాసెదను.)

బాలకాండాదులయందలి ప్రథమ పద్యములవలెనే ఆరణ్యకాండాది పద్యములుకూడ ప్రక్షిప్తములని నిర్ణయించితిమేని, యీ కాండములతో సాహిణిమారని సంబంధమును, దానితోపాటు హుళక్కిభాస్కరుని సంబంధమునుకూడ లేకుండఁబోవును. అవి ప్రక్షిప్తములు కాక వాస్తవముగా భాస్కరకవియే రచియించెనని తలంచినచో నాభాస్కరుఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడే కాని నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ఈవిషయమును నిశ్చయించుట కాశ్వాసాంతపద్యము లేమయిన సాహాయ్య మొసఁగునేమో చూడవలసియున్నది. వాని నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

ప్రథమాశ్వాసాంతపద్యములు :

శా. పుణ్యుం డార్జితశౌర్యధైర్యమహిమస్ఫూర్తిస్ఫురద్వైభవా
గణ్యుం డాశ్రితజనానురంజితమహాకారుణ్యుఁ డుదాత్తశ్లాఘ్యసౌ
గుణ్యుం డన్వయవార్ధిచంద్రుఁడు రిపుక్షోణీశ్వరస్తోమితా
గ్రణ్యుం డాత్తశరణ్యుఁ డుజ్జ్వలయశోరమ్యుండు సౌమ్యుండిలన్.

క. వశీవిజితసురాచార్యుఁడు
చతురత్వ చతుర్ముఖుండు సదమలవృత్తా
యతపంకజలోచనుఁడును
శ్రీతవినుతగుణప్రధాన ధురీణుఁడు పేర్మిన్.

మాలిని. వితరణఖని యుద్యద్వీర్య ప్రభావో
న్నతుఁడు భుజబలాత్యున్నాకర విద్విడ్ధరిత్రీ
పతిహరణసమిద్ధ్యాభాగగణ్యుండు సంభా
వితపరిణతచిత్తోర్వీసురుం డొప్పె నెందున్.

ఈ మాలినీవృత్తము మాయూరునన్న తాళపత్రి ప్రతిలో నిట్లున్నది.

" వితరణఖని యుద్యద్వీర్యశృంగారలక్ష్మీ
యుతుఁ డురుభుజశౌర్యాఢ్యుండు విద్విడ్ధరిత్రీ
పతిహరణసమిద్ధ్యాభాగగణ్యుండు సంభా
వితపరిణతచిత్తోర్వీజనాధీశుం డొందుఁగా."

ద్వితీయాశ్వాసాంత పద్యములు:

శా. వైరిక్ష్మాతలనాథ పర్వతమహావజ్రాయుధుఁ ఘోరదు
ర్వారాంహఃపరిధిశాంతిదుస్సహతమిస్రప్రస్ఫురద్భాను గం
భీరాంభోనిధి ధీరతావిమలభూభృన్నాథు నత్యంత వి
స్తారోదారగుణప్రసిద్ధివరరాధాకృతు ప్రసన్నతు ప్రసన్.

క. లలనాజనవరభద్రుని
బలవిలసిత విమత రామభద్రుని నుద్య
త్సులభతరగుణోన్నిద్రుని
బలవిలసిత వినుత రామభద్రునిఁ బ్రీతిన్.

మాలిని. విభవజితసురేంద్రున్ విస్ఫురత్కాంతిచంద్రున్
శుభకరకరగాత్రున్ సూరిసంస్తోత్రపాత్రున్
విభుజననికరహృద్యుం బ్రాజ్ఞవిద్యానవద్యున్
సభయరిపుశరణ్యున్ సంభృతాగణ్యపుణ్యున్.

ఈ పద్యములలో నెచ్చటను సాహిణిమారుని పేరు గాని యాతని సూచించుచున్న యొక పదము గాని లేదు. అయోధ్యాకాండము సాహిణి కంకితము చేసినట్లా కాండాంతపద్యమునందలి “సాచమాంబాకుమారా” యను వాక్యము వలనఁ దెలియుచున్నది. అట్టి దారణ్యకాండమున నేమియును లేదు. కాని యీపద్యములలోఁ గృతిపతి పేరు చెప్పకున్నంతమాత్రమున నాగ్రంథము సాహిణిమారని కంకితము కాలేదని నిర్ణయింప వీలులేదు. ఆశ్వాసాంతపద్యములలోఁ గృతిపతి పేరులేని గ్రంథములు పెక్కులున్నవి. పై పద్యములలోఁ నెవరిపేరును లేకుండుటయే యిందులకు నిదర్శనము.

ఈయాశ్వాసాంతపద్యములు దైవమును సంబోధించునవి కావు. ఒకప్రభువునుగూర్చి చెప్పిన వనుమాట సత్యము. అందలి వర్ణనము బట్టి ప్రభువి న్నిర్ణయము సేయఁజాలము. సాహిణిమారయ సేనాముఖ్య దళాధిపతిమాత్రమే యని యెంచినచో నాపద్యము లాతని కన్వయింపక పోవచ్చును. కాని యాతఁడు కూడ నొకచిన్న ప్రభువని యంగీకరించినచో నావర్ణన మాతనికిఁ నన్వయించును. కుమారరుద్రదేవుని యొక్క శాసనమున నట్టి సాహిణిమారయ యిరువదిగ్రామములు గల యొక దేశమునకుఁ బ్రభువని తెలియుచున్నది.

దీనినిబట్టి యాశ్వాసాదిపద్యములు ప్రక్షిప్తములు కావనియు నీకాండము సాహిణిమారయ కంకితమనియు, హుళక్కిభాస్కరకృత మనియు నిశ్చయింప వలసియున్నది. కాని యీనిర్ణయమునకు వచ్చు

ఉత్తరభాగము మన మింక నొకవిషయమునుగూర్చి యాలోచింప వలసి యున్నది. పైజూపిన యారణ్యకాండ పంచమాశ్వాసాంత పద్యములను. తిక్కనామాత్యుఁడు రచించిన నిర్వచనోత్తర రామాయణాష్టమాశ్వాసాంత పద్యములు నొక్కపోలికగా నున్నవి పదముల యందును భావములందునుగూడ నెంతేనియు సామ్యమున్నది. ఈ రెంటిని పోల్చి చూచుటకై నిర్వచనోత్తర రామాయణములోని పద్యముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

ఉ. పుణ్యుఁడు భారతీవిభవపూర్ణవిలాస ముఖారవిందలా
వణ్యుఁడు దీవ్రకోపదవవహ్నిశిరగ్రశిఖ దగ్ధశాత్రవా
గణ్యుఁడు మానినీహృదయరాజితచిత్రపుసూధమూపతా
రణ్యుఁడు భీతివిహ్వలనరోత్కరశరణ్యవరేణ్యుఁ డున్నతిన్.

క. దుర్జనవైరోధరాధిప
తజ్జనపాలాగ్రజస్ఫురణుం డ
త్యూర్జితబాహాబలుఁడు
పార్జితవిఖ్యాతికలియు నర్జునుఁ డిమ్మహిన్.

మాలిని. పితగణఖని యుక్తద్వీరత్నంగాత్రతుష్టి
పతిరతి పరలీలాషంగకృత్సంగతా గుం
డతులితమతివిస్తారా ప్రదేశేజ్యఁడిత్యా
ప్రతిదిన పరితృప్తి ప్రాప్తసంప్రాప్తధాత్రీ.

ఇందు మాలినీవృత్తము యొక్క ప్రథమపాదము రెండుగ్రంథముల లోను నొక్కటియే. తన పితామహుఁడు రచించిన భాస్కరరామాయణములోని పద్యములను దిక్కన తఱచుగాఁ జదివియున్న వాఁ డగుటచే నందలి భావములును పదములును నాతనియుత్తరరామాయణ మునఁ బడియుండు ననఁ దెలియుట సహజము. ఈయూహాసత్యము యొక్క

నేని భాస్కరరామాయణారణ్యకాండకర్త మంత్రిభాస్కరుఁడని నిస్సంశయముగా నిర్ధారింపవచ్చును. కాని ఒకయపవాదము లేకపోలేదు. తిక్కనామాత్యునికంటె హుళక్కిభాస్కరుఁడే [illegible]ది సంవత్సరములు తరువాతివాఁడు. నిర్వచనోత్తరరామాయణమందలి పద్యములను జదివి హుళక్కిభాస్కరుఁడు భాస్కరరామాయణారణ్యకాండమున నీపద్యములను వ్రాసియున్నాఁడని చెప్పుట కవకాశముకలదు. కాని యీ యూహలు రెంటియందు నేది యుచితముగనుండునో పాఠకులు నిర్ణయించుకొనుఁగాక! తిక్కనామాత్యుని, హుళక్కిభాస్కరుఁ డనుసరించెనని చెప్పుటకంటెను, తిక్కన తన తాత ననుసరించినాఁ డనుటయే యుచితమని నా యభిప్రాయము. నిర్వచనోత్తర రామాయణమునందువలెనే, అరణ్యకాండ ప్రథమాశ్వాసాంతపద్యములు ప్రథమావిభక్తిలోను ద్వితీయాశ్వాసాంతపద్యములు ద్వితీయావిభక్తియందు నుండుటయు. భాస్కరరామాయణారణ్యకాండాశ్వాసాంతపద్యములలోని "సభయరిపుశరణ్యుఁ" "ఆర్తజనానురంజిత విహారకారణ్యుఁడు" అను వాక్యము లుత్తరరామాయణమున "చకితవృత్రశరణ్యుఁ" "ఆర్తజనతామతమంత్రుఁడు" అని మార్పుపొంది పడియుండుటయు విశ్లేయుభయగ్రంథములలోను శబ్ద వాక్య భావసామ్యము లుండుటయు, నారణ్యకాండకర్త తిక్కనామాత్యుని పితామహుఁడగు మంత్రిభాస్కరుఁడే యను నూహకు బలము నొసఁగుచున్నవి.

వాల్మీకి రామాయణమందలి యారణ్యకాండమును బూర్ణముగా నాంధ్రీకరింపక భాస్కరుఁడు సంక్షిప్తీకరించెను. హుళక్కిభాస్కరుఁడు యుద్ధకాండమును సంక్షిప్తము చేయలేక సరియేకదా మాఘకావ్యమందలి కొంతభాగము నాంధ్రీకరించి యుద్ధకాండమునఁ జేర్చెనని చెప్పుచున్నారు. నిజముగా హుళక్కిభాస్కరుఁడే యారణ్యకాండమును రచించియుండిన యెడల నాతఁడు దానినంత సంక్షిప్తము చేసియుండఁడు.

కావున నే నిదివఱకుఁ జూపిన యాశ్వాసాంతకర్త మంత్రిభాస్కరుఁడే యని తలఁచుట సమంజసము. మంత్రిభాస్కరుఁ డారణ్యకాండకర్తయైనచో నాయాశ్వాసాంతపద్యము లేప్రభువున కన్వయించును? అతఁడాగ్రంథము నెవరికిఁ గృతియిచ్చెను? అను ప్రశ్నలు రావచ్చును. మంత్రిభాస్కరుఁడు మనుమసిద్ధితండ్రియైన చోళతిక్కనృపాలున కాగ్రంథము నంకితము చేసియుండునని తలంపవచ్చును. మంత్రిభాస్కరుని కుమారుఁడైన సిద్ధయ చోళతిక్కనృపాలుని యొద్దమంత్రిగానున్నట్లు మనకు స్పష్టాధారములు కనఁబడుచున్నవి. తిక్కరాజు బాల్యమున సహపాఠుఁడును, నాతని నడిమివయసు మొదలు తుదవఱకును సిద్ధనయు నాప్తుఁడై యుండునని తలంచుటకు నవకాశములున్నవి. ఇది సత్యమైనచో చోళతిక్కనృపాలుని జననము శా. శ. ౧౧౧౦ ప్రాంతము. (వివరములకు తిక్కనసోమయాజి చరిత్రమును చూడుఁడు) కావున నీ రామాయణ రచనాకాలము క్రీ. శ. ౧౨౨౦ ప్రాంతమని నిశ్చయింపవచ్చును. అప్పటికి మంత్రిభాస్కరునకు ముప్పదినలువది సంవత్సరముల వయస్సుండియుండును. చోళతిక్కనృపాలుఁడు పండితుఁడనియుఁ గవిసార్వభౌముఁడనియు తిక్కన తన నిర్వచనోత్తరరామాయణమున జెప్పియున్నాఁడు. ఇంతే కాదు. ఈ మనుమభూపతి యాస్థానమున జక్కయకవి తాతయగు పెద్దయామాత్యుఁడను గొప్పసుకవి యుండి యనేక గ్రంథములను రచించెనని 'విక్రమార్కచరిత్ర'మున జక్కయ చెప్పియున్నాఁడు. అట్టివాఁడీగ్రంథమును గృతిగ నిచ్చెననుట యుచితమే యగును. పైనఁ జూపిన యాశ్వాసాంతపద్యములలోఁ "మతివిజితసురాచార్యుఁడు" "ప్రాజ్ఞవిద్యానవద్యుఁడు" అను పదము లీయంశమును ధ్రువపరచుచున్నవి. ఈవిశేషణములు మారయసాహిణి కన్వయించు ననుటకంటెఁ దిక్కరాజున కన్వయించు ననుటయే సమంజసము. మూలఘటికకేతనకవి తిక్కనను వర్ణించుటలో మంత్రిపదవి వంశానుగతముగా వచ్చుచున్నట్లు

చెప్పియుండుటచే నాతని పితామహుఁడగు భాస్కరుఁడు చోళతిక్కనృపాలుని మొదటిమంత్రిగా నున్నట్లు తలంచుటలోఁ దప్పులేదు. తిక్కన మనుమసిద్ధికి నిర్వచనోత్తరరామాయణము నిచ్చినట్లు, భాస్కరుఁడు తిక్కనృపాలునకు భాస్కరరామాయణమును గృతి యిచ్చియుండును. ఇంతేగాక మంత్రిభాస్కరుఁడు, తిక్కరాజుమంత్రియైన మనుమసిద్ధి పేరును తనకుమారునకును (సిద్ధన) తిక్కరాజు పేరును తనమనుమనికిని బెట్టియుండును అందుచే మంత్రిభాస్కరారణ్యకాండ కృతిభర్త చోడతిక్కరాజని తలంచుటలోఁ దప్పుండదు. అట్లయినచో నీవిషయమును దిక్కనగాని, కేతనగాని యేల చెప్పియుండలేదను ప్రశ్నకుఁ గర్తృత్వము గూర్చి వ్రాయఁబోవుటకుఁ బైఁజెప్పిన సమాధానమే సమాధానము భాస్కరరామాయణమునఁ గృత్యాది మనకు లభించియున్నచో, నీవిషయము స్పష్టముగాఁ దెలియుండును. గాని మన కట్టిస్పష్టము లభింపలేదు.

భాస్కరరామాయణములోని పాఠభేదములు:

భాస్కరరామాయణమునఁ బాఠభేదములు విశేషముగాఁ గన్పట్టుచున్నవి. ఈ భాస్కరద్వయ వివాదమును బరిష్కరించుట కవి తోడపడునని తోఁచుటచే వానిని గూర్చి యిట చర్చించు టావశ్యకమగుచున్నది. ఆవిషయమును యోచించుటకు ముందుగఁ గొన్ని విషయముల నిటఁ జెప్పవలసియున్నది ఇప్పుడు మనకు లభించుచున్న భాస్కరరామాయణ ముద్రితప్రతి వావిళ్ళవారు క్రీ. శ. ౧౯౮౩ లో ముద్రించినది. ఈ ప్రతికి శ్రీమేడేపల్లి వెంకటరమణాచార్యులగారు విపులమైన టీకను వ్రాసియున్నారు. వావిళ్ళవారే భాస్కరరామాయణమును ౧౯౧౪ సంవత్సరములో నొకసారి ముద్రించి యాప్రతులన్నియు విక్రయమైపోఁగా ౧౯౮౧ లో మరల ముద్రించినారు. ప్రథమ ముద్రణ ప్రతికిఁ దరువాత ననేక తాళపత్రప్రతులను బరిశీలించి

అవసరము లగు మార్పులను జేసి రెండవముద్రణ ప్రతిని ముద్రింపించి నట్లు పీఠికలోఁ దెలిపియున్నారు. పీఠికాకారుల వాక్యములివి:

"౧౯౧౫ వ సంవత్సరములో మొదటితేప ఈ భాస్కరరామాయణమును ముద్రింపించినపుడు దాని కొకపీఠిక వ్రాయుమని నాకాజ్ఞాపించిరి. అపుడు నాకేర్పడినకొలఁది పీఠికను వ్రాసి పంపితిని. ఆ ప్రతులన్నియు ఖర్చైపోఁగా నిపుడు మరల నా గ్రంథమును ముద్రింపించిరి. ఈ నవప్రతిలో క్రొ. విశేషములు కొన్ని దీనిలోఁ జేర్పఁబడినవి. ఎట్లంటే వాల్మీకిరామాయణమునకు మొదట సంగ్రహరామాయణ మున్నట్లు దీనిలోఁ గూడ నొక సంగ్రహరామాయణము చేర్పఁబడినది. ఇదియుఁగాక ప్రాచీన తాళపత్రకోశములనుండి కొన్ని పద్యములను దీసి సందర్భానుసారముగా నాయాకాండములయందుఁ గూర్పఁబడినవి. బాలకాండలో నిరువదితొమ్మిది పద్యములును, అయోధ్యాకాండలో నూటయిరువది తొమ్మిది పద్యములును, అరణ్యకాండము ప్రథమాశ్వాసమందు రెండుపద్యములు, ద్వితీయాశ్వాసమం దొక పద్యము, కిష్కింధకాండలో నేడుపద్యములు, సుందరకాండలో రెండుపద్యములు నీప్రతిలో హెచ్చు"

ఈప్రతిలోఁ గ్రొత్తగాఁ జేర్చిన సంగ్రహరామాయణకర్త యెవ్వరో పీఠికాకారులు చెప్పలేదు. బహుశః శ్రీ వెంకటరమణాచార్యులుగారే యైయుండును. కాని రామాయణకవులు వ్రాసినది కాదు. తాళపత్రప్రతులలో హెచ్చుగానున్న పద్యముల నన్నిటిని వీరందు జేర్పలేదు. అందుఁ గొన్నిటినిమాత్రమే యిందుఁ జేర్చియున్నారు. వారీప్రతిలోనుండి గ్రహించిన గద్యపద్యములకు []గుర్తు లుంచి యాపాఠాంతరముల నాయా పుటలయడుగున జూపియున్నారు.

ఇఁక నారణ్యకాండము నందలి పాఠాంతరములను గూర్చి యాలోచింపవలసియున్నది. ఇతరకాండముల యందలి పాఠాంతరము

లకును ఆరణ్యకాండమునందలి పాఠాంతరములకును విశేషభేదమున్నది. ప్రథమాశ్వాసములోని పద్యములందలి కొన్ని శబ్దములలో, పద్యభాగములో పాఠాంతరములుగ నుండుచువచ్చినవి. ఆరణ్యకాండమున నట్లు గాదు. పద్యములకుఁ బద్యములే పాఠాంతరములు. కొన్నితావులలో పద్యభాగములలోనే పాఠాంతరములున్నవి. ఈభేదముల నందలిపద్యముల నుదాహరించుచు నిటఁ జూపవలయునేనిచో నారణ్యపర్వ మంతయు నిట వ్రాయవలసివచ్చును. కావున నీభాగమును జదువు నప్పుడు వావిళ్ళవారు ౧౯౨౦ లో ముద్రించిన భాస్కరరామాయణప్రతిని దగ్గరనుంచుకొని చూడవలసియున్నది. అందలి పద్యసంఖ్యనుమాత్రమే యిట నుదాహరించెదను. ఈ సందర్భమున నేను కొన్ని భాస్కరరామాయణ తాళపత్త్రప్రతులను బరిశీలించితిని. అందుఁ గనిపించినమార్పులనుగూడ సందర్భానుసారముగా నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను. సత్యము నెఱుంగ నుత్సహించుచున్నవారము కావున నేనీక్రింద నీయఁబోవు వివరములను జదువుటయందు విసువు జెందవలదని పాఠకమహాశయులను గోరుచున్నాఁడను.

ఆరణ్యకాండ ప్రథమాశ్వాసమున ౯వ పద్యమును దానిపాఠాంతరపద్యమును నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

క. నృపచూడామణి రాఘవుఁ
డమిత కోదండమహిషహరిభల్లూక
ద్వీపశరభచయగండక
విపులమహావిపినముఁ బ్రవేశించి తగన్. ముద్రితప్రతి.

క. కాకోలవ్యాకులమును
ఘూకాకులభీకరంబు ఘోరమృగవ్యా
ళాకరమును ఝిల్లీకన
దాకర్ణదుస్సహంబు నగు పెనడవిన్. పాఠాంతరము.

పైపద్యమునకిది పాఠాంతరము కాదు. ఇందులో నీపద్యమున్నను తరువాతి పద్యముతో సమన్వయించును. రెండునుండుట సమంజసము కాదు. ఒకే విషయమును వేఱువేఱు పద్యములు రచించినట్లు కనబడుచున్నది. "శ్రీరాముఁడు విరాధుని జంపుట" యను కథలో ౧౨వ సీసపద్యములో తుదనున్న "యర్చింపఁజేయుము" అను మాటలకుఁ బదులుగా నేను చూచిన తాళపత్త్రప్రతిలో "యాశ్చర్యమయ్యెను" అని యున్నది. పిమ్మట ౧౩ మొదలు ౨౬ వఱకు నున్న గద్యపద్యములు తాళపత్త్రప్రతిలో లేవు. ఈభాగము విరాధసంభాషణమును, లక్ష్మణుఁడు రామునితో నాడినమాటలు నైయున్నవి. ఇవి మొదట రచింపఁబడలేదనియు తరువాత నెవ్వరో రచియించి యందుఁ జేర్చిరనియు నూహింపఁదగియున్నది. ఈభాగమునుఁ దీసివేసినను, కథ సరిగా నడచుచున్నదికాని లోపమున్నట్లు గానుపించుటలేదు.

ముద్రితప్రతిలోని "జానకిఁ జించి" యను ౨౭వ వచనమునకు మారుగా నేను చూచిన తాళపత్త్రప్రతిలో నీక్రిందిపద్యమున్నది.

సీ. జానకిఁ గడించి భీమార్భటంబున శూలము గొంచు వాక్పటిమతో
పైకి గుదియింపఁ బ్రమ్మఁ జేరెను బటు ధ్యానమునన్ గరుణాల మహిత
లోన గనుఁగొని లక్ష్మణుఁడు తూఁపు......భుజాంతర
స్థానము గాఢ చేసిన పనంపడి వాఁ డతిరోషదీప్తుఁడై.

ముద్రితప్రతిలోని ౩౫వ వచనమునందలి నాల్గవ పంక్తిలో "బ్రాహ్మణ్యయానమునందుండిన వాఁడు" అనుమాటలకుఁ దరువాత ౪౧వ గద్యము వఱకును గలభాగము మాయూరనున్న ప్రతిలో లేదు. దానికి బదులుగా "బ్రాహ్మణ్యయానమునందుండిన వాఁడు" 'రాఘవులం బ్రస్తుతించి యేను తుంబురుం డను గంధర్వుండఁ గుబేరశాపంబున నిట్టి రూపంబు దాల్చి యిటు నీచేత శాపవిముక్తిఁ గంటి నని చెప్పి యారొడయ

రెండవయోజనంబున శరభంగుండను మునీంద్రు నాశ్రమంబుగల దన టెక్కెఁ జనుఁడు మేలగునని చెప్పి పిశితాశనుండు రోఁజుచు బ్రాణంబులు విడిచె తదనంతరంబు" అని యున్నది. ఈమార్పువలన కథాసందర్భమున కేమియు లోటు వాటిల్లలేదు.

ముద్రిత ప్రతిలోని ౬౫ మొదలు ౭౦ వఱకుగల గద్యపద్యములకుఁ బదులుగా వ్రాఁతప్రతిలో నైదుపద్యములు కలవని యీపద్యముల నాపుటల యడుగున నిచ్చియున్నారు చూడుఁడు. ఈపద్యములు వేఱువేఱుకవులు రచించిన వని తలంపవలసి యున్నది. ఒక్కరు రెండువిధములగు పద్యములను వ్రాయవలసిన పనియుండదు.

ముద్రితప్రతిలో ౭౭ వ పద్యమునకుఁ దరువాత ౯౭ వ పద్యమువఱకు గల భాగము మాయూరినున్న ప్రతిలోలేదు. అందులకు బదులుగా నీక్రింది మూఁడు పద్యములున్నవి.

చ. అనఘుఁ డగస్త్యునమ్ముని మహామునిఁ గాంచి తదీయ మైనయా
శ్రమమున నాఁడు నిల్చి జనవల్లభుఁ డమ్మునిముఖ్యు భక్తి వీ
డ్కొని చని గాంచె కుంభజు బ్రఘూర్ణమహార్ణవపాస్తవాంతకాం
బునివహపూరితాఖ్య పరిపూరితవిస్తుల హస్తపంకజున్.

చ. కని కడుభక్తి మ్రొక్కుటయు, గారవమొప్పఁగఁ గౌఁగిలించి త
న్మానము మునుఁగొల్చియున్న మునిముఖ్యుల కెల్లను రామచంద్రు
విమలగుణావళుల్ ప్రకటవిస్తరభంగి గఁ జెప్పుచున్ బ్రియం
బునఁ గొనియాడు మన్ విబుధపూజలఁ దృప్తులఁజేసె నెమ్మతోన్.

క. జనవరునకు లక్ష్మణునకు
జనకసుతకు కందమూలశాకాదికమై
మునిమానసీయ మగు భో
జనమునఁ బరితుష్టిఁ జేసె సముచిత గతిన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౧౦౭ మొదలు ౧౧౧ తుదవఱకు గల భాగము మాయూరనున్న ప్రతిలో లేదు. ఇది లేకపోయినను కథాసూత్రము తెగిపోలేదు. మఱియు ముద్రితప్రతిలో నున్న ౧౧౭ మొదలు ౧౩౨ వఱకుఁ గల గద్యపద్యములు నేనుఁజూచిన ప్రతిలో లేవు. ఈ భాగమున జంబుకుమారుని వధయు, నావధావృత్తాంతము నాతనితల్లి యగు శూర్పణఖతో మహర్షులు చెప్పఁగా విని యామె వనమున్న దిరుగుచుండుటయు నున్నది. ఈభాగము మొదట రచింపఁబడలేదు. తరువాత రచింపఁబడియుండును. కుమారుఁడు పోయె నన్నవిచారముతో నున్న శూర్పణఖ ౧౩౩వ పద్యమునఁ జెప్పినట్లు "ఎత్తిన వేడ్క నచ్చటికి నేఁగి" యుండదు. ఈనూతన రచన యీసందర్భమును బాగుగా కలుపలేదు. ఈకథ వాల్మీకరామాయణమున లేదని పీఠికాకారులు వ్రాసియున్నారు.

ముద్రితప్రతిలోని ౧౪౩ పద్యమునను న్న "వెంకియుఁగా" అను మాటకుఁ బదులుగా 'చెప్పినన్' అనియున్నది. ౧౪౪-౧౪౫ పద్యములు నేను చూచినప్రతిలో లేవు. ౧౫౧ మొదలు ౧౫౫ వఱకు గల పద్యములకుఁ బదులుగా నేనుచూచిన ప్రతిలో నీక్రింది పద్యమున్నది.

చ. అవని చలింప నైజవిశ్వతాకృతిఁ గైకొని పేర్చి సీతపైఁ
గవిసిన చేయి మాటిడుచుఁ గ్రమ్మున లక్ష్మణు దీనిఁబట్టి యుం
గవకలఁ జేయు మన్న నురుగాఢరుషంబునఁ గోసె ముక్కుచుం
జెవులును గ్రూరభావిలసిల్లు కఠారమునన్ గతోగ్రతన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౧౬౦-౧౬౧ పద్యములకుఁ బదులు యీ క్రింది పద్యము తాళపత్రప్రతిలో నున్నది.

క. వేదవాగాయతసత్త్వుల
వదనలవుర దనుజభటులఁ బిలిచె ఖరుండు

మ్మోహిత వెసఁదెరువు వెట్టఁగ
సచివులు జని చెనకి రుగ్రమగు రభసమునన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౧౬౭-౧౯౦ వఱకుఁగలపద్యములకు మాఱుగా వ్రాఁతప్రతియందు ౧౦ పద్యములు మాత్రమున్నవి. అవి ముద్రితప్రతిలో నడుగుఁ జూపఁబడినవి. ౧౯౩ ౧౯౯ వఱకుగల పద్యములకు మాఱుగా వ్రాఁతప్రతిలో ౭ పద్యములు వేఱుగానున్నవని యాపద్యము లాపుటలలో నడుగున జూపఁబడినవి. ఈయడుగున చూపఁబడిన పద్యములలో "కాంచనరత్నదీప్త" యను పద్యమునకుఁ దరువాత నేనుచూచిన తాళపత్రప్రతిలో నీక్రిందిపద్య మొకటి యధికముగా నున్నది.

ఉ. నిర్మలహేమబంధు రమణీయము గాఁ దగు నైనసుస్ఫుర
ద్ధర్మము దాల్చి దీప్తపరిదారితవహ్నియుఁ బోలె దివ్యుఁడై
కార్ముక మెక్కు వెట్టి గుణకంకణ...కృతుల్ సమస్తది
క్కర్మములఁ బగుల్చుచు సమర్థుఁడు రాముఁడు నిల్చె నయ్యెడన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౨౧౪ మొదలు ౨౪౪ వఱకు గల గద్యపద్యములకు మాఱుగా వ్రాఁతప్రతిలో ౨౪ గద్యపద్యములు గలవని యాపద్యముల నాపుటల నడుగునఁ జూపియున్నారు. ౨౬౧-౨౬౪ పద్యములకుమాఱుగా వ్రాఁతప్రతియందొక్క పద్యము కలదని దాని నడుగునఁ గనుపించియున్నారు. ౨౬౬-౨౭౯ వఱకుగల పాఠమునకు మాఱుగ వ్రాఁతప్రతియందు ౬ పద్యము లున్నవని వాని నాపుటయడుగునఁ జూపియున్నారు. ఈ తొమ్మిది పద్యములలోని "ఆనరనాథముఖ్యు" డను పద్యమునకుఁ దరువాత నేనుచూచిన తాళపత్రప్రతిలో నీక్రిందిపద్యమున్నది.

ఉ. ఆ నరనాథు కేలు దొనఁ ద్రై విగుడించుట యమ్మహార్ణవసం
ధానము సేఁత నాతఁ డెగఁ దార్కొని లక్ష్యము సేయఁ జేయుటన్

ౘ గాన సజన్మియుఁ దళితకార్ముక మొక్కటిగంటిఁ గంటిన
ద్దానవదీప్తదేహసముదాయ నిరంతరపాతవేగముల్

మఱియు దానిక్రింద నే యున్న "అనిఎలికి" యను కంకపద్యము తరువాత ౨౮౦ వ పద్యమునకు ముందును నీక్రింది రెండుపద్యములు నున్నవి.

స్రగ్ధర. కాంచీయానంబు నప్పున్ గతినవలతికా కాంతమాంగంబుచందం
బురజించున్ మద్దుమోము బుహూాస్వకులంబోలు కన్నుల్
విపంచీ స్వరసంకాశబు పల్కుల్ చలనవివశతనీ వృద్ధిమై
యుండు వేణీధర మాతన్వంగి కింద్రప్రముఖ నిఖిలదిక్పాలకాభీల
శౌర్యా.

చ. అలినిభవేణి, చంద్రసదృశాననః యుత్పలపత్రనేత్ర; కో
మలలతికాభిరామభుజ; మంజులవక్త్ర; సమస్తనద్వయీ
కలిత; సుమధ్య; హృద్యకటి; కామ్యతరోరువు; రమ్యజంఘ; యు
జ్జ్వలచరణాబ్జ; లెక్కసితజానకినాఖిలసిల్లు రావణా!

ముద్రితప్రతిలో ౨౮౦–౨౯౧ పటులుగల భాగమునకు మాఱుగా వ్రాతప్రతిలో ౬ పద్యములున్నవి వాని నాపుటల యడుగునఁ జూపినాను. ఇ తటులు ప్రథమాశ్వాస మయినది. ద్వితీయాశ్వాసమునఁ గూడ నిట్టి భేదములే కలవు గ్రంథవిస్తరభీతియు, పీఠికలపుటలలో గాతకులకు విసువుఁ జెందుదురేమో యను సంకోచముండినను సత్యాన్వేషణకు గడంగువారికిఁ దోడుపడు నవుద్దేశముతో నా భేదములను గూడ నీక్రిందనిచ్చుచున్నాఁడను.

ముద్రితప్రతిలోని ౬ మొదలు ౧౮ వఱకు గల పద్యములకు మాఱుగా వేఱమూచిన ప్రతిలో నీక్రింది రెండుపద్యము లున్నవి.

క. ఈ పథమున రామచంద్రుని
సేనం దోరంబు ముప్పగ ముగ్గమెసఁగఁ బులులన్నై
ప్రాణి కథింపఁగ నని చని
యానరపతి వంత నంత చేకుటయున్,

క. శరములు మూఁడో ముష్టిన్
దిరముగఁ దొడిగేయువారు ద్రెళ్లి వెస నే
సూఁగి యట వచ్చి ఘనభాగు
పరవశగతి నన్నవాఁడ పటుశౌర్యనిధీ!

ముద్రితప్రతిలోని ౨౩ వ వచనంబున 'జనిరె' యనుదానికిఁ బిదపమున్న వచనము నేను చూచిన ప్రతిలో లేదు. మఱియు ౨౮వ సీస పద్యమునకు మాఱుగా నీక్రింది గీతపద్య మున్నది.

గీ. ఇవ్విధంబున నరిగి రాజేంద్రచంద్రుఁ
డున్న కదలీవనంబును బొయ్యఁ జేరి
యచట రాజును నిలిపి మాయామృగంగ
మగుచు మారీచుఁడుండె దీప్తు లతిశయింప.

ముద్రితప్రతిలోని ౩౬—౩౭ పద్యములకు నడుమ నీక్రింది పద్య మున్నది.

క. వ్యాఘ్రముగాని వేగంబున
జగతీశ్వర నీవు వచ్చి సమ్మతితోడన్
దగ నాకిచ్చిన వేడుక
సొగడంగా వలదె నేను నీకరుణముగన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౩౯—౪౩ పద్యములకు మాఱుగా మాయొద్ద నున్న తాళపత్రప్రతిలో నీక్రింది నైదుపద్యము లున్నవి. ౩౮ వ వచనములోని "మండె వెండియు రఘువరుండు" అనుటకు మాఱుగా "మండి వెండియు పిల్లనిరొ" అని యున్నది.

క. కనకప్రవేశము కల్గవు
తనరుచులం గలుగుమృగము ధరణిం గలదే
జనవర యిది మాయామృగ
మగు దీని నెఱుఁగరాదె యసురుల మాయల్

చ. అన విని యన్నకన్నఁ జు ధరాధిపుఁ డెంతయుఁ బ్రీతి తమ్ముని౦
గను; గొని యామృగంబుపైఁ గౌతుక మెక్కుడుఁ బట్టి తేరే నేఁ
జనకిటు లూరకున్న మదిజానకి యెంతయుఁ జిన్నబోదె స
య్యన గొని యేఁగుదెంచెద గుణాకర! యేమఱకుండు మిర్యోర్ధరా

క. ఇది దనుజమాయ యనినన్
మదిసంశయ మేల మాయమాయించి శిత
పదిదంబున దుడిమెద నని
కదలెం బతి ఖడితూణ కార్ముకధరుఁడై.

చ. కదలి రఘూత్తముం డుగఁగఁగా నది ముందటఁ గొంతసేపటన్
మెసలుచు డాసినన్ శౌరి మీఁదికి నట్టిటు దాటుచున్ మృగం
బదె యిదె వాఁగ పొదల నివ్వల నివ్వలఁ దోఁచు చున్ రయం
బొనవఁగ వాగి డాయఁగొనివోయె విహాగవనంబు లోనికిన్.

మ. పరచుం దవ్వుల జేయు......నిలుచుం బట్టిక యాసాసగా
చిరువోవున్ బొదలందు డిందు నిలుచున్ బిట్టల్కి వే దాటి క్ర
మ్మరి చూచున్ వెలిదాల్పునిల్పు మఱియున్ వట్టాడగోరాడునే
మరి నట్లుండు తృణాంబులాను లయన్ మాయామృగం బిమ్ములన్.

మద్రితప్రతిలోని ౫౩-౬౦ పద్యములకు మాఱుగా నేను చూచినప్రతిలో యాక్రింది మూఁడుపద్యము లున్నవి.

క. తిరిగిఁ దిరిగి కడు దడవున
కరియుఁగ నిది దనుజమాయ యగు నని కోపా

స్వరుఁడై యా మోహమునమున
ధరణీశ్వరుఁ డేడ్చె శోకదారుణభంగిన్.

చ. ఇది మనసాయ మిర్వంగి దనుజాంగముసొచ్చి పగిల్చె వాఁడు బె
ట్టిదముగ వాఁడికి న్నొగసి చెప్పరనై కడుపొచ్చి తూలెఁ బెం
పొందలను మూకలుం బదియ భూమి చలి పఁగఁ గూలి వ్రాలె పె
ల్లడరుచు లక్ష్మణా! యనుచు హా! యని రాము నెలుంగు భంగిగన్

క. అని ఘోరంబుగ నరవుచు
దనుజుం డపు డాత్మమహాపథఁ బ్రడై పడియెన్
తన మేనిలో దరముఁడు
గనుగొని విలాంతి చాల గదిరెను దిలోన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౬౮ ౬౯ ౬౬ కు మాఱుగా నీ క్రిందిపద్య మొక్కటియు నున్నది.

ఉ. భూపతి యాత్రిఁ బోఁడె నని భూమిజ తల్లడ మందె లక్ష్మణా!
పాపము వోదె లెమ్ము వెసఁ బోరుము రాక్షసబాధ నొందఁగా
నోపు రఘూత్తమాండు నిను నొత్తిలి జేరె శిశాలకోటిచే
నేపరఁ బోఁ దోలు పలుకేది జవంబున బొమ్మ్మ గన్ననన్.

మఱియు ౭౦–౭౮ పద్యములకు మాఱుగా నీ క్రిందిపద్య మొకటియుఁ నున్నది.

క. అనపుఁడు పేర్చినశోకం
బునఁ బెల్లేడ్చుచు మహాత్ముఁ బుణ్యచరిత్రున్
వనజేంద్రుఁ గావఁ బోవం
జనదే రాముసకుఁ దోడు చనవు రయమునన్.

మద్రితప్రతిలో ౭౭–౯౧ సంఖ్యగల పాఠమునకు మాఱుగా
వ్రాఁతప్రతియందు ౯ పద్యములున్నవని వాని నొప్పులయడుగున నిచ్చి

యున్నారు. వటితయు ౯౬—౧౦౦ పద్యములకు మాఱుగా నీ క్రింది పద్యమొకటియు నేను చూచిన ప్రతిలో నున్నది.

గీ. ఏను మెచ్చించు సుంగరుల్ వేనవేలు
విన్నఁ గొలువంగ ధన్యుఁనై నన్నుఁ జెందు
మనుజుఁ గాకింక పేదమన జాతోడ
మనువు నీకేల చనుదెమ్మె వనజవదన!

మద్రితప్రతియందలి ౧౦౩—౧౦౯ పద్యములకు మాఱుగా మా యొద్దనున్న ప్రతిలో నీక్రింది మూఁడుపద్యము లున్నవి.

గీ. అనిన నక్కోమలిగాఁ జూచి యాదశకుచు
వసురవింశతి బాహువులు నతిశయోగ్ర
వదనదశకంబు మెఱయంగ వామనయన
యెదుర నిలిచినఁ గంపించి యిల గొనుచు

క. తిరుగుచు పద వెనువెనకకు
పరుగఁగ పడిఁ బొరివిపట్టి యరదము పైఁ జె
చ్చెరనిడి యంబరపథమున
నరిగె దశాననుఁడు వికసితాననుఁడగుచున్.

ఉ. అత్తఱి సీత తల్లడిలి హా రఘునాయకా! హా నరేంద్ర! స
ద్విత్తరిగావ రమ్మనుచు నొత్తిలి యేడ్వఁగ వంక్తికంధరుం
డత్తరుణీ నరాంబరి భయంబడునట్లుగఁ జెల్లదప్పుచున్
తత్తఱపాటుతో నిజవిధంబు నధఃబునఁ దోలె నత్తఱిన్.

౧౧౨ ౧౧౩, ౧౨౮, ౧౩౩ పద్యములు నేఁజూచినప్రతిలో లేవు. ౧౮౮ మొదలు ౩౮౭ గద్యపద్యములవఱకు గల కథాభాగము వ్రాఁతప్రతిలో ౬౬ గద్యపద్యములలోఁ జెప్పఁబడినవి. ఇవి యాయాపుటల

యం దనగు భాగములుగాం దీయఁబడినవి. ఇట్లుడుగువఁ జూపఁబడిన భాగములో 303 పేజీ లోని "అట్లైతె నెమకుగా" యను సీసపద్యము నకుఁ దరువాత నెమమాచిన తాళపత్త్రప్రతిలో నీక్రింది మూఁడుపద్యము లున్నవి.

శా. లోనైనన్ వెలినైన సీతయొక నాలోకింప లేదేమొకో
యీ నా తిప్పలు లేవొ కాక యది మా యావాసముంగాదొకో
యేనిందుండఁగ సీత గానఁబడదో యేకాంతముం గానకో
యే నా రాముఁడనైన సీత వెలియై యుల్లంఘనఁగా నేర్తునే.

శా. ఏమూకన్ నిను డాఁపఁగా వెఱువఁ డే యీ రావణుం డుర్వి నా
మానం బొంద యవేడి డాఁగి తిదియున్ మానంబె నిన్నాపి నా
వేనం బ్రాణము నిల్పునే యెఱుఁగవే మేలంబు నో వాడు వే
రో నా తాపానసూపవే నిబిడరంభోరుద్వయా జానకీ.

ఉ. వ్యాళభుజంగమోదరనివాసముఁ జొచ్చితె జృంభితోగ్రశా
ర్దూలము బాఁగఁ గోటరము దూరితె మున్ను పలాశినాద్రిరై
త్యాళితశాఖశాఖిగల నందితె యేటికి మొదువోయితే
లోలవిశాలసారసవిలోచన మత్ప్రియభామ జానకీ!

ఉ. పాటితనంబునన్ గనుము బల్మితి లక్ష్మణుఁడంచు నీవు మో
మాటము జేసి నాకెఱుక నొల్లక దాఁగితొ దాన నీకు మ
మ్మాటికి సైచితిన్ మదనమార్గణభిన్నతనుండ నైతి నా
మాటకు వేగ వేగ మఱుమాట మృదుధ్వని పల్కు మైథిలీ!

శా. తమ్ముం డా నెఱుఁగండె పోలె ధృతికిం దవ్వై విలాపించుచున్
గన్నుంగొనల బాష్పపూరము లొలుకఁ గ్రమ్మంగ హా! సీత! హా!
యుర్విన్ ద్రాఁబుజనేత్రి హా! నిబిడరంభోరుద్వయా! జానకీ!
నన్నున్ బాయుట పాడియే యనుచు నానాదీనధ్యానుఁడై.

ముద్రితప్రతియందలి ౩౯౩–౩౯౮ కు మాఱుగ నేను చూచిన తాళపత్రప్రతిలో నీక్రింది రెండుపద్యము లున్నవి.

గీ. ఇట్లు కూలిన దైత్యుఁ డొక్కింత వడికి
తెలివి తెలివొంది మీ రెవ్వ రీవు కౌశ్య
లార యనుటయుఁ జెప్పె సింపారఁ దను వి
ధము చెలియు కతయును సుమిత్రాసుతుండు.

క. విని రామలక్ష్మణుల రే
జనవంద్యులు మీరు మీ ప్రసాదంబున న
ఘ్నదశ మెల్ల వోయెను
పిదపఁ దన్మద్విపము మీకు వినుపింతుఁ దగన్.

ముద్రితప్రతియందలి ౪౦౭ మొదలు ౪౨౩ వ పద్యమువఱకు గల విషయమునకు మాఱుగా వ్రాఁతప్రతిలోని పద్యములను అపుటల యందుగనఁ జూపియున్నారు. ౪౨౪ మొదలు ౪౩౮ పద్యమువఱకును, మాయూరనున్న ప్రతిలో లేవు.

పాఠభేదముల ఫలితము:

పాఠాంతరములగూర్చి పై నివ్రాసిన వాక్యములను స్థూలదృష్టితోఁ జదివినవారికి, అసంబద్ధాంశములఁ గలిపియుంచిరని కాక మఱి కొన్ని పద్యములను మఱియెవ్వరో రచియించి యుంచిరనియు, నది ప్రతివిలేఖకుల కృత్యమై యుండుననియుఁ దోఁచవచ్చును. కాని యుం దున్నదంతమాత్రమే యని తలంపరాదు. భాస్కరరామాయణ ముద్రితప్రతిని దగ్గరనుంచుకొని, పైని నేను వివరించిన మార్పులను గమనించుచు, జాగ్రత్తగఁ బరీక్షించి చూచినయెడల, మొదట నొకకవి రచించినభాగముతోఁ దృప్తిఁజెందక వర్ణనాంశముల నధికముగ జేయవలయునను నుత్సాహముతో వేఱొకకవి మఱికొన్ని గద్యపద్య

ములను రచించి నడుమనడుమఁ జేర్చుచు వచ్చెనన్న స్పష్టమగును. ఈవిధముగ గ్రంథభాగమును బెంపొందించునప్పుడు మొదటివాని రచించి న పద్యములందలి కథాసంగతముగఁ గన్పించెచో నట్టివాని నీరెండవ కవి తొలఁగించి యాపద్యములకు బదులుగఁ దాను క్రొత్తపద్యము లను రచియించెను. ముద్రితప్రతిలోఁ బాఠాంతరములుగ పుటలచివ గున నిచ్చిన పద్యములును. మఱియు నేను జూచిన తాళపత్రప్రతిలోని వనిపైని గనుపఱచిన గద్యపద్యములను గ్రంథభాగములలోఁ జేర్చి, వానికిఁ బాఠాంతరముగా గ్రంథభాగమునందున్న గద్యపద్యములను దీసి వేఱుగా నుంచినచో నీరెండవకవి పెంచి రచించిన గ్రంథభాగ మేదియో స్పష్టముగాఁ గన్పట్టును. ఆభాగమును మనము ప్రత్యేకముగా జదివి చూచితిమేని, జంబుమాలివధ మొదలగు కొన్నికథలు జేర్చు టకును, మారీచరావణ సంభాషణమువంటిను సీతాపహరణ సందర్భము నను, ద్వితీయాశ్వాసమునందు దుదిభాగమునను గథలను బెంచివ్రాయుట కును నీరెండవకవి ప్రయత్నించెనని బోధపడఁగలదు. ఆరణ్యకాండము న నిప్పటి ముద్రితప్రతిలో ౭౨౬ గద్యపద్యములున్నవి. ఇందులో దాదాపు ౩౯౦ గద్యపద్యములు మొదటికవి రచించినవి. వీనిలో నించుమించుగ ౨౧౦ గద్యపద్యములు నట్లేయుంచి మిగిలిన ౧౮౦ పద్య గద్యములను దీసివేసి వానికి బదులుగా ౫౧౬ గద్యపద్యములను క్రొత్తగా రచించి యందుఁ జేర్చెను. నేను వ్రాసిన యీవిషయము సులభముగా బోధపడుటకై యొక్క యుదాహరణమిచ్చెదను. శూర్ప ణఖ సీతాదేవిని మ్రింగబోవుటయు శ్రీరామచంద్రుడు దానికిచేయి యడ్డువెట్టి శూర్పణఖముక్కుఁ జెవులు కోయుమని లక్ష్మణున కాజ్ఞ యిచ్చుటయు నాతఁడట్లు చేయుటయు నొక్కపద్యములో నారణ్య కాండవు మొదటికవి చెప్పియున్నాఁడు. ఆపద్యమిది:

చ. అవని చలింప నైజవికృతాకృతిఁ గైకొని పేర్చి సీతపైఁ
  గవిసిన చేయి మాఁ డుడుచఁ గ్రమ్మెన లక్ష్మణ! దీనిఁబట్టి యం

గవిసలఁ జేయు మన్న ననుగాథరయంబునఁ గోసె ముక్కునుం
జెవులును గూఁరధారావిలసిల్లు కుఠారమునన్ గఠోరతన్.

ఈకథ నొక్కపద్యములోఁ జెప్పుట రెడవకవికిఁ దృప్తిఁ గల్గించ లేదు. ఈసందర్భమున మఱికొన్ని పద్యములను వ్రాయవలయునని సంకల్పించుకొనినాఁడు. కాని యాపద్యమును దీసివేసినఁ గాని యాతని కోర్కె యీడేరదు. అందుకొఱకు ఆపద్యమును గ్రంథమునుండి తొలగించి దానికి బదులుగా నీక్రింది రెండు వచనములను మూఁడు పద్యములను రచించి యందుఁ జేర్చెను.

"చ. కొఱవులపంక్తి మిడుమిడి గ్రుడ్ల నిప్పులు గాల దీప్తిఁ గ్రి
క్కిఱితి దమహోల్కనోహిణిఁ యింపలఱ రెంచిన మాడ్కిఁ జూపులన్
జెవులు జపించుచు నీవె యుతారవృత్తాలుఁ దొక్కచే
బిఱుసునఁ బట్టి నయ్యసుర బెల్కుఱ జాటసిఁ ద్రెంపి కొట్టెన్ ౧౫౧
ఇట్లు నిశాచరిం బట్టి లక్ష్మణుం గనుంగొని......౧౫౨

క. శూర్పణఖ దుష్టాత్ములు నగు
వారలతో నగవు లెప్పుడు వలవదు కంటే
నేరమి మనదేఁ గల్గుట
సీరక్షింప జనక తనయ కిమ్మాయఁబో సమయున్. ౧౫౩

వ. కావున దీని నింక విరూపింజేయు మనుటయు నా సుమిత్రా
పుత్రుఁడు...... ౧౫౪.

క. ఘోరక్రోధమున న
వ్వీరోత్తముఁ డాజ్ఞ నొక్కవేస నన్నక్త
చారిణి నప్పుడ పట్టి యు
దారంబున ముక్కు సెవులు దగ్గఱఁ గోయన్...... ౧౫౫

అరణ్యకాండ ప్రథమాశ్వాసము.

పై "అకనిపలింప" అనుపద్యమును రచించినవినియే యాంధ్రుడు పద్యములను రచించి యుండెననుట స్పష్టము. ఆపద్యమును దీసివేయుటయు దానికిబదులుగ నైరుపద్యములను దాను రచించిగాని, మఱియే రామాయణములోనివో తెచ్చి యందుఁజేర్చుటగాని విలేఖకులకు సాధ్యమనుగాదు. అవసరమును గాదు. ఇది కప్పక ఎవరో మఱియొక కవి చేసినకార్యమని చెప్పకతప్పదు. సారభేదములలో నేను పైనిఁ జెప్పినవానిలోఁ జాలభాగము మీయుదాహరణమును బోలియే యున్నవి. కొంచెమో హెచ్చుగనో బనిచేసినచో మొదటికవి రచించిన భాగమేదియో రెండవ కవి చేసినమార్పులేవియో మనము స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనవచ్చును.

అరణ్యకాండమున నీమార్పులకుఁ గారణములు:

అరణ్యకాండమున నీమార్పు లెవరివలనవచ్చినవని యాలోచింతము. దీనికి మూఁడు మార్గములు స్ఫురించుచున్నవి. ౧ ఇరువురుకవులు రామాయణములను రచించియుండిరనియు, నందొకరు క్లుప్తముగను రెండవవారు విపులముగాను జేసియుండిరనియు, రెండు గ్రంథములను జూచిన ప్రతివిలేఖకులు అందలివి కొన్నిటిని, నిందలివి కొన్నిటిని ఏర్చి చేర్చి కథను కలుపవలసినతావులలో నొకవచనముతో పద్యముతో తాను వ్రాసి కలిపిక స్వతంత్ర గ్రంథముగాఁ జేసియుండిరనియుఁ దలంచుట యొకటిమార్గము. ఈ యూహయందు బలము లేదు. విలేఖకుల కిది సాధ్యమైనపని కాదు. ఈమార్పును కవిచేయవలయును గాని విలేఖకుఁడు చేయఁజాలఁడు. విలేఖకుల కిది యవసర మగు కార్యమును గాదు. దీనివలన వారి కయ్యెడు ప్రయోజనము లేదు. గ్రంథమునంతయు జేయక యారణ్యకాండము మాత్రమే చేయుటవలన లాభమును లేదు. ఒక కవి రచించిన యరణ్యకాండము మాత్రమే వారికి లభ్యమగుటచే నరణ్యకాండమునందు మాత్రమే యట్టి మార్పులను జేసియుండురని తలంచినను అందలి ౨౦౦ పద్యములను దీసివేసి

వానికి బదులుగా ౫౦౦ పద్యములను జేర్చిరనుట స్వభావవిరుద్ధమును ప్రయోజనవిరహితమును నగుటచే నీయూహాయందు సత్యముండదని నిరాకరింపవలసి యున్నది. ఒకవేళ నిందు సత్యమున్నదని యంగీకరించినను ప్రస్తుతారణ్యకాండమున పరుషరి కవిత్వ మున్నదనుట నిశ్చయము.

ఆ మొకటికవి రచించిన గ్రంథమునఁ గొంత శిథిలమైపోఁగా నాతియొకఁడు దానిని పూరింపఁదలఁచి, శిథిలము కాకుండ నున్న భాగము నట్లేయుంచి, శిథిలమయిన భాగములను బూరించునప్పుడు తనయిష్టము ననుసరించి పెంచిరచించి పూరించెననియు, నదియే యిప్పుడున్న ముద్రితప్రతి యనియు, నటుపిమ్మట శిథిలమయిపోయినదన్న భాగము మరల లభించుటచేఁ గొన్ని తాళపత్రప్రతులలో నాభాగమే యుండుచు వచ్చెననియు నదియే పాఠాంతరముగా ముద్రితప్రతిలో నడుగున నీయఁబడిన దనియుఁ జెప్పవచ్చును. ఇది రెండవమార్గము. ఇదికొంత సయుక్తికముగాఁ గన్పట్టుచున్నను నీయూహకుఁగూడ బలము లేదు. మొకటికవి రచించినగ్రంథము శిథిలమైనదనుట కాధారములు లేవు. మాయూరనున్న ప్రతిలో, మొదటికవి రచించిన దని పైని నిరూపించిన భాగము పూర్తిగనున్నది. అందు కథాసూత్రమెచ్చటను తెగిపోక సమగ్రముగా నున్నది. ఆప్రతియందలి గద్యపద్యములను ప్రస్తుతముద్రిత ప్రతిలో గుర్తుపెట్టి చూచినయెడల, నీ రెండవకవి యెట్లు మార్చినదియు స్పష్టమగును. మొదటికవి రచించిన గ్రంథము శిథిలముకాలేదని యిప్పటి ముద్రిత ప్రతియే సాక్ష్య మిచ్చుచున్నది. శిథిలము సరిగా వర్ణనలు గలపట్టుననే యైనదని తలంచుట కూడ సమంజసముగా నుండదు. కావున నీ యుత్పన్నగాధ విశ్వాసనీయము కాదు. విశ్వసనీయమే యని యంగీకరించినను, నారణ్యకాండమున పరుష కవిత్వము లున్నవనుట నిశ్చయము.

3. దాదాపు ౪౬౦ పద్యములలో నొకటి చెప్పియుండిన యారణ్యకాండము, క్లుప్తముగా నున్న దనుకారణమునఁ దాను విపులముగా వ్రాయఁదలఁచి కథను బెంచుటకవకాశ మీయని మొదటి రచనములోని ౧౮౦ పద్యములను ద్రోసివేసి తక్కిన ౨౧౦ పద్యములను దీసికొని తాను ౫౦౦ పద్యములను రచించి యందుఁ జేర్చి మొత్తము కాండమును బూర్తిచేసియుండు ననిచెప్పుట మూఁడవమార్గము. ఈ వాదమునందుఁగూడ దోషము లేకపోలేదు. ౫౦౦ పద్యములను రచింపఁగలిగినకవి ౨౦౦ పద్యములనుగూడ దానేరచించి మొత్తము కాండమును బూర్తిచేయును గాని యిట్లు పులగ మేలచేయును? ఇట్లు చేయుట స్వభావవిరుద్ధముగాఁ గన్పించును. అయినను, పైని వ్రాసిన మూఁడు మార్గములలో నిదియే మేలయినదిగా గన్పించుటచేతను, నిందలి దోషమునకు సమాధానమిచ్చుట కవకాశ ముండుటవలనను నింతకంటె మార్గాంతరము స్ఫురింపకపోవుట మూలమునను, బలవత్తరమగు సాక్ష్యము లభించువఱకు నీయూహయందే సత్యమున్నదని భావింతము. ఆరణ్యకాండ ద్వితీయకవి యా కాండమును బెంచి వ్రాయఁదలయుననియే యుద్దేశించెనుగాని యాకాండమును దాను బూర్తిగ వ్రాయఁదలపెట్టలేదు. అందుచే నైదువందలపద్యములను వ్రాసిన యాతఁడు ౨౦౦ పద్యముల నేల రచింపకుండు నని ప్రశ్నించుకొనిన లాభము లేదు. ఇదియే యిందలిదోషమునకు సమాధానము.

మొత్తముమీఁద నేపద్ధతిలోఁ జూచినను, నారణ్యకాండమున నిర్వురికవిత్వ మున్నదని యొప్పుకొనక తప్పదు. ఈరెండు కవిత్వములొక్కటివే యనియు, మొదట క్లుప్తముగా వ్రాసి తరువాత నాతఁడే మఱికొన్ని పద్యములను రచించి యందుఁ జేర్చియుండవచ్చు ననియుఁ గొందఱనవచ్చును. ఇది సుసంగతము కాదు. తానదివఱకు కష్టపడి రచించిన రెండువందలపద్యములను దీసివేయుట కెవ్వఁడునంగీకరింపఁడు.

ఆనాఁడే యట్లు వ్రాసియుంచినచో మొదటి గ్రంథము ప్రచారములోనికి వచ్చి యిప్పటి వఱకు నిలిచి యుండును. మొదట లోకకవి, క్లుప్తముగా రచించిన మొదటిగ్రంథము ప్రచారములోనికి వచ్చినపిమ్మట నీ రెండవ కవి యాగ్రంథమును బెంచి వ్రాసియుండును, అందుచే నీ రెండు గ్రంథములకుఁ గూడఁ బ్రతులు బయలు వెడలి దేశములోఁ బ్రచారము సేయుచున్న వని తలంచుటయే సమంజసము. పరిశీలనా బుద్ధితోఁ జూచిన యెడల నైలింపికూడ నిం దిసుపురి కవిత్వ మున్నదని తోఁచును.

అరణ్యకాండకర్త లిరువురైనచో వారెవ్వరు?

అరణ్యకాండమున నిసుపురి కవిత్వ ముండెనని పైని నిశ్చయించితిమి. అయినచో నాయిరువు రెవ్వరని యాలోచింపవలసి యున్నది. వాఙ్మయప్రపంచమున రామాయణకర్తలుగాఁ బైనిఁ జెప్పిన యైదుగురు గాక ఎఱ్ఱాప్రెగడ సత్కవాసల నామములు వినవచ్చుచున్నవి. ఇంకఁ గొందఱుండిన నుండవచ్చును. వారందఱును సంపూర్ణరామాయణకర్తలు. భాగరచయితలుగాని పూరయితలుగాని కారు. అందుచే నీ సందర్భమున వారినిగూర్చి యోచింపనవసరము లేదు. కొన్ని రామాయణ తాళపత్రప్రతులలో నెఱ్ఱాప్రెగడ రచించినవని కొన్ని పద్యము లుదాహరింపఁబడినట్లు శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారు వ్రాసియున్నారు. కాని యవి స్వల్పసంఖ్యాకము లగుటచే నీ సందర్భమున నతనిగూర్చి కూడ యాలోచింపఁ బనిలేదు. ఇఁక రామాయణ భాగకర్తలుగాఁ గనవచ్చుచున్నవారు ౧ మంత్రిభాస్కరుఁడు ౨ హుళక్కిభాస్కరుఁడు ౩ మల్లికార్జునభట్టు ౪ కుమారరుద్రదేవుఁడు ౫ అయ్యలార్యుఁడు వీరుగాక నింకఁ గొందఱున్నారని యెవ్వరైన నందురేని వారాభిప్రాయమును సహేతుకముగాఁ దెలుపవలసి యుండును.

ముద్రితప్రతులయందును ననంఖ్యాక తాళపత్రప్రతులయందును నరణ్యకాండకర్త భాస్కరుఁడని గద్యమూలమున స్పష్టమగుచుండుటచే నీకాండకర్తలలో నొకస్థానము భాస్కరునకీయక తప్పదు. రెండవవానినిగూర్చి మాత్రమే మన మాలోచింపవలసి యున్నది. రచయిత పూర్వకవులలో పూర్వుఁడయితేనే రచయిత పూర్వుఁడగుట నిశ్చయముకదా! భాస్కరున కీయఁబడినస్థానము నధిష్ఠింపవలసినవాఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడా? హుళక్కిభాస్కరుఁడా? యనునది తీర్మానింపవలసిన యొకసమస్య యైయున్నది. అరణ్యకాండాంత గద్యయందలి భాస్కరుఁడు హుళక్కి భాస్కరుఁడనియు నాతఁడే మొదటికవి యనియుఁ దలంచునెడల నాకాండమును దెంచివ్రాసినవాఁ డాతనికిఁ దరువాతవాఁడై యుండవలయును గదా. హుళక్కిభాస్కరునకుఁ దరువాత నయ్యలార్యుఁడు దక్క రామాయణరచయితలు గాన్పించుట లేదు. ఆతఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడు రచింపఁగా మిగిలిన యుద్ధకాండము తనువ్రాసితినని చెప్పికొనినాఁడు గాని యారణ్యకాండముతోఁ దనకు సంబంధ మున్నట్లు చెప్పలేదు. కావున నాఁ డాతనికి సంబంధమును గల్పింపరాదు. అందుచే హుళక్కిభాస్కరుఁ డారణ్యకాండమును రచించిన మొదటికవి కాఁడని నిశ్చయింపఁ దగియున్నది. ఇఁక నారణ్యకాండమును బెంపొందించి వ్రాసిన రెండవకవి హుళక్కిభాస్కరుఁడే యనియు, నాగన్న మూతనిదే యనియు, నొకవాదము రావచ్చును. ఈవాదము నిస్సారమైనది. ఆరణ్యకాండమునఁ దరువాతఁ జేర్పఁబడ్డభాగము లేకుండ మొదటికవి రచించిన ౪౦౦ పద్యములుగల తాళపత్రప్రతులలో, నిప్పటి ముద్రితప్రతులలో నున్నట్లే, భాస్కరునిగద్యమున్నది. కావున నాగద్యము మొదటికవిదికాని రెండవకవిది కాదని స్పష్టమగుచున్నది. ఇదియునుగాక హుళక్కిభాస్కరుఁ డారణ్యకాండద్వితీయకవి యనువాదము యుక్తియుక్తము కాదని యయోధ్యకాండముఁ గూర్చి వ్రాయునప్పుడు చూపెదను.

మంత్రిభాస్కరుఁడే యారణ్యకాండ ప్రథమకవి.

ఆరణ్యకాండ గద్యమందు హుళక్కిభాస్కరునకు స్థానమేర్పడదు, దాని నధిష్ఠింపఁదగినవాఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడు తప్ప వేఱొకఁడు లేఁడు. ఆస్థానము నెప్పుడైన హుళక్కిభాస్కరునకే యివ్వఁదలఁచి యెవ్వరైన యందులకై పట్టుపట్టి పోరాడినచో గద్యకై వేఱు వారితో గద్యమునకు దిగను. కాని హుళక్కిభాస్కరుఁడుగాక మిగిలినవారెవ్వరవి యొక్కరవి వారిని బహిష్కరించక మానను. గద్యయందున్నను లేకపోయినను కవిత్వమునందు మంత్రిభాస్కరుని స్థానమును నిలుపఁబెట్టి యాతనికి న్యాయము గలుగుటకై ప్రయత్నింపక మానను. ఆతనివిషయమున న్యాయము లేదనితోఁచినచో నాతనికై పెనఁగులాడను. మంత్రిభాస్కరునకుఁ గవిత్వమునఁ జోటులభించనేని గద్య యాతనిదే కాఁగలదు.

మఱియొక భాస్కరుఁ డేల కాకూడదు?

ఆరణ్యకాండ గద్యమందలి భాస్కరుఁడు, హుళక్కిభాస్కరుఁడు గాకపోయినచో, మంత్రిభాస్కరుఁడే యేలకావలయును? మఱియొక భాస్కరుఁడు కాఁగూడదా? యని యెవరైన ప్రశ్నింపవచ్చును. ఆగద్యము మంత్రిభాస్కరునకు జెందినదా? లేక హుళక్కిభాస్కరునిదియా? యనియే యిదివఱకున్న ప్రశ్న! మఱియొక భాస్కరుని గూర్చి యోచింపవలసిన ప్రసక్తిలేదు, భాస్కరనామధారులు పెక్కురుండవచ్చును. ఆకాలమున నట్టికావ్యము నాంధ్రభాషలో రచియింపఁదగిన సమర్థత గల భాస్కరుఁడే మనకుఁ గావలయును. అట్టివా రెవ్వరును నాకుఁ గన్పడలేదు.

ముద్రిత భాస్కరరామాయణమునకుఁ టీక వ్రాసిన శ్రీ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్య పండితులు పీఠికలో "దశగతులను గ్రంథమును

భాషాంతరీకరించి, సాహిణిమారుని కంకితము చేయుటచేత భాస్కరుం డను మహాకవి యొకఁడు సాహిణిమారుని కాలమున నున్నవాఁడనుట నిశ్చయము." అని వ్రాసియున్నారు వారే మఱియొకచోట "దీనిని బట్టి (సోమదేవరాజీయము) మాదిన మంత్రిభాస్కరుఁడును సాహిణి మారుఁడును సమకాలికులని తెలియుటయే కాక యొకచోట నున్నవారని గూడ స్పష్టమగుచున్నది." అని వ్రాసియున్నారు. దశగతులను గ్రంథము నాకు లభింపలేదు! దశగతుల కర్తయును, మంత్రిభాస్కరుఁడును, ఒక్కరో భిన్నులో ఆచార్యులవారి వాక్యములవలనఁ దెలియుటలేదు. ఆగ్రంథ మాంధ్రభాషలోనే రచియింపఁబడి యుండె నల యును. సాహిణిమారునను గూర్చియు భాస్కరునిఁ గూర్చియు ననేక విషయముల జర్చించియు, దశగతులలోనుండి యొకవాక్యము నైన నుదాహరింపక పోవుటచే శ్రీయాచార్యులవారికిని, ఆగ్రంథము లభింప లేదని యూహించుచున్నాఁడను. ఇంతకును శ్రీవారు తమపీఠికలో నారణ్యకాండ కర్తృత్వమును మంత్రిభాస్కరుని యందే యుంచిరి. కాని దశగతుల గ్రంథకర్తపైఁ బెట్టలేదు. రామాయణగ్రంథ కర్తృత్వ విషయమున నీవఱకెన్నఁడును దశగతి గ్రంథకర్త నామమును విని యుండఁగము. కావున నీసందర్భమున నాతనినిగూర్చి యాలోచింప నక్కఱలేదు. (దశగతులను రచించిన యాతఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడని శ్రీ శలకమూరి వీరభద్రరావుగా రాంధ్రులచరిత్రమునను, శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవి గారు క్రీడాభిరామ పీఠికయందును వ్రాసియున్నారు. కాని వీరెవరు నాగ్రంథమును జూచియున్నట్లు కనఁబడదు.)

రామాయణభాగ రచయితలలో నొకఁడైన మల్లికార్జునభట్టునకుఁ దండ్రి) యగు భాస్కర సత్కవి యొకఁడున్నాఁడు. ఆతఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడే యని యొకవాదమున్నది. అది సత్యమయ్యె నేని, యతని కరణ్యకాండమున స్థానములేదని పైని జెప్పియే

యుండెను అదిసత్యముకాక యీభాస్కరుఁడు వేఱని యందురేని యీవాదమునందు సారము లేదు. మల్లికార్జునభట్టు తనతండ్రి రామాయణమును రచియించెనని చెప్పలేదు. చెప్పకపోయినఁ బోవుఁగాక తండ్రి యారణ్యకాండమును గుమారుఁడు బాలకాండమును రచించిరని చెప్పినచో వీరిరువురు సమకాలికులని తేలునుగదా! అప్పుడు హుళక్కిభాస్కరుని కన్వయించిన సూత్రమే యీతనికి నన్వయించును. ఈతని మొదటికవి యందుమా, తరువాతికవి లభింపఁడు. రెండవకవి యందుమా మొదటిస్థానము మంత్రిభాస్కరునిదే.

హుళక్కిభాస్కరుఁడు గాని, దశకతుల భాస్కరుఁడు గాని సత్కవి భాస్కరుఁడుగాని యరణ్యకాండ రచయితలలో ప్రథముఁడని యెంచితిమేని, రెండవస్థానము మల్లికార్జునభట్టునకో, కుమారరుద్రదేవునకో, యియ్యవలసియుండును. వారిరువురు నరణ్యకాండమున కిరుపక్కల నున్న గ్రంథము రచించినవారు వారిని మించి మఱియొక రారణ్యకాండమును వ్రాసిరని చెప్పవలనుపడదు. వీరిరువురిలో నెవరో యొక రరణ్యకాండమును గూడ వ్రాసిరని నిశ్చయించితిమేని, పైని చెప్పిన మువ్వురకు నారణ్యకాండమున స్థానముండదు. వారు మువ్వురును వీరిరువురకు సమకాలికులు. సమకాలికులలో నొకరు స్వల్పముగ వ్రాయుటయు నింకొకరు పెంచి వ్రాయుటయు సంభవింప మల్లికార్జునభట్టు కుమారరుద్రదేవులకో నెవ్వరును. పైని జెప్పిన మువ్వురు భాస్కరులతో నారణ్యకాండ కర్తృత్వమున భాగమును పంచుకొనఁగేరరు. వారికి కాండమున భాగమీయఁ దలఁచితిమో, మంత్రిభాస్కరునికోడనే పంచి యీయవలసియున్నది. ఎట్లయిన మంత్రిభాస్కరునిఁ దొలఁగింపవలయునను నుద్దేశముతోఁ బైని జెప్పిన మువ్వురును గాక మఱియొక భాస్కరుఁడో, మఱియొక రామాయణ భాగరచయితయో యున్నాఁడని కాని, అయ్యలార్యుని తరువాత మఱియొవ్వ

కో యుత్తరభాగమును బెంచి వ్రాసియుందురని కాని వ్రాయింపవచ్చును. అట్టియూహ లాధారరహితములును నసంగతములు నగును. ఎవ్వరైన సహాయ్యముగాఁ దనవాదమును బలపరచి చూపునంతవఱకు, నారణ్యకాండమున నిరువురి కవిత్వ మున్నదనియు, నందొకటి మంత్రిభాస్కర రచితమనియు, నిస్సందేహముగా నిశ్చయింపవచ్చును. రెండవ కవిత్వ మెవ్వరి దను విషయమునుఁగూర్చి తరువాత వ్రాసెదను.

మంత్రిభాస్కరుఁ డయోధ్యాకాండమునుగూడ రచియించెనా?

మంత్రిభాస్కరుఁ డారణ్యకాండమును మాత్రమే రచియించెనా? మఱియేభాగమునైన రచియించెనా? యని యాలోచింప వలసి యున్నది. కొందఱుపండితు లరణ్యకాండమునమాత్రమే మంత్రిభాస్కరునకు సంబంధముండెనని నుడివియున్నారు. కావున నీవిషయ విచారణ మావశ్యకమైనది. ఏకవియును గ్రంథ మధ్యభాగమును విశేషించి యారణ్యకాండమును రచింప నారంభించి యుండఁడు. బాలకాండమును నయోధ్యాకాండమును నదివఱ కెవ్వరైన రచియించి యున్నచో నీతఁ డరణ్యకాండమును రచియించెనని చెప్పవచ్చును. కాని యట్టిది లేనప్పు డీతఁ డొక్క యరణ్యకాండమునే రచియించియుండెనని చెప్పరాదు. ఈతఁడు మొదటినుండియు, రామాయణమును రచియించెననియే చెప్పవలసి యుండును. ఈ సందర్భమున నయోధ్యాకాండమును బరిశీలింతము.

ప్రస్తుత ముద్రితప్రతిలో నయోధ్యాకాండమున గద్యపద్యములు ౮౪౦ యున్నవి. ఇందు ౧౨౦ గద్యపద్యములు వెంకటి ముద్రిత ప్రతికంటె హెచ్చుగానున్నవని పీఠికాకారులే వ్రాసియున్నారు. వెంకటి ముద్రితప్రతిలోఁగూడ గొన్ని యధికముగాఁ జేరియుండవచ్చును. మాయొద్ద నున్న తాళపత్రప్రతిలో ౧౬౭౭ గద్యపద్యము లున్నవి. వీనిని జదివి చూచితిని. కథాసూత్రమెచ్చటను దెగిపోవక

చక్కని శైలిలో ప్రౌఢముగా నున్నది. తాళపత్రప్రతికంటె నధికముగా నున్న పద్యముల సంఖ్య నిందిచ్చి పాఠకులకు విసువు జనింపఁ జేయ నక్కర లేకుండ ముద్రాపకులే సౌకర్య మొనర్చియున్నారు. తాము క్రొత్తగా జేర్చిన ౧౩౮ పద్యములను ముద్రితప్రతిలో [ ] నీవిధముగ గుర్తులించియున్నారు. ఇట్లు మార్పు చేయుటలో ముద్రాపకులు కొన్ని తావులందిచ్చటిచ్చట నచ్చటనిచ్చటఁ జేర్చియున్నారు. అట్టి వాక్యములు మంచివైనను బాధకములు కావు. తాళపత్రప్రతికంటె ముద్రితప్రతిలో నధికముగ జేర్చిన ౧౩౮ లోను మిగిలిన ౧౩ పద్యములును అయోధ్యా కాండాంతమున ౮౦౭ మొదలు ౮౧౩ వఱకు నైయున్నవి. ఈ పద్యములకు మాఱుగా నేను జూచిన తాళపత్రప్రతిలో నొక్క సీసపద్యము మాత్రమే కలదు. అది యిది:

సీ. అంత నక్కడ రాముఁ డచటికి భరతుండు
క్రమ్మఱ నిచ్చు సామ్రాజ్యమునకు
తన్ను రమ్మనుచుఁ బ్రార్థన సేయునో యని
చింతించి యాశ్రమోర్విఁ జిత్రకూట
మునఁగలమునిజనంబుల వీడుకొని మార్గ
తరువీక్షణంబునఁ గరము వేడ్కఁ
దనరి సీతాసుమిత్రాపుత్ర సమేతుఁడై దం
డకావనమహీస్థలికి నరిగె
వనఁగ నయోధ్యాకాండ మా నభిమతముగ
వినినఁ జదివిన వ్రాసిన విస్తరించి
చెప్పినను వారలకును సంసిద్ధి యొసఁగు
సంపదాయురారోగ్యముల్ సంభవించు.

(అరణ్యకాండాదిపద్యముతరువాత "అవధరింపుము" అని చేర్చి పిమ్మట దాని పద్యముతోఁ గలిపి చదువవచ్చును. ముద్రితప్రతిలోని

యారణ్యకాండము ప్రథమాశ్వాసము ౩౬వ పద్యమునకు ౧౧వ పద్యమును ౮౫వ పద్యమునకు ౧౩వ పద్యమును పునరుక్తిదోషమును గల్గించుచున్నవి మాత్రము ఇట్టివింకను గలవు

అయోధ్యాకాండమున మొదటి ౨౬౭ పద్యగద్యములను మాత్రమే రచించెననియుఁ బిమ్మట నెవ్వరో తిక్కనగ్రంథము జేర్చి పెంపొందించిరనియుఁ బైనివ్రాసిన వాక్యములవలన స్పష్టమగుచున్నది. అరణ్యకాండము వలెనే యీ పెంపొందించిన భాగము రెండవకవికృతమని నిశ్చయించుటకు సంశయింపనక్కర లేదు. అత్రిమహర్షి యాశ్రమంబున నడచినకథను జేర్చుటయు నచ్చటచ్చట మరికొన్ని కథలను జేర్చి పెంచి వ్రాయుటయు నీ రెండవకవి యుద్దేశము. ఈ భాగమును దీసివేసినను కథకు భంగము కలుగకుండ నడచుచున్నదని పాఠకులు గ్రహింపగలరు. ముద్రితప్రతిలోఁ గుండలీకరించిన భాగములోఁ బద్యభాగము కంటె గద్యభాగ మధికముగనున్నది. మఱియు, నయోధ్యాకాండమును రెండు ఖండములుగ విభజించితిమేని, పూర్వఖండమునఁ దాళపత్రప్రతిలో లేనిభాగ మధికముగను, నుత్తరఖండమునఁ నల్పముగను నున్నట్లు గన్పట్టును.

అయోధ్యాకాండాంత పద్యములు ముద్రితప్రతిలో నొకవిధము గను, కొన్ని తాళపత్రప్రతులలో వేఱొకవిధముగను నున్నవి. వాని నీక్రిందఁ జూపుచున్నాము.

ముద్రితప్రతి :

ఉ. రాజకిరీటకీలిత విరాజితనూతనరత్నరాజి నీ
రాజన మంగళాచరణరంజిత పాదసరోజ ఖడ్గధా
రాజయలబ్ధమానరుచిరద్యుతి మాన నిశాతకుంభవి
భ్రాజితసద్విశీర్ణ రిపుపార్థివఖండన కీర్తిమండనా!

క. భూరిభుజార్గళలసదసి
ధారాలితప్రతాపదహన సహోదను
[?]శిఖాంతరనిపత
ద్వీరారికుమారశలభ విక్రమసులభా!

మా. వినయగుణ విశాలా! విశ్రుతాచారలోలా!
వినుతశుభచరిత్రా! విస్ఫురదంభోజమిత్రా!
ఘనవిజయధురీణా! కామినీపంచబాణా!
కనకరుచిరధీరా! కాంచమాంబాకుమారా!

తాళపత్రిప్రతి :

శా. మందారద్రుమ సాధ్యదానఖని యున్మాదాంధదుర్వైరి రా
ట్సందోహాప్రకటోగ్ర శౌర్యమహిమోత్సాహా స్ఫురద్భావుఁ డా
నందానందిత భూసురప్రకర నానాస్తోత్రపాత్రుండు కుం
దేందుప్రఖ్యయశోవిరాజుఁడు గుణాన్వితుండు ధీరుండనన్.

క. కాలానలితనవహాం
చాలుఁడు సుకవినికరసంతతస్మృదువా
చాలుఁడు విపులాభరితయ
శీలితుఁడు వైరిహృదయశూలుఁడు పేర్మిన్.

మా. భువనభరితకీర్తిస్ఫూర్తిదారోరుగాత్రుం
డవహితసుమహాచ్ఛాయ స్ఫురచ్ఛాస్త్రజైత్రుం
డు విచారణానోగ్రిటోప సప్రాశ్వపుత్రుం
డు విభుధజనరక్షాదక్షుండు సమ్మ్రాంగుఁ దుర్గిన్.

పై పద్యములకును గ్రిందిపద్యములకును పోలిక లేదు పై పద్యములు పంతోవనవిధ క్రితో నున్నవి. తాళపత్రిప్రతిగా నిపద్యములు ఆరణ్యకాండ పద్యములవలెను, నిర్వచనోత్తర రామాయణము౦డలి

యాశ్వాసాంతపద్యముల పోలికను బ్రథమావృత్తిలో నున్నవి. అరణ్య కాండాంత పద్యములో "వితరణఖని" యను సీపద్యములో "దానఖని" యనియు నుండుటనుబట్టి యారణ్యకాండ రచయితయు నయోధ్యాకాండ రచయితయు నొక్కఁడే యని యూహింపఁదగును.

కాని వ్రాసినవారిలో "మందారద్రుమే" త్యాది మూఁడుపద్యములును గల తాళపత్రప్రతియందలి గద్య అరణ్యకాండ గద్యవలెనే "సకలసుకవిజనవినుత" త్యాది భాస్కరకృతగద్యమే యున్నది. దీనిని బట్టి యయోధ్యాకాండము భాస్కరరచితమని స్పష్టమగుచున్నది. కేవలము గద్యయొక్కటియే యైనచో నది భాస్కరవిరచితమని నిశ్చయింపలేము కాని. యాశ్వాసాంతపద్యములు వేఱుగా నుండుటనుబట్టి యీ గ్రంథము ఇట్టి పద్యములుగలిగి వేఱుగా నుండుటవలనను అరణ్యకాండ రచయితలలోని మొదటి కవియు నయోధ్యాకాండ రచయితలలోని మొదటి కవియు నేకవ్యక్తి యని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. అయోధ్యాకాండ కర్తలను నిర్ణయించుట కరణ్యకాండమునకుఁ బడినంతశ్రమ యక్కఱలేదు. అయోధ్యాకాండ ముద్రితప్రతిలోని గద్య ననుసరించి, యొకస్థానమును గుమారరుద్రదేవునకును, తాళపత్రప్రతి గద్యనుబట్టి యొకస్థానము భాస్కరునకును నీయవచ్చును. కుమారరుద్రదేవుఁడు, హుళక్కిభాస్కర, దశగతభాస్కర. పత్నీవిభాస్కరులతో సమకాలికుఁడు కావునను, సమకాలికులలో నొకఁడు క్లుప్తముగ వ్రాసినదానిని మఱియొకఁడు పెంచి వ్రాయుట సంభవింపదు కావునను, అయోధ్యాకాండ కర్తృత్వము నిస్సంశయముగ మంత్రిభాస్కరునకు సంక్రమింపకతప్పదు. అయోధ్యారణ్యకాండ కర్త యొక్కఁడే కావున, అరణ్యకాండకర్త హుళక్కిభాస్కరుఁడను వాదము యుక్తియుక్తము కానేరదు.

కుమారరుద్రదేవుఁడు గ్రంథచౌర్య మొనర్చెనా?

పై వివర్ణనమునుబట్టి యయోధ్యాకాండమును మొదట ౪౬౭ గద్యపద్యములతో మంత్రిభాస్కరుఁడు రచియించెననియు, పిమ్మట దాదాపు ౪౦౦ గద్యపద్యములను గుమారరుద్రదేవుఁడు రచియించి, యందుఁజేర్చి మొత్తమునకుఁ దనగద్య వేసికొనెననియుఁ దేలుచున్నది. ఇందువలనఁ గుమారరుద్రదేవునిపై గ్రంథచౌర్య మారోపించినవార మగుచున్నాము. ఇది న్యాయమా యని కొందఱడుగవచ్చును. ఎవరిపైనను గ్రంథచౌర్య మాపాదించు నుద్దేశము మాకు లేదు. తాము కనిపెట్టిన విషయములను సత్యాన్వేషణబుద్ధితో విమర్శించుచు లోకము నెదుట నుంచుట చరిత్రకారుల ధర్మము. ఆ ధర్మమునే మేమవలంబించితిమి. కుమారరుద్రదేవుఁడు, భాస్కరవిరచితములగు గద్యపద్యములను గ్రహించి, వానికి రెండువందల గద్యపద్యములను రచించిచేర్చి, తాను రచించిన భాగమును సాహిణిమారన కంకితముచేసి, తాను వ్రాసికొనిన ప్రతియందు, రెండుగద్యములును, రెండువిధములగు కాండాద్యంత పద్యములును వేసియుండును. తత్ప్రతి కాపి లేఖకులు కొందఱీ రెండువిధములగు వ్రాఁతలలో నొకదానిని విడిచివేసి తమయిష్టము వచ్చిన యొక గద్యను, ఒకవిధమగు నాద్యంతపద్యములను వ్రాసికొని యుందురు. అందుచేతనే కొన్నిప్రతులలో భాస్కరవిరచితకాండాంత పద్యములును గుమారరుద్రదేవుని గద్యయు నుండుట సంభవించినది. ఇట్టి యబ్బిబ్బులు కొన్ని కొన్ని తాళపత్రప్రతులలో యుద్ధకాండమునందుఁ దక్కిన దక్కిన కాండములయందుఁ గన్పట్టుచున్నవి. ఈయూహయందు సత్యముండెనేని, కుమారరుద్రదేవునియందు గ్రంథచౌర్య దోషముండదు.

అరణ్యకాండ ద్వితీయకవి యెవరు?

అయోధ్యాకాండ ద్వితీయకవి కుమారరుద్రదేవుఁడని యనుకొన్నారము. అరణ్యకాండమును పెంచి వ్రాసినకవి యెవ్వరని యోచిం

పడలేయున్నది. ఇది కూడఁ గుమారరుద్రదేవుఁడుగాని మల్లికార్జునభట్టుగానియై యుండరని నా యూహ. వీరిరువురు తప్ప వేఱెవ్వరైన గావచ్చునని నా నమ్మకము. వీరిరువురిలో నెవ్వరో నిశ్చయించుటకు నాకాధారములు లభింపలేదు. కాని కుమారరుద్రదేవుఁడై యుండునని నా తలంపు. కుమారరుద్రదేవుఁ డయోధ్యాకాండ గద్యము మార్చినట్లారణ్యకాండగద్య నేల మార్పలేదని కొందఱడుగవచ్చును. ఆరణ్యకాండాంతగద్యలోఁ గూడ భాస్కరుపేరు గాక మఱియొకరి పేరు నుండియుండెనయేని, దానిని విలేఖకుఁడు దీసికొనియుండెఁ డనియుఁ దాళపత్రప్రతులం గను బరిశోధించినచో నవి బయటపడునవియు నా నమ్మకము. లేదా ఆరణ్యకాండమును దాను రచించినట్లు వేసికొనినచో నెవ్వఁ డేని మూఢుఁ డేమో యను భయముచేతను నా కాండమునఁ దాను కొంతభాగమును మాత్రమే వ్రాసియుండుటను మొత్తమంతయుఁ దాను రచించినట్లు ప్రకటించుకొని యాకీర్తినంతను దన నెత్తిపై వేసికొనుట కిష్టములేకయు భాస్కరుని గద్యము నీతఁ డవకవి మార్చకపోయి యుండును. భాస్కరారణ్యశేషమును రచించిన యెఱ్ఱాప్రగడ తనపేరున గద్యమును వ్రాసికొనక నన్నయపేరుననే గ్రంథము నుంచుటకుఁ గూడ నిదియే కారణమై యుండును. అంతటి మహాకవుల కిట్టి మూఢనమ్మకము లుండునాయని తలంపరాదు. గొప్పవాగరికులని చెప్పఁబోయెడివారిలో నిప్పుడుకూడ నిట్టి నమ్మకము లున్నవారు కలరు. ఆవిషయములనిటఁ దెలుపుట యప్రస్తుత ప్రశంసయగును. మంత్రిభాస్కరుఁడు ప్రతి కాండాంతమునను ఫలశ్రుతిపద్యము వ్రాసినట్లు కన్పట్టుచున్నది.

అయోధ్యాకాండ ఫలశ్రుతిని పైని వ్రాసియున్నాఁడను. అరణ్యకాండ ఫలశ్రుతి పద్యమిది:

సీ. ఆ సరోవరమునయందు నృపాత్మజు
లతిశయ స్నానపానాదివిధులు
ప్రియమునఁ జల్పి సంప్రీతాంతరంగులై
తత్సమీపోన్నత తరుచయంబు
శీతలచ్ఛాయ నాసీనులై విశ్రమించి
కొండొకడ వచట నిలిచి
సౌఖ్యంబు నొంది సత్సేవ్యమైన యీ
యారణ్యకాండంబు నర్థితోడ

గీ. వినినఁ జదివిన వ్రాసిన విస్తరించి
చెప్పినను వారలకు సౌఖ్యసిద్ధి యగును
సంపదాయురారోగ్యముల్ సంభవించు
సతతపుణ్యంబు లెప్పుడు ననుభవింత్రు.

బాలకాండఫలశ్రుతిపద్యము నాకు లభింపలేదు.

బాలకాండమున మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ ముండెనా?

అయోధ్యారణ్యకాండములయందు మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ మున్నదని నిర్ణయించినప్పటికి బాలకాండములో నాతనిరచన మున్నదని వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేదు. కాని యా రెండుకాండములలోను స్పష్టముగాఁ దెలిసినట్లు బాలకాండమున నాతనిభేదమును దెలుపు తాళపత్రప్రతులు నాకు లభింపలేదు. నేనుజూచిన తాళపత్రప్రతులలోఁ జాలభాగము ముద్రితప్రతితో సమానముగనే యున్నవి. కాని యొక ప్రతిలో కొన్నిభేదములు గానవచ్చినవి. అందు మచ్చునకు మూఁడు పద్యముల నుదాహరించెదను. ఇట్టివింకను గలవు.

ముద్రితప్రతి:— (ఇదికూడా వ్రాతప్రతిలోనిదనియే ముద్రాపకులు వ్రాసి యున్నారు.)

ఉ. శ్రీవిలసిల్లు తోడ్మనిధానములుఁ దన యింట నుండఁగా
నవ్వఁ జెట సౌకర్యరింగ పరిణామము మూఁ పాకజే సిరోధైత్య
గర్వము తోఁచు డీసికొని తమ్ముఁ జెలంచును గిన్న రేశుఁ డే
త్తిరి పనుల్లోఁడి మట్టి మది తిట్టుదు రప్పురి వైశ్యపుంగవుల్. ౩౨

మ. జలపాతంబున లావునన్ విప్రుఁ డంధ్రదేహముల్ దాల్చి తా
మిల రాజ్యంబున్ జడి యున్న సస్యములచే నింపారఁ బూరించి రా
సులుగాఁ జేసుకు ధాన్యముల్ సుగుణులై పెంపొంది యార్తిటిగో
పల నెల్లప్పుడు నందశూద్రులు ధరన్ బ్రాహ్మణ్యసేవార్హులై ౩౩

ఈ ౩౯ ఇది యొకవచనము.

గ్రంథవిస్తరభీతిచే నీయలేదు. ముద్రితప్రతిని జూడుఁడు. వీనికి
మారుగాఁ దాళపత్రప్రతిలో నీక్రిందిపద్యము లున్నవి.

సీ. శరధి యైనను రత్నముల్ చాల నొసఁగ
నలకుబేరుని కష్టంబుఁ బొంది యవఁ
జాలియున్నట్టి వైశ్య అసంఖ్యములగను
మెరసియుందురు తత్పురవరమునను.

క. వర్ణత్రయసంసేవో
ద్దీర్ణమహాత్మ్యంబు గలిగి ధృతిచే హిమవ
త్సన్నిధరంబులో యనఁగాఁ
బూర్ణులు నై యుందు రెపుడు బుణ్యకులశూద్రుల్.

ఈ ౩౯ వ వచనమునకు బదులుగా నీక్రింది పద్యగద్యములున్నవి.

క. ధాత్రీసుత రామునకు సౌ
మిత్రికి నూర్మిళను బ్రియము మెయి నై కేయీ
పుత్రునకు మాండవి మఱి
శత్రుఘ్ననకు శ్రుతకీర్తి సమ్మతినిచ్చెన్.

వ. అప్పుడా రాఘవుల కగ్నిసన్నిధి నిగమోక్తప్రకారంబునఁ బాణిగ్రహణంబులు చేసి యగ్నిదేవునకు మునులకు దశరథ జనకులకు నమస్కరించి బహువిధాశీర్వాదంబుల విలసిల్లు నాసమయంబున,

ఈ యుదాహరణములనుబట్టి బాలకాండమునఁగూడ నిర్వచన కవిత్వమున్నదనియు నందొకఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడనియు రెండవ యాతఁడు మల్లికార్జునభట్టనియు నిశ్చయింపవచ్చును. బాలకాండము ముద్రితప్రతిలో ౭౯౩ గద్యపద్యము లున్నవి. ఇందు ౪౦౦ గద్యపద్యములు మంత్రిభాస్కరుని వనియుఁ దక్కినవి మల్లికార్జునుని వనియు ననుకొనవచ్చును. అయోధ్యారణ్యకాండముల యందలి మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వరీతినిబట్టి చూచినచో నాతఁడు కథాఘట్టములను గలుపుటకై స్వల్పవాక్యములతోఁ గూడిన వచనరచనమును దప్ప గద్యరచనమునందు విశేషాభిరుచి కలవాఁడు కాఁడనియు, కథాంశమును ప్రౌఢమైన శైలిలో రచించుటయం దెక్కువ యిష్టము కలవాఁడు కాని, వర్ణనాంశముల యందభిలాషకలవాఁడు కాఁడనియుఁ దోఁచగలదు. బాలకాండమున ౧౭ పెద్దవచనములును దాదాపు ౧౫౦ సామాన్య వచనములును. ౫౦ వఱకు కథఘట్టములను గలుపు చిన్న వచనములును గలవు. ఈ గద్యభాగమున నే స్వల్పసంఖ్యగల చిన్నగద్యములో దక్కఁ దక్కిన వన్నియు మల్లికార్జునుని రచనమని చెప్పవొప్పును. మొదటి ౨౫ పద్యములలో ౩వ పద్యము మాత్రమే భాస్కరునిదై యుండును భాస్కరుఁడు విశ్వామిత్ర చరిత్రము నంత విస్తరించి, చెప్పియుండఁడని నాయూహ. వాల్మీకి రామాయణములో లేని కొన్నివిషయములను మల్లికార్జునభట్టు, అధ్యాత్మరామాయణాదులనుండి యాంధ్రీకరించెనని పీఠికాకారులు వ్రాసియున్నారు. వాల్మీకిరామాయణమునే సంక్షేపముగా నాంధ్రీకరింపఁదలఁచినవాఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడు. అట్టి యాతఁ డీపనికిఁ బూనుకొనఁడు కదా! బాలకాండమున మంత్రిభాస్కరునిపద్య

ను లేపో నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁజాలము. కాని దిఙ్మాత్ర సూచకము గాఁ దెలిసికొనుటకై పై వాక్యములను వ్రాసితిని.

భాస్కరరామాయణమున నవతారిక లేదేమి?

ప్రస్తుతము మనకు దొరకుచున్న ముద్రితప్రతులలోఁ గాని, తాళపత్రప్రతులలోఁ గాని, భాస్కరరామాయణమున నవతారిక లేదు. ఇందులకుఁ గారణమేమై యుండునని యాలోచింపవలసియున్నది. "ఏకవియు నవయిష్టదైవమునుఁ బ్రార్థింపకుండ గ్రంథారంభము జేయఁడు. మంత్రిభాస్కరుఁడు కృత్యాదిని రచియించియే యుండును. అది యాతని గ్రంథముతోఁ బాటుగ నశించియుండును." అని కొందఱనుచున్నారు కాని యీయూహ కొకబాధకము గన్పట్టుచున్నది. మంత్రిభాస్కర రామాయణ ముచ్ఛిన్నము కాలేదు. అయోధ్యారణ్యకాండములు యథామాతృకములుగా నున్న తాళపత్రప్రతుల లచ్చటచ్చట గన్పట్టుచున్నవి. అట్లే బాలకాండముగూడ యథామాతృకముగా నున్న ప్రతి యెన్నటికైన లభింపకమానదని నాయాశ. అది లభించెనేని యవతారిక యుండెనో లేదో నిశ్చయముగాఁ గనెదము. అంతవఱకు నీవిషయము నిదమిత్థమని నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁజాలము. భాస్కరుఁడు కృత్యాదిని రచియింపలేదని యనుకొనుటకుగూడ నవకాశము కలదు. గ్రంథమంతయు రచించినపిదపఁ గృత్యాదిని రచించు నాచార మిప్పుడును మనలోఁ గలదు. భాస్కరుఁడుకూడ నట్లే తలంచియుండెనేమో! గ్రంథము సాంతము కాకపోవుటచేఁ గృత్యాది వ్రాయబడక పోయి యుండవచ్చును. పూర్వకవి ప్రణీతము లగు గ్రంథములలో నవతారికలు లేనివి కొన్ని కలవు. కృత్యాదిని వ్రాయకుండ కవులు చనిపోవుటచే నాతని తనయుఁడో శిష్యుఁడో దానిని వ్రాసి పూర్తి చేసిన గ్రంథములును గలవు.

భాస్కరుని కృత్యాది లేకపోయిన మానె మల్లికార్జునభట్టైనను నవతారిక వ్రాయలేదేమను ప్రశ్న రాకమానదు. దీనికిఁ దృప్తికరమైన సమాధానము గానరాలేదు. గ్రంథము నాయుఁ బూర్తియైనపిదప నవతారికను వ్రాయవచ్చునని తలంచినాఁడను సమాధానమిచ్చినను వర్తింపదు. ఏతఁడు వ్రాయఁదలఁచినది సుందరకాండాంతమునకును మాత్రమే అదిపూర్తియైనది. అవతారిక వ్రాయఁదలఁచినచో వ్రాయుటకావలసి నవకాశమున్నది. కాని యాతఁడు వ్రాయలేదు. మంత్రిభాస్కరుకవిత బాలకాండమునందుఁ దానుఁ గొంతగ్రంథము నధికముగఁ జేర్చుటమాత్రమే చేసి యుండుటచే గాబోలు నవతారిక వ్రాయవిష్టములేక మానివేసెనేమో చెప్పఁజాలము. కాండాంతపద్యములను గాబోలు శివపరముగ వ్రాసి వేఱుగఁ దనగద్యను వ్రాసికొనిన యాతఁడు కృత్యాదినేల వ్రాయకుండునని కొంత యనుమానము వచ్చును. అవతారిక వ్రాయఁదలపెట్టెనేని బాలకాండమునఁ దన కెంత ప్రసక్తి యున్నదనియు స్పష్టముగాఁ జెప్పవలసి వచ్చును. అందుచే నాతఁడు దానిని వ్రాయక యుండవచ్చును. మల్లికార్జునభట్టైనను గూడ గ్రంథచౌర్యమారోపింపలేము. అయోధ్యాకాండ రచనా విచారణ సందర్భమునఁ గుమారరుద్రదేవునిఁగూర్చి వ్రాసిన వాక్యములు మల్లికార్జున భట్టునకు గూడ ననువర్తింపఁ జేయవలసియుండును.

కిష్కింధా సుందరకాండములలో మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వమున్నదా?

మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ మారణ్యకాండముతో నాగిపోయెనని నిశ్చయింపఁజాలము. కాని మొదటి మూఁడుకాండములలోవలె నీ రెండు కాండములయందును నాతని కవిత్వ మున్నదని, నిరూపించుటకు దగిన సాధనములు లభ్యములు కాలేదు. కొన్ని తాళపత్రప్రతులయం దీరెండు కాండముల తుదిగద్యలు "శివ సకలసుకవిజనసుత"

మొదలుగా భాస్కరుని పేర నుండుటవలన, సుందరకాండాంతము వఱకును భాస్కరుఁడు రచించియుండవచ్చును; యుద్ధకాండమునఁగూడ గణింపదగని దేదో యొకభాగమో రచియించి యుండునని యూహింపఁ దోఁచుచున్నది. కాని తాళపత్త్రప్రతులలోని గద్యములను బట్టి యిట్లూహించుట న్యాయము కాదని కొందఱందురేమో! అవాదమునందుఁగూడ సత్యముండవచ్చును. ఎట్లయిన నీ విషయమున నింకను బరిశోధన మావశ్యకమయి యున్నది. ఈ కాండములలో నేను చూచిన తాళపత్త్రప్రతులకును ముద్రితప్రతికిని విశేషభేద గన్పట్టలేదు.

కిష్కింధాకాండాంత పద్యములలో ముద్రితప్రతియం దీక్రింది పద్యము కన్పట్టుచున్నది.

శా. లాటీచందనపంక చోళమహిళాలావణ్యసామగ్రిక
ర్ణాటీకేతకలాసరస్వతి కళింగాంతఃపురీవల్లికా
వాటీపంకరి గౌడవామనయనావక్షోజహారావళి
పాటింపఁదగు నీదుకీర్తి రథినీపాలాగ్రణీ సాహిణీ.

ఈపద్యము సాహిణీమారయను సంబోధించుచున్నది. కాండాది పద్యమును గాండాంతమందలి మాలినీవృత్తమును శివపరములుగా నున్నవి. మల్లికార్జునభట్టు తనకవిత్వము నీశ్వరునకుఁ గృతియిచ్చె ననుట స్పష్టము. కావునఁ బైనిఁజూపిన శార్దూలవృత్త మిట నుండఁ దగినది కాదనియుఁ బ్రక్షిప్తమనియు నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ఇంతే కాదు, సాహిణిమారన కంకితమైన యేయితర గ్రంథము నుండియో కొన్ని పద్యములను దెచ్చి భాస్కరరామాయణమున నెవ్వరో చేర్చియుందురను నూహ కలుగుచున్నది. హుళక్కి భాస్కరుఁడు దాంధ్రీకరించి సాహిణిమారని కంకిత మొసంగెనని చెప్పెడు నితరకృతులలోని పద్యములను లేఖకులిందుఁ జేర్చిరేమో! ప్రస్తుతముద్రితప్రతిని

బట్టి కిష్కింధాసుందరకాండములు మల్లికార్జునభట్టు రచితములనియు నిశ్చయాంకితము లనియు స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. "ఇవి నిజముగా మంత్రిభాస్కరకృతములైనచోఁ గాండాంత పద్యములీశ్వర సంబోధనములుగాక యొకప్రభువును సంబోధించునవిగా నుండవలసియున్నది. అయోధ్యారణ్యకాండముల కట్టిపద్యములు మనకు లభించినవి. మల్లికార్జునభట్టు పేర నున్న మూఁడు కాండములకు నట్టిపద్యములు మనకు దొరకలేదు. దీనికే దేని ప్రత్యేక కారణ ముండి యుండవలయును. అయోధ్యారణ్య కాండములను మంత్రిభాస్కరుఁడు రచియించెనని మన మంగీకరించితిమేని, యాతఁడు బాలకాండమును రచింపకుండ నయోధ్యారణ్యకాండములను మాత్రమే రచియించి యుండఁడు. కావున బాలకాండమున నాతనిరచన మున్నదను నుపసిద్ధాంతము నంగీకరింపక తప్పదు. బాలకాండాంతమున మంత్రిభాస్కరుఁడు రచించిన ప్రభుస్తుతి పద్యములు మనకు లభించి, కిష్కింధాసుందర కాండాంత పద్యములు లభింపకపోయినచో నీరెండు కాండములయందు నీతని కవిత్వము లేదని యనుకొనవచ్చును. కాని బాలకాండాంతపద్యములు లభింపకపోవుటచే కిష్కింధాసుందర కాండాంతపద్యములు భాస్కర రచితములు నట్లే లభింపలేదనియు. నవి లభింపనంతమాత్రమున నా కాండములలో భాస్కరుని కవిత్వము లేదని నిశ్చయింపఁగూడదనియుఁ జెప్పవలసియున్నది. మల్లికార్జునని పేరనున్న మూఁడు కాండములలోను భాస్కరుని గద్యి యుండి యాతని కాండాంతపద్యములు లేకపోవుటకుఁ గారణము విలేఖకులై యుండవచ్చును.

అయోధ్యారణ్య కాండముల కవిత్వధోరణినిబట్టి చూచినచో మంత్రిభాస్కరుఁడు వాల్మీకిరామాయణమును సాధ్యమైనంతవఱకు స్వీకరించి యాంధ్రరామాయణమును రచింపఁదలపెట్టెననియు, మిక్కిలి పొడవుగల వచనములకు రచియింప నాతఁ డిష్టము లేనివాఁడనియు వర్ణ

నారీమలతో గ్రంథమునుఁ బెంచు నభిలాషకలవాఁడు కాఁడనియు తోఁచును ఈలక్షణములనుఁ గిష్కింధాసుందరకాండముల కన్వ యంటఁజేసి చూచినచో, బాలకాండమువలెనే యీ రెండుకాండముల యందునుఁ గొంత మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ ముండెననియు మల్లికార్జున భట్టు కాండములనుగూడ వర్ణనాంశములనుఁ బెంచియుఁ వాల్మీకి రామాయణమందు లేని "తార శ్రీరాముని శపించుట, లంకకేగి సీతావృత్తాంతమును గన గోరిన వానరులకు సంపాతి తనకుమారున కాజ్ఞాపించుట, హనుమంతుఁడు తన జననవృత్తాంతమును గజద్వయవధను జెప్పుట" మొదలగు కథలనుఁ జేర్చియుఁ బెద్దగాఁ జేసెననియుఁ దలంప నవకాశము గలుగుచున్నది. వాల్మీకిరామాయణమునఁ జెప్పినకథలనే సంగ్రహపరచి వ్రాయఁదలఁచిన భాస్కరుఁ డందు లేనికథలనుఁ దెచ్చి పెట్టినాఁడని తలంపరాదు. కిష్కింధాకాండమున దాదాపుగ నిరువదియుఁ సుందరకాండమున నిరువదియుఁ బెద్దవచనము లున్నవి. ఇవి యన్నియు మల్లికార్జునభట్టు పెంచి వ్రాసినవని నాయభిప్రాయము. కిష్కింధాకాండమున ౬౮౫వ సంఖ్యగల వచనమిందుల కుదాహరణము. ఈవచనమునుఁ దీసివేసినను గథాసూత్రము తెగిపోలేదు. ఈపెద్దవచనము లున్నతావులలో భాస్కరుఁడు స్వల్పసంఖ్యగల పద్యములనో చిన్నవచనములనో వ్రాసియుండునని నాయుద్దేశము. కిష్కింధాకాండమున నిప్పుడు ౮౩౦ గద్యపద్యము లున్నవి. ఇందులోఁ బద్యమధ్యమునఁ గథపట్టులను గలుపుటకై వ్రాయఁబడిన చిన్నగద్యములు దాదాపు ౧౮౦ కలవు. మిగిలిన ౬౩౦ పద్యములలోఁ గందములు ౩౫౦ సుందరకాండమున నున్న గద్యపద్యములు ౫౭౦ లోను, పైనిజెప్పిన రీతి గల చిన్నవచనములు ౧౧౦ పోను మిగిలిన ౪౩౦ పద్యముల లోను గందములు ౨౬౦. యుద్ధకాండమున నున్న గద్యపద్యములు ౨౭౦౦ లోను వచనములు ౪౨౫ పద్యములు ౨౨౭౫ లోనుఁ గంద

ములు ౨౦౦. కిష్కింధా సుందరకాండములయందు మంత్రిభాస్కరుని కవితయుండెగా లేదా యని విమర్శించునప్పుడీ రెండంశములు గమనింపఁ దగినవి. ఈ సంశయమునకుఁ బైఁ జెప్పిన యుక్తులలోఁ గొన్ని నిశిత విమర్శనమునకు నిలువలేక పోవచ్చును. కాని మొత్తముమీఁద యోచించి చూడఁగా కిష్కింధాసుందరకాండములలో మంత్రిభాస్కరుని కవిత యున్నదనియు, బాలకాండమువలెనే యీకాండములను గూడ మల్లికార్జునభట్టు పెంచి వ్రాసెననియుఁ దోఁచకమానదు. విశేష పరిశ్రమచేసి, పరిశోధన మొనర్చినచో నయోధ్యారణ్యకాండముల వలెనే, తక్కిన మూఁడు కాండములయందును భాస్కరుని కవిత యెంత యున్నదియుఁ దెలియఁగలదని నానమ్మకము.

బాల- కిష్కింధాసుందరకాండములయందు భాస్కరునికవిత్వ మున్నచో నదియేల బయటపడలేదు?

ఈ ప్రశ్న కింకనుఁ దాళపత్రప్రతుల పరిశోధన మావశ్యక మని చెప్పుటతక్క వేఱు తృప్తికరమగు ప్రత్యుత్తరములేదు. ఈతాళపత్రప్రతులు లభించుటలోఁ గూడ నొకకష్టమున్నది. మల్లికార్జునభట్టుచేఁ బెంచి వ్రాయఁబడిన రామాయణప్రతులు ప్రచారములోనికి వచ్చినది మొదలు భాస్కరరామాయణప్రతులు మూలఁబడిపోయి యుండును. దీనికి కారణము, మల్లికార్జున రామాయణమున గ్రంథమొక్కటిగా నుండుట యుద్ధకాండముగూడ మల్లికార్జునభట్టు కాలముననె రచియింపఁబడి యుండుటచే, దానితోఁగూడ కలసినప్రతులను విలేఖకులు వ్రాసికొనుచు వచ్చిరి. అట్టులాచ్చులికిఁ దరువాత సమగ్రరామాయణమును విడచి, యసమగ్రముగ నున్న భాస్కరుని ప్రతుల నెవిలేఖకులును వ్రాసికొనియుండరుకదా! మల్లికార్జునభట్టునకుఁ బూర్వము వ్రాసికొనిన మంత్రిభాస్కరుని రామాయణప్రతులో లేక వాని ప్రతిక

లో ప్రతిప్రతులలో మనకు లభింపవలసియున్నది. అట్టివి లభించుట చాలదుర్ఘటము. అదృష్టవశమున నయోధ్యారణ్య కాండప్రతులు దొరికినవి. ఇట్లే తిక్కనమూర్తి కాండములునుగూడ లభించునని నా యాశ. ఇప్పుడు ముద్రితప్రతులు విశేషప్రచారములో నుండుటచేఁ దాళపత్రప్రతులను జూచువా రరుదుగా నున్నారు. అందులో మంత్రి భాస్కరుఁడు రామాయణకర్త కాఁడని యిదివరకు పండితులు సిద్ధాంతీకరించి యుండుటచే, నీవిషయమునఁ బరిశోధన మవసరము లేదని భావించువార లనేకులున్నారు. అందుచే సామాన్యముగా నీవిషయమును గూర్చి పరిశోధనము జరుగుటలేదు. నేను పైనివ్రాసిన యంశములను మనసునందిడుకొని తాళపత్ర పరిశోధనము గావింపవలసి యున్నది.

భాస్కరరామాయణ పీఠికాకారు నభిప్రాయము

భాస్కరరామాయణ ముద్రిత ప్రతికిఁ బీఠికవ్రాసిన శ్రీ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యపండితులు భాస్కరరామాయణములో మంత్రిభాస్కరునకుసంబంధము లేదనియు, హుళక్కిభాస్కరుఁడే రామాయణకర్త యనియు నిశ్చయించి యున్నారు. అందు వారు చూపిన యుక్తులకు గొన్నిటికి (వారివాక్యముల నుదాహరింపక పోయినను) సమాధానములను పైని వ్రాసితిని. కొన్నిటికి మఱి శాస్త్రవాది రామాయణకవుల చారిత్రములలో సమాధానముల నువ్రాయఁ బ్రయత్నించెదను. ఈసందర్భమునఁ బీఠికలో శ్రీ యాచార్యులవారి క్రిందివాక్యములను వ్రాసి యున్నారు

"ఈ రామాయణమునకు భాస్కరరామాయణమని కవిపేరుతోఁ గూడిన నామముతో వ్యవహారముండుటలో నొకవిశేషమున్నది. అది తొందియున వదవటి కొత్తరామాయణ మున్నట్లు సూచించుట. భారత

ముండఁగాఁ దరువాత జైమిని రచించిన భారతమునకు జైమినిభారతమని పేర్చిన శ్లోక గ్రంథముండఁగా మఱల రెండవదిపుట్టిన దాని సంజ్ఞకు గవిపేరు చేర్పుట లోకమునఁ వాడుకయయి యున్నది. దీనివలన నీ రామాయణమునకు మఱియొక రామాయణము మందుండవలసి యున్నది. అది యెఱ్ఱనకృత రామాయణ మని యూహింపవచ్చును. పింగళి సూరనార్యుఁడు భారతరామాయణ కథను జోడించి వ్రాసిన రాఘవపాండవీయములో:-

ఉ. ఏమెడ నర్థగౌరవసమృద్ధియు శబ్దశుద్ధియుం దిరం
బై యనవద్యగం బగుఁగ నర్థ్యవచస్స్థితి భారతంబు రా
మాయణము రచించిన మహాత్ముల నాత్మఁ దలంచెదఁ జగ
ద్గేయుల నన్నపార్యుని దిక్కసుధీమణి నెఱ్ఱనార్యునిన్

అని రామాయణమును భారతమును రచించిన పూర్వకవులు వీరు మువ్వురే యని తెలిపియున్నాఁడు. ఈపద్యము తిక్కనకుఁబూర్వము మంత్రిభాస్కరునిచే రామాయణము రచింపఁబడి యుండలేదని తెలియఁజేయుటయే కాక భాస్కర రామాయణముకూడ మొదటిది కాదని సూచించుచున్నది. కాని ప్రతాపరుద్రుని కాల మందున్న భాస్కరుఁడు ప్రతాపరుద్రుని తరువాత రాజ్యమాక్రమించుకొన్న యనవేమారెడ్డి కాలములోని యెఱ్ఱాప్రెగ్గడకుఁ దరువాత నుండుట యెట్లు సందర్భించునను నంశ మాలోచింపవలసియున్నది. ప్రతాపరుద్రుని కాలములో భాస్కరుఁడున్నను నప్పుడు రామాయణమును రచించియుండలేదు. ప్రతాపరుద్రునితరువాత సాహిణిమారన రాజుకాగా నప్పుడు రచించెను. ప్రతాపరుద్రుఁడు కారాబద్ధుఁడైన తరువాత దత్సేనానాయకులు స్వతంత్రరాజులైరి. వినకొండకుఁ బోలయవేమారెడ్డియుఁ గొండవీడునకు సాహిణిమారనయు రాజులైరి. మొదటఁ బోలయవేమారెడ్డి

స్వల్పకాలము రాజ్యముచేసి మృతుఁడయిన తరువాత ననవేమారెడ్డి రాజయ్యెఁ గావున కొండవీడును సాహిణిమారుఁడు వినుకొండను వేమారెడ్డియుఁ బాలించుచుండఁగా భాస్కరరామాయణము పుట్టినది. ఇది పుట్టినప్పటికి భాస్కరపుత్రుఁడు గూడ గొప్పకవియై యున్నందునను భాస్కరుఁడుకొంతభాగమునే రచించియుండుటనుబట్టి, నీగ్రంథము భాస్కరుని ముసలితనమందు రచింపఁబడెనని యూహింపవలసియున్నది. ఇఁక ననవేమారెడ్డికడ నున్న రంగనాథరామాయణ మాతని యౌవన కాలమున నిర్మింపఁబడినది. అనవేమారెడ్డి కంకితము చేయఁబడిన హరివంశమునకుఁ బూర్వమే రామాయణము రచింపఁబడినట్లు హరివంశమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

శా. "నాగమ్మంబు ఘనంబు మల్లరథినీనాథుండు విన్నాణపు
శ్రీతోడన్ సముపేతుఁ జేసి రొక్కం బిట్టి మాకిచ్చుటం
జేతోమోద మెలర్ప రామకథ మున్ జెప్పించి యత్యుత్తమ
ఖ్యాతిం బొందితి నింక నుం దనియ, నేకావ్యామృత స్వాదనన్"

ఇతని గ్రంథములలో నిదియే మొదటిదని తోఁచుచున్నది. కావున నీ రెండురామాయణములలో నెయ్యది ముందుఁ బుట్టియుండ వచ్చును.

కాఁబట్టి పైని వ్రాసిన యుపపత్తులచే సర్వవిధముల నీరామాయణమును రచించినవాఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడే కాని మంత్రిభాస్కరుఁడు కాఁడని గ్రహింపవలయును."

శ్రీ యాచార్యులవారి యీ వాక్యములయందలి యంశములు చరిత్రకు విరుద్ధములుగా నున్నవి.

పింగళి సూరనార్యుని పద్యములలో శ్రీ యాచార్యులవారు చెప్పినంత యర్థము లేదు. కవిత్రయమును నుతించుటయే యాతని

యుద్దేశము. కాని రామాయణకర్తలను జెప్పుట యాతని తలంపు కాదు. కవిత్రయమువారు భారత రామాయణములను రచించినవారని మాత్రమే సూరనార్యుఁడు చెప్పును కాని, మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమును రచింపలేదని కాని భాస్కరరామాయణము మొదటిది కాదని కాని యాతఁడు చెప్పనుద్దేశింపలేదు. నన్నయ రామాయణకర్త కాఁడు. రామాయణకర్త యైన భాస్కరుఁడు తనకుఁ బూర్వుఁడైనను నాతని వదు నుతింపలేదు. ఈ యన్నియుఁ బట్టి యెఱ్ఱన రామాయణము మొదటిదని నిర్ధారణచేయఁ బూనుట వృథాయాసము. ప్రమాదభాగము.

ఎఱ్ఱాప్రగడ అనవేమారెడ్డికని కవిగా నుండి, రామాయణమును హరివంశము నతనికంకితము చేసె నటుపగా కాదు. హరివంశరచనము నాఁటి కనవేమారెడ్డి పుట్టెనో లేదో చెప్పలేము. పుట్టినను బదియేండ్ల లోపు వయసుకలవాఁడుగా నుండును. హరివంశకృతిపతి ప్రోలయ వేమారెడ్డి కాని యనవేమారెడ్డి కాఁడు. ప్రోలయవేముఁడు స్వల్ప కాలముమాత్రమే రాజ్యము చేసినవాఁడును గాఁడు. క్రీ. శ ౧౩౨౦ మొదలు ౧౩౪౯ వఱకు ముప్పదిసంవత్సరములు రాజ్యము చేసినప్రతిభాశాలి. అతనికిఁ దరువాత ననవేమారెడ్డి రాజ్యమునకు రాలేదు. ప్రోలయవేముని పెద్దకుమారుఁడైన యనపోతారెడ్డి క్రీ. శ. ౧౩౫౦ మొదలు ౧౩౬౧ వఱకు రాజ్యము చేసెను. అటుపిమ్మట క్రీ. శ ౧౩౬౨ మొదలు ౧౩౮౦ వఱకు ననవేమారెడ్డి రాజ్యమేలెను. ఈ కాలములో నెఱ్ఱాప్రగడ లేఁడు. భాస్కరరామాయణ మింతకుపూర్వమే రచియింపఁబడియుండెను. వాస్తవముచేత నెఱ్ఱాప్రగడ తనరామాయణమును క్రీ. శ. ౧౩౨౫—౧౩౩౫ మధ్యకాలమున రచియించియుండెను. (ఎఱ్ఱాప్రగడచరిత్రమును జూడుఁడు.) భాస్కరరామాయణ మంతకు పూర్వమే రచితమైనది. ఎఱ్ఱనరామాయణము మొదటిదగుటచే రెండవదగుటను: యీరామాయణమునకు భాస్కరరామాయణమని పేరువచ్చిన

దని శ్రీ యాచార్యులవారు సాధింపఁజూచిరి కాని, యందు సత్యము లేదు. అనవేమారెడ్డి కాలములో నెఱ్ఱనరామాయణము పుట్టినదను వాదము నంగీకరించినచో, భాస్కరరామాయణమే తప్పక మొదటి దగును. భాస్కరరామాయణమను పేరు కొంతకాలము గడచిన పిమ్మట వచ్చియుండును. కవిపేరుతోఁ జెప్పి చెప్పవలెనను మాత్రమున నదివఱ కాపేరుగల గ్రంథముండి తీరవలయునని నిశ్చయించుటయు, దానిని బట్టి వానిపౌర్వాపర్యములను నిర్ణయించుటయు న్యాయము కాదు. సుబోధముగా బోధపడుటకై కవిపేరుతోఁ జెప్పి లోకము వాడుచుండును. కొందఱు పండితులు భారతమును వ్యాసభారతమని వాడుట కలదు. ఎఱ్ఱాప్రగడ రామాయణ మిప్పుడు లభించెనేని లోకము దాని నెఱ్ఱాప్రగడ రామాయణమనియే వాడుదురు.

సాహిణిమారఁడు కొండవీడునుఁ బరిపాలించెననుటకుఁ జారిత్రకాధారములు లేవు. ప్రతాపరుద్రుఁడు క్రీ. శ ౧౩౨౩ లో బందీకృతుఁడయ్యెను. అటుపిమ్మట సాహిణిమారయ రాజయ్యెననియు, నాతని కాలములో రామాయణము పుట్టినదనియు నాచార్యులవారి యభిప్రాయము. అట్లయినచో, ౧౨౨౫—౧౩౩౦ ప్రాంతమున భాస్కరరామాయణము పుట్టియుండవలయును. అనవేమారెడ్డి రాజ్యకాలములో నెఱ్ఱనరామాయణము పుట్టెనన్న వాదము ననుసరించినచో నది క్రీ. శ ౧౩౪౦ ప్రాంతమగును. అది సత్యమునకు విరుద్ధము. ఎఱ్ఱన రామాయణము క్రీ. శ ౧౩౨౫—౧౩౫ నడుమ జన్మించినది. ఎఱ్ఱన రామాయణము కంటె భాస్కరరామాయణమే వయసునఁ గొంచెము పెద్దది. సాహిణిమారఁడు క్రీ. శ. ౧౩౧౧ కు పూర్వమే చనిపోయినట్లు శాసనాధారము లున్నవి. ఈవిషయమునుగూర్చి హుళక్కిభాస్కరుని చారిత్రమున వ్రాసెదను. ఎఱ్ఱనరామాయణము మొదటిదని నిశ్చయించుటకై ప్రతాపరుద్రునికిఁ దరువాత హుళక్కిభాస్క-

డుడు మహదేవాఁడుగా నున్నప్పుడు యుద్ధకాండమును రచియించెనని శ్రీ యాచార్యులవారు వ్రాసిరి గాని యవి యాధారరహితములైన యూహలు.

శ్రీ యాచార్యులవారు, వెంకోజీదొరవారు వ్రాసిన పుస్తకములో నన్నయభట్టారకుని సంబంధ సత్యమున్నదియు విమర్శింప కుండ పిడుగుల్లుంచోట దేవాలయములోఁ గూర్చుండి యామహాకవి (తిక్కనసోమయాజి) యీగ్రంథమును (మహాభారతమును) వ్రాసినట్లు భారతములోని "అనిపూని యాకృతంబులగు పుణ్యబంధంబులు దేవసన్నిధిం బ్రశంసించుటయు నొక్క యారాధన విశేషం బగుటం జేసి" అను వచనము వలన స్పష్టమగుచున్నది. కావున మొదటి ప్రతాపరుద్రుని కాలమున భారతము తెనిఁగింపఁబడిన దనియుఁ దిక్కన పండ్రెండవ శతాబ్దమువాఁడనియు దెలుపవలసియున్నది. ఇక దిక్కన తండ్రి పండ్రెండవశతాబ్దాద్యర్ధభాగమున నుండెననియు నతనితండ్రి యగు మంత్రి భాస్కరుఁడు పండ్రెండవశతాబ్దారంభమునను పదునొకండవశతాబ్దాంతమునను జీవించెననియు నూహింపవలసియున్నది." అని వ్రాసి యీ వాక్యములపై నాధారము చేసికొని రామాయణకర్త హుళక్కి భాస్కరుఁడని నిర్ణయించినారు. కాని యీ వాక్యములలోని యంశములు సత్యములని చరిత్రకారు లంగీకరింపరు. చరిత్రకు విరుద్ధములుగానున్న యీ యంశములను గూర్చి విశేషచర్చ చేయుట, అనవసరము. ఇట్టి యంశముల మీఁద నాధారపడిన శ్రీ యాచార్యులవారి యూహలును యుక్తులును వాస్తవమును దెలిసికొనుటకుఁ దోడుపడవు.

భాస్కరోదంతము :

కవిజీవితకారులగు శ్రీ గురజాడ శ్రీరామమూర్తి పంతులు గారును, ఆంధ్రకవులచరిత్ర ప్రథమ ముద్రణమున శ్రీ వీరేశలింగము

పంతులుగారును, మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమునఁ గొంతభాగమును రచించియుండెనని యభిప్రాయపడియున్నారు. అందుపైని శ్రీ కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు భాస్కరోదంతమును ౭౮ పేజీల గ్రంథమున నీవిషయమును విమర్శించి భాస్కరరామాయణములో మంత్రిభాస్కరునకు సంబంధము లేదనియు హుళక్కి భాస్కరుఁడే రామాయణ గ్రంథకర్త యనియు నిరూపించియున్నారు. దానినిబట్టి తాఁబోలు శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగారు తమ యభిప్రాయమును మార్చుకొని కవులచరిత్ర రెండవ ముద్రణమున రామాయణకర్త హుళక్కి భాస్కరుఁడని వ్రాసియున్నారు

భాస్కరోదంతము క్రీ. శ. ౧౮౯౮ వ సంవత్సరమున ననఁగా దాదాపు యేబది సంవత్సరముల క్రింద ముద్రితమైనది. పంతులుగారి కవులచరిత్రము రెండవముద్రణమును, భాస్కరోదంతమును, జదివిన పిమ్మటఁగూడ నా యభిప్రాయము మారలేదు. మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణములోఁ గొంతభాగమును రచించియుండెననియే నానిశ్చితాభిప్రాయము. భాస్కరోదంతము నందలి విషయములు కొన్ని సత్యమునకు విరుద్ధముగానున్నవి. ఎఱ్ఱాప్రగడ రచించిన రామాయణకృతికర్త అనవేమారెడ్డియని భాస్కరోదంతము తెలుపుచున్నది అది వాస్తవము కాదు. ఆరామాయణ కృతికర్త పోలయవేమారెడ్డి కాని యనవేమారెడ్డి కాఁడు. మంత్రిభాస్కరుని యొక్కయుఁ దిక్కనసోమయాజి యొక్కయు కాలమును భాస్కరోదంతము సరిగా నిర్ణయింపలేదు. ఇట్టివాని కన్నిటికిని వివరముగాఁ బ్రత్యుత్తర మీయవలసివచ్చినచో నది యొకపెద్ద గ్రంథమగును గావున నాపనికిఁ బూనుకొనలేదు. శ్రీపంతులుగారును, శాస్త్రిగారును చెప్పినయుక్తులకుఁ బైనివ్రాసిన పంక్తులలోఁ గొంతవఱకు సమాధానములున్నవి. మిగిలిన వానికి సమా

ధానములు మల్లికార్జునభట్టు, కుమారరుద్రదేవుఁడు, హుళక్కిభాస్కరుఁడు, అయ్యలార్యుఁడు ననువారి చరిత్రములయందు వ్రాయఁ బ్రయత్నించెదను ఇంతకంటె భాస్కరోపసంశము నందలి ప్రతియుక్తికిని వాదమునకును సమాధాన మీయవలసిన యావశ్యకత నాకుఁ గన్పట్టలేదు.

మంత్రిభాస్కరుని కాలము :

మంత్రిభాస్కరుఁడు పండ్రెండవశతాబ్ది నాల్గవ పాదమునను, పదమూఁడవ శతాబ్ది ప్రథమపాదమునందు నున్నాఁడని చెప్పవచ్చును. ఇతని నివాసము గుంటూరు అని తిక్కనయే చెప్పియున్నాఁడు. ఇతని వంశక్రమమును దిక్కన సోమయాజి చారిత్రమున నిచ్చుచున్నాఁడను. ఇతఁడు పండ్రెండవ శతాబ్దాంతమున నున్నవాఁడని భాస్కరరామాయణ పీఠికాకారులు వ్రాసిరి, కాని యది సరి కాదు. ఇతఁడు గుంటూరునకుఁ గరణమని కొందఱనుచున్నారు. ఆకాలపు గ్రామకరణములు ప్రభువునకు మంత్రులుగను దండనాయకులుగను కూడ నుండెడివారని యనేక దృష్టాంతములున్నవి. భాస్కరుఁడు మంత్రియుఁ గవియు దండనాయకుఁడునై యుండినట్లు నిశ్చయింపవలసియున్నది.

ఈవిషయముల నన్నిటిని బరికించి చూడఁగా మంత్రిభాస్కరుఁడు రచింపఁగా మిగిలినభాగము రచియించియు, రచియించిన భాగమును విపులీకరించియు సంపూర్ణరామాయణమును లోకమునకీయ వలయునని సంకల్పించుకొని హుళక్కిభాస్కరుఁడును మల్లికార్జునభట్టును గుమారరుద్రదేవుఁడును బనిచేసిరని యూహింపనగుచున్నది.

భాస్కరరామాయణ పరిశోధనము :

మొత్తముమీఁద భాస్కరరామాయణమునుగూర్చి పరిశోధన మింకను నెక్కువగా జరుగవలసియున్నది. భాస్కరరామాయణ తాళ

పత్రప్రతులు గ్రామములలో విశేషముగాఁ గలవు. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్కార్యాలయమునందే దాదాపుగ నేఁబది ప్రతు లున్నవి. సాధ్యమైనయన్ని ప్రతులను సంపాదించి పరిశోధించినచోఁ బ్రస్తుతమున సందిగ్ధకారులనుఁ బండితులనుఁ గలవరపెట్టుచున్న యనేక శంకలకు సమాధానములు లభింపఁ గలవని నా యాశ. నేనారంభించిన గ్రంథ సమాప్తికై పాటుపడుచుండుటచే నేనా కార్యమునకిప్పుడు పూనుకొన లేకపోయితిని. ఆ కార్యభారమును వహింపవలసినవారు చారిత్రాసక్తు లగు ధనాధికులుఁ బండితులునై యున్నారు. భగవదనుగ్రహ ముండెనేని యాపరిశోధనభాగ్యము నాకుఁగూడ లభింపవచ్చును. కాలక్రమమున నాపరిశోధనము జరిగి పద్యము బయలుపడునని యు నందు మంత్రిభాస్కరునకు న్యాయము లభించునని యుఁ దలంచుచు నీతని చారిత్రమును ముగించుచున్నాఁడను.

పైనిఁజేసిన చర్చవలనఁ బట్టి అయోధ్యారణ్య కాండములయందు మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ మేదియో తెలిసినది. కావున నాతని శైలి తెలియుటకై కాండమునకు నాల్గువంతున నెన్నిక పద్యముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

అయోధ్యాకాండము :

ఉ. బంధులు మంత్రులుం భరతుఁ బట్టము రాముఁడు పెద్దవాఁడు స
ద్బంధుర దోర్బలుండు గుణశాలియు నా సుతుఁడండ్రు నా సుతుం
సింధుపరీతధాత్రి కభిషిక్తునిఁ జేయుమనె భూవిభుం డసం
బంధము గానఁ దీనికి నుపాయ మెఱింగినఁ జెప్పుమంధరా! ౧

శా. స్వచ్ఛందస్థితిఁ గీర్తి దిక్తటములన్ వర్తింప నేకాతప ౧౩౪
త్రచ్ఛాయుంబుగ భూమి యేలె రఘురక్షుం బున్నచోఁ ధర్మముం

ప్రోచ్ఛ్రాయించి శిఖండము గూర్చు నవి నిర్భేదించి యుల్లంఘించు
శ్ఛిన్నంబైన వనంబు వేఁడి ఖిధిలో నెవ్వాఁడు నేర్చుం గటా।

చ. తనజికుఁ బ్రస్థానీర్పకర్మఁ జపంక్తులఁ జూచి సేనతో
భరతుఁడు దాఁటివెట్టి తముఁ బట్టఁగ వచ్చుటఁ గాఁ దలంచి ని
ష్ఠురగతి లక్ష్మణుండు ఘనచుంబిమహీరుహశాఖనుండి యు
గ్గిరి యగలంగ డిగ్గ నతికెం గుటిశాతశరాతమై యునన్. ౩౮౧

శా. అస్త్రజ్ఞానుకృత ముక్తబాణనికరం బాభీలదంభోళిసం
ఘస్త్రైర్గ్యాగము గాఁగ యుష్మదక్షేణ ప్రాంతకూలంబు దా
నస్త్రాంగం బటుగాక తక్కిన నయోధ్యాపట్టణం బెంతయుఁ
గస్త్రైకాలము సేసి పుచ్చెద మహాసాలాస్వయగ్రామణీ. ౧౮౧

ఆరణ్యకాండము.

మ. శరణీపుత్రిఁ ప్రమోదపూరభరితాత్మం జేసి నానావిధా
ధ్వరసగుణ్ శరభంగుఁ జూచుటకు జిత్తం బున్నవం బొందఁ బా
ష్కరవంశాగ్రణి యేఁగి కాంచె నచటన్ జంభారి రంభాది ని
ర్జరనారీకరచామరోత్సవ మరుత్పంచార లోలాలకున్. ౧౮౨

మ. ఖరదైత్యాదిప్రఁ డేయు బాణచయముల్ కాకుత్స్థు శాతౌఘముల్
సరసాకాశము నిండి తారకలలం జండాగ్నికీలాపము
ల్పురముఁగ్రంబుగఁ జేయుఁ దద్గతఘనధ్వానంబు బ్రహ్మాండక
ర్పరముం దాఁకి తెరల్చె నుంతారామార్తికశ్రేణులన్.

చ. అలుగు నవి యుక్కుగుండు గడు నంగద మిఁంగిన నూఁచి చూచినన్
విలుగునె మేరుభూధరము వెంగలివై రఘురాము ఖామినిం
దెలిగొని పోవఁ జూచెదవు చెచ్చెర నిప్పుడ యోరి నీచ నా
కలుషితబుద్ధి నైకొనుము కాచెద జానకిఁ డించు మిమ్ముహిన్. ౧౨౧

మ. శిరమున్ గంఠము లేక వక్షమునఁ బ్రస్ఫీతాంబకంబుగా నిజో
దరదేశంబున వక్త్రముం గలుగు నద్దైత్యాధమున్ శత్రుభీ
కరబాహాగ్ర మహాగ్రవిగ్రహరయగ్రగ్రాహగ్రస్తు ను
ద్ధురమోహాంధుని గ్రౌర్యబంధుని గబంధుం గాంచిరా రాఘవుల్.

19. కేతనప్రగ్గడ

పినపాటి జగ్గన, తన ప్రబంధరత్నాకరమునందు భాస్కరుని కేతన కాదంబరిలోని వని యీక్రింది రెండు పద్యములను దాహరించి యున్నాఁడు.

సీ. దీని లోపలఁ గొన్ని దినము లుండిన నష్ణ
 కరుఁడైన నట శీతకరుఁడు గాఁడె
దీని పెంపఁ జేరిన (లో తెలిఁగిన) దావానలంబు రాశిలోఁ
 గాదని జలశాయి గాఁపు రాఁడె
దీని తియ్యనినీరు దివిజులు ద్రాగి చూ
 చినఁ దమ యమృతంబు చేఁదు వారె
దీనిలో సము తేఁప సల్కానంతనె (లోనమున్నఁ దీర్థమాడినయంత)
 పాపాత్ములును మోక్షపదులు గారె (పదవిఁ గనరె)
యనుచు గొలనిసీటి యాతిశీలత్వంబు
బలుపుఁ బెంపుఁ దీపుఁ బావనతయుఁ
గడుమునంబుఁ జెపఁగా వాజి బడివాగె
(పినజవాయకుండు గోసియాడి పడివాగె)

త్రాఁటఁదిగిచికొనుచుఁ దలిరుఁ జొచ్చె.
(త్రాఁట పాయముఁదిగిచి తలిరుఁజొచ్చె)

శా. గంధర్వాశ్వసమాజ రాజుఁ జూచెఁ బతియుం గాదంబరిం జూచెఁ ద
ద్బాంధీభూతమనస్కుఁడై మరుఁడు విల్లదేఁ బ్రసూనోల్లస
ద్గంధం బొప్పఁగ నెక్కువెట్టి గుణనాదం బాచి పుష్పాస్త్రముల్
సంధించెం దెగఁబాపి యేయఁదొడఁగెన్ సవ్యాపసవ్యంబుగన్.

కస్తూరిరంగకవి తన రంగరాట్ఛందమునందుఁ బెదన కాదంబరిలోని పదిప్రాదియతికి లక్ష్యముగా నొక గీతపద్యమును, నభేదయతికి లక్ష్యముగా నొక శార్దూలవృత్తపాదము నిచ్చియున్నాఁడు. అవి యివి:

గీ. జనవరేణ్యుఁ గాంచి సాష్టాంగ మెఱఁగిన
నాశిభుండు వాని లేవనెత్తి
కౌఁగిలించి వానిఁ గనుఁగొని కేయూర
కాభిదాన మొసఁగెఁ గౌతుకమున.

శా. డాచే యంకతలంబుఁ జేర్చి వలచేతన్ మాలికన్ దాల్చి.

"బాణోచ్ఛిష్టం జగత్త్రయ"మ్మని కీర్తిం గాంచిన బాణభట్టమహాకవి సంస్కృతమున "కాదంబరి" యను మహాకావ్యమును రచియించి యుండెను. దాని నీతఁ డాంధ్రమునఁ బద్యకావ్యముగా రచియించె నని తలంపవలసియున్నది. కేతననామధారులు కవులు మూలఘటిక కేతన, నండూరి కేతన మొదలుగాఁ గొందఱున్నారు. కాని వారెవ్వరును భాస్కరుని తనయులు కారు.

తిక్కనసోమయాజి వంశమునఁ దిక్కనకుఁ బూర్వులు భాస్కరుని కేతన లిరువురున్నారు. వారిరువురును తాతయు మనుమఁడును. దశకుమార చరిత్రమున, తిరుపురిలోఁ దాతయైన కేతనను గవియని

చెప్పియున్నాఁడు. తాను నాకేతనయే కాదంబరీ కర్తయని నిశ్చయింపవలసియున్నది. దశకుమార చరిత్రము నీ కేతనను వర్ణించిన పద్యముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను,

ఉ. దీపధి శాస్త్రకార్యునకు ధీరగుణాన్విత కొమ్మమాంబకున్
మానవకోటిలోపల సమస్తగుణమ్ముల వాఁడు పెద్ద నా
వానికి వాఁడు పెద్దయగు వానికి వానికి వాఁడు పెద్ద నా
వానికి వారలిద్దఱకు వాఁడధికుండనఁ బుట్టి రాత్మజుల్.

సీ. వివిధవిద్యాకేళి భవనభావంబున
జలజాసముఖచతుష్టయముఁ బోలి
వివిధవిప్రతిపత్తివిచారణక్రీడను
జలశాయి భుజచతుష్టయముఁ బోలి
ధర్మార్థకీర్తియాదర్శకత్వంబున
సన్నుతాగమచతుష్టయముఁ బోలి
పృథుతరప్రథితగాంభీర్యగుణంబున
నంబురాశిచతుష్టయముఁ బోలి
సుతచతుష్టయంబు నతికైకొ గుణనిధి
కేతనయును శౌరిజానిభుఁడు
మల్లనయును మంత్రిమణి సిద్దనయు రూప
కుసుమమార్గణుఁడు కొమ్మనయును.

వ. అందగ్రనందనుండు

చ. కవితకు ముఖ్యుఁడీతఁడనఁ గామితవస్తువు లిచ్చువాఁడు నా
నవరసభావుకుం డితఁడనన్ బుధపూర్ణనారాయణుఁడు నా
నవు నన రాజనీతివిచక్షణుఁ డితం డనఁ గీర్తిచంద్రికా
ధవళితదిక్కుఁడై నెగడె ధన్యుఁడు కేతనమంత్రి యెన్నఁగాన్.

ఇందు మొదటిపద్యములోఁ జెప్పఁబడిన భాస్కరుఁడే భాస్కర రామాయణకర్త యని యూహింపఁబడిన యాతఁడు. అతని చారిత్రము నింతకుముందు వ్రాసియుంటిని. అతనికుమారులు నలుగురిలో పెద్దవాఁడైన కేతనయే కాదంబరీకర్తయని చెప్పబడిన యాకవి. మూఁడవ కుమారుఁడైన సిద్ధన, చోడతిక్కరాజునకు మంత్రి. ఈతనిఁగూర్చి తిక్కసోమయాజి చరిత్రమున వ్రాయుచున్నాఁడను. నాల్గవకుమారుఁడైన కొమ్మన తిక్కనసోమయాజి తండ్రి.

కాదంబరీకృతికర్తయైన కేతనకుమారుఁడు భాస్కరుఁడు. ఈ భాస్కరునకు కిరువురు కుమారులు. అందు పెద్దవాఁడు కేతన. ఇతనినే మనుమఁడు కేతన యని పైని వ్రాసియుంటిని. ఇతఁడు కవియైనట్లు దశకుమారచరిత్రకర్తయైన మూలఘటిక కేతనకవి చెప్పియుండలేదు. ఈ విషయములను దెలుపు పద్యములను గూడ నీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను.

ఉ. మానిని బ్రహ్మమాంబకు సమాఖ్యశిఖామణి కేతశౌరికిన్
భూనుతకీర్తి భాస్కరుఁడు పుణ్యచరిత్రుఁడు మంత్రిగుండఁడున్
ధీనిధి మల్లిసిద్ధియు నతిస్థిరచిత్తులు ధర్మతత్పరుల్
మానవనాథపూజ్యులు క్రమంబునఁ బుట్టిరి కీర్తనీయులై

వ. అందగ్రజుండు

క. నీతిసురాచార్యుఁ డన
దాతృతఁ గానీనుఁ డనఁగ బ్రతాపంబునఁ బ్ర
ద్యోతనుఁ డన సచివాగ్రణి
కేతయభాస్కరుఁడు జగతిఁ గీర్తన కెక్కెన్

చ. గొనముఁ బ్రసిద్ధ భాస్కరునకున్ బతిదేవత మారమాంబకున్
దినకరతేజులై తనరి సిద్ధితసన్నిభ కాంతిమంతులై
వనధిగభీరులై సుజనవందితులై జనియించి రొప్పుగా
మనుచరితుండు కేతనయు మారపమాన్యుఁడు మాంచశౌరియున్

క. శౌచంబున గంగాత్మజుఁ
డాచారంబున మరీచి యర్థుల కీగిన్
ఖేచరవల్లభుఁ డనఁగాఁ
బాచయ కేతనుఁడు కీర్తిపాత్రం బయ్యెన్.

తానెవ్వైన కేతన గవిగాఁ జెప్పుకొనుటచేతను, మనుమని కవిగా వర్ణించకపోవుటచేతను, తాతకేతనయే కాదంబరీకర్త యని నిశ్చయింపఁ దగియున్నది. చోడతిక్కరాజు కాలము శా. శ. ౧౧౧౦-౧౧౭౫ అయియున్నది. ఆతనియొద్ద మంత్రిగనున్నసిద్ధన యీ కేతన ప్రెగ్గడకుఁ దమ్ముఁడు. కావున నీ కేతన ప్రెగ్గడయు నాకాలమునం దున్నవాఁడని నిశ్చయింపవచ్చును. అనఁగా క్రీస్తుశకము పదుమూఁడవ శతాబ్ది ప్రథమార్ధమున నున్నవాఁడని యర్థము

ప్రబంధరత్నాకరమునందు కేతన కువలయాశ్వ చరిత్రములోని దని యీక్రిందిపద్యము దాహృతమైనది.

ఉ. కోట తెఱపుచూడ్కుల కగోచర మయ్యెను దేరుమీఁద బి
ల్లాటున నేగుచోట దగుఁ బడమిఁ జవిమండల బునీ
పాటద రాశ తెల్లఁ బాఱుఁ బట్టుగుచున్నది గాక దీనికిం
గోటి యనంగ గుజ్జనఁగఁ గట్టెడు యయ్యెడ యాస్తశైలముల్.

ఈ కేతన, యెవ్వరో తెలిసికొనుటకుఁ దగిన యాధారములు దొరకలేదు. మూలఘటిక కేతన కాఁడు. దండూరికేతన యైన నై యుండవచ్చును. లేదా వేఱెవ్వరైనఁ గావచ్చును,

ఆంధ్రపద్యకాదంబరి యిప్పుడెచ్చటను గాన్పించుటలేదు. ఉదాహృత పద్యములనుబట్టి యీ ప్రబంధమునందలి శైలి ప్రౌఢముగను, రసవంతముగను మనోహరముగను నుండునట్లు తోఁచుచున్నది. ఇట్టి యుత్తమ ప్రబంధము నామమాత్రావశేష మగుట యాంధ్రుల దురదృష్టము. ఏడువందల సంవత్సరములకుఁ బూర్వము రచింపఁబడిన యీగ్రంథ మెచటనో యదృశ్యమైయున్నఁగాని బయటపడుననుటకు నాశ లేదు.

—♦—

20. తిక్కన సోమయాజి

ఈకవిబ్రహ్మ, ఈ యుభయకవిమిత్రుండు, ఈపండితశిరోమణి ఈకవిపండితపోషకుండు, ఈ ధర్మకీర్త్యాలంకారాగ్రహారుండు, ఈ నిరతాగ్నిహోత్రి, ఈ గాఢశివభక్తుండు ఈ మహాగ్రంథవిన్యాసి, ఈ మహాసౌందర్యరాశి ఆఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణ కుటుంబమున గౌతమ గోత్రమునఁ గొమ్మనదండనాథునకును, నన్నమాంబకును శాక శుభముహూర్తమున జనమందెను ఈతనికి మంత్రిభాస్కరుఁడు పితామహుఁడు; కొమ్మమాంబ పితామహి. ఈతని వంశవృక్షము క్రింద నిచ్చుచున్నాను.

ఇతని పూర్వుల ప్రశంస:

మూలఘటికకేతనకవి కృతమగు దశకుమారచరిత్రమునందలి పద్యములు వంశవృక్షమున గాథాములు ఈవంశమిప్పటికిని దామరతంపరయై యభివృద్ధినందుచున్నదని తెలియుచున్నది.

ఒకానొక శాసనమున (A. R. నెం. 290 ఈ. 1939 3) మాచెన యను నాతండు వస్తువులపై పన్నును రాబట్టెడి యధికారిగా నుండి యాపన్నును గుంటూరుమండలమునందలి నత్తెనపల్లి తాలూకా మాచెందల (మాడాల)లో నున్న సకలేశ్వరదేవునకు దీపమునకై శాక ౧౦౫౧ వ సంవత్సరమున ధారవోసినట్లు వ్రాసియున్నది. ఆ మాచెన పై వంశవృక్షమందలి మూలపురుషుడేమో శోధింపవలసి యున్నది. కాల మొదులక్షము గాదు. తిక్కనవంశకర్తయైన మాచెనను మూలఘటికకేతనకవి తన దశకుమార చరిత్రమున నిట్లు వర్ణించి యున్నాడు.

క. ఆగౌతమగోత్రమునకు
దగ్గరవ్రతశీలుఁ డనిలివాచారుఁడు నా
నాగుణము డిలయశుఁ
డాగమకోవిదుఁడు మాచెనార్యుఁడు పుట్టెన్

పైనిజెప్పినశాసనమిది "శకవర్షములు ౧౦౫౧ గు శ్రాహీ సూర్యోపగ్రహ మాచెన శ్రీ సకలేశ్వరదేవర కఖండవర్తి దీపంబునకు మాళ్వంటర

తిక్కనసోమయాజి వంశవృక్షము

మారెన
|
గుండశౌరి
|
కేతన = భార్య నాగమ్మ
|
- గుండన
- భాస్కరమంత్రి = భార్య కొమ్మమాంబ
- మహాదేవుఁడు

భాస్కరమంత్రి = భార్య కొమ్మమాంబ
|
- కేతనప్రగ్గడ = భార్య బ్రహ్మమమ్మ.
- మల్లన
- సిద్ధన = భార్య ప్రోలాంబ. (ఇతఁడు తిక్కరాజునకు మంత్రి)
- కొమ్మన = భార్య అన్నమాంబ

కేతనప్రగ్గడ = భార్య బ్రహ్మమమ్మ.
|
- భాస్కరుఁడు = భార్య మాచమాంబ.
- గుండన = భార్య మాదేవి.
- మల్లిసిద్ధి = భార్య అక్కమ.

కొమ్మన = భార్య అన్నమాంబ
|
తిక్కనసోమయాజి (భారత గ్రంథకర్త)

భాస్కరుఁడు = భార్య మాచమాంబ.
|
- కేతన
- మారన

గుండన = భార్య మాదేవి.
|
- మల్లన
- కొమ్మన
- సిద్ధన్న
- కేతన్న

మల్లిసిద్ధి = భార్య అక్కమ.
|
- కేతన
- మల్లన = భార్య మాచమ్మ

మల్లన = భార్య మాచమ్మ
|
మనుమసిద్ధి

సిద్ధన = భార్య ప్రోలాంబ (ఇతఁడు తిక్కరాజునకు మంత్రి)

తిక్కన (భార్య జానమాంబ) గంధవారణబిరుదు. ఇతనిని ఖడ్గతిక్కన యందురు.	భాస్కరుఁడు	కేతన	మల్లన	మల్లన	చినభాస్కరుఁడు	సిద్ధన

(తిక్కన సంతానము)

సిద్ధన	కొమ్మన	ఇమ్మడి మనుమసిద్ధి	ముమ్మడి మనుమసిద్ధి

కోలవీసా మాచగ్రామము గానిచ్చె" (ఈ శాసనము ప్రతిని నేఁడు గనగనే వ్రాసి పంపినందులకు ఉదకమండలమునందున్న దొరతనము వారి యెపిగ్రాఫిస్టుగారికి నేను కృతజ్ఞుఁడను)

ఈ మావెన మనుమఁడైన కేతన కమ్మనాఁటిని పాలించిన త్రిభువనమల్లదేవచోడుని మంత్రియనియు నా కేతన మనుమలైన కేతన మల్లనలు కమ్మనాఁటి చోడులకు మంత్రులుగా నుండిరనియుఁ దెలియుచున్నదని బ్ర. శ్రీ. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు (ఆంధ్రుల చరిత్ర ౮౭–౭౮ పుటలు) వ్రాసియున్నారు. కాని యందు సత్యము లేదు. ఈ త్రిభువనమల్లదేవచోడుఁడు క్రీ.శ. ౧౧౫౦ ప్రాంతమువాఁడు. ఈతనిపేరున శాసనము లనేకము లున్నవి. ఆకాలమున మంత్రులుగా నున్నవారు కాశ్యపగోత్రులు. అందు కేతన శివదేవుని కొడుకు. కేతన, మల్లనలు అమాత్యసిద్ధనప్రోలమాంబల తనయులు (ద. హిం. శా. సం. ౭ సంఖ్య ౧౩౭.౭౨౩) తిక్కనసోమయాజి వంశీయులకును వారికిని నేమియు సంబంధము లేదు.

పై కందవృత్తమునఁ దిక్కనసోమయాజికిఁ బితామహుండుగాఁ గనఁబడుచున్న భాస్కరమంత్రియే భాస్కరరామాయణకర్త యని యూహింపఁబడుచున్న యాతఁడు. ఆతనిచారిత్రము నీగ్రంథమున వేఱుగ వ్రాసియున్నాఁడను. ఆభాస్కరమంత్రి పెద్దకుమారుఁడును దిక్కనసోమయాజికిఁ బెదతండ్రియునగు కేతనప్రగ్గడయే ఆంధ్రపద్య కాదంబరీ కావ్యకర్త యని తలంచుచున్నారు. ఆ కవిచారిత్రమును గూడ నిందు వేఱుగ వ్రాసియుంటిని.

తిక్కనకు వేఱొక పెదతండ్రియగు సిద్ధనయు నాతనికుమారుఁ డైన తిక్కన (ఖడ్గతిక్కన) యుఁ జోడతిక్కరాజునకు మంత్రులై సేనాధిపతులై పరాక్రమవంతులై యనేకరణములలోఁ బాల్గొని శాశ్వతకీర్తిని గడించియున్నారు. చోడతిక్కరాజెవ్వరో తెలిసినఁగాని వారినిగూర్చి చెప్పిన ప్రయోజనములేదు. కావున వారి వృత్తాంతమునుఁ దరువాత వ్రాసెదను.

ఈ ఖడ్గతిక్కనకు సోదరులైన కేతన, మల్లన, భాస్కరులు పరాక్రమవంతులును శూరులు నైనట్లు క్రిందిపద్యములలోఁ గేతనకవి దశకుమారచరిత్రమునఁ జెప్పియున్నాఁడు.

ఉ. ఆగమనీతిసంపద విహంగమపుంగవకేతుఁ జెప్పుచోఁ
గేతనఁ జెప్పి యుద్ధవిజిగీషను వానరకేతుఁ జెప్పుచోఁ
గేతనఁజెప్పి దిగ్విదితకీర్తిగుణున్ వృషకేతుఁ జెప్పుచోఁ
గేతనఁజెప్పి కాక ధరఁ గేవలమర్త్యులఁ జెప్పఁజాలు నే.

శా. పారావారపరీతధాత్రి వినుతింపం బోలు మల్లాంబికా
సారోదార యశోభిరాము బహుశాస్త్రప్రౌఢు శస్త్రాస్త్రవి
ద్యారాజత్పటుబాహువిక్రము సుదాత్తస్వాంతు ధర్మక్రియా
చారాపాస్త సమస్తదోషనివహుఁ జౌహత్తనారాయణున్.

చ. ఉరవడి నుగ్రసేవణపయోనిధి బాడబవహ్ని చాడ్పునన్
దరికొని కుంభజన్ముక్రియఁ ద్రాగి రఘుక్షితినాథుమాడ్కి నె
చ్చెరువుగ నింకఁ జేసె నని చెప్ప జనప్రకరంబు విక్రమా
చరణుని సిద్ధనామసుతు భాచని నన్నన గంధవారణున్.

ఈ పద్యమునఁ జెప్పిన సేవణరాజు లనఁగా దేవగిరి రాజధానిగా రాజ్యమేలిన యాదవరాజులని చరిత్రకారులు నిర్ణయించి యున్నారు. ఈ సేవణరాజులను జోడతిక్కరాజు జయించినట్లు దశకుమార చరిత్రమునందుఁ దిక్కరాజును వర్ణించుసందర్భమునఁ గేతనకవి రచించిన "సేవణ కటక సామంతు గర్వ మడంచె" నను పద్యపాదమువలనఁ దెలియుచున్నది. పై చంపకమాలలోని భాస్కరుఁడు మంత్రిభాస్కరునకుఁ బౌత్రుఁడు. తిక్కనసోమయాజికిఁ బినతండ్రి కుమారుఁడు. ఇతఁడు కూడ తండ్రివలెను, సోదరుఁడగు ఖడ్గతిక్కనవలెనుఁ జోడ తిక్కరాజునకు సేనాధిపతిగా నుండి సేవణరాజులతోఁ నాతనికి జరిగిన యుద్ధములలోఁ బాల్గొని జయముఁ గడించి యుండును.

తిక్కనసోమయాజితండ్రియైన కొమ్మనామాత్యునిఁ దల్లియైన యన్నమాంబను, దశకుమారచరిత్రమునఁ గేతనకవి యీక్రింది పద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు.

సీ. స్వారాజ్యపూజ్యుఁడో కౌరవాధీశుఁడో
నాఁగ భోగమున మానమున నెగడె
రతినాథుఁడో దేవరాజతనూజుఁడో
నాఁగ రూపమున దానమున నెగడె
ధరణీధరేంద్రుఁడో ధర్మసంజాతుఁడో
యనఁగ ధైర్యమున సత్యమున నెగడె
గంగాత్మజన్ముఁడో గాండీవధన్వుఁడో
యనఁగ శౌచమున శౌర్యమున నెగడె

సూర్యవంశమహీపాల సుందరాజ్య
వనవసంతంబు బుధలోకవర్ణ్యుండు
గౌతమాన్వయాంభోనిధి శీతకరుఁడు
కలసిధానంబు కొట్టరు కొమ్మశౌరి.

సీ. పతిభక్తి నల యరుంధతి పోలె నేనియు
సౌభాగ్యమహిమ నీసరికి నెవరొ
సౌభాగ్యమున రతి సరియౌను నేని
భాగ్యంబున నీయంబుజాక్షి కెవరొ
భాగ్యంబునందు శ్రీ ప్రతి యౌను నేనియుఁ
దాలిమి నిలతాల్మి కెవరొ
తాలిమి భూదేవి తగసాటియగు నేని,
నేర్పున నీపద్మనేత్ర కెవరొ
యాని యనేకవిధంబుల నఖిలజనులు
పొగడ నెగడె గృహపారపూరితాంత
రంగ కొమ్మనామాత్యు నర్ధాంగలక్ష్మి
యఖిలగుణగణాలంకృత యన్నమాంబ.

తిక్కనసోమయాజి తండ్రియగు కొమ్మనామాత్యుఁడు దండనాథుఁడనియుఁ గుంటూరు విభుఁడనియు భారతమునఁ జెప్పియున్నాఁడు. గుంటూరి విభుఁడనఁగా గుంటూరునకుఁ గరణమనియు తిక్కనసోమయాజి కుమారుఁడు కూడ గ్రామకరణముగా నుండెను. కావున వీరు మొదటినుండియు గ్రామకరణములుగా నుండిరనియుఁ గొందఱి యభిప్రాయము. సుప్రసిద్ధ చరిత్రకారులగు శ్రీ. చి. వీరభద్రరావు పంతులుగారీ యభిప్రాయము సరికాదనిరి, కొమ్మన కరణమైన నగుఁగాక. ఆయన నాకాలమునాఁటి కరణము లిప్పటివారివలె

లెక్కలు వ్రాయువారుగా మాత్రమే యుండి పేరుప్రతిష్ఠలు లేనివారుగా నుండెడివారని తలంపరాదు. ఆకాలపు కరణములు, శాస్త్రజ్ఞాన సంపన్నులై పరాక్రమవంతులై యాత్మగౌరవము కలవారై తమ గ్రామ సంరక్షణముకొఱకుఁ గావలసిన సైన్యము నుంచుకొని రాజునకు సర్వవిధముల సాహాయ్య మొనర్చుచు రాజుచే గౌరవము నందుచుండెడివారు. అందుచేతనే "విభు" "మహీపాలక" శబ్దములు, వారియందు వర్తించుచుండెను. తిక్కనసోమయాజితండ్రి గ్రామకరణమని యంగీకరించినను, నామమాత్రమున వానిని సామాన్యునిగాఁ దలంపరాదు. ఇతఁడు సాంగవేదవేది. గుండాధిపతి సూర్యవంశ భూపాల సుచిరరాజ్య వనవసంతుఁడై గండికోటనివలె శౌర్యమున నెగడియున్నాఁడని కేతనకవి చెప్పియుండుటచే వీనిని గేవల మొకవ్రాయసగాఁడని తలంపరాదు. ఇతఁడు నూత చోడరాజులకు సేనాధిపతిగా నుండి నెల్లూరునందు జరిగిన యొక మహారణములో వీరమరణము నందెననియు, నావార్త గుంటూరునందున్న యాతనిభార్య విని యించుకేనియు విచారము నందక తాను వీరపత్ని నైనందులకు సంతసించి భర్తతో సహగమనము గావించెననియుఁ జెప్పుదురు. భర్తమరణవార్త చెప్పవచ్చినవారితోడను నాసమయమునఁ దనను జూడవచ్చినవారితోడను దేహ మశాశ్వతమనియు, జీవితమునుఁ బరోపకారకముగాఁ గడపుటయు, రణమరణము నొందుటయు నుత్తమపురుషలక్షణము లనియు నట్టి భర్తతో సహగమన మొనరించుట నుత్తమసాధ్వీధర్మమనియు హితోపదేశము గావించెనఁట. ఈదంపతుల సుగుణములను దెలుపు పాటలను బ్రజలు విశేషముగా నిప్పుడునుఁ జెప్పుకొనుచుందురఁట.

జగత్ప్రఖ్యాత చారిత్రుఁడైన తిక్కనసోమయాజి కీపుణ్యదంపతులు తలిదండ్రులు. మొత్తము మీఁద నీకుటుంబమున మొదటినుండియు బండితులునుఁ గవులును, శూరులును, దాతలు నుద్భవించి తమ యశ

శ్చంద్రికల దిగంతములఁ వ్యాపింపఁజేసియుండిరని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఈకుటుంబమువారు, నెల్లూరు రాజధానిగా నాచుట్టుపట్టుల నున్న దేశమును బరిపాలించిన చోడరాజులకడ మంత్రులుగను సేనాధిపతులుగ నుండి పేరువడసిరని చెప్పుట కీవంశమునందలి పేరులు సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి. ఆకాలమున మంత్రులు, సేనాధిపతులు మొదలగు రాజకీయోద్యోగులు తమ సంతానమునకుఁ దమ ప్రభువుల నామములనుంచి తమకృతజ్ఞతను వెల్లడించు నాచార ముండెడిది. తిక్కన రచించిన నిర్వచనోత్తరరామాయణమునకుఁ గృతినందిన ప్రభువు మనుమసిద్ధి. అతనితండ్రి తిక్కరాజు. ఆతనితండ్రి మనుమసిద్ధి అతని పూర్వుఁడు నల్లసిద్ధి. ఈపేరు లీవంశవృక్షమునఁ గానిపించుచున్నవి. మన చారిత్రకపురుషుఁడైన తిక్కనపేరు, మనుమసిద్ధి తండ్రియైన తిక్కరాజునుఁబట్టియే వచ్చినదని తలంపవచ్చును. శ్రీకాళహస్తియందున్న తిరుకాళత్తిదేవుఁడే యాంధ్రమునఁ దిక్కన యైనాఁడు. చోడతిక్కరాజునుఁ దిరుకాళత్తిదేవచోడుఁడని కూడ పిలచెదరు.

ఇట్టి సుప్రసిద్ధవంశమునఁ దిక్కనసోమయాజి జననమంది మహాకవి యగుటయే గాక గొప్ప రాజకీయవేత్తయై మహోదాత్తుఁడై వేద వేదాంగసంపన్నుఁడై కర్మిష్ఠుఁడై కవిపండిత పోషకుఁడై కులపతియై శాశ్వతకీర్తిని గడించియున్నాఁడు.

కొట్టరువు కొమ్మనప్రగ్గడ కొడుకు మల్లనప్రగ్గడ యనువాఁడు విశ్వేశ్వరశివదేశికుని (కాకతీయగణపతిదేవునకు రాజగురువు) యొద్ద ధాన్యాదితిగానుండి శా. శ. ౧౨౦౮ చిత్రభాను సం॥ర ఆశ్వయుజ బహుళ తృతీయనాఁడు విశ్వనాథదేవునకు దీపమునకై యేఁబదిగొఱ్ఱెల నిచ్చినట్లు గుంటూరు మండలములోని వంగరగ్రామమున నొకశాసనమున్నది. (A. R. నెం. 68 ఆ. 1917) పై వంశవృక్షములోఁ

గొమ్మన కొడుకు మల్లన కనుపడుటలేదు. కాని దాని తుదిగొమ్మల యందిరువురు గొమ్మనలున్నారు. వారిలో నెవరికైన మల్లన యను పుత్రుండున్నాఁడేమో! లేక యాతఁడు మఱియొక వంశమున వానివాఁడో; శాసనములో నాతఁడు భారద్వాజగోత్రుఁడని యున్నది. తిక్కనసోమయాజి గౌతమగోత్రుఁడు. శాసనములోని వ్రాఁత పొరపాటు కావలయును. లేదా కొట్టరువువారిలో రెండుగోత్రములవా రుండి యుండవలయును.

తిక్కనసోమయాజి తన్నుగూర్చి చెప్పినవిషయములు:

ఈమహాకవి రచించిన గ్రంథములయందుఁ దననుగూర్చి యేమి వ్రాసికొని యుండెనో చూతము.

ఇతఁడు నిర్వచనోత్తర రామాయణమును శ్రీ మహాభారతమున విరాటపర్వమాదిగాఁ గడపటికి బదునైదు పర్వములను నాంధ్రమున బద్యకావ్యములుగా రచించి యుండెను. నిర్వచనోత్తర రామాయణమున నితఁడు తననుఁగూర్చి యీయొక పద్యమును మాత్రమే చెప్పికొని యున్నాఁడు.

మ. అమలోదాత్తమనీష నేనుభయకావ్యప్రౌఢిఁ బాటించు శి
ల్పమునం బారగుఁడం గళావిదుఁడ నాపస్తంబసూత్రుండ గౌ
తమగోత్రుండ మహేశ్వరాంఘ్రికమలధ్యానైకశీలుండ న
న్నమకుం గొమ్మనమంత్రికిన్ సుతుఁడ దిక్కాంకుండసన్మాన్యుఁడన్.

ఈ పద్యమునందుఁ దాను శివభక్తుఁడ నైనట్లు చెప్పియున్నను వైష్ణవద్వేషమున్నవాఁడు కాఁడని నిర్వచనోత్తరరామాయణ రచనము వలనను నందలి ప్రథమాశ్వాసముననే "హరిహరపద్మగర్భులను" అని చెప్పియుండుటచేతను స్పష్టమగుచున్నది. మఱియు సంస్కృతాంధ్ర కావ్యశిల్పమునందుఁ బారగుఁడ ననియుఁ గళావిదుఁడననియుఁ జెప్పు

కొని యుండుటచే నదివఱకే యెవరో కొన్ని సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములను రచించి యున్నట్లు పొడకట్టుచున్నది. కాని యీ రామాయణ భారతములు దక్క నే గ్రంథములును నీతని రచనములు మనకు లభ్యములగుట లేదు. తిక్కనసోమయాజికి దశకుమార చరిత్రమును గృతియిచ్చి కేతనకవి:

క. అభినుతుండు మనుమభూవిభు
సభఁ దెనుఁగున సంస్కృతమునను జతురుండై తా
నుభయకవిమిత్రనామము
త్రిభువనముల నెగడ మంత్రితిక్కఁడు దాల్చెన్.

అని చెప్పియుండుటచే నీతఁ డనేక సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములను రచియించినట్లు తెలియుచున్నది. కేతనకవి చెప్పియుండకపోవుటచే నీ మహాకవి రచనముల పేరులైనను తెలిసికొను నదృష్టము లేకపోయినది. ఆ కాలము వారికి, తామిదివఱకు రచించిన గ్రంథముల పేరులను గాని తమపూర్వులు రచించిన కావ్యముల పేరులు గాని చెప్పుకొను నాచారము లేదు. తిక్కనసోమయాజికూడ తనతాతనుఁగూర్చి చెప్పునప్పుడు "సారకవితాభిరాము" అని చెప్పెనే గాని యాతఁడురచించిన గ్రంథములనుఁ బేర్కొనలేదు.

సంగమవంశజుఁడైన కంపరాజుభార్య గంగాదేవి తనభర్తవిజయములను వర్ణించుచు వ్రాసిన మధురావిజయమను సంస్కృత గ్రంథమున దిక్కనసోమయాజిని సంస్కృత కవులలోఁ జేర్చి వర్ణించినది. కాని అందునను నాతఁడు రచించిన గ్రంథనామముల నీయలేదు.

ఈ మహాకవి, భారతములోఁ గూడఁ దననుఁగూర్చియుఁ దన పూర్వులనుఁగూర్చియు నొక్కపద్యమే వ్రాసికొనినాఁడు.

సీ. ప్రాజ్ఞనుతుండు సన్మాన్యగౌతమగోత్ర
మహితుండు భాస్కరమంత్రితనయుఁ
డన్నమాంబాపతి యనఘులు కేతన
మల్లన సిద్ధనామాత్యవరుల
కూరిమితమ్ముఁడు గుంటూరివిభుఁడు కొ
మ్మనదండనాథుఁడు విధుకీర్తి
విస్తీర్ణుఁ డాపస్తంబసూత్రప
విత్రశీలుఁడు సాంగవేదవేది

తే. యాత్మఁగల పట్టి వాత్సల్య మతిశయిల్లి
నస్మదీయ ప్రబంధంబు లాదరించి
తప్పి దీర్చి కరుణార్ద్రదృష్టిఁ జూచి
యొలమి నిట్లని యానతి యిచ్చె నాకు.

తిక్కన, తనను గూర్చిగాని, తనపూర్వులనుఁగూర్చిగాని యీ గ్రంథమునందు విశేషముగాఁ జెప్పుకొనకుండుట కాత్మశ్లాఘనమునం దిష్టము లేకపోవుటయో, పూర్వగ్రంథములయందు వర్ణించియుండి మరల మరలఁ జెప్పుకొనుట రుచింపకయో యైయుండును. ఇప్పటివారికి వలె గాక యానాటి మహాకవులకు, స్వవిషయకథనమునం దిష్టముండెడిది కాదు. నన్నయభట్టు తండ్రిపేరైనను గృహనామము నైనను జెప్పుకొనలేదు.

ఇతని గృహనామము: నివాసము:

తిక్కన తన గృహనామము నెచ్చటనుఁ జెప్పుకొని యుండలేదు. కేతనకవి రచించిన దశకుమార చరిత్రమువలన వీరియింటిపేరు కొట్టరువువారని తెలియఁగనగుచున్నది. మొట్టమొదట వీరి గృహనామము గుంటూరువారనియుఁ బిమ్మట కొట్టరువుగా మారెననియు నందురు. తిక్కన పూర్వుల నివాసము గుంటూరుమండలమందలి

పకుగుపాడనియుఁ గొన్నితరములయిన పిమ్మట గుంటూరునకువచ్చి యచ్చట నివాసమేర్పఱచుకొనిరనియుఁ దిక్కన పితామహుని జీవిత కాలమునందో, కాక యాతని తండ్రుల కాలముననో నెల్లూరునకు వచ్చి యట నివాసమేర్పరచుకొనిరనియు జెప్పుచున్నారు. తిక్కన నెల్లూరనివాసి యనుట నిర్వివాద విషయము. తండ్రిని గుంటూరు విభుఁడనుటచేత తండ్రినివాసము గుంటూరనియే చెప్పవలెను.

కొన్ని శాసనములలో కోష్ఠాధిపతి యను సంస్కృత శబ్దమునకు తెలుఁగుగ కొట్టారువు అని వ్రాసియున్నారు. ఇట్లే భాండాగారాధిపతులకు భండారువు అని యుపయోగించియున్నారు. తిక్కనవంశీయులలోఁ బూర్వులు లేక మహారాజులవద్దనో కోష్ఠాధిపతులై యుండిరనియు నా కాలపు తెలుగుభాషనుఁబట్టి వారిని కొట్టారువు లని వాడియుండిరనియు దాని ననుసరించి యీవంశీయులకు "కొట్టరువు" అను నింటిపేరు వచ్చియుండుననియు నూహింపఁదగి యున్నది. ఈపే రెప్పుడు వచ్చెనో చెప్పుట కాధారములు లేవు.

కొట్టరువు అన నొక గ్రామముండెననియు దానినిబట్టి వీరి గృహనామ మేర్పడెననియుఁ గొందఱనుచున్నారు. కాని యది సత్యము కాదు. కొట్టరువు గ్రామ మెచ్చటనుండెనో వారు చెప్పలేదు. గుంటూరు నెల్లూరు మండలములలో కొట్టరువు లేదు.

దశకుమారచరిత్రమందలి తిక్కన ప్రశంస:

తిక్కనసోమయాజి, మూలఘటిక కేతనకవి రచించిన దశకుమార చరిత్రమునఁ గృతినందెను. అందుఁ దిక్కనగూర్చి యాకేతనకవి రచించిన పద్యముల నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను.

సీ. సుకవీంద్రబృందరక్షకుఁ డెవ్వఁడనిన
కేఁడనునాలుకకుఁ దొడవైనవాఁడు

చిత్తశిత్యస్థితిచే నెవ్వఁడనిన
వీఁ డనశబ్దమున శ్రద్ధైనవాఁడు
దశదిశావిశ్రాంతయశుఁ డెవ్వఁడనిన
వీఁ డని చెప్పంగను ఖ్యాతిమైనవాఁడు
సకలవిద్యాకళాచణుఁ డెవ్వఁ డనిన
వీఁ డనిచూపఁగ గుణియైనవాఁడు
మన మాసిద్ధిని హీంత సమస్తరాజ్య
భాగ్యధారియుఁ డభిరూపభావభవుఁడు
కోట్లసాని కొప్రనామాత్య కూర్మిసుతుఁడు
దీన జనతావిధానంబు తక్కళారి.

క. అగు ననఁ గొమ్మాయతిక్కఁడు
జగతి నపూర్వార్థశబ్దచాతుకవితమై
నెగడిన బాణోచ్ఛిష్టం
జగత్త్రియం బనిసపలుకు సఫలం బయ్యెన్.

క. కృతులు రచియింప సుకవుల
కృతులొప్పఁ గానంగ నొరులకిం దీరునె వా
క్పతిసభుఁడు వితరణశ్రీ
యుతుఁ డన్నమసుతుఁడు తిక్కఁ డోకనికిఁ దక్కన్.

సీ. సరసకవీంద్రుల సత్ప్రబంధము లొప్పఁ
గొను ననుభవకీర్తనకుఁ జెందు
లలిత నానా కావ్యములు చెప్పి నభయకా
వలయందు ననుట ప్రశంసత్రోవ
యుక్తిమైఁ జెక్కుకృత్య సద్గ్రహారంబులఁ
గా నిచ్చు ననుట పొగడ్తపాలము

మహితోత్కృష్టమైన బహువిషయాగంబు
లోసంగు ననుల ష్ణనము దాఁకి
పరుల కొక్కరి కిచ్చియుఁ బ్రబలవృత్తి
నిజమూర్తి నెంచు సాహసాంక నెగడుకీర్తి
కొమ్మెరాజును తిక్కన కొలఁది సచివు
లెంక నొక్కరుఁ డున్నాఁగ నెందుఁ గలఁడు?

ఇతఁడు కేవల మంత్రియే గాక దండాధీశుఁడుకూడ నైనట్లు కేతన రచించిన యీక్రింది పద్యముల వలన స్పష్టమగుచున్నది.

క. శ్రీకరవరకవనోదా
రీకరణనోదశుభచరిత్రుని ననుకం
పాకరహ్యనమూఁ గుణాబ్ధిని
ధాకర శుభమూర్తిఁ దిక్కదండాధీశున్.

క. శ్రీవిలసత్కమనీయా
భావిగభవపాదపద్మ భావనిధానా
భూవినుత శుభచరిత్రా
ధీవిభవా త్రిపురరూప తిక్కచమూపా!

కేతనకవి రచించిన యీపద్యములయందు అతిశయోక్తి గాని యుత్ప్రేక్ష గాని లేదని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఆధ్యాత్మికజ్ఞాన సంపన్నుఁడగు నీమహానుభావుఁడు తనవంశమున రాజులవలన నైశ్వర్యము సంపాదించి నిలువయుంచవలయు నను కోరిక కలవాఁడు కాఁడనుట కీతని కుమారుఁడొక చిన్నగ్రామమునకుఁ గరణమైనాఁ డనుటయే నిదర్శనము. ఇతఁడు తన శక్తినంతయును ప్రభుకార్యనిర్వహణము నందు వినియోగించి చోడరాజ్యస్థాపనాచార్యుఁ డయ్యెను. ఇతని పాండిత్యము లోకశ్రేయముకొఱకును, ఆంధ్రసాహిత్యాభివృద్ధికి మన

యోగపఞ్చి, యుద్ధంభోజనమును గావించుటయేగాక యనేకవృ
త్తికిఁ బండితులకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగియున్నవాఁడు మారనవంటి
మహాకవి యాతనికి శిష్యుఁడగుటయు కేతనవంటి పండితకవి కృతిదాత
గావుటయు, బద్దెనవంటివాఁ డీతనిచే బిరుదమును గ్రహించుటయు
నీతనికిఁ దార్కాణములు.

హరిహరనాథుని ప్రశంస:

ఇతఁడు పరమ భక్తాగ్రేసరుఁడనుట కీతని రచనములే దృష్టాంతములు. ఈతని కాలమున వీరశైవవైష్ణవమతములు పరస్పర ద్వేషముతో నుండి యన్యోన్యహింసకూడ గావించుకొను స్వభావముతో మెలఁగుచు వచ్చినవి. అట్టిసమయమున నీమహానుభావుఁడు శివకేశవుల కభేదమును ప్రతిపాదించి, హరిహరనాథుఁడను దైవమునకు తనభారతమును గృతియిచ్చెను. నెల్లూరునందు హరిహరనాథ దేవాలయ ముండెడిదనియు, తిక్కనసోమయాజి భారతము నాయాలయమునఁ బవిత్రహృదయముతోఁ గూర్చుండి రచియించెననియుఁ జెప్పుదురు. భారత విరాటపర్వ కృత్యాది యందలి "అనిపూని యాకృతిత్వంబులగు పుణ్యప్రబంధంబులు దేవసన్నిధిం బ్రకటించుటయు లోకారాధన విశేషం బగుటఁ జేసి" అనువాక్యము లీయంశమును ధ్రువపఱచుచున్నవి. ఈకృతిరచన మొకవిధముగ దేవతారాధన మని యే తిక్కన మనసార విశ్వసించెను, ఈతనితరువాతికవులు కొందఱీతని ననుకరించి తమ గ్రంథములను హరిహరనాథునకు గృతినొసంగిరి. నెల్లూరునం దిప్పు డీయాలయము లేదు. పాండవుల యాలయ మొకటి కలదు. ఇప్పుడు రంగనాథస్వామి యాలయ మున్నచోటనే పూర్వము హరిహరనాథుని యాలయ ముండెడిదనియు నదిశిథిలమైపోఁగా నాప్రదేశమున రంగనాథాలయమును నిర్మించిరనియుఁ జెప్పుదురు. నెల్లూరుకడ పెన్న రెండు పాయలైనదనియు, రెండవపాయ నెల్లూరునకు దక్షిణమున నుండెడి

నగయు. నడిబావి పూడిపోయిననియు, నాబావికి దక్షిణపు ప్రక్కన హరిహరనాథ దేవాలయ ముండెడిదనియు దానిశిథిల చిహ్నము లిప్పటికిని గన్పట్టుచున్నవనియు కొందఱనుకొందురు. బైచరాజు వెంకటనాథకవి తన పంచతంత్రమును శ్రీ హరిహరనాథునకుఁ గృతి యిచ్చియుండుటచే నాతని కాలము వఱకును (పదునైదవశతాబ్ది) నీయాలయ ముండెనని విశ్వసింపవచ్చును. సప్తగోదావరీ సంగమమున నొక హరిహరదేవాలయ ముండెడిదని ద్రాక్షారామమునందలి యొకశాసనము (పదునొకండవశతాబ్దినాఁటిది. ద. హిం. శా. సం. ౪ సంఖ్య ౧౦౪౯) వలనఁ దెలియుచున్నది. హరిహరనామక పట్టణమొండు కర్ణాట దేశమునఁ గలదు.

హరిహరనాథునిఁ బ్రశంసించుచు తిక్కన రచించిన యీక్రింది శ్లోక మాదేవునకుఁ బరమప్రీతిఁ గల్గించెనఁట!

"కిమస్థిమాలాం కిము కౌస్తుభం వా
పరిష్క్రియాయాం బహుమన్యసే త్వమ్
కిం కాలకూటః కిము వా యశోదా
స్తన్యం తవ స్వాదు వద ప్రభో మే"

"ప్రభో! నీవు అలంకరించుకొనుటకో అస్థిమాల నిచ్చగింతువా లేక కౌస్తుభము నభిలషింతువా? నీకు కాలకూటము రుచ్యము గానుండునా లేక యశోదాస్తన్యము రుచ్యము గానుండునా నాకుఁ జెప్పుము" ఇది పైశ్లోకార్థము.

భగవంతుఁడు స్వప్నమునఁ బ్రత్యక్షమై శివకేశవుల కభేదమును బ్రతిపాదించుచు గ్రంథమును రచించినందునఁ దనను గొనియాడుచున్నట్లీక్రింది పద్యములోఁ గవి చెప్పియున్నాఁడు.

ఉ. వైదికమార్గనిష్ఠ నగు వర్తనముం దగ నిర్వహించుచు
వాదము లేనిభక్తి మతి నిశ్చలవృత్తిగఁ జేయుచుండ న

శాంత్రకవిరంగన కజశక్స్ఫు ణాకము కలిత్ర నాస్ప్ర ద
మోక్షదము బొందఁ గాన్తు నీకుఁ గొనియూడ చూపంచు నేర్పెనుక్రా,

స్వప్నపాటచ్చారకథఁ జెప్పినవారిలో మొదటివాఁడు తిక్కనసోమయాజి గారు వారి కృతుల పెద్దకిరీటం నవకరించి తన గ్రంథములలోఁ గవులప్రశ్నలో, తమ గారాబముచేసి రేకలో స్వప్నమునఁ బిత్రకళ్ళిన్ని వ్రాసినానున నచ్చి. కొంత అతిశయోక్తి యాధారముగాఁ బరిగణించి యుక్తి చెప్పియుండునని తలంచినను దిక్కనసోమయాజివంటి భక్తాగ్రగణ్యుఁడు కేవల పాఠశాస్త్రము చెప్పెనని యూహింపుటయే సహజము. పరమహంస రామకృష్ణ పరమహంస గారికి కాళికాదేవి ప్రత్యక్షమగుచుండెనని చెప్పుచున్నది సత్యమని విశ్వసించుటయు నిందారుపదమైన శ్రద్ధాళుతల సంగతులు. మానవునకుఁ బరమేశ్వరసాక్షాత్కారము సంభవమని యాకాలమునఁ గొందరికి విశ్వాసము. కాని యిది యీ ప్రపంచసిద్ధాంతము కాఁజాలదు.

హరిహరనాథుఁడు తిక్కన స్వప్నమున సిద్ధించుకొనిన దేవుఁడే కాని యాస్వప్నరూపుఁడు కాఁడని కొందరిమతము. అది సత్యము కాదు. హరిహరనాథులయందు పూర్వకాలమున నచ్చటచ్చట నుండెడివనుటకు శాసనప్రమాణములు కలవు. ఆయాలయములయందలి యేకవిగ్రహమున హరిహరరూపములు రెండును గనుపడునట్లు చెక్కఁబడియుండెడివని చెప్పుదురు. తూర్పుగోదావరిమండలమున రాజోలుతాలూకాలో కేశవస్వామి యాలయమున నెదుటిప్రక్క కేశవరూపమును వెనుకప్రక్క స్త్రీరూపమును మలచియున్నది. శ్రీ మహావిష్ణువు మోహినీరూపమున శివుని వంచించినకథను సూచించుటకై యావిగ్రహమును నిర్మించిరని యచ్చటివారు చెప్పుచుందురు. కావున హరిహరనాథుఁడు కేవలమానసికారాధనకొఱకుఁ గల్పించు

గానివాఁడే కాక యజ్ఞస్వరూపుఁడుగఁ గూడ నున్నాఁడని విశ్వసింపవచ్చును.

తిక్కనసోమయాజి నిర్వచనోత్తరరామాయణమును రచించువాఁటికి బూర్వమే తలిదండ్రులిరువురును స్వర్గము నలంకరించియుండిరని చెప్పెదరు. దీనినిబట్టి యాతఁడు బాల్యమునందే మాతాపితృహీనుడగుటవలనియుఁ బెదతండ్రిచేఁ బెంపఁబడి విద్యల నభ్యసించి సకలకళల బరిపూర్ణుఁడయ్యెననియు నెంచదగియున్నది.

తిక్కన యజ్ఞ కథ:

తిక్కనామాత్యుఁడు రాజకార్యములలో నిమగ్నుఁడైయున్నను బ్రాహ్మణోచితములగు వైదికకర్మల నుపేక్షింపలేదు. నిర్వచనోత్తర రామాయణగద్యయందు "బుధారాధనవిధేయ తిక్కనామాత్య ధేయ" యనియు, భారతగద్యయందు "బుధారాధనవిరాజి తిక్కనసోమయాజి" యనియుఁ దెలుపుకొనియుండుటచే నీతఁడు నిర్వచనోత్తరరామాయణ రచనమునకుఁ దరువాతను, భారతరచనకుఁ బూర్వమునను జన్నము చేసెననుట స్పష్టము. కేతనకవి దశకుమారచరిత్రమున దిక్కనను వర్ణించుచు "మహితదక్షిణలైన వివిధయాగంబు లొనరించుననుట వర్ణనము దాని" యని చెప్పుటచే దశకుమారచరిత్రముఁ గృతినొందుటకుఁ బూర్వమే యాతఁడు యజ్ఞమును జేసియుండునని కొందఱనుచున్నారు. అది సత్యమైనచోఁ గేతనకవి యెచ్చటనైనను తిక్కన నామాంతమున నాతఁడు యజ్ఞకర్త యని సూచించుపదమును వేయకుండ నుండఁడు. అట్టి పద మేదియు దశకుమారచరిత్రమున లేదు. కావున నా యూహయందు సత్యము లేదని తెలియవలసియున్నది. కేతన చెప్పినదానికి వైశ్వదేవాదియాగము లని యర్థము చెప్పవలసియుండును. ఘనమగు ప్రసిద్ధిఁ జెందు సోమయాగ మనఁబడు భారతరచనారంభమునకుఁ బూర్వమాతఁడు జన్న మొనర్చియుండునని నా యభిప్రాయము.

నన్నయ యట్లు రచింపగా మిగిలినభాగమును పూర్తిచేయించుటకై తగినకవికొఱకు రాజరాజనరేంద్రుఁడు ప్రయత్నము చేయుచు, నన్నయ రచనమునందలి తుదిపద్యమగు:

ఉ. శారదరాత్రు లుజ్జ్వలలసత్తరతారకహారపంక్తులం
జారుతరంబు లయ్యె వికసన్నవకైరవగంధబంధురో
దారసమీరసౌరభముఁ దాల్చె సుధాంశువికీర్యమాణ క
ర్పూరపరాగపాండురుచిపూరములం బరిపూరితంబులై"

యనుపద్యము నొకతాళపత్రముపై వ్రాయించి యట్లు వ్రాయఁగలిగిన కవులెవరైన నున్నచో నీభావమును దమశైలిలో రచించి పంపుఁడని రాజాస్థానములకుఁ బంపెననియు, నది మనుమసిద్ధికడకు రాఁగా, దిక్కన సోమయాజి యాపద్యము నే తాళపత్రముపై వ్రాసియుండెననియు, నన్నయతో సమానముగా దాను వ్రాయఁగలనను తిక్కనభావమును గ్రహించి రాజరాజనరేంద్రుని తనకడకుఁ బంపుమని మనుమసిద్ధినిఁ గోరెననియుఁ దిక్కన యందులకు నంగీకరింపక పోఁగా మనుమసిద్ధికి గోపము వచ్చి "పలువురిలో నీబుద్ధి కొఱఁతించి వీధులవెంటఁ ద్రిప్పి మానసమును దిసిపించెద" నని తూలనాడెననియుఁ దరువాత రాజు పశ్చాత్తప్తుఁడై తనమాట నిలుపుకొనుటకై తిక్కనామాత్యునిచే యజ్ఞము చేయించెననియు నొకకథ చెప్పెదరు. కాని యందు లేశమాత్రమును సత్యము లేదు. (యజ్ఞము చేయువానికి క్షౌరమును, నూరేగుటయు, సోమపానమును గర్తవ్యములు)

మనుమసిద్ధి మహారాజు రాజరాజునకుఁ దరువాత రెండువందల సంవత్సరములలో నున్నవాఁడు. భారతమును బూర్తిచేయించుటకై రాజరాజు ప్రయత్నించెననుటకుఁ గూడ నాధారములు లేవు. భారతమును దనకుఁ గృతియిమ్మని మనుమసిద్ధి యడిగెననియుఁ దిక్కన యందుల కంగీకరింపకపోఁగాఁ బైఁజెప్పినకథ నడచెననియుఁ గొందఱందురు.

కాని యీయంశమున సత్యము లేదు. తిక్కన భారతమును రచించునాఁటికి, మనుమసిద్ధి జీవించియుండెనో లేదో యని సంశయముగా నున్నది. భాస్కరుని భగవంతునకుఁ గృతి యీయఁదలఁచినప్పుడు దండుల కభ్యంతరమును గలుగఁజేయు స్వభావముకలవాఁడు కాఁడు మనుమసిద్ధి. తిక్కనయెడల మనుమసిద్ధికి గౌరవము మెండు. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు తనమంత్రియైన తిమ్మరుసును "అప్పాజీ" యని పిలిచినట్లె మనుమసిద్ధి తిక్కనను 'మామా' యని పిలుచుచుండెడివాఁడు. మనుమసిద్ధి తిక్కనయెడఁగల యనన్యసామాన్యగౌరవము నిర్వచనోత్తర రామాయణము నందలి యీక్రింది పద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

చ. హరిహరపద్మగర్భులను నాదికవీంద్రుల నూత్నసత్కవీ
శ్వరులను భక్తిఁ గొల్చి తగ వారికృపం గవితావిలాస వి
స్తర మహనీయుఁడైన నను సద్గుణోత్తమమూర్తి మన్మభూ
వరుఁడు దగంగరాఁబిలిచి వారక మన్నన నాదరించుచున్.

క. ఏ నిమ్మ మామ యనియెడు
దీనికిఁ దగ నిమ్మ భారతీకన్యక నా
కీనృపుఁడ వగు దనినను
భూనాయకుపల్కు చిత్తమున కింపగుడున్.

సీ. సకలలోకప్రదీపకుఁ డగు పద్మినీ
మిత్రువంశమున జన్మించె నవనియుఁ
జూచిన మగలైనఁ జొక్కుఁ బుట్టిన సౌం
దర్య సంపద సొంపుఁ దాల్చెననియు
జనహృదయానందజనకమై నెగడిన
చతురత కల్మి నప్రతిముఁడనియు
మెఱసి యొండొంటికి మిగుల శౌర్యత్యాగ
విఖ్యాతకీర్తుల వెలసెననియు

వివిధవిద్యాపరిశ్రమ వేదియనియు
సరసబహుమాన విరచనాశాలి యనియు
మత్కృతీశ్వరుఁ డగుచున్న మనుమనృపతి
సుభగుఁ గావించుఁ దను సమతుల్యుఁడ నైతి.

మనుమసిద్ధి మహారాజు తిక్కనకు రాజచిహ్నముల నిచ్చి గౌరవించిన ట్లీక్రిందిపద్యమునఁ గేతనకవి చెప్పియున్నాఁడు.

గీ. అందలంబు గొడుగు లడపంబు మేల్కట్టు
చామరములు జమిలిశంఖములును
గంబకట్లు భూమి గానిక గాఁగఁ బెం
పెసఁగు రాచపదవులెల్లబడసె.

పైపద్యమునందు మనుమసిద్ధి వివిధవిద్యాపరిశ్రమ వేదియనియు, సరసబహుమాన విరచనాశాలి యనియు జెప్పియున్నాఁడు. అట్టి వాఁడు తిక్కననుఁ బహుప్రకారముల సంమానించుటకు లేదు. కావునఁ బైకథ యొంతమాత్రమును విశ్వసనీయము కాదు. కృతిచేఁ గన్యకతోఁ బోల్చిన వారిలోఁ దిక్కనయే మొదటివాఁడు. రాజరాజు పరీక్షార్థమంపిన పద్యము పైనిజెప్పినది కాదనియు "నిండుమనంబు" అనుపద్యమనియు గొందఱందురు. మఱియొకటియని యింకఁ గొందఱందురు.

తిక్కనతరువాత నాతనివంశము :

తిక్కనసోమయాజికిఁ దరువాత నాతనికుమారుఁడు నెల్లూరువదలి పడమట రెండుమూఁడు క్రోసులదూరములో పినాకినీనదీతీరమునందున్న పాటూరుగ్రామ కరణీకమును సంపాదించి యక్కడ నివాసమేర్పరచుకొనిరనియు నప్పటినుండియు వారు పాటూరివారని పిలువఁబడుచుండిరనియుఁ జెప్పుచున్నారు. ఈవంశావళిని వర్ణించు రెండు సీసపద్యములను బ్ర. శ్రీ. వీరేశలింగముపంతులుగా రాంధ్రకవుల చరిత్రమున నుదాహరించియున్నారు. ఆ పద్యములివి :

సీ. భారతపర్వము ల్పదియేను వరుసగాఁ
  తెనిఁగించె గుంటూరితిక్కయజ్వ
యామహాత్ముని పుత్త్రుఁడౌ కొమ్మనప్రభుండు
  కల్పించెఁ బొటురి కరణికంబు
నాకొమ్మనకుఁ గన్న హరిహరామాత్యుండు
  నెమ్మితో నతనికిఁ గొమ్మఘనుఁడు
రహి మీఱ నతనికి రామన తిప్పన
  యారామనకు సోమయాజ్యయుండు
ఆఘనునకు వీరనామాత్యుఁడతనికి
సోమలింగమంత్రి యామహాత్ము
నకును సోమరాజనాముఁడు జీవిక
ఘనుఁడనంగ సుతులు గలిగి రంత

సీ. సోమమంత్రికిఁ గన్నసుతుఁడు పావనమంత్రి
  యతనికి వీరన యామునకుఁ
గూరిమి తనయులు గోపాలభద్రాఖ్య
  నరసింహమంత్రు లనంగ మగుదు
వారిలో నరసింహవరునకు శరభార్యుఁ
  డును భాస్కరామాత్యుఁడు నరసింహ
ఘనుఁడనఁ బుత్త్రులు గలిగిరి మువ్వురు
  వారిలో శరభార్యవర్యునకును
వీరఘనుఁడు గలిగె వేంకనామంత్రికి
శరభమంత్రివరుఁడు జననమొంది
ప్రబలియున్నవాఁడు పాటూరిలోఁ దన
కులము వర్ధిలంగఁ గొమరు మీఱ.

ఇందులో మొదటిపద్యము పూర్వకవిరచిత మనియు, రెండవ పద్యము శరభరాజు గారిచ్చిన వంశానుక్రమణికనుబట్టి బ్రహ్మశ్రీ శతఘంటము వెంకటరంగనాధశాస్త్రిగారు రచియించి రనియుఁ జెప్పుదురు. పద్యములను శరభరాజుగారు వీరేశలింగముపంతులుగారి కిచ్చిరఁట. పాటూరి కరణికమునబట్టి వీరు పాటూరి వారైనారఁట.

కొందఱీవంశావళిని గూర్చి సంశయముఁ దెలుపుచున్నారు. తిక్కనసోమయాజి యుపయోగించిన గంటపుఁబఱ చాలకాలము వీరి యింట నుండెననియు దానిపై నొకప్రక్క సరస్వతి విగ్రహమును నొకప్రక్క విఘ్నేశ్వర విగ్రహము చెక్కఁబడియున్నదనియు ప్రతీతి కలదు. అది యిప్పుడున్నదో లేదో తెలియదు. బ్ర. శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగారీ వంశావళినిబట్టి తిక్కన కాలమును నిర్ణయింపయత్నించిరి. ఇప్పుడు శాసన సాహాయ్యమున నీమహాకవి కాలము స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. కావున నందుల కీవంశావళితోఁ బనిలేదు. మడికిసింగనకుఁ బితామహుండైన యాజ్ఞాదమంత్రి తిక్కనసోమయాజి పౌత్రిని బరిణయమాడెనని సింగకవికృత వాసిష్ఠరామాయణములోఁ జెప్పఁబడి యున్నది.

ఆంధ్రభాష కీతఁడొనర్చిన సేవ :

ఆంధ్రభాషాభివృద్ధికై పాటుపడినవారిలోఁ దిక్కన యగ్రేసరుఁడు. నన్నయాదు లాంధ్రభాషలోఁ గావ్యములను రచించినను, వారి కావ్యములలో సంస్కృతపదము లధికమును, ఆంధ్రపదములు స్వల్పముగను నున్నవి. నన్నెచోడుఁడు, సోమనాథుఁడు మొదలగు శివకవులు తమ గ్రంథములలో దేశ్యపదముల నధికముగనుపయోగించి యాంధ్ర సాహిత్యాభివృద్ధికై యెక్కువగా పాటుపడియుండిరి. తిక్కనసోమయాజి రెండు గ్రంథములను రచియించుటే కాక, యాకావ్యములలో

జాతీయపదములను జక్కగా సంస్కరించి యుపయోగించి, తన రచన ముల నాంధ్రసాహిత్య గ్రంథములుగాఁ జేసెను. ఆంధ్రాభ్యుదయ దశయందలిఁ దిక్కన యుగకర్తృఁడని చెప్పఁదగును. ఆంధ్రసాహి త్య పోషణమున కీతఁడు పడిన శ్రమ యపారము. ఈతని రచనములు రెండవ సంస్కృతమున కాంధ్రీకరణములైనను, ఇతఁడు గొప్పసంస్కృ తపండితుఁడైనను, నీతని కవిత్వమునందుఁ 'నన్నుపయోగింపఁడు నన్న కొండలఁ బెడఁ సంస్కృతపదములు ముందునకువచ్చి యుల్లాసమొలికించు చున్నను, నాంధ్రభాషాభివృద్ధియే మానసమున నిడుకొని విశేషముగా జాతీయపదములనే యుపయోగించి, రసము ప్రతిఫలించునట్లు కావ్యరచన సాగించినవాఁ డీమహాకవి. ఈతని కవిత్వమునందు సంస్కృతపదము లున్నను నవి యతిమృదుత్వముతో సామాన్యులు వాడుకొనుచుండునట్టి వియు. "ఇవి సంస్కృతపదములా? జాతీయములా?" యని సంశయము గల్గించునట్టివియునై యున్నవి. ఈతఁడు తన రచనావిధానమును సూచిం చుచు నిర్వచనోత్తర రామాయణమున:

ఉ. జాతియు గాదు నొప్పయిన సంస్కృతమెయ్యెడఁ జొప్ప; వాఙ్మయాం
గత్వము సేయుచోనయిన గద్యముతోడఁగఁ జెప్పినట్టి; దా
గ్గత్వము దోఁపఁ బ్రాసము పరిహారము సేయుగునట్టి రంబులన్
ప్రత్యయరూప మంచునిడ; సూరుల కివ్విధ మింపుఁ బెంపదే.

అనుపద్యమును జెప్పి యారీతిగనే తన కావ్యములను విరచించినాఁడు. ఈసందర్భమునఁ దిక్కన కవిత్వప్రసాదప్రసూచకములైన కొన్ని పద్యముల నిట నుదాహరించుట యనావశ్యకము కాకపోదు.

ఉ. నన్నుఁ బరాభవించి సదనంబునకుం జని కీచకుండు మ
మ్మన్నలతోడఁగూడ దప్పక సుఖోచితశయ్యను నిద్రసేయ నీ
కన్ను మొగుడ్చెమాటకుఁ గారణమెయ్యది భీమసేన? మీ
యన్న పరాక్రమంబు వలదన్ననొ? తో దయమాలి తక్కటా! (వి.వ)

క. ఆపదఁ గడవం బెట్టఁగ
నోపి శుభంబైనదాని నొడఁగూర్పనుమా
కీర్పుబ్బునకుఁ బొందు
తెల్మెపాలుఁడు నిన్నుఁ జూపి చనిరొ మహాత్మా!

ఆ. కౌశుకుఁ గాంచు గాధికూఁతు రెవ్వానికి
నట్టివానికి నుచిత వైభవమయ
మొనవెఁ దడయు రింకనొప్పదు జనములు ఉ. ప.
నల్లగాని పుంషు లనరు మిమ్ము

తే. వల్లపలింటి పూర్ణ్యైకపగిదిఁ గర్ణుఁ
డుగ్రమూర్తియై వెలుఁగుచున్నవాఁడు
మాధవా! మారథంబును మరలనిమ్ము
బ్రతికియుండిన శుభములు బడయవచ్చు. క. ప.

చ. వెఁవుకు లావు జేవ యును పీరల కారయ నొక్కరూపదు
స్త్రభుజశక్తి ధర్మజుఁడు శల్యుని రూపడగించి యావ్వసుం
ధరఁ గొనునొక్క నేఁడితనిఁ దా సమయించి సమస్తమేదినీ
శ్వరుఁడుగఁ జేయనొప్పునొకొ శల్యుఁడు కౌరవరాజనందనుణ్ (శ ప)

ఉ. క్రూరుఁడు లోభియున్ శఠుఁడు గొండియుఁడున్ జడుఁడుం గృతఘ్నుఁ
[డుణ్
నేరనివాఁడు బింకరియు నిందకనొప్పునతండుఁ బంవయుణ్
ధీరతలేమి దుర్గుణ మతివ్యసనత్వముఁ గల్గువారలుం
జేరువ నున్న భూపతికిఁ జెట్ట యొనర్పు నరేశ్వరోత్తమా! (శాం.ప)

సీ. దవియలోఁ బడుఁబుర్వు దివిఁజు రౌత్రిచవానిఁ
బాపంబు వొందునే? యోపి దున్న
నాఁగేటి మొనఁ జచ్చు నానావిధప్రాణు
లన్నరువొందునే యఘము? వారు

దనుపను శ్రేయ విధాతృవశమున నా
యువు దెగి పట్టిజంతువులు వచ్చు
నేము సంచితములి యించు శేనియు సహం
కారంబు వారికిఁ గలుగ దట్లు

ఆ. గాన చూచె వారిఁ గల్మష మొందదు
పుణ్యపాపములకు బుద్ధిమూల
మనిశిష్పురండు మెఱచి సనహింపవోలె నై
యా ధీధర్మ్మ మైనవిధము వినుము. ఆ. వ.

ఉ. ఏను హితంబు సెప్పి విరె లేచి దురాచరణంబు లిమ్మెయిన్
మానవు రోగి చేఁ దయినమందు ద్రవ్యంబు దెవ్వ అంబుఁదా కినం
గాని రయిముగఁ దప్పు ప్రతికారము గల్గునె యట్లపోలె ని
వైన నికృష్టవృత్తిఫల మందితి లింక చెడుగాక పిమ్మటన్. ని. రా.

స్థాలీపులాకన్యాయముగ నీపద్యములఁ జూపితిని గ్రంథమంతయు నిట్లే యుండును. ఈతనినిఁ జూచి కేతనమారనాదు లిట్లే తమ గ్రంథముల యందు జాతీయపదముల నుంచి రచించుచు వచ్చిరి. కాని శ్రీనాథాది మహాకవులు కొందఱీమార్గమును విడనాడి తమ కావ్యములను సంస్కృత పదజాలములతో నింపివైచిరి సాంస్కృతిక దీర్ఘసమాసములతో గ్రంథములను రచించుటయే గొప్పతనమని తలంచినకవులు కూడఁ గొందఱు కలరు. ఆంధ్రభాషలోఁ గావ్యరచనము చేయఁదలఁచికొనినప్పుడు దేశీయపదములలోఁ బాఠకలోకమునకును వినువారికిని హృదయాహ్లాదమును గలుగఁజేయునట్లు రచియించుటయే గొప్పతనమగును గాని నిఘంటుసాహాయ్యముండినఁగాని యర్థముకాని గూఢసంస్కృత పద సమాసములతో నాంధ్రకావ్యమును రచించుట గొప్పతనముకాఁ జాలదు. ఈసందర్భమున మొల్ల తన రామాయణమునఁ జెప్పిన

క. మును సంస్కృతంబు తేటఁగఁ
దెనిఁగించెడిచోట నేమి తెలియక యుండన్
దనరిన్న చెలువముఁ గ్రమ్మఱ
ఘన మగు సంస్కృతముఁ జెప్పఁగా రుచి యగునే.

ఆ. తేనెసోఁక నోరు తియ్యన యగురీతిఁ
దోన యర్థమెల్ల దోఁచకున్న
గూఢశబ్దయుతత కొల్లాటపని యెల్ల
మూఁగ చెవుడు వాడు ముచ్చటగును

క. కందువమాటలు సామెత
లందముగాఁ గూర్చి చెప్పనది తెనుఁగునకున్
బొందై రుచియై వీనుల
విందై మది కాసపించు విబుధుల కెల్లన్.

అను పద్యములు స్ఫురణకు వచ్చుచున్నవి. తిక్కనసోమయాజి తన గ్రంథములయందుఁ బ్రయోగించిన దేశీయపదములు వేనకొలఁదిగ నున్నవి. సంస్కృతపదముల విషయమున "బాణోచ్ఛిష్టం జగత్రయ" మ్మనెడు మాట దేశీయపదవిషయమున సోమయాజికి వర్తించు ననుటకు సంశయము లేదు. ఈభావమును దశకుమారచరిత్రకృతికర్తయగు కేతన కవి "ఆగుననఁగొమ్మనయతిక్కఁడు" (ఈపద్యమును పైన నుదాహరించితిమి.) అనుపద్యములో వ్యక్తీకరించి యున్నాఁడు.

ఇతని కవిత్వగుణము:

అద్వితీయ ప్రతిభావంతుఁడగు సోమయాజి కవిత్వగుణమును జూపనెంచుట సూర్యుని కాగడాతోఁ జూపనెంచుట వంటిది. ఆంధ్రకవులలో నితనితో సమానులింకొకరు లేరు. ఈతనికవిత్వ మింతగా సర్వజనాకర్షణీయ మగుటకుఁ గారణములు కొన్ని గలవు. అందు

మొదటిది.— ఈతఁడు చేపట్టిన కావ్యములయందలి యితివృత్తములు. ఆర్యులమగు మనకు గల యితిహాసములలో శ్రేష్ఠములైనవి రెండు. భారతము, రామాయణము. ఈ కావ్యములు రెండింటి నీతఁడు చేపట్టినాఁడు. "మణినా వలయమ్ వలయేన మణి" యనునట్లు కవిత వలన కథయుఁ గథచేఁ గవితయు శోభకెక్కును. వ్యాస వాల్మీకుల ప్రతిభ జగద్విదితమగుటచేఁ గాన నీ కావ్యముల యందలి యితివృత్తములే తన కవితాశక్తిని ప్రదర్శించుటకుఁ దగిన కథ లీతనికి లభించుట గొప్ప యదృష్టము.

రెండవది:— పదసౌష్ఠవము. ఈతని కవితయందు పెద్దపెద్ద సంస్కృత సమాసము లుండవు. చిన్న చిన్న దేశ్యపదముల నే విశేషముగా నీతఁ డుపయోగించును. ఏ తావున నే పదముపయోగించిన రస ముత్పత్తిల్లునో యీతనికి బాగుగాఁ దెలియును. ఎచ్చటనైనఁ సంస్కృతసమాసము లున్నను, అవి మృదుపద సంయుతములై మనోహరముగా నుండును. వాని యర్థమును గ్రహించుటకై నిఘంటు తాళముల యక్కఱయుండదు.

మూఁడవది:— అర్థగాంభీర్యము. ఎంతచిన్న పదముల నుపయోగించినను వానిలో నెంతయో గాంభీర్యమగు నర్థ మిమిడి యుండును. పాఠకుని శక్తికొలఁది నందలి భావగాంభీర్యము విదితమగుచుండును.

నాల్గవది:— వ్యర్థపదరాహిత్యము. ఇతని కవిత్వమునందుఁ బాదపూరణమునకును యతిప్రాసల కొఱకును దెచ్చిపెట్టుకొనెడి పదము లుండవు. ఎచ్చటనైన స్వల్పముగా నట్టి పదము లున్నను నవి కేవలము పడికట్టురాళ్లుగా నుండక యవియుఁ గూడ నెంతయో కొంత తాత్పర్యమును దెలుపునవిగానే యుండును.

ఐదవది:— పాత్రౌచిత్యము. కవిత్వ మెంతరసవంతముగ నున్నను, పాత్రపోషణము యుక్తముగ లేకున్నచో సహృదయుల కానందము కలు

గదు. భారతమున ప్రధానపాత్రములు రెండు ధర్మరాజును, ద్రౌపదియు. తిక్కన నియోగపుర్షను భారతమునఁ దుదిదాఁక జక్కగా పోషించినాఁడు. ఈ విషయమున వ్యాసునికంటె నీతనిదే పై చెయ్యియైనది. ధర్మరాజు రాజనీతిజ్ఞత, సమయోచితజ్ఞానము కార్యదీక్ష. ఇందియనిగ్రహము, సత్యాగ్రహము, ఓర్పు మొదలగు గుణములను జూపుచు తిక్కన వ్రాసిన భాగముల నొక్కచో జేర్చి చూపినచో, లోకమున కెంతయో మేలు కలుగునని నాయభిప్రాయము. భారతమందలి యితరపాత్రములనుగూడ నీతఁడు చక్కగా ప్రదర్శించినాఁడు.

ఆఱవది:- భావప్రకటనము. తాను చెప్పఁదలచుకొనిన భావము పాఠకులకు స్పష్టముగాఁ దెలియునట్లు చిన్న చిన్న మాటలతో వ్రాయు నేర్పు కవిశేఖరున కలవడిన ట్లింకొకరి కలవడలేదు. ఇరువురువ్యక్తులు మాటలాడునప్పుడది పద్యరూపమున నున్నను దృశ్యప్రబంధములో వలె నెదురుగా గూర్చుండి మాటలాడుకొనుచున్నట్లేయుండి పాఠకునకెంతయో యానందము కలిగించుచుండును. పౌరాణికున కట్టిసందర్భములలో నాభావమును దనమాటలతో శ్రోతలకు విప్పి చెప్పుట కవకాశము గలుగుచుండును. ఎంతెంతకఠినవిషయము నైనను చిన్నమాటలతో సులభముగాబోధపడునట్లు చెప్పుటలో నీతఁడు మిగుల నిపుణుఁడు.

ఏడవది:- రసపోషణము. సందర్భము ననుసరించి నవరసములును పాఠకుఁ డనుభవించుటకుఁ దగిన యభివ్యక్తిని గల్పించుట యందును, ఆరస ముప్పతిల్లుపదముల నుపయోగించుట యందును రస పోషణమునందును నీతనికిఁ గల శక్తి యపారము.

ఎనిమిదవది:- లోకజ్ఞానప్రదర్శనము. ఈ మహాకవీశ్వరుఁడు కేవల పండితుఁడును గవియు నే గాక లోకజ్ఞాన మెఱింగిన మహామేధావి.

శాస్త్రముల యందును గ్రంథముల యందును జెప్పఁబడినదియే గాక నిత్యమును ప్రపంచమున జరుగుచున్న విషయములను గ్రహించి యందలిమాదిరి చెప్ప నెఱింగి లోకవ్యవహారమును గాంక్షించి, తన యనుభవజ్ఞానమును దన గ్రంథములయందు బ్రకటించిన మహాపురుషుఁడీతఁడు.

ఈ కారణములచే నీతని కవిత్వము పండితపామర జనానురంజకమై సర్వజనహృదయాకర్షణ మొనరించుచున్నది. వీని కుదాహరణములను జూప నెంచినచో నది యొక పెద్దగ్రంథమగును.

ఈతని యాంధ్రీకరణ విధానము :

ఈ మహాకవి భారతాంధ్రీకరణమును యథేచ్ఛగా సాగించినాఁడు కాని మక్కికిమక్కిగా చేయలేదు. ఇతఁడు విరాటోద్యోగ పర్వములలో మూలమందలి కథను మాత్రము గైకొని తనయిష్టము వచ్చినట్లు పెంచియుఁ గుదించియుఁ బాత్రౌచిత్యముకొఱకును రసపోషణముకొఱకును చాలమార్పులఁ గావించి యాపర్వములను స్వతంత్ర గ్రంథ మనునట్లుగా రచించినాఁడు. భారతమునందు పాఠకులకును శ్రోతలకును నెక్కువయాహ్లాదమును గలిగించినవి, విరాటోద్యోగ పర్వములు. తిక్కనసోమయాజి తన లోకజ్ఞానమును, పాత్రౌచిత్యమును గమనించి, యీరెండు పర్వములను రచించియుండెను. ఈతని యాంధ్రీకరణ విధానముఁ జూపుటకై యాపర్వములనుండి యేదృష్టాంతమును గైకొనుట సమంజసమని యట్లుచేసితిని.

కౌరవసభకు శ్రీకృష్ణుఁడు రాయబారము పోవనున్నప్పుడు ద్రౌపది శ్రీకృష్ణునితో నుడివినవాక్యములను, సంస్కృతభారతము నుండియు, తిక్కనభారతమునుండియు నెత్తి యీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను.

"సుతా ద్రుపదరాజస్య అసితాయతమూర్ధజా
సంపూజ్య సహదేవంచ సాత్యకించ మహారథమ్"
"భీమసేనంచ సంశాంతం దృష్ట్వా పరమదుర్మనాః
అశ్రుపూర్ణేక్షణా వాక్యమువాచేదం మనస్వినీ."
"విదితం తే మహాబాహో ధర్మజ్ఞ మధుసూదన
యథా నికృతి మాస్థాయ భ్రంశితాః పాండవా స్సుఖాత్."
ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రేణ సామాత్యేన జనార్దన
యథాచ సంజయో రాజ్ఞా మంత్రం రహసి శ్రావితః"
"యుధిష్ఠిరేణ దాశార్హ తచ్చాపి విదితం తవ
యథోక్తః సంజయ శ్చైవ తచ్చ సర్వం శ్రుతం త్వయా."
"పంచనస్తాత దీయంతాం గ్రామా ఇతి మహాద్యుతే
అవిస్థలం వృకస్థలం మాకందీం వారణావతమ్."
"అవసానం మహాబాహో కంచిదేకంచ పంచమమ్
ఇతి దుర్యోధనో వాచ్య స్సుహృదశ్చాస్య కేశవ"
"నచాపి హ్యకరో ద్వాక్యం శ్రుత్వా కృష్ణ సుయోధనః
యుధిష్ఠిరస్య దాశార్హ హ్రీమతః సంధి మిచ్ఛతః"
"అప్రదానేన రాజ్యస్య యది కృష్ణ సుయోధనః,
సంధి మిచ్ఛే న్న కర్తవ్య స్తత్ర గత్వా కథంచన."
"శక్ష్యంతి హి మహాబాహో పాండవా స్సృంజయై స్సహ
ధార్తరాష్ట్ర బలం ఘోరం క్రుద్ధం ప్రతిసమాసితుమ్."
"నహి సామ్నా నదానేన శక్యోర్థ స్తేషు కశ్చన,
తస్మాత్తేషు నకర్తవ్యా కృపా తే మధుసూదన."
"సామ్నా దానేనవా కృష్ణ యే న శామ్యంతి శత్రవః
మోక్తవ్య స్తేషు దండ స్స్యాత్ జీవితం పరిరక్షతా."
"తస్మాత్తేషు మహాదండః క్షేప్తవ్యః క్షిప్ర మచ్యుత,
త్వయా చైవ మహాబాహో పాండవైస్సహ సృంజయైః"

"ఏతత్సమం ధర్మం పార్థానాం తవచైవ యశస్కరమ్
క్షత్రియాణాం భవేత్ కృష్ణ క్షత్రస్యచ సుఖావహమ్"
క్షత్రియేణహి హంతవ్యః క్షత్రియో లోభమాస్థితః
అక్షత్రియో వా దాశార్హ స్వధర్మమనుతిష్ఠతా"
"అన్యత్ర బ్రాహ్మణాత్ తాత సర్వపాపేష్వవస్థితాత్,
గురుర్హి సర్వవర్ణానాం బ్రాహ్మణః ప్రసృతాగ్రభుక్"
"యథావధ్యే భవేద్దోషో వధ్యమానే జనార్దన,
స వధ్యస్యావధే దృష్ట ఇతి ధర్మవిదో విదుః"
"యథా త్వాం న స్పృశేదేష దోషః కృష్ణ తథా కురు,
పాండవైః సహ దాశార్హ సృంజయైశ్చ స సైనికైః"
"పునరుక్తంచ వక్ష్యామి విస్రమ్భేణ జనార్దన,
కానుసీమంతినీ మాదృక్ పృథివ్యామస్తి కేశవ"
'సుతా ద్రుపదరాజస్య వేదిమధ్యాత్ సముత్థితా,
ధృష్టద్యుమ్నస్య భగినీ తవ కృష్ణప్రియా సఖీ"
"ఆజమీఢ కులంప్రాప్తా స్నుషా పాండోర్మహాత్మనః
మహిషీ పాండుపుత్రాణాం పంచేంద్ర సమవర్చసామ్."
"సుతా మే పంచభిర్వీరైః పంచజాతా మహారథాః,
అభిమన్యుర్యథా కృష్ణ తథా తే తవ ధర్మతః"
"సాహం కేశగ్రహం ప్రాప్తా పరిక్లిష్టా సభాం గతా,
పశ్యతాం పాండుపుత్రాణాం త్వయి జీవతి కేశవ."
"జీవత్సు పాండుపుత్రేషు పాంచాలేష్వథ వృష్ణిషు,
దాసీభూతాస్మి పాపానాం సభామధ్యే వ్యవస్థితా."
"నిరమర్షేష్వచేష్టేషు ప్రేక్షమాణేషు పాండుషు
పాహి మామితి గోవింద మనసా చింతితోఽసి మే."

"యత్రమాం భగవా న్బ్రహ్మా, శ్వశురో వాక్య మబ్రవీత్
వరం వృణీష్వ పాంచాలి వరార్హాసి మతాసి మే."
"అదాసాః పాండవా స్సంతు సరథా స్సాయుధా ఇతి
మయోక్తే యత్ర నిర్ముక్తా వనవాసాయ కేశవ."
"ఏవం విధానాం దుఃఖానా మభిజ్ఞోఽసి జనార్దన
త్రాయస్వ పుండరీకాక్ష సభర్తృజ్ఞాతి బాంధవామ్"
"నన్వహం కృష్ణ భీష్మస్య ధృతరాష్ట్రస్య చోభయోః
స్నుషా భవామి ధర్మేణ సాహం దాసీకృతా బలాత్"
"ధిక్పార్థస్య ధనుష్మత్తాం భీమసేనస్య ధిగ్బలమ్
యత్ర దుర్యోధనః కృష్ణ ముహూర్తమపి జీవతి"
"యది తేఽహ మనుగ్రాహ్యా యది తేఽస్తి కృపా మయి,
ధార్తరాష్ట్రేషు వై కోపః సర్వః కృష్ణ విధీయతామ్."

వైశంపాయనః,

"ఇత్యుక్త్వా మృదుసంహారం వృజినాగ్రం సుదర్శనమ్
సునీల మసితాపాంగీ సర్వగంధాధివాసితమ్,"
"సర్వలక్షణసంపన్నం మహాభుజగవర్చసమ్
కేశపక్షం వరారోహా గృహ్య వామేన పాణినా."
"పద్మాక్షీ పుండరీకాక్ష ముపేత్య గజగామినీ,
అశ్రుపూర్ణేక్షణా దీనా కృష్ణం వచన మబ్రవీత్"
"అయం తే పుండరీకాక్ష దుశ్శాసనకరోద్ధృతః
స్మర్తవ్య స్సర్వకార్యేషు పరేషాం సంధి మిచ్ఛతామ్"
"యది భీమార్జునౌ కృష్ణ కృపణౌ సంధికాముకౌ.
పితా మే యోత్స్యతే వృద్ధః సహ పుత్త్రై ర్మహారథైః"
"పంచ చైవ మహావీర్యాః పుత్త్రా మే మధుసూదన,
అభిమన్యుం పురస్కృత్య యోత్స్యంతే కురుభి స్సహ"

‘‘దుశ్శాసనభుజం శ్యామం సంఛిన్నం పాంసుకుంఠితమ్,
యదృష్ట్వాతు నపశ్యామి కా శాంతిః హృదయస్య మే.’’
‘‘ప్రమోదసహితా వహ్ని ప్రతీతుం త్వాగత సినే,
నిధాయ హృదయే మనుం ప్రదీప్తమివ పావకమ్’’
‘‘సందీక్షతే మే హృదయం భిత్వా శల్యపీడితమ్,
యోయం మధ్యే మహాగాహా స్తస్మే వాయువశ్యతి.’’
‘‘ఇతి కృష్ణా గాఢసంఘోన కంఠే నాయతలోచనా.
రురోద కృష్ణా సతతం సస్వనం బాష్పగద్గదమ్.’’
‘‘స్త్రీనాం పీనాయతశ్రోణీసహితా పభివర్షతీ.
ద్రవీభూతమివాత్యుష్ణం ముంచతీ వారి నేత్రజమ్.’’

ఈ శ్లోకములయర్థము సులభగ్రాహ్యమగుటను, గ్రంథవిస్తర భీతిచేతను వీనికిఁ దెలుఁగు వ్రాయలేదు.

గీ. ధర్మనందనుఁ డలుకులు దనకు హృదయ
తాప మొనరింప మోమున దైన్య మొంద
నన్న పాంచాలి యిట్లని యొయ్యఁబలికె
గనలి శోకతో గద్గదకంఠి యగుచు.

ఉ. ఆంతలు చేసి పోనడచి యక్కట! సాజము సేతఁ జెప్పి పు
త్రెంతురె? ఇట్టియూళిని మహిం బ్రియనందె యుక్తియుంచు దా
నంతవ యీవ లేవుఁక నైదు సుయోధను డిచ్చువాఁ డొకో? ఈ
కంతకృపావిహీనమతి నాతఁడు నేచునె యన్నదమ్ములన్.

చ. తనమును పడ్డ బన్నములఁ దమ్మని పైఁ గనుఁ దామ్రపేర్మ నీ
జనపతి సైపకున్నె? యిదిపక్వమె? రాజ్యము పాలు లేక తీ
అన కొడబాటు గల్గిన, నెఱుంగమి పెట్టరె? చాలరైరి ఏ
రిసరో కాన లేమి యుని యూహరె లోకమువారు కేశవా?

శా. పెంపేదం దమయొట్టి తక్కువలు రూపింపంగ నేలా? విచా
రింపన్ వారల మేలు సద్ధితము వారిం జూచినం దారు సా
ధింపంజాలరొ? కాక వారి దగవర్తింపం దలంచేవి శం
కింపం బట్టొకొ? వారు బ్రాహ్మణులె? రేకీడైన సైరింపఁగన్.

ఉ. ఓటు మొకింతయేనియు నపోధను చిత్తమునందు లేదు నీ
మాటలఁ బొవ్వనే దుఃఖితమానము రొమ్ముడుపూనుగాక, యు
చ్చోటన పంగడంబు లగుచొప్పులు పుట్టిననైనఁ బాండవుల్
పోటున కిచ్చగింతురొకో? కాదరొ? కాననుండ నచ్యుతా!

ఉ. ఏటికి నింటి నావలన నింకను నీవును రాజు దమ్ములం
గామచితంబు నూరి మనకార్యము, మీసుజనత్వముం జెడం
గా నొకభంగిసేయుదక తగం గురువర్గముతోడి సంధి మీ
రైన తెలంగునన్ వలచినట్టుల చేయుఁడు నేర్పులేర్పడన్

ఉ. జాలిసిపోకయున్, ఘనమనందులుయున్, గని పక్కనేరమిన్
మాటనోరిదాననయి మాటలు చిత్తమునందు నిల్పకే
గాలులు ప్రేలెదన్ వినుఁడు నక్కజము నెగ్గుము గాన నల్కమై
కీడె నిశ్చైనమానిసికి వెండి వివేకము గల్గనేర్చునే.

చ. వరము నఁబట్టితిన్, భరతవంశముఁ జొచ్చితి. నందఁ బాండుభూ
వరునకుఁ గోడలైతి. జనవంద్యులఁ బొందితి. నీతివిక్రమ
స్థిరు లగుపుత్త్రులం బడసితిన్, సహజన్ముల ప్రాపుఁ గాంచితిన్
సరసిజనాభ! యిన్నిటఁ బ్రశస్తి నెక్కినదాన నెంతయున్.

వ. అట్టుఁగాక,

ఉ. నీవు సుభద్రకులై గడునెయ్యము గారవముం దలిర్ప సం
భావనసేయ; దట్టినఁ బంకజనాభ, యొకండు రాజసూ
యావభృథంబునందు శుచియై పెనుపొందినవేణి పట్టి యీ
డేవురుఁ జూడఁగా సభను నీడ్చె! కులాంగన యిట్లొనర్తురే?

ఉ. ఆసభ కేశవస్త్రి ణాగుట్టి వరం గొంవచ్చి నొంచు దు
శ్శాసను జూచుచుం బతు లసంభ్రములై తగుచున్న లేక నా
యాసలు మాని చిత్రితుల యాకృతినున్న యెడన్, ముకుంద! వి
శ్వాసము తోడ నిన్ గొలుకవచ్చె మనం బదియుం దలంపవే?

చ. ఉరవగు మించేసి కోడలన కప్పడు దాసిగఁ జేసె నన్మహా
పురుషుని పాలికిం బతులు పోవఁగ వీలతోన యేను జె
చ్చెరఁ జని కోటరంబు దగఁజేయుదునో? అటుగాక పాడియై
వరవుడ మోపి చేయుదునా వారికి? మాధవ నిశ్చయింపుమా!

వ. అని యట్లగ్గసించి,

ఉ. ద్రోవది బంధురం బయిన క్రొమ్ముడి గ్రమ్మనవిచ్చి వెంట్రుకల్
దావలచేతఁ బూని యసితచ్ఛవిఁ బొల్చు మహాభుజంగమో
నాఁ కలసిల్లి త్రేఁగ మనంబునఁ బొంగు విషాదరోషముల్
గావఁగలేక బాష్పములు గ్రమ్మఁగ డగ్గుతేచి యార్తయై,

క. ఇవి దుస్ససేను వ్రేళ్ళం
దవిలి సగము ద్రెవ్వపోయి దక్కినయవి కౌ
రవుఁ గడ దీఱు మాటల
యవసరమునఁ దలఁపవలయు నచ్యుత! వినుమా.

సీ. ఈ వెంట్రుకలు పట్టియీడ్చిన యాచేయి
దొలుతగాఁ బోరిలో దుస్ససేను
తను వింతలింతలు తునియలై చెదరి రూ
పఱియకుండఁగ నియుద్ధు కాలుగాక
యలుపాలఁ బొనుపడునట్టి దిచ్చెడునె?
పెనుగదఁ బట్టిన భీమసేను
బాహుబలంబును బొలించి గాండీవ
ఘనునొక విల్లుప్పుడును సహించు

ఆ. కఱ్ఱివిక్రమంబుఁ గాల్పనే? యట్లు
బన్నములు పడిన ధర్మనందనులకు
నేఁడు రాజరాజపీఠంబుఁ గన్నారఁ
గానఁబడియె మైత్రిమేలిఁ గృష్ణ?

ఉ. నెట్టన యట్టియల్క మదినిల్పితి రక్కసతాల్మిఁ జొప్పడిం
గట్టినయట్లు కొర్దనయును గాలము దీనికి వాలు జెన్నడుల్
బుట్టదు దుష్టనిగ్రహము పూర్వ జగంబులు గాంచు నటితో
బుట్టవె నీవు, తేజమునఁ బొల్పిన భర్తలు గల్గ నచ్యుతా!

వ. అనుచు నెలుఁగు రాలువడ నేడ్చిన యాజ్ఞసేనిం గృపాయత్తచిత్తుం
డయి నారాయణుం డూరార్చి కూర్చుండ నియమించి కన్నీరు
దుడువను, బెన్నొత్తివేణి ముడువనుం దగువారి నియోగించి యమ్మా
నినితో నిట్లనియె."

పై శ్లోకములను బద్యములను జదివి చూచినచో సంస్కృత భారతమునకుఁ దిక్కనసోమయాజి రచనము వన్నె పెట్టినదని తోఁపక మానదు. ఈ సందర్భమున శ్రీ కొ. లక్ష్మణరావు పంతులుగారు వ్రాసిన వాక్యముల నుదాహరించెదను. "తిక్కనకృతిభారతము సంస్కృతమహా భారతమునకు భాషాంతరీకరణ మని పలువురు అనుకొనుచున్నారు; కాని యది గొప్పపొరపాటు. ఇట్లనుకొనుట మనము తిక్కనయెడ నొకయపరాధము చేయుటయే. సంస్కృతభారతము బంగారపుముద్ద. ఆ ప్రకారణమూ ముద్దలోనుండి కావలసినంత బంగారమును దీసికొని స్వర్ణకారుని బుద్ధివైభవముతోఁ జేయఁబడిన చక్కనిసువర్ణకమలము వంటిది. ఉభయభారతములలోని యీ భేదముఁ జూపి స్వర్ణకారుని బుద్ధివైభవము కొండిచేయుటయే నాయుద్దేశము" విరాటోద్యోగ పర్వములందక్క తిక్కనభాగమును దిక్కన క్లిష్టము చేసినాఁడు.

పూర్వకాలమున విశేష రాజకార్యములలో నవసరము వచ్చి నప్పుడు మహారాణులు కూడ సభలోనుండి చర్చలలోఁ బాల్గొను చుండెడివారని యీకథవలన మనకుఁ దెలియుచున్నది. ఇట్టిసంప్ర దాయము పురాణయుగములో నేకాదు. చారిత్రకయుగమునఁ గూడఁ గలదు. పదునొకండవ శతాబ్దిప్రాంతమున మనదేశముపైకి దండెత్తి వచ్చిన సహాబుద్దీనునకు సాహాయ్య మొసఁగుచున్న జయచంద్ర మహారాజుపై యుద్ధముచేయఁబోవుచు నాతనియల్లుఁ డగు పృథ్వీరాజు చిత్తూరురాణాయైన సమరసింహుఁడు మొదలగు మహారాజులతో నాలోచించుటకై యొకసభను సమకూర్చెననియు, పృథ్వీరాజు వాజ్ఞానుసారముగ నాతని రాణియు జయచంద్రుని తనయయు గు సంయుక్తాదేవి యాసభకువచ్చి సమరతంత్రములలోఁ బాల్గొని దేశమత సంరక్షణమునకై జయచంద్రునితోఁ బోరుసల్పుట యుచితమే యనియు నందుఁ దండ్రి ప్రాణములు పోయినను దానములకుఁ జంపవలెననియుఁ దెల్పి భర్త ప్రయత్నమునకుఁ దోడుపడియెననియు, నప్పుడాసభయం దున్న చాందూభట్టు అనుమహాకవి 'పృథ్వీరాయరాసా' యనుగ్రంథమున వ్రాసి యున్నాఁడు

తిక్కనమహాకవి రచించిన కావ్యములు.

తిక్కనసోమయాజి సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ బెక్కు గ్రంథములను రచించినట్లు చెప్పుదురు. కాని రెండుగ్రంథములు మాత్రమే మనకిప్పుడు లభ్యము లగుచున్నవి. అందు మొదటిది నిర్వచనోత్తర రామాయణము. రెండవది శ్రీమహాభారతము.

నిర్వచనోత్తర రామాయణము

ఇది వాల్మీకిరామాయణములో సప్తమకాండమున కాంధ్రీకరణము. రావణవధానంతరము శ్రీరామచంద్రుఁ డయోధ్యయందు పట్టాభిషిక్తుఁడగుపిదపను జరిగినకథకుఁ బూర్వరామాయణమని పేరు. ఇది

యేడుకాండలుకలదు. ఈయేడుకాండములలోను జెప్పని రామ జననాది పూర్వవృత్తాంతమును శ్రీరామపట్టాభిషేకానంతర సీతావనవాస కథయు కుశలవ జననాది కథలును నేడవకాండమున నున్నవి దీని నుత్తరరామాయణమని పేరు. దీని నీ యుభయకవి మిత్రుఁడు తెనిగించె ను గ్రంథమునఁ దెచ్చుటను వచనము లేకుండ రచియించుటంజేసి దీనికి నిర్వచనోత్తరరామాయణమని పేరువచ్చినది. కవులు సాధారణము గాఁ గథాసంబంధమును గలుపు పట్టులయందును, వర్ణనలనుఁ జేయుపట్టు లను వచనములను రచియించుచుందురు. అట్టివి లేకుండ నాభాగము లను గూడఁ బద్యములచేఁ బూరించిన సొంపుగ నుండునని తన యభి ప్రాయమును దిక్కన యీక్రింది పద్యములలో వ్యక్తీకరించినాఁడు.

క. వచనము లేకయ వర్ణన
రచియింపఁగ నెంతవచ్చుఁ బ్రౌఢులకుఁ గథా
ప్రచయముఁ బద్యములన పొం
దుచితంబుగఁ జెప్పు టార్యు లొప్పిద మనరే?

క. లలితపదప్రాశస్త్యం
బులన కథార్థంబు ఘటితపూర్వాపరమై
యలఁతి యలఁతి తునియలఁగా
పాల సంధించిన విధంబు నమరఁగవలయున్.

ఇతఁడు పూర్వరామాయణమును విడచి యుత్తరరామాయణ మును దెలిఁగించుటకు గారణ మంతకుఁ బూర్వమే పూర్వరామాయణ మును భాస్కరుఁడాంధ్రీకరించియుండుటయే యనియు భాస్కరరామా యణమును రచించిన దితని పితామహుఁడైన భాస్కరుఁడే యనియుఁ గొందఱనుచున్నారు. ఈసందర్భమున దిక్కన రచించిన రెండుపద్య ములనుదాహరించుచు వానినిగూర్చియు, భాస్కరరామాయణ కర్తృ త్వమునుగూర్చియు మంత్రిభాస్కరుని చారిత్రమున విపులముగాఁ

జరిగించియున్నాఁడను. ఆవిషయమును మరల నిటవ్రాయుట పునరుక్తియని విడచితిని. తిక్కనసోమయాజి భారతాంధ్రీకరణమువలెనే నిర్వచనోత్తర రామాయణమును నక్కికిమక్కిగాఁ జేయక స్వేచ్ఛగైకొని రచించియున్నాఁడు. నిర్వచనోత్తర రామాయణమును పదియాశ్వాసములుగా రచియించి తనప్రభువగు మనుమసిద్ధి మహారాజున కంకితముచేసెను. ఇందు నన్నయవలెనే యితఁడును తన గ్రంథము మొదల నాంధ్రపద్యమును వ్రాయక యీక్రింది సంస్కృత శ్లోకమును రచియించెను.

శ్లో॥ శ్రీరాస్తాం మనుమక్షితీశ్వరభుజాస్తమ్భే జగన్మణ్డల
ప్రాసాదస్థితి భారభాజి దధతీ సాసాలభఞ్జీశ్రియం
శుద్ధాలోకితమగ్ణభిత్తిషు మదవ్యాసఙ్గవశ్యాస్మనాం
యా ముత్రేజయతేతరాం మధులిహా మానన్దసాన్ద్రాంస్థితిః॥

శ్రీమహాభారతము

వ్యాసవిరచితమైనసంస్కృతభారతమునందలిపదునెనిమిదిపర్వముల లోను నన్నయభట్టు ఆదిపర్వమును, సభాపర్వమును, అరణ్యపర్వమునఁ గొంతభాగము నాంధ్రీకరించెను.

తిక్కనసోమయాజి యారణ్యపర్వమునందలి తక్కిన భాగము నాంధ్రీకరింప వలసియుండఁగా దానిని విడచి విరాటపర్వాదిగాఁ బదునైదుపర్వముల నాంధ్రీకరించెను. తిక్కనరచించిన :

ఉ. ఆదరణీయ సారవివిధార్థగతిస్ఫురణంబు గల్గి య
ష్టాదశపర్వనిర్వహణసంభృతిసై పెనుపొంది యుండ నం
దాదిఁ దొడంగి మూఁడుకృతు లాంధ్రకవిత్వ విశారదుండు వి
ద్యాదయితుండు దొనర్చె మహితాత్ముఁడు నన్నయభట్టు దక్షతన్

మ. హృదయాహ్లాదిచతుర్థమూర్తికథోపేతంబు నానారసా
భ్యుదయోల్లాసి విరాటపర్వముల యుద్యోగాదులుం గూడఁగా

బడు నేలింటిఁ దెనుఁగుబాస జనసంప్రార్థ్యంబులై పెంపునం
దుదిముట్టం రచియించు టొప్పు బుధసంతోషంబు సిద్ధారఁగన్.

అను పద్యములను బట్టి యారణ్యపర్వమును నన్నయభట్టు పూర్తిగనే రచించినట్లు కన్పట్టుచున్నది. కాని సాక్ష్యమిందుకు వ్యతిరేకముగా నున్నది. ఈవిషయమునుగూర్చి యెఱ్ఱాప్రగ్గడచరిత్రమునఁ జర్చింపఁ దలంచి యిట వదలివైచితిని.

ఆధ్రిలో కాశ్యపాయాముని గాంక్షించి, ఈమహాభారత నిర్మాణకార్యమునకుఁ దాను బంసిద్ధుఁడనైతినని యాకవిసార్వభౌముఁ డీక్రింది పద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

"ఉ. కావున భారతామృతము కర్ణపుటంబుల నారఁ గ్రోలి యాం
ధ్రావలి మోదముం బొరయునట్లుగ సాత్యవతేయ సంస్కృతి
శ్రీ భవాస్పదంబయిన చిత్తముతోడ మహాకవిత్వదీ
క్షాపరి నొంది పద్యముల గద్యములన్ రచియింతు నెదంగృతుల్"

పరిశాంతహృదయముతో భారతరచనమునకు దీక్షఁ గైకొనిన యా పుణ్యపురుషుఁడు తెలుఁగుభాషలో భారతమును రచియించుట "పురుషార్థపరుపక్వఫల"మని హరిహరనాథుఁడే రచియించిన ట్లీకవి యీక్రింది పద్యములలోఁ దెలిపినాఁడు.

క. పారాశర్యనిసృతి యాయు
భారతమను పేరఁ బరగువంచమవేదం
బారాధ్యము జనులకు ద
ద్గౌరవ మూహించి నీవకుంఠితభక్తిన్

తే. తెనుఁగుబాస వినిర్మింపఁ దివురు టరయ
భవ్యపురుషార్థతరుపక్వఫలము గాదె
దీని కెవ్వఁడు యొకొని వేడ్క నూని కృతివ
తిత్వ మొప్పించినప్పుడు దిక్కశర్మ!

ఆంధ్రభాషలో ప్రాశస్త్యము లగు కావ్యములను రచించినవారిలో తిక్కనసోమయాజిని మొదటివానినిగా నెన్నవచ్చును. ఇంతేకాదు, పరిమాణము నందుఁగూడ నీతనితో సమానముగ గ్రంథరచనము గావించిన యాంధ్రకవు లింకొకరు లేరు. నిర్వచనోత్తర రామాయణమున దాదాపు ౧౩౦౦ పద్యములును, మహాభారతమునఁ బదునాఱు వేల గద్యపద్యములును గలవు. ఈతని రచనములందుం దేభాగమును దీసి చదివినను విసువు జనింపక యింకను జదువవలయు ననియే యుత్సాహము కలుగుచుండును.

తిక్కన పద్యరచనము

కందపద్యరచనమునం దీతఁడు కడు నేర్పరి. మన దేశమున "పందిని బొడిచినవాఁడు బంటు, కందమును జేసినవాఁడు కవి" యను నొక నానుడికలదు. కందపద్యమును రచించుట కష్టతరమని దీని యభిప్రాయము. కవిచౌడప్ప చెప్పిన:

"క. ముందుగఁ జను దినములలో
కందమునకు సోమయాజి ఘనుఁడందురు నేఁ
డందఱు నను ఘనుఁడందురు
కందమునకుఁ గుందవరపు కవిచౌడప్పా"

అను పద్యమునుబట్టి పూర్వకాలమునఁ దిక్కనసోమయాజి కందములు నుతికెక్కినవని తెలియుచున్నది. ఇతఁడు కందపద్యములను సరసముగా రచియించుటయేకాక సంఖ్యయందుఁగూడ వాని నధికముగా వ్రాసియున్నాఁడు. దాదాపు ౧౩౦౦ పద్యములుగల నిర్వచనోత్తర రామాయణములో నైనువందల యిరువదియాఱు కందములున్నవి. భారతమునఁ గల మొత్తము గద్యపద్యములు పదునాఱువేలలోను మూఁడవభాగమయిన యైదువేల మూఁడువందలు కందపద్యములు. భాస్కరరామాయణము

న మల్లికార్జునభట్టు రచించిన భాగములోఁ గూడ నూటికి నలువదికి మించి కందపద్యములు కలవు. మల్లికార్జునభట్టు పేరఁగల భాగములోఁ జాలభాగము మంత్రిభాస్కరుఁడు రచించెనని యొకవాదము కలదు. ఆ వాదము సత్యమయ్యెనేని, తాతయు మనుమఁడును, శూరులును మంత్రులు, నగుటయుండే కాక, కందపద్యరచనమునఁ గూడ నొకరి కొకరు దీసిపోక వంశమర్యాదను గాపాడిరని విదితమగును. విరాట పర్వాదియందుఁ దిక్కఁ దిక్కనప్రతియాశ్వాసాదియందును దిక్కన కంద పద్యములనే వ్రాసియుండెను.

తిక్కనసోమయాజి సామాన్యముగా, శార్దూల మత్తేభాదిపద్యములనే గాని, కవిరాజవిరాజితాది వృత్తములను రచియించుటలో నేర్పరి కాఁడని యెవ్వరో యాక్షేపింపగా స్త్రీపర్వమునఁ గష్టపడి యాతఁడు విశేషముగా వృత్తములను రచియించెనని కొందఱనుచున్నారు. స్త్రీపర్వమున నట్టివృత్తములు విశేషముగా నున్నమాట సత్యమే కాని, యెవరో యాక్షేపించిన మీఁదట వానిని రచించెననుట సత్యముండదు. స్త్రీపర్వమందలి కథ దుఃఖకరమైనది అందు స్త్రీపాత్రము లెక్కువగా పాల్గొని శోకపూరితములగు వాక్యములను బల్కుచుండుటగాననగును ఆకథ కనుకూలముగ నుండునని యావృత్తముల నాతఁడు రచియించి యుండును. చంపకోత్పలములుగాని, మత్తేభశార్దూలములుగాని, స్త్రీ పర్వమున లేవు. దాదాపు నలువదివిధములగు నితరవృత్తము లిందుఁ గలవు.

ఈతఁడు రచియించిన రెండుకావ్యములలోను, నిర్వచనోత్తర రామాయణకవిత్వముకంటె మహాభారతకవిత్వము రసవత్తరమై యారితేరి హృదయంగమముగా నున్నది. నిర్వచనోత్తరరామాయణమునఁ గొన్నితావులలో నీతనికవిత్వము నారికేళపాకములో నున్నదని కొంద ఱందురు. కాని యది సత్యముకాదు.

ఈతని కవిత్వశైలి చూపుటకిదివఱ కుదాహరింపఁబడిన పద్యములే చాలియున్నవి. ఈతని పద్యము లన్నియు, రసవంతములై యుండును. అట్టివానిలో మంచివాని నేఱియేర్పఱుచుట యసంభవము అయినను, రామాయణమునుండి యాశ్వాసమున కొకటివంతున పదిపద్యములను, భారతమునుండి పర్వమున కొకటిచొప్పున పదునెనిమిదిపద్యముల నీదిగువ నుదాహరించుచున్నాఁడను. మెచ్చుచూపుటలో మంచిచెడ్డలు రెండిటినిగూడఁ జూపుట ధర్మముకదా!

నిర్వచనోత్తర రామాయణము:

చ. జనకునియజ్ఞవేదికఁ బ్రశస్తగుణా జనియించి యంగనా
జనతకు భూషణం బనఁగ జాలిన సీతకు రుద్రచాపభం
జన మనునుంకు విచ్చి నృపసత్తముఁ డాతెఁ బరిగ్రహించి పే
ర్చిన యుభయానురాగమునఁ జిత్తభవుం జరితార్థుఁ జేయుచున్. ఆ౧

చ. వరములు గాంచి బాహుబలవంతుఁ డనం దగుమాల్యవంతుఁడ
చ్చెరువగు విక్రమంబునఁ బ్రసిద్ధివహించి నిజానుజన్మలం
గర మనురక్తి మన్ననఁ దగం గొనియాడుచు సర్వలోకభీ
కరుఁ డయి దేవతామునినికాయము దల్లడమందుచుండఁగన్. ఆ౨

చ. తనయుఁడు తండ్రియగ్రజుఁడు తమ్ముఁ డనం జనునయ్య రాజ్యముల్
గొనునెడ శౌర్యలంపటులకున్ మఱి చుట్టఱికంబు గల్గునే
యను నగునంతకున్ రిపుసదగ్రత సైఁచిన నింక నూరకుం
డ నగునె వేగపోరికిఁ గడంగుము నీభుజదర్ప మేర్పడన్. ఆ౩

శా. కేళీకందుకవల్లి నెత్తుకొనుమా డిక్కెం బట్టి నాయున్న యా
కైలాసాచల మిప్డు నీవు నొయ్యంగా నెత్తినం జోద్యమై
సీలా వేఁగొనియాడు జెల్లరును వర్ణింపంగ నీకొక్క పే
రేలోకంబునఁ జెల్ల దైత్యులకుఁ బెంపెక్కంగ నేనిచ్చెదన్. ఆ౪

చ. పరమపతివ్రతావిభవ భాసురలీల వెలుంగుచున్న ని
ష్కరుణతి విస్మయంబటచెఁ గావున నీచనుశాధముండు స
త్పురుషపరిగ్రహాం బయినపుణ్యసతిం గలుషింపఁజేసి త
ద్వరుని పరాక్రమంబున నవశ్యమువృత్యువుఁబొందుఁ గావుతన్ ఆ౫

ఉ. వంచిన కెంపుఁ జాపిదివిఁ బ్రాకి దిశల్ వెలిఁగించి చంద్రకాం
తంబుల నీరు సేసి కుముదంబులఁ బిందువు సేయఁ బంచి యు
ష్ణాంబుల నిద్రపుచ్చి మరుసాయకముల్ గరసావఁబట్టి కో
కంబుల నేఁచి లోకము వగస్త్రులు సేకొని చంద్రుఁడున్నెసన్. ఆ౬

శా. వాలింగీటయు వాయుపుత్రు సరియే వాఁడాత్మశక్తిజ్ఞుఁడై
యీలోకంబులు గెల్తునే ననిన మా కొందుగలండే మహీ
పాలాగ్రేసర వానివర్తనముఁ జెప్పం జిట్ల లాఘిక్రిమ
శ్రీలా లున్ భవదీయసన్నిధిఁ బ్రశంసింపంగుం జెప్పెదన్. ఆ౭

ఉ. రావణునింట నుండఁగ ధరాసుత నే మరలంగఁ దెచ్చి సం
భావన సేఁత కష్టమనిపల్కిరి చూచితె లక్ష్మణా? మహా
దేవుఁడు బ్రహ్మయున్ మునులు దేవగణంబులు మెచ్చ నయ్యెడం
బావకుఁడిచ్చె నాకు సతిఁ బాపపుమాటలు పుట్టె నియ్యెడన్. ఆ౮

మ. ఒకనారీతిలకంబు గానవములో నుద్దామశోకార్తయై
వికలాలోకన మశ్రుధారలను బ్యాధ్విరేణులిప్తాంగముం
బ్రకటాక్రందనముం బికీర్ణకబరీభారంబు వక్త్రోష్ణశో
షకనిశ్వాసగమోహమ్మునుం గలావస్థం బొందఁగా నయ్యెడన్. ఆ౯

చ. జయజయశబ్దముల్ సెలఁగ సర్వజనంబు నెలర్ప నర్మిలిం
బిలయసుత యుగ్మముం దిగిచి పెద్దయుఁ బ్రొద్దొకఁ గౌగిలించి మో
దయుతమనస్కుఁడై నృపతి దమ్ముల నమ్మెయి నొందఁజేసి య
వ్యయపదవృద్ధి తల్లుల మనం బలరం బ్రకటించి వేడుకన్. ఆ౧౦

మహాభారతము :

ఉ. ఈశ్వరదత్తశస్త్రుఁడు సాహసి దగ దిగ్విజయంబు సేసె వి
ద్యాశయయార్ద్రి వాసవు మహాసన మైనను నెక్కె నచ్చటం
బ్రోత్సాహితమూర్తి కౌరవకులోద్భవులం దొక్కసి కాయసంతత
ఖ్యాతచరిత్రుఁ డీ చిరుతకర్జునుఁడం దగునే నరేశ్వరా.   వి. ప.

మ. తుది రాజ్యమ్మొసగమ్మె గో న్మదవియుందుం జేసు పంపించియుం
బదమూఁడేడులు నీవుసుం దిరిగి రా పాలీక కోవచ్చునె
యది గాదేఁ దెగి బంట్లవై యలియు మాయ ల్లన్ను నేప్రింక చె
ల్లదు సూ పీకని యాసుయోధను యుల్లం బిచ్చిపోవాడమా ఉ. ప.

ఉ. కోపము సంహరింపు యదుకుంజర! పాండవకోటి కెల్లనుం
దేపవుగా నీ నీవిటు ధీరతఁ బూనికి దప్పినం బ్రతి
జ్ఞాపరుఁ డైన ధర్మసుతుశౌర్యము ధైర్యము బాహువీర్యముం
రూపఱిపోక కాదె యపరూపమె నీ కిది లోకనాయకా.   భీ. ప.

చ. వినుము కిరీటి! దివ్యశరవేదివి నాఁజను దేవ తేజిచో
టను ముసి నెల్లె చిక్కు విచటం జనిత్తునె యిష్టనీబలం
బును హరి నేర్పుఁ జూచుటకుఁ బోరికివచ్చి నీవు పాండుభూ
జానకు జనించితేని దెగి చూపుకు శౌర్యమునస్త్రవీర్యముం. ద్రో. ప.

శా. శ్రాంతిం బొందినవాఁడు పార్థుఁ డపరిశ్రాంతుండు కర్ణుండు దు
ర్దాంతోద్రగత నేఁడు గెల్చెఁ జుమీ నాఁడా తసిన్ దహిమ్న య
త్యాంతంబుం శితిరత్న మొందినను గోత్రాళుల్ వడంకాడినం
గుంతీసూనునిచేతఁ గర్ణునకుం గోల్పాటు వాటిల్లునే   క. ప.

చ. చదివితి నెల్లవేదములు జన్నము లొప్పఁగఁ జేసితిం రమా
స్పద మగువృత్తిఁ బొల్చి నరపాలకు లెలము గొల్వఁగంటి దు
ర్మదరిపుగాఢగర్వహరిసుక్సవకేళి యొనర్చితిం దగం
దుది నని మిత్రబాంధవులతోఁ బ్రిదివంబున కేఁగుటొప్పదే. శ. ప.

చ. దురమునఁ బెంపుఁ జేయను దృఢమూలల వెలుంగుచుండ సు
స్థిరత శమంతపంచక విశిష్టతరంబులఁ బోలి స్వర్గతిన్
బొరసెదు నీకునై వగవు పుట్టదు బంధులు రాజు దేవులున్
దిరియుదు రింక వారి దగుదీవన కోర్వక యుమ్మలించెదన్. సౌప.

మంగళమహాశ్రీ:

ఈశుఁడు దినంబునకు నెత్తినదుచుండియును
నెంతయును భక్తిఁ గని నాతుం
బ్రీతి యొసఁగం బలికి ప్రేమ మొలయం బొగడి
హృద్యము ప్రసీతిరతుండై
చేతులు మొగిడ్చి జయసిద్ధియుఁగ దీవన వి
శిష్టనయ నిమ్మలిన ధర్మం
జేతల ననూనమగు విఘ్నజయ మగు మాతలకు
నెట్లును సిద్ధాగు నంటిన్. స్త్రీ.ప.

మ. నిజదారైకపరత్వమున్ గరుణయున్ నిక్కంబునుం దాల్మియున్
సుజనాసంగము దేవపిత్రతిథి సంతుష్ట్యార్చనల్ హవ్యము
గ్నిజనంబులన్ సకలాశ్రమస్థలము శక్యప్రక్రియం బ్రోవుఁ బం
కజగర్భుండు గృహస్థధర్మములు గాఁ గల్పించె నర్థిన్ ధరా. శాం.ప.

చ. అశననిఁ జేసి సురలాదిమునుల్ మహితానుభావులై
రనఘు సహస్రవర్షమనంతరకల్పిత మైన యొకభు
క్తినియమమాత్రముల్ సడపి గాధిసనూజుఁడు బ్రాహ్మణత్వమున్
గనియె మహోపవాసములఁ గాని ఫలంబులు లేవు ధూవరా. అను.

ఉ. ఉత్తర బిడ్డనెత్తుకొని యొయ్యన మో వలవంగ వచ్చి య
త్యుత్తమతేజుఁడైన పురుషోత్తము నంఘ్రులపొంత భూస్థలిం
జిత్తమెలర్పఁగా దనదు చెన్నగు ఫాలము సేర్చెనమ్ముదా
యుత్తమసుక్షుఁడై యతఁడు సాదంభాషల గారవించుచున్. అశ్వ.

క. మాయావ్యాపారనవపరకుఁ
బోయెదు సేవితసితోడఁ బోయెద శుశ్రూ
షాసక్తికనై యుండెద
నీయుపదఁ గొనుచు మగిడి యేగుము తల్లీ. ఆ.ప.

చ. వలసిన నెట్టి కార్యములు వారిధి నెట్టగనైనఁ జేయఁగా
వలఁతి వృకోదరుం బకిక్షితుఁడు వశ్యులతం బ్రబోధించె శౌరి ము
క్కులమున యాదవుల్ పెనఁగఁగాఁ గని మాన్పఁడు పేక్ష సేసె నీ
పాలికి యవశ్యభావ్యమని బుద్ధిఁ దలంచుట గానవచ్చెడున్. మౌ.ప.

ఉ. తనువు దొలంగ కిట్టు సుగ్రీవుంబుల పెనుప వచ్చితి వ్వరం
బునకు మహాత్మ! యిప్పుడును బోవదు నీమదిఁ బాపి మద్గతం
బునఁ బడియున్న నెయ్యము భావములన్ శుభదృష్టి జూడుమా
మనుజుల సిద్ధులంతగు నెమ్మదికిచందము నొందియుండఁ గన్న మ. ప్ర

ఉ. భారతసంగ్రహితో వినిన భక్తిఁ దలంచిన శ్రీయు వాయువున్
భూరియశంబునుం బ్రమదముల్ దృఢవీర్యముఁ గల్గు వారికి
కోరిక లైన వేగ మెనఁగూడ సుపుత్రులఁ గాంచు సద్గుణ
గారవ మొప్పఁగాఁ బడయు గర్భిణి యొక్క రుసం కుమారియునస్వ.ప

తిక్కన రచించిన యితర కావ్యములు :

(౧) విజయసేనము.

తిక్కనామాత్యుఁడు విజయసేనమను ప్రబంధమును రచించె నని యొక ప్రతీతి కలదు. ఈక్రిందిపద్యములు విజయసేనములో నివని పెదపాటి జగ్గనార్యుని సంకలించిన ప్రబంధరత్నావళిలో నుదాహరించి యున్నాఁడు. ఈ రత్నావళిని శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు ప్రకటించియున్నారు. విజయసేనమిప్పు డెచ్చటను గనుపట్టుట లేదు. ఇది యొక ప్రౌఢకావ్యమని చెప్పుచు శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగా

రాంధ్రులచరిత్రమున నీ క్రిందిపద్యముల నుదాహరించి యున్నారు. ఈ పద్యములు వారి కెట్లు లభించినవో తెలియదు

"సీ. ఘనసారకస్తూరికాగంధముల నన్ని
గంధబంధంబులు గలిపి కలిపి,
కుసుమితవల్లికాలలితవీథులఁ జొచ్చి
కని సరోగృహముల మునిఁగి మునిఁగి,
సమధికాహార్యాంగసంగీతములలోన
కన్నెతీఁగలకాట కలిపి కలిపి,
కుముదకుట్మలకోటికోరకంబులు దూఱి
యవిదంపతులనిద్రఁ దెలిపి దెలిపి,

గీ. యమునదినమ్ము నప్పురాంతికమ్మున గట్టు
వాలు వోలె విప్రవరుఁడు వోలె
నట్టువోలెఁ దాను నచ్చిన చెలి వోలె
మెలయుచుండు మందమారుతంబు.

ఉ. పల్లవపుష్పసంపదలఁ బెంచి వసంతుఁడు కాపు గాకపై
రొల్లవనంబు సంకటము లేదఁగఁ దా రొడికంబు మీఱ న
ట్లల్లన క్రోలి క్రోలి మలయానిలుఁ డందుఁ బురాణపత్త్రముల్
డుల్లఁగఁ జేసె సత్క్రియఁ బలుక్వము కాముఁడు పిచ్చలింపగన్."

విజయసేనము : (ప్రబంధరత్నావళిలోనిది)

ఉ. అల్లనఁ దొంతమెత్తి శిఖ నౌకలయొటిఖలంబు పుచ్చి సం
ఫుల్లతఁ బొదపీఠము పొంతనయున్న సహస్రనేత్రుపైఁ
జల్లి శివార్చనాకమలసంహతిఁ బ్రోఁకఁగఁ జేయు నట్లు శో
భిల్లగజాననుండు మదభీప్సితసిద్ధికరుండు గావుతన్.

శా. గీర్వాణావలహారు వాత్మరావణ క్రీడాహతం బైన న
య్యుర్వీశాంఘ్రిపము నంక నంత ఘనరత్నోద్యత్ప్రభా లుర్వి దృ
క్పర్వంబై పొదికట్టి పేర్చిన మదిం గంబంబ యంచుం గిత
గ్గర్వోన్మీలితనేత్రుఁడై మెఱయు వేదండాననుం గొల్చెదన్.

సీ. పద్మంబులును వప్రపద్మాగప్రతి
　　బింబములును తెగ జొచ్చి మెఱయఁ
కల్లోలములును రంగన్మకరాయిత
　　తుండములును విటు తోఁచుపడఁగ,
బిసములు విహారిణీరసనమాకలరసా
　　తలనాగ శిశువులు చెలిమి సేయఁ
జక్రియుగ్మంబులు జలకేళిలోలని
　　తంబినీ స్తనములు తమఁబడంగ

గీ. సొంపుమీఱి నట్టిపెంపును గంభీర
తయును ఒంపుచోవు వేడ్కఁ దగిలిజనులు
సంస్తుతింప నఖిలసన్నుతస్థితి
నప్పురంబు పరిఖ యతిశయిల్లు.

ఉ. తరుణుల వీఁగుఁజన్నుఁగవ తాఁకున మన్మథచక్రవాకబం
ధురగతి లీలఁ గామినుల తోరపుటూరుల ఘట్టనంబుఁ గా
క్షీవరహస్తకాండపటుఘట్టనలన్ ఒరిఖాతెంగము లీ
దిరుగుడు వద్దతీరములఁ దెట్టువుగట్టు సరోజరేణువుల్.

చ. కొనియెద మన్మబండకుఁ గోటులకమ్మెదు; రమ్మఁబూని తె
చ్చిన సర కెంత పెద్దవెల చెప్పినఁ గొంత్రు తగంగ నిచ్చి; న
చ్చిన వెలతీర్చి లక్ష్మి తమ చెప్పినయట్టుల చేయు సొంపు పే
ర్కొన గణుతింప రాదు; పుఁకోమటులం బ్రణుతింప నొప్పదే?

క. కిసలయాకారశ్రీభినబిం
బసుధాంశుప్రాయవస్తు బహువిధరూపో
ల్లసము మన మునుప నజుఁడోక
యసమాకృతి దాల్పె నసఁగ నంగన యొప్పన్.

సీ. మదనవశీకార మంత్రదేవత దృష్టి
గోచరమూర్తిఁ గైకొనియె నాఁకొ?
సితకరబింబ నిస్సృతసుధాధార సి
తంబినీరూపంబు దాల్చె నాఁకొ?
విధి కామినీశ్రేష్ఠ విజ్ఞానపటిమ
భాసురతను లీలఁ బడసెనాఁకొ?
శృంగారరసపరస శ్రీవిలాసోన్నతి
సుందరాకారంబు నొందెనాఁకొ;

గీ. కాక యొకవిధాతకుఁ దుష్ప్రాంగఁ బుట్టిన
భామకేల గాట్టిరామణీయ
కంబు కలుగుననుచుఁ గన్నుదాపై మహీ
పాలసుతుఁడు దృష్టిఁ బాఱిపెనర్థి

సీ ఆరిమాసనమ్ములు దరికొనియేర్పు నె
వ్వని యుజ్జ్వలాకార వైభవంబు?
బంధులలజ్జానతిఁ బొందునట్లుగఁ జేయు
నెవ్వని పాండిత్య మొసకఁ మొసఁగ?
సెట్టిమాన్యుల నైన నెవ్వని వితరణం
బులు వదిజనుల చాల మొనర్చు?
వనితాజనము మానధనముఁ గోల్పుచ్చు వి
చ్చలవిడి నెవ్వాని విలసనంబు

గీ. అటి విజయసేన నభిరామమూర్తి వి
ద్యానిరూఢమతి వదాన్యవరుఁడు
వ ధురవిభ్రమైక నిధి యను జగమెల్ల
నతఁడు చిత్రగుణసమగ్రుఁ డగుట.

శా. ఉత్సాహప్రభుమంత్రశక్తుల నజేయుండై పరీక్షించినన్
దిత్స్యావ్యగ్రుఁడు గాక విగ్రహమునో దేశంబుఁ గాలంబు సం
పత్సామగ్య్రముఁ జూపి శక్యము దెసన్ బ్రారంభియై భూప్రజా
వాత్సల్యార్థమనస్కుఁ డైననతి శశ్వచ్ఛ్రీసమేతుండగున్.

క. పరధన పరాంగనార్జన
పరిహారము ధర్మపథ మందురు స
త్పురుషులు మఱవక దీనిం
బరికింపుము విను మెపుడు పైశున్యంబున్.

గీ. మహిమ చెడదు స్వామ్యమాత్య సుహృత్కోశ
రాష్ట్రదుర్గబల పరాయణులకు
నీవు విదియు నెఱిఁగి కావింపు సప్తాంగ
సంగ్రహంబు నీతిశాస్త్రవిధుని.

ఈ క్రింది సీసపద్యము తిక్కన విజయసేనము లోనిదని బ్ర శ్రీ
మానవిల్లి రామకృష్ణకవిగారు వ్రాసియున్నారు.

సీ. అమ్మోదననిఁ బద్మాత్మకౌస్తుభ మైన
వెలువక కొనినాఁడి వేఁపుగలిగి
విలువ యిచ్చెదమని వేఁడినఁ బలిజున్నుఁ
గమ్మసిండియు నమ్మఁగలిగి
దేవస్తు వెంత ప్రొద్దైందఱు చనుదెంచి
గొంతటికడిగిన నెదురఁ గలిగి

తమయింట లేనియర్థము లర్థపతియింట
నైన వెదకిన లేవనుట గలిగి

గీ. తమకులాచార వర్తన(?)ము గొఱకు
సంగడుల యొప్పునకును బేహారుమాట
గాని లాభమునకు గాదనంగ
వఱలుదురు పురవరమున వైశ్యవరులు.

ఈ పద్యమును బ్ర. శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తమ ప్రబంధ రత్నావళి పీఠికలో నుదాహరించుచు, పై పద్యములలో నొకటి వైశ్య వర్ణన మున్నది ఇదియు వైశ్యవర్ణనమే. రెండు పద్యములును విజయ సేనములోనివే యగునా? యని శంకించినారు. పై పద్యములలో గజపతి స్తోత్రమును రెండుపద్యములలో నున్నది. పాఖావర్ణనము రెండు పద్యములలోఁ గన్పట్టుచున్నది. జగ్గనకవి సమకూర్చుటలో నేదైన పొరపాటు జరిగెనా? లేక తక్కినయే యట్లు రచించెనో? చెప్పఁ జాలము. చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుఁడను మహాకవి విక్రమసేన మను నొక ప్రబంధమును రచియించియుండెను. అందలి నాయకుఁడు విక్ర మసేనుఁడు. నాయిక విషయశ్రీ. తక్కిన విజయసేనములోని నాయ కుఁడు విజయసేనుఁడు. నాయికపేరు లభింపలేదు. ఈ గ్రంథముల నామాక్షరములలో రెండవ మూఁడవ యక్షరములు దక్కఁ దక్కినవి సమానము లగుటచే జగ్గకవి గ్రంథనామముల నిచ్చుటలో పొరపాటు పడెనో నేమో!

అప్పకవియును, కస్తూరిరంగకవియును, నీక్రిందిపద్యము విజయ సేనములోనిఁ దని సంశయస్థలత యతికి లక్ష్యముగా నిచ్చియున్నారు.

ఉ. వల్లభుఁ డేగు దుర్లభుఁడు వానిదెసం దగు లూని యిమ్మెయిన్
జల్లన నుండె దేల యుచితస్థితికి న్మనుఁ బొంచఁ జూపినన్

దల్లియు బంధుశోకమును దండ్రియు నే మనవా రెఱింగిరే
నెల్లను యిల్లు వీకుఁ దగునో తగదో పరికించి చూడుమా!

కాని యాంధ్రమున నె చిన్నప్రొడి యమరేశ్వరుని విక్రమసేనములోనిదని కూచిమంచి తిమ్మకవి సర్వలక్షణసారసంగ్రహమున నుదాహరించి యున్నాఁడు. దీనినిబట్టి విజయసేన విక్రమసేనములను జెప్పుటలో తారుమారు జరుగుచున్నదని నిశ్చయింపవచ్చును. అట్లయినచోఁ గైకొని వ్రాసిన వానిలో నొకే విషయవర్ణనముగల రెండుపద్యములలో నొకటి తిక్కనసోమయాజియు నొకటి యమరేశ్వరుఁడును రచియించి యుందురు. గజాననస్తోత్రపద్యములు రెండింటిలో నుత్పలమాలను దిక్కనయు శార్దూలము నమరేశ్వరుఁడును రచియించి యుందురు. పరీక్షావర్ణమున సీసపద్యమును వైశ్యవర్ణనముగఁ జంపకమాలయు దిక్కన రచితములని నాయభిప్రాయము. తిక్కన విజయసేనమును రచియించి యుండుట సత్యమేని, యది నిర్వచనోత్తర రామాయణమునకుఁ బూర్వమై యుండును.

(2) కవిసార్వభౌమ ఛందస్సు.

ఈమహాకవి యాంధ్రమున నొక ఛందోగ్రంథమును వ్రాసి యుండెనని చెప్పుదురు. దానిపేరు కవివాగ్బంధన మని కొందఱును కవిసార్వభౌమ ఛందస్సు అని కొందఱును జెప్పుచున్నారు. మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారమున 3౬ పంక్తులు గల యొక చిన్న పుస్తక మొకటి యున్నది. గ్రంథాంత పద్యమిది:

క. తనరఁగ గవివాగ్బంధం
బను ఛందం బవని వెలయ బూర్ణముతోఁ ది
క్కనసోమయాజి చెప్పెను
జనులెల్ల నుతింప బుధుల సమ్మతి గాఁగన్.

అంజలిపతి రెండుపద్యముల నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను.

క. కులములు గుణములు వేళలు
నలరింగము లంగములును నా గ్రహ వేళల్
తెలియఁగ వలయును గవి తలఁ
బలికెడువర్ణంబు లైదుపదుఁకు మొదఁటన్.

క. అకచటపవర్గలు విప్రులు
ప్రకటిత యవయుపలు నృపులు రయబహళషసల్
వికసిల్లు వైశ్యకులమున
సుకవిస్తుత! క్షళ రెండు శూద్రకులంబుల్.

తంజావూరు నందున్న పుస్తకభాండాగారమున నొక తాళపత్రప్రతి యున్నది. అందలి గ్రంథాంతపద్యమును పైపద్యమును నొక్కరీతిగనే యున్నవి. ఆప్రతియందలి మూఁడు పద్యములివి:

క. విద్యలలోపల నుత్తమ
విద్య కవిత్వంబు సత్కవిత్వము ఛందో
వేద్యము గావునఁ జెప్పెద
హృద్యంబుగఁ గవితఛంద మేర్పడఁ గృష్ణా.

ఈపద్యము సూత్రసారమున నున్నట్లు వావిళ్ళవారి ముద్రితప్రతి వలనఁ దెలియుచున్నది. కాని సులక్షణసార గ్రంథకర్త వెల్లంకి తాతంబట్టని ప్రకటించిన వావిళ్ళవారి గ్రంథమునుబట్టి యీపద్యకర్తృత్వమును నిర్ణయింపఁజాలము.

ఆ. చాలు కాల కూలు సంహారవచనంబు
లోలి కావ్యమందు నొనరె నేని
ఫాలలోచనుఁ డయిని భస్మమయి పోవును
బాలవార్ధిశయన బాలకృష్ణ!

మ. స్వరవర్గద్రుతముల్ శకంధుగుణము తప్రాక్స్యభేదర్ణసు
స్వరభిన్న ప్రభుకాకుత్యములు దేశ్యజ్ఞోభయాఖండముల్
సరసాదేశవిభాగవృద్ధులును మాసంయుక్త వైకల్ప్యముల్
గరిమన్ బోలిచి చక్రపెక్కటి యనంగా నిర్వదేడౌ యతుల్

తిక్కనసోమయాజి యాలక్షణగ్రంథము రచించెనని నమ్ముటకవకాశములేదు. ఈతనితో సమకాలికుఁడైన కేతనకవి యాంధ్రభాషాభూషణమున నదివఱ కెవ్వరును దెనుఁగునకు లక్షణము చెప్పలేదని యీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

ఆ. కవితఁ జెప్పి యుభయకవిమిత్రు మెప్పింప
నరిది బ్రహ్మకైన నతఁడు మెచ్చ
బరఁగ దశకుమారచరితంబుఁ జెప్పిన
భోజు నన్ను వేఱ పొగడనేల

క. మున్ను తెనుఁగునకు లక్షణ
మెన్నఁడు నెవ్వరునుఁ జెప్పరేఁ జెప్పెద వి
ద్వన్నికరము మదిమెచ్చఁగ
నన్నయభట్టాదికవి జనంబులకరుణన్.

తిక్కన లక్షణగ్రంథము వ్రాసియున్నచో గేతనకవి యట్లు చెప్పియుండఁడు. తిక్కనయే యాగ్రంథము వ్రాసియున్నచోఁ జైవస్యముగా "పాలవార్ధి" యని చెప్పియుండఁడు. 'పాలకడలి' యని యుపయోగించి యుండును.

అనంతామాత్యుఁ డిరువదినాల్గు యతులను జేసెననియు నాతని తరువాతి వారిరువదియేడు యతుల నంగీకరించిరనియు నప్పకవి యీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

క. భీమన పది చెప్పె ననం
తామాత్యుఁడు చేసె వెనుక యతు లిరువదినా
ల్గామీఁదఁ గొందఱు కవి
గ్రామణు లిరువదియు నేడు గావించి రొగిన్.

పైని చెప్పిన వాగ్బంధన మను గ్రంథములో ౨౮ యతులు చెప్పి యున్నాఁడు కావున నాతఁ డనంతామాత్యునకుఁ దరువాతి వాఁడని యెంచఁదగియున్నది. అనంతామాత్యుఁడు క్రీ. శ. ౧౩౯౫-౧౪౩౦ ప్రాంతమువాఁడు. కవి వాగ్బంధనకారుఁడు యతులనుబట్టి యీ కాలము నకుఁ దరువాతవాఁడగుచున్నాఁడు తిక్కనసోమయాజి ౧౨౬౦-౧౩౦౦ ప్రాంతము వాఁడు. కావున ననంతామాత్యునకుఁ దరువాత నెవఁడియో యొకకవి వాగ్బంధనమును రచించి తిక్కన పేరు పెట్టియుండును.

(3) కృష్ణశతకము

తిక్కన సోమయాజి కృష్ణశతకమును రచియించెననియు నీక్రింది పద్య మాశతకములోనిదనియుఁ గొందఱు చెప్పుచున్నారు.

మ. అరయన్ శంతనుపుత్రుపై విదురుపై నక్రూరుపైఁ గుబ్జపై
నరుపై ద్రౌపదిపైఁ గుచేలునిపయి న్నందవ్రజస్త్రీలపైఁ
బరఁగం గల్గు భవత్కృపారసము నాపైఁ గొంతరానిమ్ము నీ
చరణాబ్జంబులు నమ్మినాఁడ జగదీశా! కృష్ణ భక్తప్రియా!

"కృష్ణ! భక్తప్రియా!" యను మకుటముతో నున్న శతకమున్నట్లు గానరాదు. వెన్నెలకంటి జన్నయకృత మగు "కృష్ణా! దేవకీనందనా" యను మకుటముతో నున్న శతక మొకటి యున్నది. అదియు నిదియు నొకటి కాదు. భావిపరిశోధనమున నేమైనవాక్యము లభించిన నే తప్ప నీశతక మొకటి యుండెనని కాని దానికర్త తిక్కన యని కాని భావించుటకు వీలు లేదు.

తిక్కనను నుతించినకవులు :

ఆంధ్రభాషలోఁ బద్యకావ్యములను రచించినకవులలో నీతనిని నుతింపనివారుండరు. ఈతని కవిత్వగుణము నెఱింగిన సుప్రసిద్ధకవు లీతనిని నుతించినపద్యములఁ గొన్నిటి నిక్రింద నుదాహరించెదను.

"మ. తనకావించిన సృష్టి తక్కొరులచేతం గాదు నా నేమముం
బునఁ దా నిక్కనపల్కు లాగమములై పొల్పొందువాణీన
త్తను నీతం డొనరించు నాఁ జనుమహాత్మ్యాప్తిం గవిబ్రహ్మనా
వినుతింతుం గవి తిక్కయజ్వ నఖిలోర్వీదేవతాభ్యర్చితున్.

— ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ.

"వాక్రుత్తు తిక్కయజ్వప్రకారము రసాభ్యుచిత ప్రబంధముగ నాక్కొక్కమాటు" — శ్రీనాథుఁడు.

"చ. ఉభయకవిత్వతత్త్వవిభవోజ్జ్వలు సంవిహితాధ్వరక్రియా
ప్రభు బుధబంధు భూరిగుణబంధురు భారతసంహితాకథా
విభుఁ బరతత్త్వబోధను నవీనపరాశరసూను సంతత
త్రిభువనకీర్తనీయయశుఁ దిక్కకవీంద్రునిఁ గొల్తు నర్థితోన్."

—మారన.

ఉ. పంచమవేదమై పరఁగుభారతసంహిత నాంధ్రభాషఁగా
వించెఁ బదేనుపర్వములు విశ్వజగద్ధితబుద్ధి నెవ్వఁ డ
క్కాంచనగర్భతుల్యుని నఖండితభక్తి నమస్కరింతు ని
ర్వంచితకీర్తివైభవవిరాజికిఁ దిక్కనసోమయాజికిన్.

—శ్రీనాథుఁడు.

గీ. ఉభయకవిమిత్రు సత్యాంశశుభచరిత్రు
భానుసమతేజుఁ గొమ్మయప్రభుతనూజు
సుకృతవిభ్రాజిఁ దిక్కనసోమయాజిఁ
బ్రణుతబహుదేశకవిరాజుఁ బ్రస్తుతించి. — పి. పినవీరన్న.

చ. క్షితిఁ గవితాకర్తృత్వనా మహిమచేకొని పంచమవేదమైన భా
రతముఁ దెనుఁగుబాస నభిరామముగా రచియించినట్టి యు
న్నతచరితుండు తిక్కకవి నాయకుఁ డాదట......

—అనంతామాత్యుఁడు.

ఉ. ఆంధ్రకవిత్వతత్త్వసముదంచితకీర్తిని దిక్కయజ్వ నీ
రంధ్రతరప్రభావనిధిఁ బ్రస్తుతి చేయుదు...నల్లస
ద్గంధగభీరమంజుతరకల్పితభావముధర్మభంగి నై
రంధ్రిక మెచ్చు చాటు మధురస్ఫుట బంధురవాగ్విజృంభిక౯.

—గంగాధరకవి.

ఉ. అంజలిఁ జేతుఁ బద్మజనితాంతకరాంగ నిరంతరోల్లస
న్మంజులవల్లకీ మధురచంద్రనినాద సముల్లసద్ధ్వని
పుంజిక వాఙ్మగుంభన సమంచిత నూతనసృష్టి చాతురీ
రంజిత సత్కవీంద్ర బుధరాజికిఁ దిక్కనసోమయాజికి౯.

—నృసింహకవి.

చ. పదపడి భారతాఖ్య కలహాచమవేదము నాంధ్రభాష సు
స్థిరత రచించుచోఁ గృతిపతిత్వము గోరి ప్రసన్నుడైన యా
హరిహరనాథుచేఁ బడసె నవ్యయసౌఖ్యపదంబు నెవ్వఁ డా
పురుషవరేణ్యుఁ దిక్కకవిఁ బూని నుతింతుఁ గృతాధ్వరోత్సవు౯.

—జక్కయ.

భగవద్గీతలను దిక్కనయేల తెలుఁగు సేయలేదు?

భారతమునందలి భీష్మపర్వములోఁ జెప్పఁబడిన భగవద్గీతలను దిక్కనసోమయాజి యాంధ్రీకరింపలేదు. అందులకుఁ గారణ మాతని యసమర్థతయని తలంచువారు కొందఱున్నారు. భగవద్గీతలు లేకుండ

వ్రాయఁబడిన తాళపత్రప్రతులు కొన్ని కలవనియు, నట్టిప్రతి యొకటి కుంభకోణమునం దిప్పటికిని గలదనియు, నట్టిప్రతియే తిక్కనకు లభించి యుండుననియు నందుచేతనే యాతని యాంధ్రీకరణమునఁ జేరలేదనియు కొందర అభిప్రాయ పడుచున్నారు. వేదాంత ప్రతిపాదకములగు ననేక కథలను శాంత్యానుశాసనికాది పర్వములలో సోమయాజి యాంధ్రీకరించి యుండెను. తర్కశాస్త్రవిజ్ఞాతయైన తిక్కన భగవద్గీతల నాంధ్రీకరింప శక్తిలేకపోయె ననుటకంటె వింతవిషయ మింక నొకటియుండదు. భగవద్గీతలను పత్తోజీపండితుఁడు మొదలగువారు పద్యములుగా వ్రాసి యుండిరి. ఆమాత్రపు విజ్ఞానము తిక్కనసోమయాజికి లేదనితలంచుట పొరపాటు. సనత్సుజాతగీతలు, ఉత్తరహిందూదేశ ప్రతులయందే గాని, దక్షిణహిందూదేశ ప్రతులయందు లేవని పండితులు వ్రాసి యున్నారు. అందుచేతనే తిక్కన భారతమునందవి లేవు. అట్లే భగవద్గీతారహితమైన భారతమే తిక్కనకు లభించెనని తలంచుట కవకాశమున్నది. యుద్ధారంభదినమున నుభయసేనామధ్యమున రథముపై నిలువఁబడి యున్నప్పు డర్జునకుఁ దాను చేయఁబోవు గురువృద్ధబంధుజన వధకార్యము హృదయమునకుఁ దట్టి విషాదముఁ గలిగి యుద్ధవిముఖుఁడగుటయుఁ గృష్ణుఁడాతని కాసమయమున జ్ఞానము నుపదేశించి రణోన్ముఖునిఁ జేయుటయు గీతయొక్క ప్రథానోద్దేశము. భారతమునం దిప్పుడున్న పదునెనిమిది యధ్యాయముల గ్రంథము నప్పుడు జరిగినదని తలంపరాదు. ఆగ్రంథము జదువుట కధమము రెండుదినములు పట్టును. అంతకాలము యుద్ధము మాని వారు భగవద్గీతావిషయములను జర్చించుచు గూర్చుండియుండ లేదు. శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు, అర్జుని మూఢత్వమును బోఁగొట్టుటకై తగిన మాటలను జెప్పి విశ్వరూపమును జూపి రెండు మూఁడు మహూర్తముల కాలములో వానిని రణోన్ముఖునిఁ జేసి యుండెనని తలంపవలసియుండును. భగవద్గీత ప్రక్షిప్తమని నేననుట

లేదు. తక్కినకథలన్నియు నెట్లు విస్తరింపఁబడియెనో, ఈభగవద్గీతయు భారతమున నట్లే చెప్పఁబడియుండును. కథపోకండ నాసంకల్పమునఁ గొన్ని శ్లోకములను మాత్రమేయుంచి తక్కినవానిని విలేఖకు లందుండి తొలఁగించి భగవద్గీతాగ్రంథమును వేఱుగా వ్రాసికొనిరేమో!

భగవద్గీతాసహితమైన భారతము లభించియున్నను. వీరరసప్రధానమైన యాపర్వమున నీపదునెనిమిది యధ్యాయముల గ్రంథమును రచించి, రసభంగము చేయుట కిష్టములేక తిక్కన దానిని విడిచివేసెనని కూడ భావింపవచ్చును. భారతమునం దనేకకథల నాతఁడు తెలిగింపక విడిచిపెట్టియుండెను. అట్లే దీనిని విడిచిపెట్టియుండవచ్చును. భగవద్గీతను బూర్తిగ భాషాంతరీకరింపకపోయినను కథాసందర్భమును బొత్తిగా వదలివేయక కొన్నిపద్యములను వ్రాసియున్నాఁడు. భగవద్గీత పదునెనిమిది యధ్యాయములందును శ్రీకృష్ణుఁడే సిద్ధాంతములను బ్రతిపాదించెనో వానిని చిన్నమాటలతో నీగద్యపద్యములలో సోమయాజి స్పష్టపరచియున్నాఁడు. వానిలో గొన్నిటి నిట నుదాహరించెదను.

"చ. వగవఁగ నేమిటికిం దగనివారికి నై హృదయంబు గుందఁగా
వగచెదు బుద్ధిమాటలును వాకొని యాడెదు నీవు పండితుల్
వగతురె యున్నవారికి నవశ్యవిధేయతఁ జన్నవారికిం
దెగు వగలెల్ల జిత్తము ప్రదీప్తవివేకమయత్వ మొందినన్.

వ. ఇద్దేహంబునందు బాల్యంబు, యౌవనంబు, వార్ధకంబు ననంగలుగు నవస్థలం బొందినట్లును, జీర్ణంబులైన వస్త్రంబులు విడిచి నూతనంబులైన వానిం గైకొనినచాడ్పునను గాని దేహాంతరగమనం బాత్మ హాసింజేయుదు. పుట్టువుఁ జావును సమసి లేమి జేసి శరీరంబువోలె శస్త్రచ్ఛేదనంబు మొదలైన వికృతికారణంబులకు నాత్ముండు లోనుగాఁడు. అప్పురుషుండు నొప్పించువాఁడును నొప్పింపఁబడియెడువాఁడునుం గాఁడు. ఆత్మకు నభావనంబును,

వైరంబునకు భావంబును గలుగదు.

ఆ. ఇట్టి లగుటం జేసి యెవ్వరి దెసకు శో
కంబుఁ బొందఁ గారణంబు లేదు
చవ్వఁ జెల్లఁ బొంగిఁ జెడి యొడువాఁడు గాఁ
దలఁచి తేని వగపవలదు మున్ను.

క. పురుషుండు సెడు ననువాఁడును
బురుషుఁడు సెఱుచు నని పలుకు పురుషుండును న
య్యిరువురు నవివేకుల య
ప్పురుషుఁడు సెఱుపండు సెఱుఁడు భువిఁ బ్రాప్యవిధిన్.

క. పురుషుఁ డన వేఱొకం డే
పురుషోత్తముఁ డైనయేన పురుషోత్తముతా
స్ఫురణకుఁ బురుషత్వం బను
మెఱమెఱగల దడియ తాదె మొలకొను క్రియకున్.

క. సమరంబు రాజులకు ను
త్తమ కర్మం బది యపాకృతస్వర్గద్వా
రము సుమ్ము లెమ్మ దగఁ గ
య్యము సేయుము దీనికేల యనుమానింపన్.

క. ఫలములయెడ బ్రహ్మార్పణ
కలనపరుం డగుచుఁ గార్యకర్మము నడపన్
వలయుం దత్త్వజ్ఞానము
తలకొనినం గర్మశమము దానై కలుగున్.

క. వైరమున నలిచి తెంపక
కౌరవులు దల్లినట్లు కర్మము లెల్లం

దార పెడఁబోయువలయుఁబ

సారకృపం దెలియఁ జెప్ప శౌరియతనికిన్

విశ్వరూప ప్రదర్శనానంతరమున:

"ఏను లోకత్రయకర్త యగు కాలుండ నిచ్చోఁ జనసమాజసమా
హారణంబునకుఁ బ్రవృత్తుండనైతి నీవు సంపవలయునని లే దీగురు
భీష్మాదు లెల్లను లేకుండువార నా చేతం జచ్చినవీరి నెల్లనుజయిం
చినవాఁడ వగుటకు నిమిత్తమాత్రమ్ము గమ్ము లెమ్ము రాజ్యమ్ము
గైకొనుము"

ఈకథా సందర్భమున నడుమనడుమ రచింపఁబడిన " అనేకవా
క్యంబుల నాత్మతత్త్వంబు శాశ్వతం బగుటయెఱింగించి" "వివిధవాక్యం
బుల నాత్మునకు బాధ్యబాధకత్వంబులు లేమికివివరించి" "స్వకర్మావ
లంబనంబు వరలం దగమి దెలియుటకు వాక్యంబులు పెక్కుపన్యసిం
చి" ఈదృశంబు లగువాక్యంబు లనేకంబు లనుగ్రహించుచు వివిధప్ర
కారంబుల వికల్పించి విజయుం డడిగినవాని కెల్ల సదుత్తరంబులిచ్చి
'మత్కర్మపరుండును, మద్భక్తుఁడును నైనవానికి నన్నుఁ బడయవచ్చు
నని యాశ్వాసించి"

తే. అతఁడు మఱియును బ్రహ్మవిద్యాన్వయమునఁ
దనకు సందిగ్ధ మైనట్టిదాని నెల్ల
నడుగఁగా నమ్మహాత్ముఁ డత్యంతకరుణఁ
దెలియఁ జెప్పుచు హృదయసంచలత మాన్చి

వ. ఇవ్విధంబున బార్థున కుపనిషదర్థజాతం బవగతంబుసేసి"

అను వాక్యములను బట్టి భగవద్గీత యంతయుఁ దిక్కనయొద్దఁ
గలదనియు రసభంగ మగుననియో మఱియేకారణముననో దానిని
బూర్తిగ నాంధ్రీకరింప నిష్టములేక విడిచిపెట్టెననియుఁ గోచరించు

చున్నది. ఉత్తరగీతలనుగూడ నీతఁడు తెలుఁగు సేయక, వానిసారము నయిదారు పుటలలో నశ్వమేధ పర్వ ప్రథమాశ్వాసమునఁ జెప్పి యున్నాఁడు. మొత్తముమీఁద వేదాంతచర్చలతో గ్రంథమును నింపి సామాన్యపాఠకులను పిసువు జెందింపకుండ నందుముఖ్యము లగు విషయములను క్లుప్తముగను స్పష్టముగను వెల్లడించుటయే కవి యుద్దేశ మయినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఆగీతలను తెలుఁగు సేయుట కాతనికి సమర్థత లేదని తలంచుట పొరపాటు.

భారతరచనాకాలము తిక్కనవయసు:

నిర్వచనోత్తర రామాయణమును మనుమసిద్ధిరాజున కంకిత మొసంగుటయు, శ్రీ మహాభారతమున నాతని పేరైన నుదాహరింపక పోవుటయుఁ జూడ మనుమసిద్ధి కాలధర్మము నొందిన పిదప నీతఁడు భారతరచనము నారంభించెనని తలంపవలసి యున్నది. మనుమసిద్ధి క్రీ. శ. ౧౨౬౦ సంవత్సరప్రాంతమున చనిపోయెనని తలంచుటకువీలగు చున్నది. అటుపిమ్మటఁ దిక్కన రాజకార్యములయందు విరక్తుఁడై భారతరచనమున నిమగ్నుఁడై తన జీవితమును శాంతముగా గడపి యుండును. ఇతఁడెబ్బదియెనిమిదిసంవత్సరములుజీవించెననిప్రసిద్ధిగల దని శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. నిర్వచనోత్తర రామాయణ కాలమునాటి కీతనికి దాదాపు నలుబది సంవత్సరముల వయసుండెనని తలంచితిమేని నీతని జననము క్రీ. శ. ౧౨౨౦ ప్రాంతమై నిర్యాణము క్రీ. శ. ౧౩౦౦ ప్రాంతమగును. తిక్కనసోమయాజి మనుమసిద్ధితో సమవయస్కుఁడని నాయభిప్రాయము. కాదేని యేడెనిమిది సంవత్సరములు మనుమసిద్ధి పెద్దవాఁడైనఁ గావచ్చును మనుమసిద్ధి తిక్కనను 'మామా' యని పిలుచువాఁ డనుటచేఁ

దిక్కనయే కొంచెము పెద్దవాఁడేమో యని యనుకొనుటకుఁగూడ నవకాశము కలదు. కాని ఎట్లయినను వీరిరువురినడుమ నంతరము విశేషముండదు. మహాభారతము నీతఁడు క్రీ శ. ౧౨౭౦-౧౨౮౦ నడుమ రచియించి యుండునని నేననుకొనుచున్నాఁడను మనుమసిద్ధి చనిపోయిననాఁటి కీతనికి ౪౦-౪౫ సంవత్సరముల వయసుండును మనుమసిద్ధిమహారాజు చనిపోయిన తక్షణమే మహాభారతరచనమున కారంభించి యుండఁడు. నాలుగైదేండ్లు గడచినతరువాతఁ బ్రారంభించి యుండుననియుఁ గొన్నిదినములు వ్రాయకున్నను సగటున దినమున నైదు పద్యములు వంతున వ్రాసియుండెనని తలంచినచోఁ బదేండ్లలో భారతము పూర్తియగును. కావున నాతని యేబది అఱువదియేండ్ల వయసు మధ్య ననఁగా క్రీ. శ. ౧౨౭౦-౧౨౮౦ నడుమ మహాభారత రచనము జరిగియుండు ననియు నాయభిప్రాయము.

తిక్కనసోమయాజి నిర్యాణము:

క. అంబర రవి శశిశాకా
  బ్దంబులు చనఁ గాళయుక్తి భాద్రపదపు మా
  సంబున నంబరమణిబిం
  బం బనఁదగు తిక్కయజ్వ బ్రహ్మముఁ జేరెన్.

అను పద్యమొకటి చెన్నపురి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకాలయమునఁ మెకాంజి యను నైరోపీయుఁడు సంపాదించియుంచిన వ్రాఁతప్రతిలో గలదఁట. ఈపద్యమునుబట్టి శా. శ. ౧౧౨౦ (క్రీ. శ.) ౧౧౯౮ సంవత్సరమునఁ దిక్కన పరలోకము నొందెనని తెలియుచున్నది. ఆసంవత్సరము కాళయుక్తి యైనమాట నిజము. కాని అప్పటికి తిక్కన జన్మించనే లేదు. శా. శ. ౧౧౮౦ (క్రీ. శ. ౧౨౫౮) కాళయుక్తి

ప్రాంతమున నాతఁడు నిర్వచనోత్తర రామాయణమును రచియించి యున్నాఁడు. అప్పటికాతఁడు జీవించియుండుటచే నా కాళయుక్తి యాతని నిర్యాణకాలము కాఁజాలదు. ఇఁక శా. శ. ౧౨౪౦ (క్రీ.శ. ౧౩౧౮) కాళయుక్తివఱకుఁ బైవ్రాసిన లెక్కప్రకారము తిక్కన [illegible] సంవత్సరముల వయసు వాఁడగును పద్యములోని శకసంఖ్యమార్చ వలసియుండును. కావున నాతని మరణకాల మదియును గానేరదు. అందుచేఁ దిక్కన చనిపోయిన కాలమును దెలుపు నీపద్యము సత్యము జెప్పుచుండెనని తలంప వీలులేదు. పై పద్యమునందలి "రవిశశి" యను మాటలను "శశిరస" యని మార్చవలయునని కొందఱనుచున్నారు. అట్లు మార్చినచో నది శా. శ. ౧౨౧౦ (క్రీ. శ. ౧౨౮౮) యగును. అప్పటి కాతనికి దాదాపు డెబ్బది యేండ్లుండును. కాని యది కాళయుక్తి కాక సర్వధారి సంవత్సర మగుచున్నది. కావున నీపద్యమును బట్టి తిక్కన సోమయాజి నిర్యాణకాలమును నిర్ణయింపఁ బూనుట వ్యర్థ ప్రయాసము.

ఇతఁ డరణ్యపర్వము నేలపూర్తిచేయలేదు?

భారతరచనము పూర్తియైన పిమ్మటఁగూడ నీమహాకవి కొంత కాలము జీవించి యున్నట్లు కన్పట్టుచున్నది. అయిన నీతఁడు భారతారణ్య పర్వశేషమును బూర్తిచేయలేదు. దానిని రచించుట కాతని కిష్టములేకయే విడిచిపెట్టియుండును. ఆభాగమును రచించినచో నన్నయభట్టువలెనే తానుగూడ మరణింతునని భయపడి యాభాగమును రచింపలేదని కొందఱందురు. తత్త్వజ్ఞానసంపన్నుఁడగు తిక్కన యరణ్యపర్వ భాగరచనముచే మరణము సంభవించునని తలంచునంతటి యవివేకి యనఁజాలము. కాని యేదియో యొకవిధమగు సంశయ మాతని

హృదయమునం దుండుటచేతనే యాభాగము నాతఁడు పూరింపలేదని యూహింపఁదగియున్నది. ఉత్తరరామాయణమున శ్రీరామ నిర్యాణ కథాభాగము నాతఁడు తెలుఁగు సేయక శ్రీరామచంద్రుఁడు కుమారులతోఁ గలసి సుఖముగా రాజ్యము సేయుచుండెనని శుభాంతముగా గ్రంథమును ముగించినాఁడు. భారతాంతమున ధర్మరాజు స్వర్గమునకు స్వశరీరముతోఁ బోవుటయు నచ్చట బాంధవులను సోదరులను గలసికొనుటయుఁ జెప్పి దానినిఁగూడ శుభాంతముగనే ముగించినాఁడు. మొత్తముమీఁద గ్రంథము ముగియునప్పటికి పాఠకుల హృదయములు దుఃఖపూరితములు గాకుండనుండవలయు ననుకోర్కె యీకవి హృదయమునందుండి యుండును. భారతమును సంపూర్ణముగా రచించి సంతృప్త హృదయముతోనున్న యీ మహామహుఁడు మరల నారణ్యపర్వభాగమును రచింపఁదలపెట్టుట కిష్టము లేకుండుటయే యీ భాగమును రచింపక పోవుటకుఁ గారణమై యుండును. భారతమధ్యమునఁ గొంత భాగము మిగిలియున్నదను విషయ మాతఁ డెఱుంగకపోలేదు. దానిని పూరింపకపోయిన నెల్లను విచార మాతనికి లేదు. తనవలెనే యీభాగమును పూరించుట కింకొక రుందురనియే యాతని యుద్దేశము. ఆ యదృష్ట మెఱ్ఱాప్రగడకు లభించినది. ఉత్తరరామాయణమున రామ నిర్యాణకథాభాగము తెలుఁగు గాకుండ నిలిచియున్నదను విచారమును నాతనికి లేదు. ఆభాగమును రచించువా రింకొక రుందురనియే యాతనియూహ. అట్లే యాభాగమును జయంతి రామభట్టు పూరించి యుండెను.

తిక్కన యౌన్నత్యము

తిక్కన సోమయాజి కవిత్వనైపుణిని గూర్చియు నాతనియుదాత్తాశయాదర్శములను గూర్చియు నెంతవ్రాసినను దనివితీరదు. దిఙ్మాత్రపరిదర్శనముగఁ గొన్ని విషయములను దెలిపియుంటిని. తిక్కనను గూర్చియు నాతని వంశములోని పూర్వులను గూర్చియు ననేక కథలు నెల్లూరు గుంటూరు మండలములలోఁ బ్రచారములో నున్నవని తెలియుచున్నవి. ఏవిధమునఁ జూచినను భావపురాతవాద్యత నాంధ్రకవులలో నీతనితో సమానుని జూడఁజాలము. ఇంతటి యదృష్టవంతుఁడింకొకఁడు లేఁడు ఉండఁడు. ఇహపరములను రెండింటిని సాధించిన మహాపురుషుఁ డితఁడు. శూరుఁడై, పండితుఁడై, కవియై, వైదికమార్గానువర్తియై, రాజ్యాంగవేత్తయై పేరుగనినవారి కుటుంబమున నీతఁడు జననమందెను. రూపమున శరీరధారియగు మన్మథుఁడు. ఇతని సౌందర్యాతిశయమును గూర్చి కేతనకవి దశకుమార చరిత్రమున వ్రాసిన వాక్యము లెన్నియో కలవు వానినిఁ జదివినవారి కీతఁడు గొప్ప సౌందర్యరాశియని తోఁచును. ఇంతేకాదు. ఈపుణ్యరాశి మహామంత్రిశేఖరుఁడై, దండాధినాథుఁడై, తనప్రభువు రాజ్యభ్రష్టుఁడు కాఁగా నారాజ్యమును మరల సంపాదించి, ప్రభురాజ్యస్థాపనాచార్య బిరుదమును వహించి, రాజ్యతంత్రజ్ఞుఁడని పేరుగాంచెను పండితుఁడై యసంఖ్యాక శిష్యబృందమునకు గురువై. పరమతఖండనమునఁ బ్రవీణుఁడై మహామేధావియను యశము నార్జించెను, కవియై, యుత్తమ కావ్యకర్తయై, కృతిభర్తయై, కృతిప్రదాతయై తనకీర్తిని, నితరుల యశమును గూడ శాశ్వతమొనర్చిన ప్రతిభాశాలియని పొగడొందెను. దైన్యమనునది యెఱుంగక యాగర్భశ్రీమంతుఁడై, మహాదాతయై యగ్రహారాదికము లొసంగి యాజన్మాంతము సుఖభోగముల ననుభ

వించిన మహాభోగి యను కీర్తివడసెను. పుత్రపౌత్రాది సంపదగలిగి బహుకుటుంబికుఁడై యెనలేని సంపదల ననుభవించిన యదృష్టవంతుఁ డితఁడను ఖ్యాతిని గడించెను. వేదవేదాంగవేదియై, కర్మిష్ఠియై, యజ్ఞయాగాదు లొనర్చి కర్మవీరుఁడనియు, రాజయోగియనియుఁ బ్రశస్తిని గాంచెను. అల్పాయువుగాక సహస్రమాసజీవియై, మాత్ర యావన వనకుఠారముగాఁగాక జీవితమును బురుషార్థసంపాదన సాధనముగా వినియోగించిన కృతార్థజీవి యని ఖ్యాతిని గాంచెను. లోకశ్రేయోభిలాషియై, వైదిక మతాభిమానియై సర్వమును దక్షిణించి నిస్సంగియై పద్మపత్రజలబిందువువలె జీవితమును గడిపిన మహాజ్ఞాని యని పేరొందెను. మానవజన్మమున నింతకంటెఁ బడయఁదగిన దేమి కలదు? ఇన్నివిధములఁ బ్రసిద్ధినొందిన యదృష్టవంతుఁ డెవ్వఁడు? ఆంధ్ర కవులలో నీతనితో సమానుఁ డెవ్వఁడు? ఈతనియశశ్చంద్రికలు భూమిపై నాచంద్రార్కముండఁగలవు

తిక్కన కాలము:

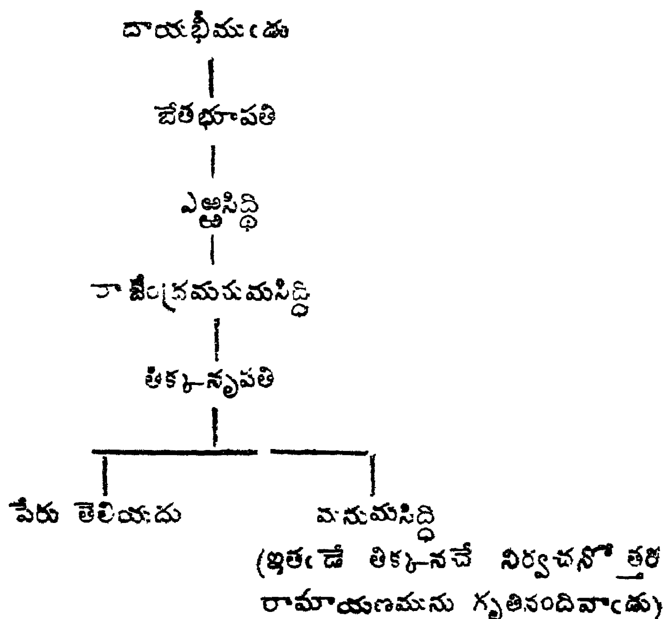
కవి జీవితములను రచించిన శ్రీగురజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు, తిక్కనసోమయాజి, నన్నయభట్టుతో సమకాలికుఁడని వ్రాసిరి, కాని యది సత్యముకాదు. బ్రి. శ్రీ. వీరేశలింగము పంతులుగారాంధ్ర కవుల చరిత్రమునఁ దిక్కనకాలమును సరిగానే నిర్ణయించిరికాని, వారు గైకొనిన యాధారములు సంశయాస్పదములుగా నున్నవి. వారాధారములుగాఁ గైకొనిన పెంటూరిశాసనములు మన మనుమసిద్ధివి గావనియు, ముక్కంటికాడువెట్టి వంశీయుఁడైన భుజబలవీర మనుమసిద్ధి వనియుఁ దోఁచుచున్నది. మనుమసిద్ధి నామధారులుపెక్కు రున్నారు. కామయదేవుని కొడుకొకఁడు. రాజేంద్రచోడుని కొడుకొకఁడు, ఇట్లే పలువు రున్నారు. తిక్కన యొనర్చిన కృతిదానముచే ధన్యతం గాంచినమనుమసిద్ధి యెవ్వరో తెలిపి యాతనిఁగూర్చియిటఁ గొంతవ్రాయుట యప్రస్తుతప్రశంస కానేరదు. అందువలనఁ దిక్కన

కాలము సరిగా నిర్ణయమగుటయు, కృతిపతి విషయము దెలియు టయుఁ గూడనగును,

నిర్వచనోత్తరరామాయణ కృతిపతియైన మనుమసిద్ధి వంశావళిని దిక్కనామాత్యుఁడు సంపూర్ణముగాఁ జెప్పియుండలేదు. సూర్యవంశము నందలి యిక్ష్వాకుడు, రఘుమహారాజును, శ్రీరామచంద్రుని వర్ణించి పిమ్మట నావంశమున జన్మించిన కరికాళచోళుని గొనియాడి యాతని కులమునఁ బుట్టినబిజ్జనను స్మరించి, పిమ్మట యావంశమున జననమందిన కృతిపతికిఁ బితామహుఁడగు మనుమసిద్ధిని, తండ్రియగు తిక్కమహీపాలుని నుతించెను. ఈ కరికాలచోడునినుండి యనేక చోడవంశము లుత్పన్నమయ్యెను. ఇవానినిగూర్చి నన్నిచోడకవి చారిత్రమున (ఆంధ్రకవితరంగిణి మొదటిసంపుటము పుట ౧౭౮) వ్రాసి యున్నాఁడను. ఈకరికాలునకును, బిజ్జనకును నడుమఁ జాల పురుషాంతరములు గడచినవి. వానివివరములు తెలియవు. నన్నిచోడని చారిత్రమున చోళపిచోడశాఖలైదిఁటిని జూపియున్నాఁడను. అందు ౨-3-౪ సంఖ్యలుగల శాఖలకును, మన యీమనుమసిద్ధి శాఖకును సన్నిహిత సంబంధము లేదు. ఆశాఖలలో బిజ్జనలేఁడు ఆతఁడాశాఖలకుఁ జెందినవాఁడు కాఁడు. కాని అందలి మొదటిసంఖ్యగల వంశవృక్షమును, మనుమసిద్ధి వంశవృక్షమును బిజ్జననుండి యుత్పన్నమైనవి. ఆవంశవృక్షమునఁ గడపటి పురుషుఁడైన ఓపిలిసిద్ధియు, మనుమసిద్ధి తండ్రియగు తిక్కరాజును సమకాలికులు. బిజ్జనకుఁ దరువాత ౧-౨ పురుషాంతరములలోపల ఓపిలిసిద్ధి మనుమసిద్ధి వంశములు విడిపోయి యుండును. ఓపిలిసిద్ధి వంశీయులు కొణిదెనలోను, మనుమసిద్ధి వంశీయులు నెల్లూరు మండలమునను రాజ్యముచేసినట్లు కనుపట్టుచున్నది.

తిక్కన కావ్యమునకుఁ గృతిపతియైన మనుమసిద్ధి కోలూరను గ్రామమును బ్రాహ్మణుల కొపంగి వ్రాయించిన శిలాశాసన మొకటి

నందలూరు గ్రామమున సౌమ్యనాథేశ్వరుని యాలయమునఁ గలదు. (A.R. 580 of 07) అందు మనుమసిద్ధి వంశవృక్షమున్నది. ఆశాసనమునందుఁ గొంతభాగము గోడలోపల కట్టఁబడి యుండుటచేఁ బూర్తిగ లభింపలేదు. బ్రహ్మ, మరీచి, కాశ్యప, మను, ఇక్ష్వాకు, కకుత్స్థ, దశరథులకుఁ బిమ్మట గరికాలుని వారిపిమ్మట బిజ్జన నుదాహరించినాఁడు. తరువాతఁ గట్టడములో నుండిపోవుటచే నాతని సంతతిని క్రమముగాఁ దెలిసికొన వీలుకలిగినది కాదు. అటు తరువాతి వంశవృక్ష మీక్రిందివిధముగా నున్నది.

ఈవంశమునకు మూలపురుషుఁడైన బిజ్జనను నిర్వచనోత్తర రామాయణమున నిట్లు వర్ణించినాఁడు.

ఉ. పరుషపరాక్రముండగుచుఁ బల్లవపీఠ నుదగ్రుఁడైన ప
స్విరువుర నాతఁడుంగెలియ నెన్ని యనన్గసమున్నరంబుపై
మురరిపుసన్నిభుండు పదుమువ్వురగండఁ డనంగఁ బెట్టెఁ దా
బిరుదు వెలుంగ బిజ్జలుఁడు భీకరభూరిభుజాబలంబునన్.

ఈతఁడే కాలమువాఁడో స్పష్టముగాఁ దెలియుటలేదు. ఉజ్జ్వ పురియందు శిఖరమున గరుడ విగ్రహము గలిగిన విజయస్తంభము నొకదానిని బిజ్జన నిర్మించెనని యొకశాసనమున గలదఁట. కర్నూలు మండలమునందలి నందికొట్కూరు తాలూకా కొత్తపల్లిలో బిజ్జ చోళ మహారాజు శాసన మొకటికలదు (ద హి. శా. సం. ౯ భా ౧ సంఖ్య ౨౨౨) ఇతఁడు కరికాలచోడుని వంశములోని వాఁడైనట్లు శాసన మందలి "స్వస్తి చరణసరోరుహవిహిత విలోచనత్రిలోచన ప్రముఖాఖిల పృథ్వీశ్వర కారితకావేరీతీర కరికాలకులరత్నప్రదీప" యనుప్రశస్తిని బట్టి తెలియుచున్నది. ఈతని కాలము శాసనమున నీయలేదు కాని యాతఁడు త్రిభువన మల్లదేవుని సామంతుఁడైనట్లు శాసనమునందుండుటచేతను. పశ్చిమచాళుక్యుఁడగు నాఱవ త్రిభువనమల్లుఁడు శా. శ. ౯౮౦-౧౦౦౮ వఱకు రాజ్యము చేసినవాఁడగుటచేతను చోళబిజ్జన యీకాలము వాఁడని నిశ్చయింపవచ్చును. ఓపిలిసిద్ధి, మనుమసిద్ధుల వంశవృక్షములనుబట్టి చూచినను బిజ్జనకాలము దీనితో సరిపోవు చున్నది. అందుచే నాబిజ్జనయు నీతఁడు నొక్కఁడే యని నిర్ధారణము చేయవచ్చును. నిర్వచనోత్తరరామాయణమునఁ జెప్పిన పదుమువ్వురు గండఁడను బిరుదము నీశాసనమున నుదాహరింపలేదు. ఈ శాసనానంతరమున నీతఁడు పదుమువ్వుర గండఁడయ్యెనేమో! ఈశాసనము సమగ్రముగాఁ గూడ లేదు. ఈతఁడే మనుమసిద్ధి వంశమునకు మూల పురుషుఁడయ్యెనేని, నితనికిని బై వంశమందలి దాయ భీమునకు నడుమ

కట్టుకములోనున్న పురుషాంతరము లెన్నియో యుండవు. ఆబిజ్జనకు దాయభీముఁడు పుత్రుఁడో పౌత్రుఁడో నైయుండును.

పై నుదాహరించిన శాసనములో మధురాంతక పొత్తపిచోళ శబ్దము నీనువసిద్ధికిఁ జేర్పియుండుటచే నీశాఖ చోళులలోని మధురాంతక పొత్తపిశాఖ యనుట స్పష్టము. అందులో వీరు నెల్లూరును రాజధానినిగా జేసికొనినవా రగుటచే వీరిని నెల్లూరు తెలుఁగు చోడులని యందురు. పైని జూపిన వంశములోని మొదటి మువ్వురనుగాని, యంతకు బూర్వులైన బిజ్జనగరువాతి వారినిగాని తిక్కన తన నిర్వచనోత్తర రామాయణమునఁ బేర్కొనలేదు వారి శాసనములును గన్పట్టలేదు. వారు పొత్తపిచోళ ప్రభుశాఖకుఁ జెందియున్నను బలిపాలనములో సంబంధము లేదో, ఉన్నను ఏదేని యొకస్వల్ప ప్రదేశముపై నధికారము వహించియుండిరో తెలియదు.

తాత మనుమసిద్ధి :

మన మనుమసిద్ధికిఁ బితామహుఁడైన మన్మసిద్ధిని దిక్కన యీ క్రింది రెండుపద్యములలో వర్ణించినాఁడు.

క. తద్వంశంబునఁ బోషిత
 విద్వజ్జనుఁ డహితభుజగవిహగేంద్రుఁడు ధ
 ర్మాద్వైతమూర్తి వరయో
 షిద్వర్గస్మరుఁడు మన్మసిద్ధి జనించెన్.

సీ. భూరిప్రతాపంబు వైరిమదాంధకా
 రమున కఖండదీపముగఁ జేసి
 కరుణ దీనానాథకవి బంధుజన చకో
 రములకుఁ జంద్రాతపముగఁ జేసి

చరితంబు నిఖిలభూజన నిత్యశోభన
తతను నాలవాలముగఁ జేసి
కీర్తిజాలముఁ ద్రిలోకీశారికకు నభి
రామరాజిత పంజరముగఁ జేసి
ఆ సుందరీజనంబు డెందంబునకుఁ దన
నిరుపమాన మైన నేర్పు కలిమి
నతిప్రసిద్ధి చేసి యసదృశలీలమైఁ
బరగె మనుమసిద్ధి ధరణివిభుఁడు.

ఈపద్యములను బట్టి యీతఁడు విశేషప్రఖ్యాతిగలినవాఁడు కాకపోయినను, కొంత పరిపాలనాధికారమును గలిగియున్నవాఁడుగా గన్పడుచున్నాఁడు.

పై వంశవృక్షములోని భేతభూపతి భార్య శ్రీయాదేవి యనియు, నాతని కుమారుఁడైన యొఱ్ఱసిద్ధికి నల్లసిద్ధి, తమ్మసిద్ధి యను కుమారులున్నారనియు, శా. శ. ౧౧౨౯ సంవత్సరపు శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది (నె శా. సం. కావలి ౩౯) వీరు, రాజేంద్రమనుమసిద్ధికిఁ దమ్ములై యుందురు.

తిక్కరాజు:

ఇతఁడు రాజేంద్రమనుమసిద్ధి కుమారుఁడు. ఇతఁడు మిగులఁ బరాక్రమశాలి. కడప, చిత్తూరు, చెంగల్పట్టు, మండలములను జయించి కాంచీపురము వఱకును దన రాజ్యమును విస్తరింపఁజేసిన ప్రతిభావంతుఁడు. ఈతని విజయగాథలను దిక్కన నిర్వచనోత్తరరామాయణమున మూఁడు పద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు. దానివిబట్టి యితఁడు (౧) పృథ్వీశ్వరుని జంపెననియు, (౨) కర్ణాటసోమేశుని జయించి,

చోళస్థాపనాచార్య బిరుదమును వహించెననియు (౩) కాడవపతిని జయించి, కప్పమును గొనెననియు, (౪) లకుమయను, శంభురాజును దాయాదులను జయించెననియుఁ దెలియుచున్నది. ఈతిక్కరాజు జయించిన రాజులెవ్వరో క్రమముగా నీదిగువ వివరించెదను దీనినిబట్టి తిక్కరాజు కాలము తెలియును.

తిక్కరాజు చంపిన పృథ్వీశ్వరుఁ డెవ్వరు?

ఉ. కేశవసన్నిభుండు పరిగీతయశోనిధి చోళతిక్కధా
త్రీశుఁడు కేవలుండె నృపు లెవ్వరి కాచరితంబు గల్గునే
శైశవలీలనాఁడు పటుశౌర్యధురంధరబాహుఁడైన పృ
థ్వీశనరేంద్రుమస్తకము నేర్పెలరఁ గందుకకేళి సల్పడే

—నిర్వచనోత్తర రామాయణము.

ఈ పృథ్వీశ్వరుఁడు వెలనాటిచోడుఁడు, మూఁడవ గొంకరాజునకును జయాంబికకును గుమారుఁడు. ఈ వెలనాఁటిచోడులనుగూర్చిన కథలతో సంబంధము మంచెనకవి చారిత్రమున నెక్కువగాఁగలదు. కావున వీరివిషయమచ్చట వ్రాసెదను. పృథ్వీశ్వరుని శాసనములు శా. శ. ౧౧౦౮ మొదలు ౧౧౨౮ వఱకును గన్పట్టుచున్నవి (దః హిం. శా. సం, ౫ సంఖ్య ౧౩౩౮–౧౩౫౪) ౧౧౨౮ తరువాత నీతనిశాసనములు గన్పట్టుటలేదు. తిక్కరాజు తన శైశవమునందే యీతనిని జంపెనని పైపద్యమునందుఁ జెప్పియుండుటచే ౧౧౨౮ వ సంవత్సరమునకుఁ బిమ్మట కొలఁదికాలములోనే తన ౧౮వ యేట నీతఁడు పృథ్వీశ్వరుని సంహరించెననియు, దానినిబట్టి తిక్కరాజుయొక్క జననము ౧౧౧౦ ప్రాంతమై యుండుననియు, నిశ్చయింపవచ్చును. ఈతని పిన

శంకితమైన నల్లసిద్ధి శాసనమును బట్టియును, ఏతని కుమారుఁడైన మనుమసిద్ధి శాసనమును బట్టియును, నీతిక్కరాజు కాలము సరియైన దనియే చెప్పవచ్చును

తిక్కరాజు జయించిన సోమేశ్వరుఁడెవ్వఁడు?

కర్ణాటప్రభుఁడైన సోమేశ్వరుఁడు చోళరాజ్యము నపహరింపఁగా నీ తిక్కరాజాతనిని జయించి చోళసింహాసనమునఁ జోళునినిలిపి చోళస్థాపనాచార్యబిరుదమును వహించెనని తిక్కనసోమయాజి యీక్రింది పద్యములో వర్ణించియున్నాఁడు.

మ. కమలాప్తప్రతిమానమూర్తి యగు నాకర్ణాటసోమేశు దు
ర్దమదోర్గర్వము రూపుమాపి నిజదర్పంబుం బ్రకాశించి లీ
లమెయిఁ జోళుని భూమిపై నిలిపి చోళస్థాపనాచార్య నా
మము దక్కంగొని తిక్కభూవిభుఁడు సామర్థ్యంబు చెల్లింపఁడే

ఈతిక్కరాజునుగూర్చి మూలఘటిక కేతనకవి తన దశకుమార చరిత్రమున రచించిన పద్యముల నిటనుదాహరించి యీకర్ణాట సోమేశ్వరుఁ డెవ్వఁడో వ్రాసెదను.

ఉ. శ్రీవిభుఁడైన యీమనుమసిద్ధికిఁ బుణ్యచరిత్రమైన త
ద్దేవికిఁ బుట్టెఁ దిక్కజగతీతలనాథుఁ డశేషలోకసం
భావితుఁడై ధరాభరము వాపఁగ నావసుదేవదేవకీ
దేవుల కుద్భవించి వినుతిం జెలువొందిన కృష్ణుఁడో యనన్.

వ. ఇట్లుదయించి రాజ్యాభిషిక్తుం డైనయనంతరంబు.

సీ. బలిమిచేఁ బృథ్వీశవసుధేశు తలద్రుంచెఁ
గటకసామంతుల గర్వ మడఁచె

గౌళవిభు నహంకారంబు మాన్పించెఁ
 బాండ్యునిచేతఁ గప్పంబుఁ గొనియెఁ
ద్రవిడమండలికు లందఱ దక్కఁ గెలిచి చో
 డని నిజరాజ్యపీఠమున నిలిపె
నెఱుకమన్నీల నిర్వైర పట్టఁ గా నేలె
 వైరివీరుల నామాలూరు నోర్చె
యోధహరిరాయ పెండరుఁ డుభయకటక
వీరుఁ డభినవభోజుఁ డాకారమదనుఁ
డవనిభారధౌరేయ మహాత్మ్యవిజిత
దిక్కరీంద్రుఁడు ఘనచోళతిక్కనృపతి.

ఈపద్యము శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారు ముద్రింపించిన దశకుమార చరిత్రమునుండి గైకొంటిని తాళపత్రప్రతిలో నున్న పాతమును సరిగా నర్థము చేసికొనక పెక్కుతావుల శ్రీ పంతులుగారు తమ యిష్టమువచ్చినట్లు దిద్దివేసిరని వ్రాయుచు శ్రీమా. రామకృష్ణకవిగారు తాళపత్రిప్రతిలోనిదని యీక్రిందిపద్యమును భారతిలో నిచ్చియున్నారు.

సీ. బలిమిచేఁ బృథ్వీశుతలఁ ద్రుంచి సేవణ
 కటకసామంతుల గర్వమడఁచి
ద్రవిడమండలికులందఱఁ దక్క నేలెఁ జో
 డని నిజరాజ్యపీఠమున నిలిపెఁ
గర్ణాటవిభు నహంకారంబు మాన్పించెఁ
 బాండ్యునిచేతఁ గప్పంబు గొనియెఁ
నేఱువమన్నీల నెఱపుట్టఁ గా నేలె
 వైరివీరుల నామలూర నోర్చె
త్రిభువనరాయ పెండారుఁ డుభయకటక
వీరుఁ డభినవభోజు డాకారమదనుఁ

డవనిభాంధారేయః మహోగ్రవిజిత
దిక్చక్రుండు చోళతిక్కనృపతి.

సేవణకటక మనఁగా యాదవులరాజధాని యగు దేవగిరి యనియు యాదవసామంతుల నీతఁడు జయించెననియు ద్రవిడమండలికు లందఱుఁ దిక్క నేలె ననుటలో పరాశ్రయము లేకుండఁ దానొక్కఁడే ద్రవిడమండలాధీశ్వరుల నంతఱ నేలెననియు నర్ధుని శ్రీరామకృష్ణకవిగారు వ్రాయుచున్నారు. అది నిశ్చయము. కర్ణాట విష్ణుఁడనఁగా హొయసలవంశజుఁడగు నాల్గవ సోమేశ్వరుఁడని తలంపక పంతులుగారు శాసనపతి యని సవరించియుందురు. "ఈజయింపఁబడిన సోమేశుఁడు పశ్చిమచాళుక్యుఁడగు నాల్గవసోమేశుఁడయియుండును" అని బ్ర. వీరేశలింగముపంతులుగారు రాంధ్రకవుల చరిత్రలో వ్రాసియున్నారు కాని యది సరియైనట్లు కన్పట్టదు. ఈ పశ్చిమచాళుక్యుఁడగు నాలవ సోమేశుఁడు శా. శ. ౧౧౦౪-౧౧౧౧ వఱకు రాజ్యము చేసినవాఁడు. ఈ కాలములో తిక్కరాజు లేఁడు, ఉన్నను పదేండ్లలోపు వయసుకలవాఁడై యుండును. ఏమనిన వెలనాటి పృథ్వీశ్వరుని, ఈతిక్కరాజు తన శైశవముననే చంపియుండెననియు, నది శా. శ. ౧౧౨౮ కు తరువాతనై యుండుననియుఁ బైని వ్రాసియుంటిని. అప్పటికి తిక్కరాజునకు బదునెనిమిది సంవత్సరముల వయసుండెనని తలంచితిమేని, అతనిజననము శా. శ. ౧౧౧౦ ప్రాంతమయియుండును. అట్లయినచో చాళుక్య నాలవసోమేశుని రాజ్యాంతకాలమునకుఁ దిక్కరాజు పదిసంవత్సరముల వయసుకలవాఁడై యుండును. కావున నీతఁడా సోమేశుని దోర్గర్వమును రూపుమాపుటకుఁ దగినవాఁడై యుండఁడు. ఇంతేకాదు చాళుక్య నాలవసోమేశుని కాలములో, చోళరాజ్యమును బరిపాలించుచున్నవాఁడు మూఁడవకులోత్తుంగ చోడుఁడు. ఇతఁడు మిగుల పరాక్రమశాలి. చోళదేశమే కాకుండ, ఆంధ్రదేశము కూడ నీతని యేలుబడిక్రింద నుండెను. అట్టివాని నీనాలవసోమేశుఁడు చోళ సింహాసనమునుండి తఱిమివేయుట తటస్థింపదు. కావున పైపద్యమునఁ జెప్పఁబడిన సోమేశ్వరుఁడే నాలవసోమేశుఁడు కాఁడనుట నిశ్చయము.

హొయసలులను నొకతెగవారు. ప్రస్తుతము సేలము. కోయంబుత్తూరు మండలములని పిలువఁబడుచున్న ప్రదేశమును మైసూరు రాష్ట్రములోని గొంతప్రదేశమును కొంతకాలము పరిపాలించుచు వచ్చిరి వీరిపరిపాలనకు లోఁబడిన ప్రదేశములో విశేషభాగమున కర్ణాటభాషయే యుండుటచే వీరు కర్ణాటాధీశ్వరు లనియే పిలువఁబడుచుండిరి. ఈహొయసలులు యాదవరాజుల సంతతి వారనియు వీరి వంశకర్త హొయసల నామధేయుఁడగుటచే, నాతని వంశీయులు హొయసలు లైరనియు చరిత్రకారులనుచున్నారు వీరి వంశవృక్షము నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను. వీరి రాజధానీనగరము ద్వారసముద్రము.

హొయసల
|
నృర
|
వినయాదిత్య
|
ఎరియగంగ
|
మొదటిబల్లాలుఁడు — విష్ణువర్ధనుఁడు — ఉదయాదిత్యుఁడు

విష్ణువర్ధనుఁడు
|
మొదటి నరసింహరాయలు
|
రెండవ బల్లాలరాయలు
|
రెండవ నరసింహరాయలు
|
సోమేశ్వరుఁడు
|
మూఁడవ నరసింహరాయలు
|
వీరబల్లాలదేవుఁడు

ఏరి పరిపాలనాకాలమును నిర్ణయించు శాసనములు కలవు కాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిందుదాహరింపలేదు. ఇందు చూపఁబడిన సోమేశ్వరుఁడు కర్ణాటదేశమును శా. శ. ౧౧౫౬ మొదలు ౧౧౭౪ వఱకును పాలించినట్లు శాసనాధారములవలనఁ గన్పించుచున్నది. తె. గుళ్ళూరు నిర్గుండశాసనములు (A. R. 366 of 1919) (చోళరాజులపట్టిక నన్నెచోడుని చారిత్రమున నిచ్చియున్నాఁడను) ఈ కాలములో చోళరాజ్యమును బరిపాలించుచున్నవాఁడు మూఁడవరాజేంద్ర చోళుఁడు, ఇతఁడు బలహీనుఁడై రాజ్యసంరక్షణమునం దసమర్థుఁడై యుండెననియు, నీసమయమున వీరసోమేశ్వరుఁడు బలవంతుఁడై యాతనిని జయించి చోళసింహాసనము నాక్రమింపగా, మనతిక్కరాజు వీరసోమేశ్వరు నెదుర్కొని పోరాడి చోళసింహాసనమున మూఁడవ రాజేంద్రుని నిలిపెననియుఁ జరిత్రకారులు తలంచుచున్నారు. ఇది సత్యమనుటకు సంశయింపనక్కరలేదు. ఈమూఁడవ రాజేంద్రచోళుఁడు శా.శ.౧౧౬౮ మొదలు ౧౧౮౯ వఱకును చోళసింహాసన మందున్నవాఁడు. కావున తిక్కరాజు శా. శ. ౧౧౬౮ సంవత్సరమునకుఁ బిమ్మట ననఁగా శా. శ. ౧౧౭౦ ప్రాంతమున సోమేశ్వరుని జయించి యుండవచ్చునని తలంపవలసి యున్నది. ఈ సోమేశ్వరునిచే జయింపఁబడినవాఁడు మూఁడవ రాజేంద్రచోళుఁడు గాక మూఁడవరాజరాజని తలంచితిమేని యాతని పరిపాలనాకాలము శా. శ. ౧౧౩౮ మొదలు ౧౧౭౦ వఱకును నై యున్నది. కావున తిక్కరాజు సోమేశ్వరుని జయించినది శా. శ. ౧౧౬౦ ప్రాంతమై యుండును. ఇదియే సత్యమని నా యభిప్రాయము.

ఈ తిక్కరాజును వర్ణించుచుఁ దిక్కనవ్రాసిన మూఁడవ పద్యమిది.

సీ. లకుమయు గుఱ్ఱములూర్చికి నెత్తివచ్చినఁ
గొనఁడె యాహవముఁ ఘోటకముల
దర్పదుర్జయులగు దాయాదనృపతుల
ననిలోనఁ బొలియఁడే యాగ్రహమున
శంభురాజాది ప్రశస్తారివంశలి
కమఁ జేర్చి యేలఁడె కంచిపురము
చేదిమండలముఁ గాసిగఁ జేసి కాడవ
పతి నియ్యకొలుపఁడే పలచమునకు
రాయగండగోపాలు నవాతిథ యుద
రాయ పెండారు బిరుదాభిరాము నుభయ
రాయగండాంకు

ఈపద్యమునందలి దాయాది నృపతులీతని పినతండ్రులైన నల్లసిద్ధి తమ్ముసిద్ధులో లేక వారికుమారులో యైయుందురు.

తిక్కరాజు జయించిన కాడవపతి యెవరు?

పైసీసపద్యములోని నాల్గవ పాదమునఁ జెప్పిన కాడవపతి. యెవ్వరో తెలిసికొనవలసియున్నది. ఉత్తరార్కాడు, దక్షిణార్కాడు మండలములలోని కొంతప్రదేశమునకా కాలమునఁ జేది దేశమని పేరు. ఇది యాకాలమునఁ బల్లవరాజుల పాలనములో నుండెడిది. పల్లవుల లోని యొకశాఖకు "కాడవ" లని పేరు. పల్లవరాజగు హిరణ్యవర్మ కాడవ కులమునకుఁ జెందినవాఁడని యొక శాసనమునఁ గలదు (ద. హిం. శా. సం. ౭ సంఖ్య ౧౩౫)

అప్పటినుండియు, నీ చేదిదేశమును బాలించుచున్న రాజులకు కాడవశబ్ద మువయోగింపఁబడుచున్నది. మనతిక్కరాజు కాలములో నీ చేదిదేశమును బలిపాలించిన కాడవరాజు లిరువురు. వీరిరువురుసుతండ్రి కుమారులు. ఇరువురును "కొప్పెరుఞ్జింగు" అనునామముతో పిలువఁ

జరిగె. కొప్పెరుంజింగు అనఁగా మహారాజసింహ యని యర్థము మొదటికొప్పెరుంజింగదేవుఁడు శా. శ ౧౧౨౯ మొదలు ౧౧౬౫ వఱకును, రెండవకొప్పెరుంజింగు శా. శ ౧౧౬౫ మొదలు ౧౨౦౧ వఱకును రాజ్యము చేసినట్లు కనుపట్టుచున్నవి. చెంగల్పట్టు మండలము లోని చెంగల్పట్టుతాలూకా యందలి అత్తూరు గ్రామమున ముక్తేశ్వ రాలయము యొక్క గోడపైఁగల యొకశాసనము (స. హిం. శా. సం. ౧౨ సంఖ్య ౧౨౦) నందీ మొదటి కొప్పెరుంజింగని బిరుదము లిట్లున్నవి. “పల్లవకులపారిజాత – కాడవకులచూడామణి – అవనీ పాల-జాత – గండపెండారలుంటాక – శ్రీనాపగాదక్షిణనాయక – కావేరీకాముక – పెన్నానదీనాథఖడ్గమల్ల – భారతీమల్ల – మల్లాపురీ వల్లభ – కాంచీపురకాంత – ఇత్యాది – ఈబిరుదావళిలోని ‘గండ పెండారలుంటాక’ అను బిరుదమువలన నీతఁడు గండపెండార బిరుదమును గలవానిని జయించి గండపెండారమును దోచుకొనినవాఁడని తెలియుచున్నది!

చోడతిక్కరాజును “రాయగండగోపాల నరాతిభయదరాయ పెండారబిరుదాభిరాము నుభయరాయగండాంకు” అని పైనిజూపిన సీసపద్యములోఁ దిక్కనసోమయాజి వర్ణించియున్నాఁడు. ఈశాసనము నందు తిక్కరాజును కొప్పెరుంజింగఁడు జయించినట్లున్నను, నింతకు పూర్వముననో పరమందో తిక్కరాజాతనిని జయించి తన కాతఁడు కప్పము నొసంగుట కంగీకరింపఁజేసియుండును. ఈశాసనము శక సం. ౧౧౬౦ సంవత్సరము నాఁటిది. తిక్కనసోమయాజి వ్రాసినకాడవపతి యాతఁడే యైయుండును. కాదేని నీతనికుమారుఁ డైయుండును. కుమారుఁడే యైనచో కాడవపతినిజయించినకాలము శాలి. శకము ౧౧౬౫ వఱకుఁ బిమ్మటను ౧౧౭౮ కు పూర్వమునయి యుండును.

ఈ కొప్పెరుజింగను పేరుగల శాసనములు చాలఁగలవు వాని నన్నిటిని సమన్వయింప వలసియున్నది.

తిక్కరాజు జయించిన యితరరాజులు:

గుడిమెలూరియొక్క లకుమయను తిక్కరాజు జయించినట్లు పై పద్యములో నున్నది ఈలకుమయ యెవ్వఁడో తెలియదు. లక్ష్మణ దండనాయకుఁడను నొకఁడున్నాఁడు. కాని యాతఁడీతని కాలము వాఁడు కాఁడు. శంభువరాయవంశీయు లాకాలమునఁ గంచిలో రాజ్యము చేయుచుండిరి. వీరు తెలుఁగు పల్లవరాజులకు సామంతులయినట్లు కన్పట్టుచున్నది. తిక్కరాజు కాలమున రామరాయ శంభురాయలు రాజ్యము సేయుచుండెనని చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. బహుశః తిక్కరాజు జయించిన దీతనినే యైయుండును. ఈవిషయము నందింకను బరిశోధన మావశ్యకము.

తిక్కరాజు శాసనములు:

చోడతిక్కరాజు శాసనము లనేకములు చెంగల్పట్టు మండలములోను, నెల్లూరు మండలములోను గానంబడుచున్న వనియు రావూరు కందుకూరు తాలూకాలలోఁ బెక్కులు గలవనియు నితఁడు శాసనములలో చోడతిక్కనృపతియనియు, తిరుకాళత్తి, దేవచోడ మహారాజనియు, భుజబలవీరతిరుకాళత్తిదేవచోడ మహారాజనియు, వ్యవహరింపబడుచు వచ్చెననియుఁ జరిత్రకారులు వ్రాసియుండిరి. మనుమసిద్ధి మహారాజు వ్రాయించిన కోలూరు శాసనములో తనతండ్రి తిరుకాళత్తిదేవ మహారాజని యుదాహరించి యుండుటచే, నీచోడ తిక్కరాజునకు తిరుకాళత్తిదేవుఁడని పేరున్నమాట నిశ్చయము.

నెల్లూరు శాసనములలోఁ దిరుకాళత్తి దేవుఁడనియు, నల్లుతిరు కాళత్తి దేవుఁడనియు నిరువురు కనఁబడుచున్నారు.

అల్లుతిరుకాళత్తి దేవుఁడు పల్లవుఁడనియు, నాతనికిని, చోడతిరు కాళత్తి దేవునకు నేమియు సంబంధము లేదనియు, శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారాంధ్రుల చరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. అల్లుతిరు కాళత్తిదేవుని యొక శాసనములో (నె. శా. సం.) నీతఁడు తనమామ యైన తిరుకాళత్తిదేవునకుఁ బుణ్యమునకుగాను ధర్మమిచ్చినట్లు చెప్పఁ బడియున్నది. ఈమామ తిరుకాళత్తిదేవుఁడు చోడతిక్కరాజగునో లేక యాతఁడు మఱియొక తిరుకాళత్తి దేవుఁడో తెలిసికొనవలసి యున్నది.

నెల్లూరు శాసనములను బరికించి చూచినచో తిరుకాళత్తిదేవ మహారాజులు పలువురున్నారని స్పష్టమగును. ఒకనిపేరు భుజబలచోడ తిరుకాళత్తిదేవచోడమహారాజు. ఇతని ప్రశస్తి "స్వస్తిచరణసరోరుహ విహితవిలోచన త్రిలోచన ప్రముఖాఖిల పృథ్వీశ్వర కారితకావేరీతీర కరికాకులరత్న ప్రదీపక అపరిమితప్రతాప సతతమభ్యర్చిత లక్ష్మీశ్వర ఒరయూరిపురవరాధీశ్వర కాంచీపురవరాధీశ శ్రీమన్మహామండలేశ్వర భుజబలచోళతిరుకాళత్తి దేవమహారాజు" అనియున్నది. ఇతనిశాసనము లలో కులోత్తుంగ చోడాది చోళచక్రవర్తుల నామము లుదాహరింపఁ బడలేదు. ఇతనిశాసనములు నెల్లూరు మండలములోని ఉదయగిరి తాలూకాలో నున్నవి. (నె. శా. సంపుటము ౧౨౪౬-౧౨౫౦) ఇవి వరుసగా శా. శ. ౧౧౩౮-౧౧౬౭ సంవత్సరములలోనివి ఇతఁడుగాక రాపూరుతాలూకాలో (పుట ౧౨౬౪) భుజబలవీరతిక్కకాలతి దేవ చోడమహారాజు శాసనమొకటి శా. శ. ౧౧౩౩లో నున్నది. ఇతని ప్రశస్తి పైనివ్రాసిన ప్రశస్తియేగాకుండ దానికితోడుగా "కామినీజన జయంత తురగరేవంత, వితరణవినోదవిక్రమాదిత్య తెంజనాదిత్య రిపు

విప్రులమూర్తాండ జగదొబ్బగండ గగ్గతారాతికుమారకులకుఢాకుబిరుదధర శరణాగత వజ్రపంజర శ్రీ త్రినేత్రాయణ రశాద్యాది" బిరుదములుకూడనున్నవి. కావున నీతఁడు పైఁజెప్పిన భుజబలచోళ తిరుకాళ్తిదేవుని కంటెఁ బూర్వుఁడును నామములో వీరశబ్దముండుటచే భిన్నవ్యక్తియునై యున్నట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఇట్లే అల్లుతిరుకాళ్తత్తి దేవులలోకూడ నిరువురు కనఁబడుచున్నారు. ఒకఁడు అల్లుతిక్కమహారాజు ఇతని శాసనములు శా.శ ౧౨౦౪లో నెల్లూరు, సూళ్ళూరుపేట, గూడూరు తాలూకాలలో నున్నవి (పుట ౬౬౫-౪౩౨. ౬౬౭-౧౩౦౬) రెండవవాఁడు అల్లుతిరుకాళత్తిదేవ చోడమహారాజు, ఇతనిశాసనములు ఆత్మకూరు, రాపూరు, కావలి తాలూకాలలో శా.శ. ౧౧౭౭-౧౧౭౯ సంవత్సరములలో (పుటలు ౨౦౬-౧౨౩౨,౬౧౯) నున్నవి. ఇందు ౨౦౬ వ పుటలోని శాసనములో తనమామ తిరుకాళ్తత్తి దేవునకు పుణ్యమునకని యున్నది. ఇతఁడు పైని మొదట చెప్పిన భుజబలచోడ తిరుకాళ్తత్తిచోడ మహారాజున కల్లుఁడై యుండునని తోఁచుచున్నది. పైనిజెప్పినతిరుకాళత్తి దేవులలో నెవ్వఁడును మన చోడతిక్కరాజు కాఁడు.

వీరుగాక చోడతిక్కరాజు అని చెప్పఁదగినవాఁ డింకొకఁడు కలఁడు. ఇతనిపేరు శాసనములలో మధురాంతకపొత్తపిచోళుఁడనియు, గండగోపాలుఁడనియు బిరుదులు గలిగి తిరుకాళ్తత్తిదేవచోడ మహారాజనియు, మహామండలేశ్వర తిరుకాలత్తిదేవచోడమహారాజు అనియు జెప్పఁబడినది ఇతని శాసనములు నెల్లూరు మండలములో రాపూరు, కందుకూరు, కావలి, నెల్లూరు, గూడూరు తాలూకాలలోనున్నవి నె శా. సం. పుటలు ౧౨౯౦,౧౨౧౭ ౫౪౧, ౬౪౮, ౪౩౧, ౮౫౪ ౧౨౯౨) ఇవి శా.శ ౧౧౫౩, ౧౧౩౬, ౧౧౩౨, ౧౧౫౨ సంవత్సరములలో నున్నవి. కొన్నిటిలో శకకాల మియ్యలేదు. కొన్నిఁటిలో

కులోత్తుంగచోళుని యొక్కయు కొన్నిటిలో రాజరాజదేవుని యొక్కయు రాజ్యసంవత్సరము లీయఁబడినవి. మూఁడవ కులోత్తుంగుఁడు శా. శ. ౧౧౦౦ మొదలు ౧౧౩౯ వఱకును నాతనితరువాత మూఁడవ రాజరాజదేవుఁడు శా. శ. ౧౧౩౯ మొదలు ౧౧౭౦ వఱకును చోళ రాజ్యమును బరిపాలించియుండిరి మనచోళ తిక్కరాజు వారికి సామంతుఁడై యున్నవాఁడు కనుకనే హొయసల వంశీయుఁడగు సోమేశ్వరుఁడు చోళరాజును సింహాసన భ్రష్టునఁ జేసినప్పుడీ తిక్కరాజాతనిని జయించి మరల చోళరాజును సింహాసనముపై నిలిపి చోళ సింహాసనాచార్య బిరుదమును గైకొని యుండెను. ఈ చోడతిక్కరాజు శా. శ. ౧౧౧౦ ప్రాంతమున జన్మించి ౧౧౨౯ ప్రాంతమున వెలనాటి పృథ్వీశ్వరుని జంపి, శా. శ. ౧౧౭౫-౧౧౭౯ నడుమ చనిపోయి యుండును పైనిచూపిన శాసనము లన్నియు నీనడుమ కాలములో నున్నవి. కావున నీశాసనములలోఁ జెప్పఁబడినవాఁడే మన చోడతిక్కరాజనుటకు సందియము లేదు. ఈశాసనములలో గొన్నిఁటిని బట్టి, యాతఁడు వైష్ణవభక్తుఁడని తెలియుచున్నది అయినను నితఁడు పరమతద్వేషము కలవాఁడు కాఁడు.

తిక్కరాజు మంత్రులు:

ఈతిక్కరాజునొద్ద తిక్కనసోమయాజికిఁ బెదతండ్రియైన సిద్ధన మంత్రి గానున్నట్లు కేతనకవి దశకుమారచరిత్రమున నీక్రింది పద్యములో జెప్పియున్నాఁడు.

ఉ. స్థాపితసూర్యవంశ వసుధాపతి నా బరతత్త్వవిధాత నా
జీపతి నా సుదాత్తనృపనీతి బృహస్పతి నాగృహస్థ గో
రీపతి నాఁ గృపారసనరిత్పతి నాఁ బొగడొందెఁ సిద్ధసే
నాపతిప్రౌఢ తిక్కజననాథశిఖామణి కాప్తమంత్రియై.

ఇతఁడు రాష్ట్రమంత్రియే కాకుండ, సేనాపతిగాకూడ నున్నాఁడని పై పద్యములోనున్నది. తిక్కరాజునొద్ద సిద్ధయరాయే కాక యాతని కుమారుఁడైన తిక్కనకూడ మంత్రిగా నున్నట్లీ క్రిందిశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. (నెల్లూరు శాసనములు ౧౩౯౮ వపుట) ఈశాసనములో నక్షరములు సరిగా కుదురుటలేదు, కాని ముఖ్యవిషయములు స్పష్టముగానే యున్నవి.

"స్వస్తి సమస్తప్రశస్తిసహిత శ్రీమన్మహామండలేశ్వర (ప్రతాపా?) తిక్కయదేవమహారాజులు సమస్తప్రశస్తిసహిత శ్రీమన్మహాప్రధానులైన సిద్ధనపెగడ తిక్కయవాఘరిపెగడ యుంకమతాండినంతోడు సింహకట్టునం గూడికొని వయోవృద్ధప్రముఖులై యశస్వర్గంబుతోఁ దోల గట్టువం దిష్టకథవినోదంములందున్న యవసరంబున ధర్మాకర్మం విచారించి తమతండ్రి తిరుకాళ్లేశ్వర శ్రీమహాదేవరకు నంగభోగరంగభోగములకు స్వస్తిశ్రీ సకవరుషంబులు ౧౧౭౪ నెండు శ్రీవీరరాజేంద్రచోడ చక్రవర్తి గా ప్ర. హా. పరీధావిసంవత్సర ఫాల్గుణబహుళ ౧౫ వడ వారము నాంటి సూర్యగ్రహణమునాండు తిరుకాళ్లేశ్వరదేవర దివ్య శ్రీపాదపద్మారాధకులైన త్రిపురాంతకదేవునికిన్ని అతని తమ్మండు గేవారదేవనికిం చిలుకపాటికంపవలములో బోగడపాడ నున్నది. ఆచంద్రార్కముగా ధారాపూర్వము సేసి ఇచ్చినవాండు. దీనిం నెవ్వండు లేదన్నవానినోరతోంక ప్రుచ్చులు దొటుదీనికి విక్రీతంచేస్తే వారు గంగ్గకఱుతం గపిలం పొడిచివారు తమపెదకొడుక్క కపాలానం స్వసర మాంసభక్షణంబు సేసినవారు. స్వదత్తంపరదత్తంవ్వా యోహరేతి వసుంధరా షష్టివర్షసహస్రాణి విష్టాయాం జాయతే క్రిమి."

ఈశాసనమునుబట్టి తిక్కరాయులు క్రీ. శ. ౧౨౫౨వ సంవత్సరము వఱకు జీవించియున్నాఁడనుట స్పష్టము. ఇతఁడు శా. శ. ౧౧౧౦ (అనఁగా క్రీ. శ. ౧౧౮౮) ప్రాంతమున జన్మించియుండునని వ్రాసి

యుండెను. అది సత్యమయినచో సింహాసనకాలమునాఁడు కాతనికి౨౦ సంవత్సరములుండును. ఈతని కుమారుఁడైన మనుమసిద్ధి శాసనము శా. శ. ౧౧౭౯ లో కనఁబడుచున్నది. శా. శ. ౧౧౭౮-౧౧౭౯ నడుమ తిక్కరాజు కాలధర్మము నొందియుండును.

కృతిపతి మనుమసిద్ధి :

మనతిక్కనసోమయాజికిఁ బ్రభువును నిర్వచనోత్తరరామాయణ కృతిపతియు నగు మనుమసిద్ధి యాతిక్కరాజుకుమారుఁడే. ఇతనిగుణగణములను దిక్కనసోమయాజి పెక్కుపద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు అందలి రెండుపద్యముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

సీ. కొండలునలుగు శాఖలు నైదవది
యైనయు నేనుంగులఁ దునుమునపుడు
బెబ్బులి వడి వెక్కసించు మార్తురయొప్పు
గలుగు రాహుతులకుఁ గడఁగునప్పు
డడవులఁ గార్చిచ్చు లడరుచందము గాన
నగుఁ గాలుబలమున కలుగునపుడు
బలుగాలి మొగుళ్లపై వీచు క్రియఁదోఁచుఁ
దఱు చైనతోడగులు నఱకునపుడు

తే. కసిమసంగిన మృత్యువుకరణి యంత
కాలరుద్రుని కైవడి కాలదండ
ధరునిబలువిడి యలవడు దురములోన
నసమశౌర్యుఁడు మనుమధరాధిపునకు.

సీ. అనుపమబహురత్న హయవారణముల వి
ద్విషులు గప్పములు పుత్తెంచుచోట

నెల్లి కయ్యంబున యెద్ధయోధు నొక్క-
  కెలన శాత్రవమాతి పలుకుచోటఁ
దలతలమని రెండుదడములవా రెటు
  న కమానముగఁ జేక నడచుచోటఁ
బరసేన వచ్చియుం బోటియుం బయిపైన।
  యనిలోన జయము సేకొనెడుచోట

ఆ. నొక్కరూవ కాని యొక్కుడు డిగ్గుకు
గానరాదు మఖవి కాసి నకు
నన్యరాజు లీడె యఃరాయ కేశాభు
జంగుఁడైన మనుమజనవిభునకు.

ఈ పద్యములవలన నీమనుమసిద్ధి తండ్రివలెనే గొప్పపరాక్రమవంతుఁడనియు శౌర్యధైర్యములు గలవాఁడనియుఁ దెలియుచున్నది. తండ్రివలె నీతఁడు విశేష దేశమును గలిగియుండకపోయినను, గణపతిదేవుని సాహాయ్యముతో నెల్లూరుమండలమున నొకప్రసిద్ధిగల మహారాజై యున్నాఁడనుటకు సంశయము లేదు

మనుమసిద్ధి రాజ్యభ్రష్టుఁడగుట: తిక్కన రాజ్యమును తిరిగి సంపాదించుట:

ఈ మనుమసిద్ధిని నతని దాయాదులైన అక్కన- బయ్యనలను వారు పదభ్రష్టునిఁ జేసి రాజ్యము నపహరించిరనియు, వారినిజయించుటకు సాధ్యముగాకపోఁగా దిక్కనసోమయాజి కాకతీయ గణపతిదేవునొద్దకు, ఓరుగల్లునకుఁ బోయి యాతని సాహాయ్యమును గొని తీసికొనివచ్చి మనుమసిద్ధికి రాజ్యమిప్పించెననియు నొకకథ కలదు. ఈకథను గ్రంథస్థము చేసినవారు కాసె సర్వప్పయును, కూచిమంచి జగ్గకవియును. సర్వప్ప ౧౨౦౦ సంవత్సరప్రాంతము వాఁడు. జగ్గకవి ౧౭౩౦ సంవత్సరప్రాంతమువాఁడు. సర్వప్ప తన సిద్ధేశ్వర చరిత్రమును ద్విపదకావ్యమున నిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు.

(౧) సిద్ధేశ్వర చరిత్రమునందలి కథ :

పారెపాకను గేరి సన్నుతుల్ చేయ
పారావార సదృశగంభీర
సారుఁడై కీర్తివిస్తారుఁడై యలరు
నారీతి గణపతి నటు చూచు వేడ్కఁ
దిక్కనసోమయాజిక్కడకొకట.

♦ ♦ ♦

దిక్కుదిక్కులనుండి తెరలి విద్వద్ధు
లక్కడక్కడను గావ్యముల శ్లోకార్థ
మొక్కొక్క విధమున నొగి వివరింపఁ
జక్కన వినుచును నొక్కయంశము
నెక్కి తిక్కనసోముఁ డక్కడే తెంచి
నారీతిగా సోమయాజులవాక
వారక చని ఘనహేతులు దెల్పి

♦ ♦ ♦

అట్టిమహాత్ముని నా సోమయాజి
గట్టిన నెదురేఁగి నేర్పుతో రాజు
తెచ్చి యాస్థానపస్థితునిగాఁ జేసి
మెచ్చి తాంబూలాదు లెచ్చుగానిచ్చి

♦ ♦ ♦

ఆగుభారతాఖ్యాన మావీరవరులు
తగఁ జేసినట్టి యుద్ధప్రకారములు
వినియు సంతోషించెఁ గనినట్లు చెప్ప

♦ ♦ ♦

అంతఁ దిక్కనసోమయాజికి మెచ్చి
వింతవస్త్రంబులు వివిధభూషణము
లత్యంతభక్తితో నప్పఁ డిచ్చుడను
సత్యసంధుఁడును సభ్యవర్తనుఁడు
నగు సోమయాజి తా నా రాజు కవిసోఁ
దగుమాట విను మొక్కధర్మకార్యంబు
సూర్యవంశంబున సాబ గోఁడునట్టి
యార్యపూజితవస్యుఁ డా మన్మసిద్ధి
రాజు దా నెల్లూరు రమణతో నేల

◆ ◆ ◆

అక్కనబయ్యన లధికబలిష్ఠు
లక్కట సిద్ధిరాయనిఁ బాఱఁదోలి
దక్కినరాజ్యంబు తామె యేలుచును
నొక్క కాసైనను జక్కఁగ నీరు
వారలఖండించి వారి నెల్లూరు
వారి కిప్పింపు మవారణఁ బ్రీతి
ననిన గణపతిరా జట్లకానుచు
వెడలి గణపతియు విజయంబునకును
గుడిమెండమలసేవ కొలిచి యేతేర
వెలనాఁడు చేరియు వీఁడెల్లఁగాల్చి
వెలనాఁటిరాజును వెసగెల్చి వాని
యుప్పనఁబులు గొని యాటఁజని రాజు
గుప్పన నెల్లూరు కూడ నేతెంచి
యక్కనబయ్యన నచటసాధించి

◆ ◆ ◆

నెల్లూరిపౌరజనులకు నేర్పువాటిల్లఁ
జెల్లించె మనుమసిద్ధిరాజునకు
నెల్లూరు పట్టంబు నెఱ్ఱతోఁ గట్టి
సల్లలితాదృతి సమదుర్గములను
నలువదేఁడిదియు నగుపట్టణముల
నపుడొందఁ సాధించి యామనుమసిద్ధి
రాజు కిచ్చెనుఁ ఘనతేజంబు దిశలఁ
బ్రాజిల్లఁగ ఘనరాజితగుణుడు
ఘనతటాకంబుఁ దాఁగట్టించె నచటఁ
గోవకాని నెల్లూరఁ గొన్నాళులుండి
మనుమసిద్ధికి రాజ్యాంగహితములు దెల్పె.

(౨) సోమదేవరాజీయ కథ :

కూచిమంచి జగ్గకవి తన సోమదేవరాజీయమునందిట్లు చెప్పి యున్నాఁడు.

గీ. చేయఁ దక్కువ యైన దేవాయతనము
లపుడు పూర్తిగఁ గట్టించి యలరుచున్న
చోట నొకనాఁడు తిక్కనసోమయాజి
వచ్చె నెల్లూరినుండి భూవరునికడకు.

సీ. వచ్చిన యయ్యార్యవర్యు నెదుర్కొని
వినయసంభ్రమభక్తు లినుమడింప
నతిథిపూజ లొనర్చి యతనిచే భారతా
ర్థము ద్వైతాద్వైత తత్త్వములును
విస్తృత చిదచిద్వివేక లక్షణములుఁ
బ్రకట ధర్మాధర్మ పద్ధతులును

రాజనీతి ప్రకారంబును ఖ్యాత
నీతుల మహిమంబు గనుచునుండి
యనమకొండ నివాసుడైనట్టి బౌద్ధ
జనుల రావించి వారిఁ దిక్కనసుకవి
తోడ వాదింప జేసినఁ దొరకి వారిఁ
జులకఁగా సోమయాజులు గెలుచుటయును.

వ. అప్పుడు బౌద్ధదేవాలయంబులు గూలం ద్రోయించి గణపతిదేవ రాజు సోమయాజుల పటువాక్యశక్తికి మెచ్చి యతనికి బహుప్రకారంబులఁ బూజించి యొనిమిది గ్రామంబు లొసంగి యతఁడు వచ్చిన కార్యం బడిగిన నాభూవరునకుఁ గవనం బిట్లనియె

గీ. ఇనకులోద్భవుఁ డైనట్టి మనుమసిద్ధి
రాజు నెల్లూరు పాలించుచోఁ జెలంగి
యతని దాయాదు లతనినుక్కణఁగఁ బట్టి
యునిచి రాజ్యంబుఁ దమ రేలుచున్నవారు.

క. కావున మీరిపు డచటికి
వేవేగం దరలి వచ్చి విడకుండఁగ నా
భూవరుఁ బునరభిషిక్తునిఁ
గావింపఁగవలయు నని గణపతి విభుఁడున్.

గీ. అట్లకాక యనుచు నావని కొడఁబడి
యత్యుదారగుణసముగ్రుఁ డగుచుఁ
దవిలి యప్పు డొక్కదవలకుధనమును
యజ్ఞకుండలములు నతనికిచ్చె

క. పనుచు నెడఁ దిక్కనమఖి యా
జనవరుసింహాసనమున సచివాగ్రణియై

తనరెడు శివదేవయ్యగా
గనుఁగొని యారాజుతోడఁ గడకం బలికెన్.

గీ. వసుమతీనాథ యీశ్వరుఁడు గాని
మనుజమాత్రుండుగాఁడు పల్కులు నితని
యనుమతంబున నీవు రాజ్యంబు నెమ్మి
నేలు మని చెప్పి యా ఘనుఁ డేఁగుటయును.

సీ. గణపతిదేవుఁ డాఘనుననుమతిఁ గాంచి
యతి సత్వరమునఁ బ్రయాణభేరి
వేయించి చతురంగపృతనాసమేతుఁడై
తరలి ము న్వెలనాఁటి ధరణీపతుల
గెలిచి వారలచేత విలసప్పనముఁగొని
వారినందఱఁ దనవశము చేసి
కొని చని నెల్లూరఁ గొబ్బునఁ జొచ్చి య
క్కనయు బయ్యనయు నన్ ఖలులఁ దఱిమి
మనుమసిద్ధిరాజుఁ బునరభిషిక్తుఁగా
నించి మించి రెండువేలునైదు
నూఱుగ్రామములు మనోవృత్తి కతనికి
నిచ్చి కడమఁ దాను బుచ్చుకొనియె.

తిక్కన గణపతిదేవునికడ కేఁగునప్పటికి భారతమునే కాదు. రామాయణమునైనను రచింపలేదు. భారతమును గణపతికి జదివి వినిపించినాఁడని వ్రాసిన వ్రాఁతలనుబట్టి పై గ్రంథములను విశ్వసింపరాదని కొందఱనుచున్నారు. అప్పటికి భారతరచన నారంభింపలేదనుమాట నిశ్చయమే కాని యాతని కభిమానగ్రంథమైన భారతమును సంస్కృత భాషలో నున్నదానిని జదివి వినిపించెనని తలంపవలసియున్నది. ఈ యూహకు సిద్ధేశ్వరచరిత్ర సోమదేవరాజీయములలోని వాక్యములు

వ్యతిరేకముగా లేవు సంస్కృతభారతమును జదివి వివరించి దాయాదు లపహరించిన రాజ్యమును పొందవలెకిప్పించుటకై శ్రీకృష్ణుడులోడు పడినట్లే మనుమసిద్ధికిఁ దోడుపడి మరి సోమయాజి గణపతిదేవునిఁ గోరియుండును.

గణపతిదేవుడు మనుమసిద్ధికి సాహాయ్యము సేయుట :

తిక్కనసోమయాజి గణపతిదేవునియొద్దకు వెళ్లియుండెనను సంగతి సంశయాస్పదమని శ్రీ వీరభద్రరావుగారు ఆంధ్రులచరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. కాని యది సంశయింపఁదగిన విషయము కాదని నాయభిప్రాయము. చోడతిక్కరాజునకు దాయాదులు శత్రువులుగా నున్నారని తిక్కన నిర్వచనోత్తరరామాయణమునఁ జెప్పిన "దర్ప దుర్ధయులగు దాయాదనృపతులఁ దనిలోనఁ బఱపఁడే యాగ్రహమున" ననుపద్యపాదమువలన స్పష్టమగుచున్నది. తిక్కరాజు తరువాత నా దాయాదులు మనుమసిద్ధిపై దాడివెడలి పగఁదీర్చుకొనఁ బ్రయత్నించి రని నమ్ముట కవకాశమున్నది. నిర్వచనోత్తరరామాయణమునం దీ ప్రసక్తి యేమియుఁ గాన్పింపదు. అక్కనబయ్యనల నామములు పైగ్రంథములలో దక్క శాసనప్రపంచములోఁ గాని వాఙ్మయప్రపంచ ములోఁ గాని యెచ్చటను గన్పడవు. నెల్లూరు మండలములోని వంగవోలుతాలూకా త్రోవగుంట యందున్న శిలాశాసనమున బయ్యన దేవమహారాజులు, చినబయ్యనదేవమహారాజుల పేర్లు గనవచ్చుచున్న వి. (నె.శా.సం. పుట ౧౧౨౪) ఆశాసనమునిట వ్రాయుచున్నాఁడను.

"శ్రీమన్మహామండలేశ్వర బయ్యనదేవ మహారాజులు చిన బయ్యనదేవమహారాజులు త్రోగుంట మూలస్థాన శ్రీమన్మహాదేవరకుం బెట్టినక్షేత్రంకు ౧౦౦౦ కన్నేశ్వర శ్రీమనమహాదేవరకు న ౧౦ పడి. ఎఱ్ఱగుడిపాటి శ్రీమహాదేవరకు న ౧౦ పడి పెట్టిపలిగణె జుపేశ్వర శ్రీమహాదేవరకు న ౧౦ పడి పడూరి విరేశ్వర శ్రీమహాదేవరకు న౪

కొండదూరి పేకగును సం౧౦ పని ఇచ్చెను." ఈ శాసనమునం దాల మిగులఁబడకుండుట, వీరెవ్వరో ఏ కాలమువారో, మనుమసిద్ధికిని వీరికిని సంబంధమున్నదో లేదో చెప్పఁజాలము. వీరికి మహామండలేశ్వర బిరుదమున్నది. పైనిజెప్పిన శాసనగ్రంథములనుబట్టి గణపతిదేవుఁడు, వెలనాఁడును, నెల్లూరును ఒక్కసారియే పాలించుచుండినట్లు కనఁబట్టుచున్నది. గణపతిదేవుని కాలమున వెలనాఁడును పాలించుచున్న ప్రభు వెవ్వరో తెలిసికొనినయెడల, ఏసమయమున గణపతిదేవుఁడు వెలనాఁడును జయించినదియుఁ దెలియుట కవకాశము గలుగవచ్చును. గణపతిదేవుని రాజ్యపరిపాలనాకాలము శా. శ. ౧౧౨౦ మొదలు ౧౧౮౩ వఱకు నైయున్నది (క్రీ. శ ౧౧౯౮–౧౨౬౦) వెలనాఁటి పృథ్వీశ్వరుని శాసనములు శా. శ ౧౧౨౮ కిఁ దరువాత గన్పించుటలేదు. ఈ వెలనాఁటి పృథ్వీశ్వరుని జంపినవాఁడు చోడతిక్కరాజు. పృథ్వీశ్వరుని యనంతరమున వెలనాఁడును బరిపాలించిన రాజెవ్వఁడో తెలిసికొనవలసియున్నది పృథ్వీశ్వరుని సంహరించిన చోడతిక్కరాజు మూఁడవకులోత్తుంగచోడుని ద్రావిడచోడుఁడు సామంతుఁడని పైని వ్రాసియుంటిని. కావున ద్రావిడ మూఁడవ కులోత్తుంగుఁడు పృథ్వీశ్వరుని తరువాత వెలనాటిని స్వాధీనముచేసికొని పరిపాలనము చేసెనని యూహించుట సమంజసము. ఈద్రావిడ మూఁడవ కులోత్తుంగ చోడుఁడు శా.శ ౧౧౦౦ సంవత్సరమున చోళసింహాసనము నధిష్ఠించి ౧౧౪౦ వఱకును రాజ్యముచేసినవాఁడు. ఈ కాలమున వెలనాఁడీ చోడుని పరిపాలనమునకు లోఁబడియుండును కాకతి గణపతిదేవుని శాసనములు శా. శ. ౧౧౪౦ మొదలు వెలనాటియందుఁ గన్పించుచుండుటచే నీద్రావిడ మూఁడవ కులోత్తుంగచోడుని యనంతరమున వెలనాఁడు కాకతిగణపతిదేవుని స్వాధీనములోనికి వచ్చియుండెననియు జోడతిక్కరాజు శా.శ. ౧౧౭౪ వఱకు జీవించియున్నను నాతని యధి

కారకు నెల్లూరి ప్రాంతమునందే గాని వెలనాటిపైఁ జెల్లుటలేదనియుఁ దలంపవలసి యున్నది.

ఈసందర్భమున ౧౯౨౫ సం. ఫిబ్రవరి నెల భారతి సంచికలో శ్రీనేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారిచేఁ బ్రకటింపఁబడిన గణపతిదేవుని శాసనమునుగూడ నిటనుదాహరించి, యది మనసిద్ధి రాజ్యభ్రష్టత్వ కథ కేమయిన నుపయోగించునేమో చూడవలసి యున్నది. ఆశాసన మిది. దీనిని నాయకపల్లి శాసనమందురు.

"శ స్తిసహితం...... హామండలేశ్వరు లైన కాకతి గణపతిదేవ మహారాజులు దిగ్విజయము సేసి పరమండలములు సాధించ్చి దక్షిణ దిగుభాగమున నెల్లురుగాల్చి తద్విరోధులైన పడిహారి బయ్యనతిక్కనల వెరసిన శాతవశింబులం గందుకక్రీడవినోదము సలిపి దవిళమండల మున కులోత్తుంగరాజేంద్రచోడ నిచ్చి ఆ నెల్లురిరాజుచేత ఏనుంగులం గన్నిక గొనివచ్చి......

గణపతిజయించిన మూఁడవకులోత్తుంగుఁడెవరు?

ఈశాసనములోని కథయును, కాసెసర్వప్ప రచించిన సిద్ధేశ్వర చరిత్రలోని కథయును, ఒకటిగానే కన్పట్టుచున్నది. కాని యీశాసన మున సిద్ధేశ్వరచరిత్రమునజెప్పిన "వెలనాఁడుచేరియు ఢిల్లిఁ గాల్చి వెలనాఁటిరాజును వెసఁగెల్చి వానిసంపన్నంబులు గొని" అను వెల నాఁటి కథలేదు. అయినను "పరమండలములు సాధించి" యనువాక్య ములో నీకథ యిమిడియున్నదని భావింపవచ్చును. ఈశాసనమునఁ జెప్పిన కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోళునికథ సిద్ధేశ్వర చరిత్రమున లేదు. నెల్లూరును గాల్చినకథ రెండింటియందును కలదు. గణపతిదేవుఁడు నెల్లూరును రెండుసార్లు కాల్చి యుండఁడు. కావున నీశాసనము నందును సిద్ధేశ్వరచరిత్రమునందును జెప్పినకథ యొకటియే యనియు, నొకకాలమున జరిగినదేయనియు, నిశ్చయింపవలసియున్నది. శాస

మునఁ జెప్పఁబడిన కులోత్తుంగరాజేంద్రచోడుఁ డెవ్వఁడో తెలిసికొ నఁ గలిగితి మేని మనమిప్పుడు కాని న్నిర్ణయించుటకు గొంత సాహాయ్య మగును. ఈ శాసనమునఁ గాలమీయఁబడలేదో, కాలమున్నభాగ పోయినదో తెలియదు. కాలము దెలియుచున్నచో నిందుఁ జెప్పఁబడిన కులోత్తుంగరాజేంద్రచోడఁ డెవ్వఁడో తెలిసికొనవీలు కలిగియుండును. ఇతఁడు మూఁడవ రాజేంద్ర (ద్రావిడ) చోడుఁడని శ్రీ డాక్టరు మారేమంకి రామారావుగారు వ్రాసియున్నారు. అది సరికాదనియు నీశాసనమునం దుదాహరింపఁబడిన యాతఁడు వెలనాటి చోడవంశ మునకుఁ జెందిన కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుఁడనియు శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారనుచున్నారు. ఈశాసనములో "కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడ" యని యుండుటచే నీతఁడు వెలనాఁటి వంశీయుఁడని వెంకటరమణయ్యగారి యభిప్రాయము.

ఇఁకను వెంకటరమణయ్యగారనినట్లీతఁడు వెలనాటి వంశీయుఁ డగునా యని చూడవలసియున్నది. వెలనాఁటి పృథ్వీశ్వరునకుఁ బురుష సంతతి యుండెనో లేదో తెలియఁదగిన యాధారములు లభింపలేదు. కాని వెంకటరమణయ్యగారు భారతిపత్రికలో మూఁడు శాసనముల నుదాహరించియున్నారు మొదటిది గణపతిదేవుని నాయకులలో నొకఁడైన మల్యాల హేమాద్రిరెడ్డిది. (ద. హిం శా. సం. ౪ సంఖ్య ౧౩౩౩) ఇందు దాను కులోత్తుంగ రాయరాజేంద్రచోడ గొంకది శాపట్టడనని చెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఇది శా. శ. ౧౧౫౯ నాఁటిది. ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరస్వామి యాలయమునం దున్నది రెండవది శా. శ. ౧౧౭౧ నాటిది త్రిపురాంతకమునం దున్నది. చోడబోయఁ డను నొకఁడు వెలనాఁటి రాజేంద్రచోడుని భృత్యుఁడని చెప్పఁబడి యున్నది. (A. R. No. 249 of 1905) ఇది యాతని భార్య జయ సాని వ్రాయించినది. ఇందు

"రాజేంద్రచోడ నృపకార్య విధానతంత్రః
శ్రీదోయచోడిరతి వైభవ నిర్జితేంద్రః"

అని యున్నది. మూఁడవది శా. శ. ౧౧౪౬ నాఁటిది. గుంటూరు మండలములోని యనుమెల్లిలోనిది. (ద. హిం శా. సం. ౬ సంఖ్య ౬౦౨) కాకతి గణపతిదేవుని యనుచరుఁడగు కాలపనాయఁకుఁడు తాను "వెలంది కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడ నిస్తారకుఁడనని చెప్పుకొని యున్నాఁడు. ఇందున్న 'వెలంది' శబ్దము వెలనాఁటి అను దానికి బదులుగా శాసన లేఖకుఁడు తప్పు చెక్కి యున్నాఁడని వెంకట రమణయ్యగారి యభిప్రాయము. ఈ కాలపనాయకునిదే (ద.హిం.శా. సం ౬ సంఖ్య ౬౦౩) సంఖ్యగలది యింకనొకటికలదు. అందీ శబ్దము 'వెలాది' అనియున్నది. అందు 'రుద్రదేవ అన్మంగరికిపుణ్యముగాను' అనియున్నది. కాని అందు శాసనకాలము " ౧౦... " అని సగము మాత్రమే కన్పట్టుచున్నది. ఇందులోని 'సున్న' ౧ కి బదులుగా పొరపాటు పడియుండవచ్చును. మొత్తముమీఁద నీశాసనములన్నియు కాకతి గణపతిదేవుని కాలమునను, అతనికుమార్తె కాలమునందును పుట్టినవి. వారిపేరుల నుదాహరించి యుండుటచే, నిందున్న వెలనాఁటి రాజులు కాకతీయులకు సామంతులుగా నుండిరనియు, వారిక్రిందనుండు నాయకులు, తమ సన్నిహిత ప్రభువులైన వెలనాఁటి వారియొక్కయు వారియేలికలగు కాకతీయుల యొక్కయు నామములను తమశాసనము లలో నుదాహరించి యున్నారనియుఁ దలంపవలసియున్నది. ఈశాసనములలోఁ జెప్పఁబడిన వెలనాఁటి రాజేంద్రచోడునకును వెలనాఁటి పృధ్వీశ్వరునకును ఏమయిన సంబంధమున్నదా? యని యోచింతము. వెలనాటి పృధ్వీశ్వరునకు పురుషసంతాన మున్నట్లాధారములుదొరకలేదు. అతని యనంతరమున వెలనాఁడు, వేగినాఁడు దేశములలోసామంతులు

వెక్కరు బయలుదేరి మహాపరాక్రమసంపన్నుఁడైన చోళ ముమ్మడి కులో త్తుంగరాజు యొక్క యధికారమునకు లోఁబడి యాదేశములలోని భాగములను బరిపాలించినట్లును. కులోత్తుంగుని యనంతరమున నీసామంతులు ప్రభువులై స్వతంత్రముగా రాజ్యపరిపాలనము చేసియున్నట్లును గన్పట్టుచున్నది. అట్టివారి శాసనములలో నుదాహృతులైన వెలనాటి రాజులుగూడఁ జేరియుందురు. ఈశాసనములలోని రాజులకును బృథ్వీశ్వరునకును, ఎట్టిసంబంధమైన నున్నదియో లేదో స్పష్టముగాఁ జెప్పఁజాలము. కాని వెలనాఁటి పూర్వపురాజుల నామములును నీశాసనములలో రాజుల నామములు నొక్క రీతిగా నుండుటచే నీ రాజు పృథ్వీశ్వరుని సంతతివారని యూహింపవలసి యున్నది. పైని జెప్పినవి కాక శా. శ. ౧౧౫౧ లో నింక నొకశాసనము గన్పించుచున్నది. (A. R. ౩౨౨ of 1936–37) (ఈశాసనపు ప్రతికొఱకు విశేషప్రయత్నము చేసినను నాకు లభించినది కాదు.) ఇది వెలనాఁటి చోడునిది. ఇందు గొంతభాగము శిథిలమైపోయినదనియు, కాలము "సోమేషు రుద్ర గణితే" అనియుండుటచే శా. శ. ౧౧౫౧ అనియు పృథ్వీశ్వరునకును నీశాసనకాలమునకును నడుమ దాదాపు ౪౦ సంవత్సరములుండుటచే నీకాలమున శాసనకర్తయు నాతని తండ్రియు రాజ్యపాలనము జేసియుందురనియు, తండ్రిపేరున్న భాగము శిథిలమైనదనియు, దొరతనమువారి శాసనపరిశోధకశాఖవారు నీశాసనముపై వ్యాఖ్యానము వ్రాసియున్నారు. (A. R. 1936–37 Part II Para 15Page 65) ఈశాసనము గుంటూరు మండలములోని రేపల్లె తాలూకా యందలి పెద్దపులివఱ్ఱు గ్రామమున నరేంద్రస్వామివారి యాలయమున నందిస్తంభముమీఁద నున్నది. అందు వెలనాఁటి చోడుఁడు యుద్ధములో శత్రువులనుండి గైకొనిన సంపదను ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరున కిచ్చినట్లు దనతండ్రి యొబదిలక్షలుగల యాంధ్రి

దేశమును బరిపాలించినట్లును వ్రాయఁబడి యున్నదనియు శాసనము తుదిభాగమున "గణపతిక్షితీశ సంసేవ్య" యని యుండెననియు శాసనపరిశోధకశాఖవారు వ్రాసియున్నారు.

శ్రీ భావరాజు వెంకటకృష్ణారావు పంతులుగారు 'పులివర్రు నైకీయశాస్త్ర'ము భారతిలోఁ (శ్రీముఖ-శ్రావణము. పుట ౧౮౭) లో ప్రకటించియున్నారు. దానిచివర నొకశాసనముకూడ (నైకీయశాస్త్ర సందలి భాగమే) యున్నది. అదియును పైని చెప్పిన (A. R. 322 of 1936–37) శాసనము నొకటియే యైనట్లు కన్పట్టుచున్నది అందు పైని జెప్పిన యంశములన్నియు సంస్కృతభాషలో నున్నవి. అందున్న వెలనాఁటి చోడుని తండ్రి గోంకరాజని స్పష్టముగా నున్నది.

"తస్మాంశజాతో గోంకీశ శ్శరణ్య స్స్వభూభృతాం...... పంచాశత్ లక్షసంయుక్త మంధ్రదేశ మపాలయత్...... తత్పుత్రో వెలనాంటి (చోడయెయుండను) నృపతిః...... జిత్వా వైరి నృపాన్ తదశ్వకరిగోగాణిక్యరత్నాదికం దాక్షారామ పురీశ్వరాయ తుధరో శ్రీ భీమనాథాయతే ......(శా)కత్ర్యాదిశౌవ్వయవార్ధిచంద్ర ముపేతమాక్రిం గణపక్షితీశం సేవ్యతే శత్రుర్గశే ద్వదిత్యరాజంతి... (గ్రంథవిస్తరభీతిచే పుక్కులుపెట్టిన భాగములను నేను విడిచిపెట్టితిని) శాసనకాలమును "మేఘరుద్రగణితే" అనుమాటలలోఁ దెలిపియున్నాఁడు కాలమునుగూర్చి వ్రాయుచు శ్రీవెంకటకృష్ణారావుగారు 'అన్నిటితో పాటు మిక్కిలి చిత్రమైన విషయము శకవర్షములు ౧౧౧౪ అనగా ౧౧౯౨ క్రీస్తుశకకాలమున (?) లిఖింపబడిన శిలాశాసనమునందు వెలనాటి రాజేంద్రచోడుడు (మొదటివాడు) ౫౦ లక్షలపరిమాణముగల ఆంధ్రదేశమును బరిపాలించెనని తెలుపబడియున్నది. ఈశాసన ప్రతిబింబమును - లభించినచో - పరిశీలింపవలసి యున్నది. ఇట్టి చరి

ప్రాంశము లనేకములు - చిత్రింపదగినవి ఈ క్రైస్తవమందు గలవు"
అని వ్రాసియున్నాఁడు. శా. శ. ౧౧౧౮ వ సంవత్సరమున చోడ
నాయకుఁ డెవ్వఁడును వెలనాఁడునందు లేఁడు. అది పృథ్వీశ్వరుని
రాజ్య మధ్యకాలము. ఇందలి "మే ..." శబ్దము పొరబాటు కాలము
నకు 'మేఘ' శబ్దమువచ్చు సంప్రదాయము ఒకటుకముగా లేదు.
"శామేఘనుద్రగణితే" యను పాఠమె సరియైనది ఇందలి ప్రథమాక్షర
మగు 'శా' పొరపాటున విడిచిపెట్టఁబడినది. 'ఘ'ను 'మ' గాఁ జదివి
నారు. ఈశాసనము మొదటి రాజేంద్రచోడునిది కాదు పృథ్వీశ్వరు
నకుఁ దరువాతది. గణపతిదేవుని శాసనములు శా శ ౧౧౮౦ మొదలు
వెలనాఁటియందుఁ గన్పించుచుండుటచే, నీశాసన మీకాలమునకుఁ
గూడఁ దరువాతిది కావున నిందుదాహరింపఁబడిన వెలనాఁటిచోడుఁడు
పృథ్వీశ్వరునకుఁ బూర్వుఁడు గాఁడనియు, గణపతిదేవుని కాలములోని
వాఁడనియు, గొంకరాజునకుఁ గుమారుఁడనియు నిస్సంశయముగాఁ
జెప్పవచ్చును. ఈశాసనము పూర్తిగాఁ బ్రకటితమై యేవేని మార్పులు
కలిగిననేతప్ప పృథ్వీశ్వరునితో నాతనివంశ మంతమై పోలేదనియు,
నాతనికిఁ బిమ్మట నీక్రిందివిధముగా నభివృద్ధిఁ జెందినదనియు నిశ్చ
యింపవచ్చును.

పృథ్వీశ్వరుఁడు శా. శ. ౧౧౨౯ రాజ్యాంతవత్సరము.

|

గొంకరాజు

|

రాయరాజేంద్రచోడుఁడు శా శ, ౧౧౪౧ సంవత్సరము

|

గొంకరాజు హేమాద్రిరెడ్డి ౧౧౪౯ శాసనము

|

కులోత్తుంగరాజేంద్ర (త్రిపురాంతక, ద్రాక్షారామశాసనములు.
చోడుఁడు శా. శ. ౧౧౬౧-౧౧౬౬)

పృథ్వీశ్వరుని మొదటిశాసనము శా. శ. ౧౧౦౭ లో కలదు.

అప్పటికాతనికి నలువది సంవత్సరముల వయసుండెనని తలంచితిమేని (ఈతని పూర్వుల కాలమును బరిశీలింపఁగా నిది సరియైనదిగాఁ గన్పట్టినది.) యీతని తుదిశాసనము ౧౧౨౯ లో నున్నది. కావున నప్పటి కాతని కఱువదియేండ్లవయసును, ముప్పదియేండ్ల కుమారుఁడును, పదేండ్ల వయసుగల మనుమఁడును గలరని యూహింపవచ్చును. ఈ కుమారుఁడే గొంకరాజు. ఈమనుమఁడే రాజరాజేంద్రచోడుఁడు. ఇతఁడు తన ముప్పదిమూఁడవయేట శా. శ. ౧౧౫౧లో ముప్పదిరెండు పుట్లభూమిని నరేంద్రస్వామికి శాసనము వ్రాయించి దానమిచ్చెననుటలో విరుద్ధముండదు. ఆతని కిరువదియవయేట గొంకరాజు జన్మించెననిన వో ౧౧౫౯ నాటి కాతనికి ౨౦ సంవత్సరముల వయసుండెననియు గణపతిదేవుని సేనాధిపతి యగు హేమాద్రిరెడ్డి యాతనిని దిశలకుఁ బరవెత్తించి దిశాపట్టుఁడయ్యెననియుఁ దలంపవచ్చును. కాని కొంచెమించుక స్వాభావికము లేకపోలేదు. కొన్నిచోవుల నటులుండవచ్చునని యనుకొనినను నీ గొంకరాజునకుఁ గూడ నిరువదియవ సంవత్సరమున నే కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుఁడు కలిగెనని తలంచినను, త్రిపురాంతక శాసనమునాఁటి కాతఁడు పండ్రెండేండ్లవాఁడును, ద్రాక్షారామ శాసనమునాఁటికి పదునెనిమి దేండ్లవాఁడు నైనట్లుగన్పట్టుచున్నాఁడు. కావున నిది కేవల మస్వాభావిక మనియు, నందుచే నీవంశవృక్షమునం దేదియో యొక పొరపాటుండి యుండవలయుననియు స్పష్టమగుచున్నది. కాని పులివరుస్త్రైకెఫీయత్తునందు "కుళోత్తుంగచోళమహారాజు శాలివాహనం ౧౦౩౦ శకమందు (ఈసంఖ్య తప్పుసంఖ్యలలో నిట్టితప్పులు కైఫీయత్తులయందుఁ దఱచుగాఁ గానవచ్చుచుండును.) వదకొండోయేట పట్టాభిషిక్తుఁడై నిత్యశివలింగప్రతిష్ఠలుచేసి రాజ్యం చేస్తూవుండగా తూర్పుదేశమునుంచి గజపతిసింహాసనస్థుఁడై గణపతి మహారాజు సేనాసమేతముగా వచ్చి చోడరాజుతాలూకు ఆకాలానను

పలాయనంచేయించి దేశము స్వాధీనము చేసకొనిరి." అని వ్రాసియుండు టచే వైరివ్రాసిన సంగతులు వాస్తవములే యనియు వంశవృత్తము సరియైనదే యనియు నందస్వాభావిక మున్నట్లు గన్పట్టినను నది సత్యమేయనియు ధ్రువపడుచున్నది.

పృథ్వీశ్వరుని యనంతర మాతని కుమారుడు, గొంకరాజు తన తండ్రి సింహాసనము నధిష్ఠించి చోడకులోత్తుంగుని సామంతుడై కొంతదేశము నైనను బరిపాలించియుండును. ఈతని శాసనములు గన్పట్టలేదు. ఈతని యనంతరము రాజేంద్రచోడుడు, కాకతీయ గణపతిదేవునికి సామంతుడై వెలనాటిని బాలించినట్లు కనబడు చున్నది. ఆతనికుమారుడైన గొంకరాజెందువలననో గణపతి కెదురు దిరిగినట్లును, నందుచే నాతని సేనాధిపతియైన హేమాద్రిరెడ్డి గొంక రాజు నడచివేసినట్లును ద్రాక్షారామ శాసనమువలన దెలియుచున్నది. ఆతనికి బిదప కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుడు చిన్నతనముననే తన ౧౧ వ యేటనే సింహాసనము నెక్కెను. ఈతడు పసివాడైనను, కాలపనాయకుడు మొదలగు సేనాధిపతులు బలవంతులై యాతని రాజ్యమునుగాపాడుచు "కులోత్తుంగరాజేంద్ర చోడరాజ్య నిస్తారకులై" రని త్రిపురాంతక ద్రాక్షారామ శాసనములవలన నెఱుంగనగుచున్నది. కులోత్తుంగుడు బదునెనిమిదవయేట నీసేనాధిపతులతోగూడ మనుమ సిద్ధి దాయాదులగు నక్కన బయ్యనలకు సాహాయ్యమొనర్చియుండును గణపతిదేవుడీ కులోత్తుంగునే పట్టుకొనెననుట నిశ్చయము. నాయక పల్లి శాసనమునందలి "దవిళమండలము" కేవలము ద్రావిడమండలమని తలంపనక్కరలేదు. ఈకులోత్తుంగుని శాసనము త్రిపురాంతకమున గన్పట్టుచున్నది. అంతవఱకు నాతని రాజ్యము వ్యాపించెనేమో! దానిని శాసనకావ్యకర్త దవిళమండలముగా భావించెనేమో! నెల్లూ రును "దక్షిణదిగుభాగ" మని యాశాసనమున జేర్కొన్నాడు.

శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారు పైఁజెప్పిన మూఁడు శాసనము లొక్కనివిగనే భావించి, యాతఁడు కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుఁడని నిశ్చయించి యాతనికి వెలనాఁటి మూఁడవ కులోత్తుంగ రాజేంద్ర చోడుఁడని పేరుపెట్టి యాతని పుట్టుపూర్వోత్తరము లెవ్వియో తెలియవని చెప్పి, యాతనినే గణపతి దేవుఁడు ద్రవిడమండలమును జయించెనని తెల్పియున్నారు. వెలనాఁటివాఁడు ద్రవిడమండలమున కెట్లు పోయెను? పృథ్వీశ్వరుని యనంతరమున విచ్ఛిన్నమైపోయిన వెలనాఁటి రాజ్యమునుండి ద్రవిడ మండలమునకుఁ బోయి యచ్చట రాజ్యము బరిపాలించుట కాతని కెట్లు సమర్థత వచ్చినది? యను ప్రశ్నలకుఁగూడ వారే సమాధాన మిచ్చియున్నారు. వానినన్నిటిని నిటఁ జెప్పుటకుఁ దావుచాలదు. అవియన్నియు సత్యములనియే భావించి, ప్రస్తుతాంశము గూర్చి యాలోచింతము. కాకతిగణపతిదేవు డెప్పుడీ వెలనాఁడు, నెల్లూరు ద్రవిడమండలములపై దండయాత్ర సాగించెనను విషయము ముఖ్యమైనది. పైచర్చవలన నీవిషయము తేలలేదు. పైని వ్రాసిన విషయముల నన్నిటిని సమన్వయముచేసి యీకాలమును నిర్ధారణ చేయవలసియున్నది. చోడతిక్కరాజు శాసనములు శా. శ. ౧౧౭౮ వఱకును గనుపించినవి. అకాలములో నీదండయాత్ర జరిగెనని తలంపరాదు. ఆతనికాలములో నక్కన బయ్యనల కథ లేదు. ఆకథ మనుమసిద్ధి కాలములో జరిగినదని చెప్పుచున్నారు. శా. శ. ౧౧౭౫ లో తిక్కరాజు మరణించెననుకొందము. ఆసమయమును గనిపెట్టి మనుమసిద్ధి దాయాదులాతనిపై దండెత్తి పదభ్రష్టునిగావించి యుండవలయును. ఈయక్కన బయ్యనలకు, వెలనాఁటి వంశములోనివాఁడైన (పై వంశవృక్షములోని తుదిపురుషుఁడు) కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుఁడు సాహాయ్య మొనర్చియుండును. నెల్లూరు చోడులకును, వెలనాఁటి రాజులకును పూర్వవైరమున్నది. చోడతిక్కరాజు పృథ్వీశ్వరుని జంపి

యుండెను. ప్రా॥ అపక తీర్చుకొనుటకై, పృథ్వీశ్వరుని సంతతిలోని వాఁడైన యీ వెలనాఁటి కులోత్తుంగరాజేంద్ర చోడుడు. అక్కన బయ్యనలకు సాహాయ్యమొసఁగి యుండు నని యూహించుటలో తప్పుండదు. ఈ విషయములన్నిటిని దిక్కనసోమయాజి గణపతి దేవునకు నివేదించియుండును గణపతిదేవుఁడు తిక్కనసోమయాజిమాటపై గౌరవముంచి వెలనాఁటి మూఁడవకులోత్తుంగుడు తనకు సామంతుఁడై యున్నను, నాతనిని జయించిఁగాని మనుమసిద్ధికి నెల్లూరురాజ్యము దక్కదని విశ్వసించుకొని ముందుగా వెలనాఁడును స్వాధీనము చేసికొని, పిమ్మట నెల్లూరును దహించి మనుమసిద్ధికి శత్రువులయిన తిక్కన బయ్యనల (శాసనములో తిక్కనబయ్యనలని యున్నది సిద్ధేశ్వరచరిత్రమున అక్కనబయ్యన లనియున్నది ఇందేదియో యొకటి పొరపాటు అయియుండును. అక్కన యనునాతమే సరియైనదిగాఁ దోఁచుచున్నది.) శిరస్సులను ఖండించి మూఁడవకులోత్తుంగ రాజేంద్ర చోళుని జయించి పట్టుకొని యాతనిచేఁ గప్పమును గ్రహించి విడిచిపెట్టి మనుమసిద్ధిఁ జోలికిఁ బోవద్దని యాజ్ఞాపించి. మనుమసిద్ధియొద్ద యేనుగులను గానుకగాఁ గైకొని, నెల్లూరురాజ్యమునఁ గొంత యాతని కిచ్చి తనసామ్రాజ్యమునఁ గొంత కలుపుకొని (౭౫ గ్రామములైననేమి ౨౫౦౦ గ్రామములైననేమి) స్వదేశమున కేఁగియుండును. ఈ దండయాత్ర శా. శ. ౧౧౭౫ (క్రీ. శ. ౧౨౫౩) లో జరిగియుండును. పెద్దపులివర్రు కైఫీయత్తులో "తిరిగి కులోత్తుంగచోళరాజు యీదేశానకు వచ్చి రాజ్యం ఆక్రమించి శా. ౧౦౯౩ (౧౧౯౩ అయియుండును) శకంవరకు ప్రభుత్వంచేసిరి. తదనంతరం కోట భీమరాజు యితనికొడుకు కేతమహారాజు భైరవభూపాలుడు పర్యంతరం శా ౧౨౨౦ శకం వరకు ప్రభుత్వములు జరిగినవి" అనివ్రాసి యుండుటనుబట్టి వెలనాఁటి మూఁడవకులోత్తుంగ చోడుఁడు మఱికొంతకాలము రాజ్యము చేసినట్లు

తప్పట్టుచున్నది ఈ విస్మరణముతో మనకుఁబనిలేదు. గణపతిదేవుని సాహాయ్యమున మనుమసిద్ధికి శత్రుబాధపోయి బలవంతుఁడగు మిత్రుని ప్రాపకము లభించుటచే నాతని హృదయమునకు విశ్రాంతి కలిగినది. తిక్కనసోమయాజిపై గౌరవము హెచ్చినది. మనుమసిద్ధి సోమయాజిని "మామయ్యా!" యని పిలిచెడివాఁడఁట! మహారాజులును మంత్రులను వావివరుసలతోఁ బ్రవర్తించుచుండెడివారనుట కనేక నిదర్శనములున్నవి. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు తిమ్మరుసును 'అప్పాజీ' యని పిలుచుచుండెనఁట!

మనుమసిద్ధికి రాజ్యమిప్పించుటకొఱకయి తిక్కనసోమయాజి గణపతిదేవుని యొద్దకు వెళ్ళెనని యనుశ్రుతముగావచ్చెడి కథ సత్యమనియే నమ్మవచ్చును. ఈదండయాత్ర పూర్తియైన పిదపనే తిక్కన నిర్వచనోత్తరరామాయణమును రచించియుండును.

తిక్కనసోమయాజి గణపతిదేవుని యాస్థానమున కేఁగినప్పుడు జైనపండితులతో వాదించి జైనమతమును ఖండించి వేద మతమును నిలువఁబెట్టెననియు నందులకు గణపతిదేవుఁడు మెచ్చి కొన్ని గ్రామములను దిక్కనకిచ్చెననియు సోమదేవరాజీయమునందున్నది. ఆ కాలమున జైనమతము నిజామురాష్ట్రమున వ్యాపించియున్నదనుమాట వాస్తవము. కాని గణపతిదేవుఁడు జైనుఁడు కాఁడు. అదివఱకే విశ్వేశ్వరదేశికుని శిష్యుఁడై శైవమతమును స్వీకరించి పరమ మహేశ్వర బిరుదమును గైకొనియుండెను. అందుచేఁ దిక్కనామాత్యునిచే జైనమత ఖండనమును జేయించియుండెను.

రక్కసగంగన గంగయసాహిణులు భిన్నులా?

నిర్వచనోత్తరరామాయణమున మనుమసిద్ధి జయించిన శత్రురాజులను జెప్పుసందర్భమునఁ దిక్కనామాత్యుఁడు మూఁడుపద్యములను రచియించియున్నాఁడు. అందొక పద్యమిది.

చ. రంగదుదారకీర్తి యగు రక్కసగంగనఁ బెంజలంబుమై
భంగమొనర్చి మన్మనపాలుఁడు బల్మిడి నాఁచికొన్న రా
జ్యాంగములెల్ల నిచ్చి తనయాశ్రితవత్సలవృత్తి యేర్పడన్
గంగయసాహిణిం బనముఁ గైకొనఁబంచెఁ బరాక్రమోన్నతిన్.

శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు పంతులుగారు తమయాంధ్రుల చరిత్రము (మధ్యయుగము ౨౫౬-౨౫౮) నందును, కాకతీయాంధ్ర రాజయుగ చరిత్రము (పుట ౪౦౦-౪౦౧) నందును, పైపద్యములోఁ జెప్పఁబడిన రక్కసగంగనయు, గంగయసాహిణియు నొక్కవ్యక్తియే యనియు నితఁడు కాయస్థుఁడనియు, కాకతిగణపతిదేవుని సేనాధ్యక్షుఁడనియు వ్రాసియున్నారు రక్కసగంగని గర్వమునడంచి, ఆతని యొద్దనుండి నాఁచికొన్నరాజ్యమును, నతఁడు తన నాశ్రయింపఁగా మనుమసిద్ధిమహారాజు తిరిగి, యతనికే యిచ్చివేసెనని యీపద్యార్థ మని వారు భావించియున్నారు. మొట్టమొదట నీపద్యమును జదివి నప్పుడు రక్కసగంగన వేఱనియు, గంగయసాహిణి వేఱనియు, రక్కసగంగనను జయించి గైకొనిన రాజ్యాంగములను తన కాశ్రితుఁడైన గంగయసాహిణికి, మనుమసిద్ధి యిచ్చెనని యీపద్యార్థమనియు నేనభిప్రాయ పడితిని. నాయభిప్రాయమునకు బల మొసంగెడి శాసన మొకటి లభించినది. (A. R. 231 of 1905. ఈశాసనము నకలును నేనడుగగనే పంపిన ఇండియాగవర్నమెంటువారి ఎపిగ్రాఫిస్టుగారికిఁ గృతజ్ఞుఁడను,) ఈ శాసనము గంగయసాహిణిమంత్రియైననామదేవ పండితులు కర్నూలుమండలములోని మార్కాపురముతాలూకా త్రిపు రాంతకమునందలి త్రిపురాంతకదేవునకు భూదానమొసంగి వ్రాయించి నది. దీనివలన రక్కసగంగన, గంగయసాహిణిలు భిన్నవ్యక్తులనియు వారిరువురు శత్రువులనియుఁ దెలియును. వివాదవిషయము కావున నాశాసనము నిట నిచ్చుచున్నాఁడను.

'స్వస్తి సమస్త ప్రశస్తిసహితం శ్రీమన్మహామండలేశ్వర కాకతియ్య గణపతిదేవమహారాజులు ఓరుగల్లు నిజరాజధానిగాను సుఖసంకథా వినోదంబుల రాజ్యంబు సేయుచుండగాను తత్పాదపద్మారాధకుం డైన స్వస్తి యనేకనామావళి విరాజమానమానోన్నత అతివిశ మహాయోరూఢ ప్రౌఢ రేఖా రేవంత విజయలక్ష్మీ కాంత దశదిగుభరిత కీర్తి కామినీవల్లభ భరులోభదుర్లభ పశ్చిమరాయ వామోదర సైన్య దిశాపట్ట వైరిఘరట్ట రక్కసగంగరస దిశాపట్ట మూర్గరాయ జగద్దళ గణపతిదేవదివ్య శ్రీపాదపద్మారాధక పరబల సాధక నామాది సమస్త ప్రశస్తిసహితం శ్రీమన్మహామండలిక్ అంతఃపుర బ్రహ్మ రాకుసనామక నారాయణగండపెండారు గంగయ్యసాహిణి సమస్తరాజ్య సముద్ధరుం డైన స్వస్తిసమస్తరాజ్యభారనిరూపిత మహామాత్య పదవీ విరాజమాన మానోన్నత ప్రభుమంత్రోత్సాహశక్తిత్రయగుణసంపన్న ఆనయాస నద్వైధీభావశాడ్గుణ్యగుణోపేత పరేంగితజ్ఞాన అష్టావధారణాధౌరశ్రీ ఘటిత ఉత్పన్నమతిసంపన్న సురగురుసమాన సకలశాస్త్రపారావారక మంత్రిమాణిక్యనీతిచాణక్య పతికార్యధురంధర పరివారకల్పలతాపూజ్యశ్రీ దీనార్తిజనసువర్ణధారానటన గభీర...దీనాంధగాయకవైతాళిక వైభాసికదండిముండి శిఖండి నానావేషశోడశ ఆచకదరిద్రఖండన నిత్య సేమానుష్ఠాన వాశిష్టపురోగమను లైననామదేవ పండితులు స్వస్తి శ్రీశకవర్షంబులు ౧౧౭౬ ఎండి ఆనందసంవత్సరమున చైత్రశు ౧౫ శు నాడు దేవపర్వనిమిత్యమున శ్రీత్రిపురాంతక శ్రీమనుమహాదేవరకు... దువ్వ...ంపనలోని కెంతులకుంట చతుశ్శీమమూను ఆచంద్రార్కముగ నిచ్చె..." రక్కసగంగన, గంగయసాహిణిలు భిన్నవ్యక్తులును వైరులు నై యున్నారని తాళ్ళపొద్దుటూరు శాసనమువలనంగూడ ధృవపడుచున్నది. దానిని శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారు భారతి (సం౧౫ భా ౧ పుట ౧౭౬) లో విమర్శనాపూర్వకముగఁ బ్రకటించియున్నారు.

ఈశాసనము, జగతాపు గంగయదేవచోళ మహారాజు తనతండ్రియైన అల్లుగంగరాజు తనను తల్లియైన గంగాదేవికిని పుణ్యలోకావాప్తికొఱకు గంగసముద్రమను తటాకమును త్రవ్వించి శా. శ. ౧౨౪౪ దుందుభి సం॥ మాఘశు॥ ౧ శనివారమునాఁడు వ్రాయించెను. ఈ శాసనములో నీగంగయదేవచోళ మహారాజుల ప్రశస్తిలో, ఒఱయూరి పురవరాధీశ్వర అజమయూర సింధురధ్వజ కాశ్యపగోత్ర దినకరకులశేఖరవికాసన పరిభాకర, గండపెండార గంగయసాహిణీ సర్వస్వబందికాఱ, ఇత్యాది బిరుదములున్నవి. ఈబిరుదమును బట్టి గంగయసాహిణి యొక్క సర్వస్వమును, ఈజగతాపు గంగయదేవచోళ మహారాజు లపహరించినట్లు, గన్పట్టుచున్నది. ఇందువలన గంగయసాహిణి రాజ్యమును గైకొనిన వాఁడింకొకఁడున్నాఁడని స్పష్టమగుచున్నది. కాని యాతఁడీ గంగయదేవచోళ మహారాజుమాత్రము కాఁజాలఁడు. ఏమనిన నీగంగయదేవచోళుఁడు శా. శ ౧౨౪౪ (క్రీ. శ ౧౩౨౨) కాలమునందున్నవాఁడు గంగయసాహిణియు మనుమసిద్ధియు క్రీ శ. ౧౨౬౦ ప్రాంతమునందున్నవారు కావున గంగయసాహిణిని జయించిన వాఁడీ జగతాపు గంగయదేవచోళుఁడుకాక యాతని పూర్వుఁడై యుండుననియు, "గంగయసాహిణీ సర్వస్వబందికాఱ" యనునది వంశానుగతమైన బిరుదమనియు, శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారూహించినట్లు తలంచుటయే సమంజసము. కాని యాపూర్వుఁ డెవ్వఁడో తెలియదు. నిర్వచనోత్తరరామాయణ పద్యమును బట్టి "గంగయసాహిణీ సర్వస్వబందికాఱ" బిరుదము వహింపఁదగినవాఁడు 'రక్కెసగంగన'యై యుండవలయును. ఆపత్రములో, చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారనినట్లు రక్కెస గంగనయు. గంగయసాహిణియు నొక్కరనుట పొసఁగదు. ఇద్దరు నొక్కరే యగుదురేని యీబిరుదము మనుమసిద్ధికిఁ జెందవలయును. పైని చెప్పిన శాసనకర్తయగు జగతాపు గంగయదేవ

చోడుఁడు మనుమసిద్ధివంశీయుఁడనుట కాధారములు లేవు. మనుమసిద్ధి ప్రశస్తిలో నట్టి బిరుదములులేవు. కావున నేవిధమునఁ జూచినను, రక్కసగంగనకే యాబిరుదము వర్తించుననుటయే సమంజసము.

రక్కసగంగనకును, ప్రస్తుతశాసనకర్తయగు జగత్తాపుగంగయ దేవచోళునకును గల సంబంధము తెలియుటలేదు. జగత్తాపునండిచోళ మహాదేవరాజను నాతని శాసన మొకటి క్రీ. శ. ౧౨౨౫ నాటిది గన్పట్టుచున్నదనియు "జగత్తాపు" శబ్దమునుబట్టి యాతఁడు గంగయ దేవచోళుని పూర్వుఁడై యుండుననియు శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారు వ్రాసియున్నారు. అది సత్యమనియే తలంపవలసి యున్నది.

'రక్కసగంగ' నామములు పాశ్చాత్యగంగరాజులలోఁ దఱచు గాఁ గానవచ్చుచున్నవనియు, నందుచే గంగయసాహిణిని జయించిన రక్కసగంగఁడు పాశ్చాత్యగాంగవంశములోనివాఁడై యుండుననియు పాశ్చాత్యగాంగవంశీయులు సింధురధ్వజము కలవారనియు, దాళ్ళప్రొద్దుటూరు శాసనకర్తయగు గంగయదేవచోళమహారాజు అజమయూర సింధురధ్వజుఁ డను బిరుదువహించిన వాఁడనియు, రక్కసగంగన సింధురధ్వజ మీతనికి సంక్రమించినదనియు, రక్కసగంగన యీ గంగయదేవచోళునకు మాతామహుఁ డై యుండుననియు, మాతామహుని సింధురధ్వజమును గంగయసాహిణి పర్వస్వబందికాఱ బిరుదమును గంగయదేవచోడునకు వచ్చియుండుననియు శ్రీ వెంకటరమణయ్యగా రభిప్రాయ పడియున్నారు.

ఈ రక్కసగంగన పాశ్చాత్యగాంగవంశములోనివాఁ డనుట కాధారములు నాకుఁ లభింపలేదు. ఇతఁడు మిగులఁ బరాక్రమవంతుఁ డనియుఁ గీర్తివంతుఁడనియు "రంగదుదారకీర్తియగు రక్కసగంగని" యను వాక్యమువలనఁ దెలియుచున్నది. పాశ్చాత్యగాంగవంశములోని

యొకని నైనను జయించి యాతని సింధురధ్వజమును లాగికొని దాని నీరక్కసగంగన వహించెనేమో! శత్రుధ్వజమును ధరించుట సంప్రదాయవిరుద్ధ మందురేని, యీరక్కసగంగన పాశ్చాత్యగాంగుని దౌహిత్రుఁడై యుండవచ్చును. పశ్చిమగాంగులలో రాక్కసగంగని శాసనమొకటి కనబడుచున్నది. కాని యది యీరక్కసగంగనిది కాదు. (A. R. 235 of 1931) ఇది బెంగళూరున గలదు. క్రీ శ పదియవ శతాబ్దిలో నాగవర్మ యను కర్ణాటకకవిని పోషించిన రక్కసగంగన యొకఁడున్నాఁడు నామసామ్యమునుబట్టి వీరిరువురు పశ్చిమగాంగులనలేము. మన రక్కసగంగన క్రీ శ. ౧౨౧౫ సంవత్సరమునాఁటి శాసనకర్త యగు జగతాపుగండిదేవచోళరాజునకుఁ బుత్రుఁడై యుండునని నా యూహ. రక్కసగంగనికి అల్లుగంగరాజు పుత్రుఁడును గంగయదేవచోళరాజు పౌత్రుఁడునై యుండునని తలంచుచున్నాఁడను. తాతపేరునందలి గంగశబ్దమును, ముత్తాత పేరునందలి "జగతాపు" "దేవచోళ" శబ్దములను గైకొని యీతఁడు జగతాపుగంగయదేవచోళరాజయ్యెనని తోఁచుచున్నది. నా యూహ సత్యమయ్యెనేని వీరి వంశవృక్ష మీక్రిందివిధమున నుండును. ఇందలి సత్యాసత్యములను గూర్చి యింకను బరిశోధనము కావలసియున్నది. భావి పరిశోధనము వలన మార్పు వచ్చునంతవఱకును దీని నంగీకరింతము.

మధురాంతక దేవచోళుఁడు.

|

జగతాపుగండిదేవచోళరాజు (క్రీ. శ. ౧౨౧౫)

|

రక్కసగంగన (క్రీ. శ. ౧౨౫౦)

|

అల్లుగంగరాజు = గంగాంబిక. (క్రీ. శ. ౧౨౮౫)

|

జగతాపు గంగయదేవచోళరాజు (క్రీ. శ. ౧౩౨౨)

ఈవంశీయులు మధురాంతకపొత్తపిచోళులలోని యొకశాఖకు జెందినవారని చెప్పవచ్చును. రక్కసగంగన కలుకడ పురాధీశ్వరుఁడగు రాజరాజదేవమహారాజునకు సామంతుఁడుగనుండి సిద్ధవటప్రాంతమును బరిపాలించుచుండెననియు, సిద్ధవట సమీపముననున్న జోతి గ్రామమునఁ గన్పట్టిన శాసన A. R. ౫౬౩ of ౧౯౧౫) మాతనిదే యనియు గంగయసాహిణి కడప సమీపముననున్న వల్లూరు రాజధానిగా రాజ్యమేలినవాఁ డనియు పరిహస్తురాష్ట్రాధిపతుఁ గుటచే వీరువురును శత్రువులై యుండురనియు శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారు వ్రాసియున్నారు. ఈజోతిశాసనము గంగయసాహిణిదని, వీరభద్రరావుగారు కాకతీయాంధ్రరాజయుగమున వ్రాసిరి. కాని నిజము కాదు. అది రక్కసగంగనదే

హైనివాసిన నామదేవపండితుని త్రిపురాంతకశాసనము (శా శ ౧౧౭౬) లో రక్కసగంగనను, గంగయసాహిణి జయించినట్లున్నది. కొణ్డ్రపొద్దుటూరు శాసనములో గంగయసాహిణి సర్వస్వమును, రక్కసగంగన హరించినట్లున్నది. ఈసర్వస్వాపహరణకథ శా. శ. ౧౧౭౫ లో జరిగియుండును.

గంగయసాహిణి కాయస్థుఁడు. గణపతిదేవుని సేనాధ్యక్షుఁడు ఈ పదవి యాతనికి, మనుమసిద్ధి సాహాయ్యమొనర్చిన యనంతరము వచ్చియుండును. కాకున్నచో రక్కసగంగనిని జయించుటకై గణపతిదేవుని సైన్యముచే యాతనికిఁ దోడుపడియుండును. లేదా, మనుమసిద్ధికి గణపతిదేవునితో మైత్రి సమకూరినపిమ్మట, గణపతికొలువునందున్న గంగయసాహిణికి రక్కసగంగనవలన నపజయము సంప్రాప్తము కాఁగాఁ దన్నాశ్రయించిన గంగయసాహిణికి మనుమసిద్ధి సాహాయ్యము చేసియుండును. ఈ సందర్భమున చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు గంగన, గంగయ ఏక వ్యక్తియని భావించుటచే వారి

వ్రాతలు మనకేమియుఁ దోడుపడుటలేదు. గంగయసాహిణి, మనుమసిద్ధిమహారాజు తండ్రియైన తిక్కరాజునొద్ద సేనాధిపతిగా నుండెననియు వాని తరువాతఁ గొంత ప్రదేశమునకుఁ బ్రభువై మనుమసిద్ధితో స్నేహము గలిగియుండెననియు నందువేసనే మనుమసిద్ధి సాహాయ్యమొనర్చెననియుఁ గొందఱు చెప్పుచున్నారు. అది సత్యమై యుండును. త్రిపురాంతకమున గంగయ సాహిణి శాసనము శా. శ. ౧౧౭౭ — ౧౧౭౯ — ౧౧౭౮ సంవత్సరములలోఁ గాన్పించుచున్నవి. ఇవియుఁ కడపటిశాసనములో రేచఁడు రక్కసగంగను జయించినట్లుదాహరింపఁబడినది. (A. R. 176, 231, 283 of 1905)

పై వంశవృక్షమునందలి అల్లుగంగరాజును, యుద్ధములో నంబయదేవమహారాజును వధించెనని చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. ఈ యంబయదేవుఁడు గంగయసాహిణికిఁ గుమారుఁడో సోదరుఁడో అయియుండునని చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారాంధ్రుల చరిత్రమున వ్రాసియుండిరి. కాని యది నిజము కాదు. గంగయసాహిణికి 'చందలాంబ' యను భార్యకలదు. అంబయదేవమహారాజున కామెభార్య (A. R. 211 of 1936) యని శాసనమందున్నది. ఇది శా. శ. ౧౨౧౫ నాటిది. రక్కసగంగని స్థానీయులును గంగయసాహిణి స్థానీయులునుగూడ పరస్పరము వైరముతో నుండుచువచ్చిరి. పైనిజెప్పిన రక్కసగంగని, గంగయసాహిణుల విజయపరాజయ గాథ లొక్కమారు మాత్రమే గాక, రెండుమూఁడుమారులు జరిగినను జరిగియుండవచ్చును. ఆవిషయములను బాగుగఁ జర్చించి వ్రాయుట యప్రస్తుత ప్రశంస యగును. తిక్కనసోమయాజి పద్యార్థవిచారణమునకై యింతదూరము వ్రాయవలసివచ్చినది.

—♦—

మనుమసిద్ధి జయించిన సారంగ రాజు.

మనుమసిద్ది మహారాజు విజయమును వర్ణించుచుఁ దిక్కనకవి చంద్రుఁడు వ్రాసిన రెండవ పద్యమిది.

శా. శృంగారంబు నలంగ దేమియును బ్రస్వేదాంకుర శ్రేణి లే
దంగంబుల్ మెఱుఁగేద వించుకయు మాహారాష్ట్రసామంతు సా
రంగుం దోలి తురంగముం గొనిన సంగ్రామంబునం దృప్తస
ప్తాంగస్ఫారయశుండు మన్మవిభుపంపై చన్న సైన్యంబునన్.

ఇందలి "మాహారాష్ట్రసామంతు" అను వాక్యమువలన, మహారాష్ట్రరాజుల సామంతుఁడని చెప్పవీలులేదు ఆకాలమున నెల్లూరు ప్రాంతమునై నధికారమును గలిగియున్న మహారాష్ట్రరాజు లెవ్వరును లేరు. కాకతీయ గణపతి దేవుని యధికారముక్రింద సారంగధరుఁడను పేరుగల సామంతుఁ డొకఁడాకాలమున నెల్లూరి మండలమునందలి 'అదంకి' సీమను బరిపాలించుచున్న ట్లాతఁడు వ్రాయించిన యొక తామ్రశాసనము (నె శా సం. పుట ౧౩౭) వలనఁ దెలియుచున్నది. ఈసారంగధరుని తండ్రి మాదవుఁడు. తాత శౌరి. సాలంకాయన గోత్రుఁడు. ఇతఁడు మహారాష్ట్ర బ్రాహ్మణుఁడని నాయభిప్రాయము. తామ్రశాసనమునందలి యీక్రిందిశ్లోకములలోని ద్విజరాజశబ్దము కొంత వఱకు నాయూహను బలపఱచుచున్నది.

'నరపతిగణపాలన తోనూన మసౌ గణపతిః స్వయం దేవః
తచ్చరణకమలసేవాపరాగ పరితుష్టమానస భ్రమరః
శౌరసూరపతనూజః కరుణాధి నోస్తి మాధవోన్నృపతిః ॥౮॥
అద్దంకిపురేశాత్ స తనయాహ్వయజన్ప్రపజే శాశః
సాలంకాయనగోత్రే శ్శార్ఙ్గధరః శత్రుశాసనః సుయశాః ॥౯॥
అపిసర్వలోక పాలనప్రభావసంభావః పత్రజస్వార్థః
ఆనందయన్నజస్రం ద్విజరాజః కీర్త్యతే సదా తక్షైః ॥౧౦॥

ఈతఁడు తనపేర సారంగపురమను నగ్రహారమును బ్రాహ్మణుల కిచ్చెను. ఈ సారంగధరునకు చక్రనారాయణుఁడను బిరుదమున్నది. ఇతనిని సారంగపాణిదేవ మహారాజులని శాసనములలో వ్రాసిరి. ఈ గ్రామ మిప్పుడు నెల్లూరుమండలమున వంగవోలుతాలూకాలో సారణపుర మనిపిలువఁబడుచున్నదఁట.

ఈశాసనము శా. శ ౧౧౭౬ ఆనందసంవత్సర ఫాల్గుణశుక్ల దశమీ సోమవాసరము నాఁటిది. గణపతిదేవునకు బ్రహ్మలోకప్రాప్తి కొరకీయగ్రహారము నిచ్చినట్లందుఁ జెప్పఁబడినది. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగా రాంధ్రులచరిత్రములో నీసారంగధరుఁడే మనుమసిద్ధి కేఁ జూపఁబడినవాఁడనియు, గణపతిదేవునకు సామంతుఁడుగా నున్నవాఁడనియు, గణపతిదేవునకు సామంతుఁడుగా నున్నవాఁడనియు నీతనితండ్రి మాధవనాయకుఁడనియు, సింగళనాయకుఁ డీతని యన్నయనియు, వీరు మహారాష్ట్ర దేశమునుంచివచ్చిన సేవణ రాజులనియు, సేవణులు యాదవులగుటచే వీరినిగూడ యాదవులనుగానే భావింపవలసియుండుననియు వ్రాసియున్నారు. రామాయణము లోని వైశద్యమును జదువగా మనుమసిద్ధి సారంగునియొద్దకి యుద్ధము నకుఁ బోలేదనియు, నాతఁడే మనుమసిద్ధిపైకిరాఁగా మనుమసిద్ధిసైన్య మాతనిని పాఱఁద్రోలి యాతనియశ్వములను స్వాధీనపఱచుకొనె ననితోఁచు స్ఫురించుచున్నది.

ఈ సారంగపాణిదేవమహారాజుతండ్రి మాధవనాయకుఁడనియు దల్లి చూడుబాయియనియు నొకశాసనము (నె శా. సం. ౧౦౯ రపుట. శా. శ. ౧౧౭౫) లో నున్నది. ఇతని తండ్రియైన మాధవమహారాజు నకు శాసనములలో శ్రీమన్మహామండలేశ్వర అతిబిషమమహాహయా రూఢ ప్రౌఢరేఖారేవంత, పరబలకృతాంత, శరణాగతవజ్రపంజర మండలీకరగండదోశిజీవరక్ష చక్రనారాయణాది బిరుదము లున్నవి.

(నె. శా. సం. ౧౦౩౮-౧౦౪౮ పుటలు శా. శ. ౧౧౩౦-౧౧౬౧) సారంగపాణియన్నయైన సింగళదేవమహారాజు శాసనములు నెల్లూరు మండలము నందున్నవి. అవి శా. శ. ౧౧౭౦-౧౧౭౫ వఱకుఁ గలవు (నె. శా. సం. ౧౧౪౮ ౧౦౮౮, ౯౬౧, ౯౩౮, ౯౦౦, ౯౪౦ పుటలు) దొంతినమువారి శాసనపరిశోధకశాఖవారు శార్ఙదేవమహారాజును సారంగపాణిదేవుఁడు నొక్కరేయని వ్రాసియున్నారు (A.R.) కాని యది నిజము కాదు. వీరిరువురు భిన్నులని తండ్రులపేరులనుబట్టి తెలియుచున్నది.

మనుమసిద్ధి జయించిన విజయభూమీశుఁడు:

తిక్కనసోమయాజి, మనుమసిద్ధిమహారాజు విజయమును గూర్చి యాంధ్రము వ్రాసిన మూఁడవపద్యము క్రిందనిచ్చుచున్నాఁడను.

మ. ద్రవిడోర్వీపతిగర్వము౦ దునిమి శౌర్యోగ్రుండు కర్ణాట ద
ర్పవిఘాతంబునొనర్చి వైరిమనుజేంద్రశ్రేణికిన్ గౌరవా
నవసిం జేర్చెఁ గియున్న యట్టి విజయోర్వీధీశ్వరుఁ గాసిగా
నెవిచెం జోళనమన్మసిద్ధియని ప్రాయేటం బ్రగల్భోద్ధతిన్.

ఈ విజయభూధీశుఁ డెవ్వఁడో తెలిసికొనవలసియున్నది. ఈ పద్యమందలి "ద్రవిడోర్వీపతిగర్వము౦దు:మి" కర్ణాటదర్పవిఘాతంబు నొనర్చి" యను విశేషణములు మనుమసిద్ధికిఁ గాక విజయభూపతికని యే యర్థము చెప్పవలయును. ఈ విజయభూపతిని మనుమసిద్ధి బాల్యము ననె జయించినట్లు చెప్పియున్నాఁడు. ఈ కాల మెప్పుడై యుండును? ఇతనితండ్రియైన తిక్కరాజు జననము శా. శ. ౧౧౧౦ ప్రాంతమై యుండునని పైని వ్రాసియుంటిమి. అతని ముప్పదియేండ్ల వయసున మనుమసిద్ధి జననమని తలంచితిమేని. ఇతని జననము శా. శ. ౧౧౪౦ ప్రాంతమగును. ఇతని యిరువదియేండ్ల వయసునందు విజయభూపతిని జయించెనన్నచో నా కాలము శా. శ. ౧౧౬౦ ప్రాంతమైయుండును.

అప్పటికి తిక్కరాజు జీవించియుండెను. ఆయనదాతఁడు వయసుమీఱి యుండుటచేత నీమనుమసిద్ధి యువరాజుగానుండి యుద్ధమును జేసి విజయరాజును గెలిచియుండవచ్చును. ఆకాలమున, పైని జెప్పిన లక్షణములు గల విజయాధీశుఁ డెవ్వఁడని యాలోచింపవలసియున్నది.

విజయాధీశుఁ డనఁగా విజయగండగోపాలుఁడనియుఁ బైని జెప్పిన లక్షణములన్నియు నాతని యందున్నవనియు నితఁడు క్రీ. శ. ౧౨౫౦ మొదలు ౧౨౮౮ వఱకును బరిపాలనము చేసినట్టుగఁ గానంబడుచున్నవనియు, నితని శాసనములు కాంచీపురమునందు మాత్రమేగాక నెల్లూరు మండలములోని గూడూరు, నెల్లూరు, సూళ్లూరుపేట తాలూకాలలోఁ గానిపించుచున్నవనియు, శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగా రాంధ్రుల చరిత్రము మధ్యయుగమున వ్రాసియున్నారు. నెల్లూరు శాసన సంపుటములను బరికించి చూడఁగా విజయగండగోపాలుని శాసనములు పదమూఁడు గాన్పించుచున్నవి. (పుటలు 281, 430, 431/2, 432/2, 445, 462, 841, 861, 1308, 2314, 1325) వీనిలో రెండింటిలో మాత్రమే శకకాల ముదాహరింపఁబడినది. తక్కిన వానిలో విజయగండగోపాలుని రాజ్య సంవత్సరములే చెప్పబడియున్నవి. ౮౪౧ వ పేజీలోని శాసనమున నాతని రాజ్య సంవత్సరములు ఆఱనియు శకసంవత్సరములు ౧౨౧౮యనియు వ్రాసియుండుటచే నీ విజయగండ గోపాలుని రాజ్యప్రారంభ సంవత్సరము శా. శ. ౧౨౧౨ (అనగా క్రీ. శ. ౧౨౯౦) అయినది. అప్పటికి మనుమసిద్ధిరాజు లేఁడు. కావున మనుమసిద్ధిజయించిన దీ విజయగండగోపాలుఁడుకాఁడని తేలుచున్నది.

మనుమసిద్ధిమహారాజు శాసనము :

ఇతఁడు కోలూరను గ్రామము నగ్రహారముగా నిచ్చెనని పైని వ్రాసియుంటిని. (A. R. 580-1907) ఈశాసనమున శకసంవత్సరములు లేవు. కాని వీరరాజేంద్రచోడుని పదుమూఁడవ రాజ్యవత్సరము మరియు, పింగళసంవత్సరమని యుఁ జెప్పఁబడినది. చోళసింహాసనము నందు మూఁడవ రాజేంద్రచోడుఁడు శా. శ. ౧౧౬౮ మొదలు ౧౧౮౯ వఱకునున్నాఁడు. ఆతని పదుమూఁడవ రాజ్యవత్సరము శా. శ. ౧౧౮౧ ఆయినది. అది పింగళయే కావున నందుదాహరించిన వీరరాజేంద్రచోడుఁడు మూఁడవ రాజేంద్రచోడుఁడే యనుటకు సందియము లేదు. ఈశాసనమున "కోలూరు" గ్రామమును దనతండ్రియైన తిరుకాళదేవ మహారాజునకుఁ బుణ్యముకొఱ కిచ్చినట్లుండుటచేఁ దిక్కరాజునకుఁ దిరుకాళదేవుఁ డను నామాంతరమున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది.

ఈశాసనమునందుఁ గాకతీయగణపతి యొక్క స్నేహమును సంపాదించుటకై యీమనుమసిద్ధిమహారాజు గోదావరీతీరప్రదేశమున విజయుఁడను రాజునోడించెనని వ్రాసియున్నదందురు. ఆశాసనము నాకు లభింపకపోవుటచే నావివరముల నీయఁజాలనైతిని. పైపద్యము లోని విజయక్ష్మాధీశుఁడు నీతఁడు నొక్కఁడగునో కాదో చెప్పఁ జాలము. ఈవిజయభూపతి నెల్లూరువాఁడో కాక దక్షిణమండలముల వాఁడో యైయుండును. ఇతనిని మనుమసిద్ధి గోదావరీతీరమున జయించుటెట్లు సంభవమయ్యెనో యూహింప నసువుగాకున్నది.

మనుమసిద్ధికాలమున విజయాదిత్యదేవచోడ మహారాజుశాసనములు కొన్ని కనబడుచున్నవి. (నె. శా. సం. పుట 599-1231) మనుమసిద్ధి జయించిన దీతని నేమో! తెలుగువల్లవులలో క్రీ.శ.౧౨౫౦ ప్రాంతమున రాజ్యమునకు వచ్చిన విజయగండగోపాలుఁ డొకఁడు

డున్నాఁడు. (తి. దే. శా సం. ౧ పుట ౮౨-౮౩ A. R. 272 of 1905) మనుమసిద్ధి జయించిన దీతనినైనఁగావచ్చును నిజాము రాష్ట్రాంతర్గత గోదావరీతీరప్రదేశమున నీయుద్ధము జరిగియుండ వచ్చును. ఎట్లయిన నీవిషయమున నింకను బరిశోధన మావశ్యకమై యున్నది. మరియు నీకాలమునఁ జాళుక్యవంశీయుఁడగు విజయాదిత్యాధీశుఁ డొకఁడున్నాఁడు. అతఁడు కళింగదేశమునందలి యొకప్రదేశమునకుఁ బ్రభువు. అతనిశాసనము ద్రాక్షారామము నందున్నది. మనుమసిద్ధి యీతనిని జయించియుండిన నుండవచ్చును.

మనుమసిద్ధి వ్రాయించిన యీశాసన విషయమునుగూర్చి కూడ కొంతయిట చెప్పవలసియున్నది. త్రిపురాంతక శివుని మూఁడవ నేత్రమునుండి జన్మించిన త్రిలోచనుని వంశములోని వాఁడైన ముక్కంటికాడు వెట్టియను పల్లవభూపతి శ్రీపర్వతమునకు తూర్పుభాగమున 700 అగ్రహారముల నిచ్చెనట. ఈవిషయము మరికొన్ని శాసనములలోఁగూడ నున్నది. (నె. శా. సం. పుటలు ౩౮౮-౬౭౦) అందులో పెరుంగండూరనునది యొక యగ్రహారము. అది రాజేంద్రచోళమండలమునందలి పశ్చిమపాకనాఁటిలోనిది. అది యేబదియిద్దఱు బ్రాహ్మణులకీయఁబడినది. వారా యగ్రహారమును జిరకాల మనుభవించిరి. ఇంతలో సాకలికోడూరుగ్రామ వాస్తవ్యులు కొందరేదియో కలహము కారణముగా నాగ్రామమును విడచి యీపెరుగండూరునకు వచ్చి, యాయూరి చెఱువున కుత్తరభాగమున నిండ్లుకట్టుకొనిరి. మఱికొంత కాలమున కాగ్రామ సమీపమందున్న "ఇనుంబ్రోలు" నందలి వెలమలు కొందఱు వారిగ్రామమున మారిజ్వరము (Plague) రాఁగా నందుండ లేక పెరుగండూరునకువచ్చి పాకలను వేసికొని కాపురముండిరి. (ప్లేగువ్యాధి వచ్చినపుడు గ్రామమును విడిచివేసి, దూరముగాఁబోయి కాపురముండు నాచార మీకాలముననే కాదు. పదివందల సంవత్స

రములకిందటఁగూడనుండియున్నట్లు శాసనములఁ (దెలియుచున్నది) కాని వారు తామాక్రమించుకొనిన భూమికి, బ్రాహ్మణులకు, ప్రతిఫ మిచ్చెదమని వారితో నేర్పాటుగావించుకొని యనుభవించుచు వచ్చిరి. కొంత కాలమునకు, శనిగ్రహము మీనరాశికి వచ్చుటచే నాగ్రామమున గఱవు సంభవించెను. అందుచే జీవనాధారము లభింపక యాబ్రాహ్మ ణు లాగ్రామమును విడచి మఱియొకచోటకు బోయిరి. దేశము సుభి క్షముగా నుండఁగనే యాబ్రాహ్మణులు మరలనా గ్రామమునకువచ్చిరి. ఈలోపుగా నా వెలమలు తమరాక్రమించుకొనిన ప్రదేశమునకుఁ గోడూరని పేరిడి వ్యవహరించుకొనుచు బ్రాహ్మణులకిచ్చెడి ప్రతిఫలము నీయ నిరాకరించిరి. ముక్కంటి కాడువెట్టి యిచ్చిన యగ్రహార మునందు బ్రాహ్మణులకు స్వత్వము లేదనియు, నాయగ్రహార మిప్పటి రాజునకుఁ జెందిపోయినదనియు, వాదింప మొదలిడిరి. బ్రాహ్మణులు చేయునదిలేక మధురాంతకపొత్తపిచోళుఁడగు మనుమసిద్ధిమహారాజు కడకేగి తమకుజరిగిన యపకృతినిగూర్చి విన్నవించుకొనిరి. మనుమ సిద్ధి మహారాజు, ఇనుంబ్రోలున వ్యవసాయము చేయువారలను, పాక నాఁటియందలి మఱికొందఱిని బిలిపించి విచారణచేసి నిజముఁ గనుఁ గొని యాప్రదేశము బ్రాహ్మణులదే యని నిశ్చయించి, యాకోడూ రు నా బ్రాహ్మణుల కగ్రహారముగా నిచ్చి యీశాసనము వ్రాయించె ను. ఈకోడూరు కడపమండలమున పుల్లంపేటతాలూకాలో నున్నది. చోళులకు రాజధానియైన పొత్తపినాడ నీపుల్లంపేట తాలూకాలోనిదే. కాలనిర్ణయముకొఱకు, రాజేంద్రచోళుని పదుమూఁడవ సంవత్సరమని చెప్పినను శాసనాంతమున రాజేంద్రుని పేరుదాహరింపకపోవుటచే వీ పొత్తపిచోళరాజులు స్వతంత్రులని యూహింపఁదగి యున్నది.

—(o)—

ఖడ్గతిక్కన వృత్తాంతము:

మనుమసిద్ధి తండ్రియైన తిక్కరాజునుగూర్చి వ్రాయుసందర్భమున శా. శ. ౧౧౭౮ వ సంవత్సరపు శాసన మొకటి పైని నిచ్చియుంటిని. దానినిబట్టి సిద్ధరాయు, నాతనికుమారుఁడైన తిక్కనయుఁ దిక్కరాజుకడ మంత్రులుగా నున్నారని తెలియుచున్నది. ఈతిక్కన మనకవితిక్కన కాఁడు. మనతిక్కన కీతఁడు పినతండ్రికుమారుఁడు. సిద్ధనకుమారుఁడైన యీతిక్కన మిక్కిలి పరాక్రమవంతుఁడును రణశూరుఁడునై ఖడ్గతిక్కన యనియు, రణతిక్కన యనియు, గంధవారణుఁడనియు పేరుగాంచినవాఁడు. ఈతఁడు తిక్కరాజుదగ్గరనే కాక మనుమసిద్ధిమహారాజుకడ కూడ దండనాథుఁడై యుండి పెక్కుయుద్ధములలోఁ బాల్గొని తుదకు రణరంగమున వీరమరణముఁ బొంది శాశ్వతకీర్తిని బడసియుండెను. తిక్కనసోమయాజి కుటుంబములోనివాఁడై యఖండయశస్సు నార్జించిన యీతనిని గురించి కొంచెమేనియు వ్రాయకున్నచోఁ దిక్కనసోమయాజి చరిత్రము లోపయుక్తమగునను భయమున గ్రంథవిస్తరమైనను సరియేయని యీతనినిగూర్చి యొక్కించుక వ్రాయుచున్నాఁడను.

ఈఖడ్గతిక్కనను కేతనకవి దశకుమారచరిత్రమునం దిట్లు వర్ణించి యున్నాఁడు.

సీ. వేఁడిన నర్థార్థి వృథపుచ్చనేరని
దానంబు తనకు బాంధవుఁడుగాఁగ
నెదిరిన జమునైన బ్రదికి పోవఁగనీని
శౌర్యంబు తనకిష్టసఖుఁడుగాఁగ
శరణుచొచ్చిన శత్రువరునైన రక్షించు
కరుణయె తనకు సంగడముగాఁగ

బలికివఁ బాండవప్రభుఁడైన మెచ్చని
సత్యంబు తనకు గతుకుఁడుగాఁగ

జగతి నతికెక్కె రాయవేశ్యాభుజంగ
రాజ్యరత్నాకరస్ఫూర్తి రాజమూర్తి
గంధవారణబిరుద విఖ్యాతకీర్తి
దినపతేజుండు సిద్ధయతిక్కశౌరి.

ఈతిక్కన, మనుమసిద్ధికడ సేనానిగా నున్నకాలములో "పశుల మేపుబీళ్లనిమిత్తమై కాటమరాజునకును మనుమసిద్ధిరాజునకును వివాదము పొసఁగి మహాయుద్ధము జరిగినటులఁ గాటమరాజు కథవలనఁ దెలియుచున్నది. ఈయుద్ధకథనము ద్విపదలో రామరావణయుద్ధముగ వర్ణింపఁబడినది కాటమరాజుతండ్రి పెద్దిరాజు. పెద్దిరాజుతండ్రి వల్లురాజు. ఇతఁ డాత్రేయ గోత్రోద్భవు లయిన యాదవుల సంతతిలోనివాఁడుగఁ జెప్పఁబడియెను. ఇతఁడు కనిగిరిసీమలోని ఆలవల్లపాడున కధిపతిగ నుండెను. కాటమరాజు కనిగిరిసీమలోని యెఱ్ఱగడ్డపాడున కధిపతిగ నుండెను. దేశమున ననావృష్టి సంభవింప యాదవులనంబడు గొల్లవాండ్రెల్లను దమతమ పశులమందలను దోలుకొని దక్షిణమునకు వచ్చి మనుమసిద్ధిరాజుయొక్క పశులబీళ్ళను గొన్నిటిని పుల్లరికిఁ గైకొని పశులను మేపుకొని పుల్లరిచెల్లింపకయే వెడలిపోయిరి అందుపై సిద్ధిరాజునకుఁ గోపమువచ్చి అన్నంభట్టను బ్రాహ్మణుని రాయబారిగా గాటమరాజుకడకు పంపించెను. కాటమరాజు పుల్లరి చెల్లింపక తగవుపెట్టెను. అంతట మనుమసిద్ధిరాజు కాటమరాజును శిక్షించుటకై బహుసైన్యములం గూర్చుకొని దండెత్తివచ్చెను కాటమరాజుకూడ బంధుజనులను మిత్రులనుగూర్చుకొని యుద్ధసన్నద్ధుఁ డయ్యెను.

అప్పుడు తిరునామాల తిప్పరాజు, శ్రీకంఠరాజు పెనవేఁగి చొక్కరాజు, పెదవరదరాజు, అర్లుకొండ అచ్చిరాజు, ఆదివన్నె మారిరాజు, గయికొండ గంగరాజు, ఉర్లకొండ సోమన్న, ఉదయాద్రి అమ్మయ్య, చెన్నపట్టణము చంద్రశేఖరుఁడు, దేవముని వెంగళయ్య, పట్టుకోట బసవరాజు, కాళహస్తిపాపతిమ్మరాజు, వెలకంచి వెంగళపతిరాజు, ప్రతగిరిపట్టణము పద్మశేఖరుఁడు మొదలగు యోధులు మనుమసిద్ధికి దోడ్పడవచ్చిరి. ఈయోధులకండఱకు నాయకుఁడై ఖడ్గ తిక్కన సిద్ధిరాజు సేనల నడిపించుకొని వచ్చెను.

పల్నాటి ప్రభువయిన పద్మనాయఁడును, పల్లికొండ ప్రభువయిన చల్లపిన్నమనాయఁడు, దొనకొండ అయితమరాజు, ఎఱ్ఱయ్య, భట్టావులరాజు, కరియావులరాజు, వల్లభన్న, నాళకూళ్లనాయఁడు, నేతి మద్దయ్యనాయఁడు, పొచయ్యనాయఁడు, మమ్మయ్యనాయఁడు, పుత్తమరాజు మొదలగు యాదవవీరులును, కాటమరాజునకు, దోడ్పడవచ్చిరి. ఈ సైన్యముల కంతకు చిన్నమనాయని మంత్రియు, నారాధ్య బ్రాహ్మణుఁడు నగు బ్రహ్మరుద్రయ్య నాయకుఁడై నడిపించెనఁట! ఉభయ సైన్యములును పాలేటియొడ్డునయున్న పంచలింగాలకడ నెదుర్కొన్నవి.

అప్పు డుభయసైన్యములకును ఘోరమైన యుద్ధముజరిగెను. తుదకు తిక్కనసైన్యమంతయు హతమయ్యెను. తిక్కన యుద్ధభూమిని నొక్కఁడు మిగిలియుండుటను ప్రశస్తయోధుఁడైన పిన్నమనాయఁడు చూచి:

"పోరువిలువుమోయి భూసురోత్తముఁడ
సరిగాదుమాతోడ సమరంబుఁజేయ
అగ్రజుల్ మీరు యాదవులముమేము
ఉగ్రము మామీఁద నుంపంగరాదు"

అని పలికెనఁట. అందుపైని తిక్కనసైన్యమంతయు హతమగు టకుఁ జింతించి మఱల సైన్యమును గొనివచ్చి తలపడియుండఁగా కయ్యపు గుఱ్ఱమును ద్రిప్పుకొని తిరిగివచ్చెనఁట!

అందుపై వృద్ధుఁడైన యాతనితండ్రి 'యుద్ధమునసైనం జావక యిటులేల పాఱివచ్చితివి! 'తుప్ప చెఱుపఁబుట్టితివని నిందించెనఁట! ఈరణతిక్కన స్నానమునకు వచ్చునపుడు భార్య స్త్రీలకుంచినట్లుగా రహస్యస్థలంబున నీళ్ళబిందెనుంచి దానిమీఁద బసపుముద్ద యుంచి దానికి నులకమంచము చాటు పెట్టెనఁట! అవిచూచి యాతఁడు సిగ్గుపడి ఖేదపడుచుండఁగా భార్య

క. పగఱకు వెన్నిచ్చినచో
నగరే నిను మగతనంపు నాయకు లందున్
ముగు రాడువార మైతిమి
వగపేటికి జలకమాడవచ్చిన చోటన్.

అని యొకపక్కము లాడెనఁట. అన్నములో పాలు విఱిగి పోఁగా తల్లిసైతము పరిహాసముగా

క. అసదృశముగ నరివీరులఁ
బసమీఱఁగ గెలువలేక పందక్రియ న్నీ
వసి వైచి విఱిగివచ్చినఁ
బసులు న్విఱిగినవి తిక్క! పాలు న్విఱిగెన్.

అని పలికెనఁట! ఇఁకఁ జెప్పవలసినదేమున్నది! ఇట్టిపలుకు లెల్లను శూలములై నాట మానాభిమానియైన యమ్మహాయోధుఁడు చేసినపనికిఁ బశ్చాత్తప్తుడై "ఈసారి మఱలఁబోయి శాత్రవులను

మార్కొని జయంబుగొందుము. అయ్యది సంప్రాప్తంబుగాదేని ప్రాణం బుండుదనుకఁ బోరాడి వీరస్వర్గంబు నైన జూఱఁగొందు. మానాభిమానములుగల శూరుఁ డిట్టిపోఁత్రబదుకు బ్రతుకఁడు" అని తలపోసి యొవ్వరెన్ని విధముల వారించినను వినక, సిద్ధిరాజు నొంటఁబంపి, మఱల సైన్యముం గొనిపోయి శత్రువులను మార్కొని భీమసంగ్రామంబు గావించెను. చరిత్రకారుఁడు యుద్ధభూమిని నాతఁడు చేయుచున్న యుద్ధక్రియను నిట్లభివర్ణించు చున్నాఁడు.

చ. పదటున వాజి రాహుత్తులపై దుమికించుచుఁ దిక్కఁ డార్చినన్
బెదరి పరాభవించి కడుఁ బిక్కటి వీరులు భీతచిత్తులై
యదె యదె డాలు వాల్మెఱుఁగు లల్లవె యాతఁడం చనఁగాఁ
గొదుకక యాజిఁ జేసె రిపుకోటుల కంగలు కన్నిరూపులై

ఇట్లు ప్రచండవిక్రమార్కుఁడై ఘోరసంగ్రామంబున శత్రుసేనను మార్కొని పీనుంగుపెంటలు గావించుచు రణకేళి సల్పుచుండ యాదవవీరులును వెనుదీయక మహోదగ్రులై తిక్కనసైన్యముపైఁబడి కత్తులఁ గఠారుల నీఁటెలంబొడిచి చిక్కాడుచుఁ బెద్దకాలంబు పోరాడ మధ్య సైన్యంబులఁ బెక్కండ్రు వీరభటులు నేలంగూలిరి. అంతటఁ జిన్నమనాయఁడు ఖడ్గతిక్కనను సమీపించి విప్రోత్తమా! యుద్ధము చేయుట బ్రాహ్మణునకుఁ బాడిగాదు. మిమ్ముం జంపిన మాకు బ్రహ్మహత్యాదోషంబు వాటిల్లునని మనంబు తల్లడిల్లుచున్నది. తొలంగుట నీకును మాకునుగూడ శ్రేయస్కరంబని యూహింతునని గొంతెత్తి గంభీరవాక్యంబులు వలుకఁ దిక్కనయు "ఓనాయఁడా! రణశూరుఁడవై యుద్ధముసేయఁజాలక వందక్రియ ధర్మపన్నంబు లేల చదివెదవు? వానిం గొన్ని నే నెఱుంగుదును గాని వీరుండవౌదువేని కదలక నిలుచుండి యుద్ధంబుచేసి చేతనయ్యెనేని నాప్రాణంబులుగొని విజయపతాకమెత్తుము కాదేని శరణుచొచ్చి మాపుల్లరిమాకఁ బెట్టుము." అని

హెచ్చరింపఁ బిన్నమనాయఁడు బ్రహ్మహత్యాదోషమునకు వెఱచి యేమి చేయుటకును జేతులును గాళ్ళునాడక నిశ్చేష్టితుండై చూచు చుండ, వానిమంత్రి బ్రహ్మకుబ్రియు యచటికి నేతెంచి "తిక్కన నేఁ గలంపడి పోకార్చెద నీవటుండు" మని తన ప్రతివీరునిపై హయంబును బఱపి యుద్ధముచేయఁగా నిరువుర గుఱ్ఱంబులు నీలిపోటుల నేలం గూల నిరువురును గత్తులఁదూసి "హర హరా" యని యభిమన్యు లక్ష్మణకుమారులవలె ద్వంద్వ యుద్ధంబునకుఁ గలియంబడి యుభయ సైన్యంబులవారును నివ్వెఱపడి చూచుచుండఁ బెద్దయుంబ్రొద్దుపోరాడి యిరువురును నేలకొఱిగిరి. ఆపాటునఁగని తిక్కన సైనికులలో హత శేషులయినవార లీక్రిందివిధముగాఁ జెప్పుకొని యాక్రందించిరని యొక కవి చెప్పియున్నాఁడు.

సీ. ధైర్యంబు నీమేనఁ దగిలియుండుటఁ జేసి
చలియించి మందరాచలము తిరిగె,
గాంభీర్యమెల్ల నీకడన యుండుటఁ జేసి
శాశ్వత్సుచే వార్ధి కట్టువడియె,
జయలక్ష్మి నీయురస్థలిని యుండుటఁ జేసి
హరి పోయి బలిదాన మడుగుకొనియె,
నాకారమెల్ల నీయందె యుండుటఁ జేసి
మరుఁడు చిచ్చునఁబడి మడిసిచనియె

గీ. దిక్కడండనాథ దేవేంద్రపురికి నీ
వరుగ వెఱఁగి సగము తిరుగుటుడుగు
నబ్ధి కట్టు విడుచు నచ్యుతుంకొఁద మాను
మరుఁడు మరలఁ గలుగు మగలరాజ.

అని తన సైనికులెల్ల హాహాకారంబులు సేయుచుండఁ బ్రాణం బులు దేహంబును విడిచినవిధం బాకవివర్యుఁడే మరలనిట్లు చెప్పి యున్నాఁడు.

సీ. నందినిఁ బుత్తెంచె నిందుశేఖరుఁడని
నన్ను నేతెమ్మ తారాద్రికడకు,
గరుడుని బుత్తెంచె నరహరి రావయ్య
వడిసిద్ధతిక్క కైవల్యమునకు,
హంసను బుత్తెంచె నజుఁ డేకడకు ను
భయకులమిత్ర రా బ్రహ్మసభకు
నైరావతముఁ బంపె నమరేంద్రుఁ డిప్పుడు
దివమున కేతెమ్మ తిక్కయోధ
గీ. యనుచు వేళవేళ నర్థితోఁ బిలువంగ
వారు వీరు గూడ వచ్చివచ్చి
దివ్యయోగి యైన తిక్కనామాత్యుఁడు
సూర్యమండలంబుఁ జొచ్చిపోను"

—ఆంధ్రుల చరిత్రము మధ్యయుగము.

రణతిక్కనభార్య భర్తృమరణమును విని సహగమనము సేయుటకై పొలికలని కేతెంచెనఁట! కాని యాశవసమూహములో భర్త శిరము కనబడ లేదఁట. నేను పతివ్రత నైతినేని నాభర్తశిరము పైకెగిరి నాకగుపడుఁగాక యని యావీరపత్ని పలుక నాతనిశిర మట్లే యెగిరెనఁట. సమస్తబంధుజన సమక్షమున నాశిరముతోఁ గూడ నామె సహగమన మొనర్చెనఁట. ఈ యంశ మీక్రిందిచాటుధారలో సూచింపఁ బడినది.

ఉ. శ్రీలలరార శత్రువులఁ జెంపితి వార్యులు మంత్రివర్య లా
ర్వేలఘనుల్ నుతించి రలవేల్పుదొరల్ ముదమంది మెచ్చి రో
లాలితశౌర్య ధైర్యజయలక్ష్మిప్రియంబున నిన్వరించె నీ
లీలలు హెచ్చఁ దిక్కనికళేబరమా! ఇఁక నిల్చియాడుమా!

ఈరణతిక్కనపైని చాటుధార లనేకములున్నవి రెండు పద్యము లను మాత్రి మాక్రింద(జొందుపఱచుచున్నా(డను

ఉ. ఏమి తపంబుచేసి పరమేశ్వరు నేమిట(బూజ చేసిరో
రామునితల్లియుం బరశురామునితల్లియు భీమతల్లియుఙా
గామిని కన్నతల్లియును గంజదళాక్షు ననుంగు(దల్లియుఙా
శ్రీమహితప్రతాపు(డగు సిద్ధనతిక్కన కన్నతల్లియున్.

సీ. వీరవివాదంబు వేదనినాదంబు
పాయక యెప్పుడు మ్రోయుచుండు
భూసురప్రకరంబు నేసఱచల్లంగ(
బాయక కెప్పియై కుటుంబములు బ్రదుకు
బాహ్మణావళికి ధారలుపోసిన జలంబు
సతతంబు ముంగిట జాలువాఱు
రిపుల కొసంగిన పత్రికలపుత్రికలను
బాయక కరణముల్ వ్రాయుచుంద్రు

గీ. మానసమున(దైన తిక్కనమంత్రి యింట
మదనసమున(దైనతిక్కనమంత్రి యింట
మహిత యశున(దైన తిక్కనమంత్రి యింట
మంత్రిమణి యైనతిక్కనమంత్రి యింట.

కాటంరాజు పశువులను మేపుకొని పుల్లరియేల యివ్వనని యెనో ఆంధ్రుల చరిత్రమున(జెప్పలేదు. ఆకారణమును గొంద ఱిట్లు చెప్పు చున్నారు మనుమసిద్ధిమహారాజుయొక్క యొంపుడుకత్తె పెంచు చున్న చిలుక పంజరమునుండి తప్పించుకొని పోయి యాదవుల పశు వులు మేయుచున్న యడవికేగి మనుష్యభాషణముల(బల్కుచుండ నా పశువులు చెదరిపోయి మే(తను మానివేసినవ(ట. అందుపై నా పసుల కాపరులా చిలుకను జంపివేసిరట. అందుమీ(ద సిద్ధిరాజు మను.

ప్పొల్లా కాపకులను వారి పశువులను గొంతయల్లరికేసిరఁట' అది కార ణముగాఁ గాలంరాజు వుల్లరి నియక రణమునకు దిగెనని చెప్పుదురు.

మనుమసిద్ధి నిర్యాణము:

ఈయుద్ధము శా. శ. ౧౧౭౦ కాళయుక్తి సంవత్సర కార్తిక శుద్ధ పంచమీ గురువారమునాఁడు జరిగినదని యొక శిలాశాసనము వం చున్నది. (నె, శా. సం. ౫౭౭ పుట) కాని యది నమ్మదగినదైనది కాదు. దీని నెవ్వరో కొండయ్యకొడుకు గామయ్య వ్రాయించినది. ఎప్పుడు వ్రాయించెనో తెలియదు. ఇందసంబద్ధములైన విషయములు పెక్కులున్నవి చోడతిక్కరాజు శాసనమునుబట్టి శా. శ. ౧౧౭౪ వఱకు సిద్ధరు తిక్కన జీవించుచున్నట్లు కనఁబడుచున్నది కావున నీశాసనము సరియైనదని తలఁపరాదు కాళయుక్తి శా, శ. ౧౧౭౦ కాదు ౧౧౮౦ అయినది. ఈయుద్ధము జరిగిన కొలఁది దినములకే మనుమసిద్ధి చనిపోయెనందురు. శకసంవత్సరములు సరిగా లేకున్నను, ఈశాసనమును బట్టియు, తిక్కననిర్యాణమును దెలుపు "అంబరశశిరవి" అను పద్యము ననుసరించియుఁ గాళయుక్తికిని ఖడ్గతిక్కన మనుమ సిద్ధుల నిర్యాణమునకును సంబంధ మున్నదని తోఁచుచున్నది. ఆపద్య మందలి తిక్కయజ్వ "తిక్కయోధ" యేమో! కొల్లూరు శాసనమునకు (శా. శ. ౧౧౭౯) తరువాత మనుమసిద్ధి శాసనములు గనుపట్టుటలేదు. ఇతఁడు కాళయుక్తి సంవత్సరముననే చనిపోయెనేమో! అట్లయినచో దండ్రిచనిపోయిన యయిదారు సంవత్సరములలోనే యితఁడు కాలధర్మ మునొందెనని తలంపవలసి యున్నది. అపక్షములోఁ దిక్కనామాత్యుఁ డు నిర్వచనోత్తర రామాయణమును, శా. శ ౧౧౭౫-౧౧౮౦ నడుమ రచియించి యుండుననని నిశ్చయింపవలసి యున్నది.

మనుమసిద్ధికిఁ దరువాత నాతనివంశమును దెలుపుశాసన మొకటి కలదు (ఆం. సా. ప. సం. ౧౭ పుట ౨౨౩) ఆశాసన మిది.

"శుభమస్తు శ్రీపదో౽సు భలాంఛనో విజయతే దేవః పురాణో హరి స్తస్మాభే స్సరసీరుహో౽రజని రిక్షం విధాతా సృజత్। తస్మి న్పూర్వసుధాంశువంశజనవా భూపా శ్చిరాసు రిద్భవం। తేషు ఖ్యాత కథావశేషమయితాం యాతేషు మన్వాదిషు ॥౧॥ జాతో విక్రమసింహ పట్టణపతి స్సిద్ధి క్షితీశ స్తతో భాస్వద్వంశపయోధిసీతకిరణో విశ్వంభరా మర్త్యభూత్। తత్పుత్ర స్తదనంతరం మనభిభో మన్మశమూవల్లభః పౌఢా దార్యవిరాజితామర మహీజాతో౽సిష ద్భూతలం ॥౨॥ తస్యా స్తనయా స్త్రయః ప్రథమజ స్సిద్ధి క్షమానాయకః పశ్చా దావిరభూ త్పురాణ్యజనన శ్రీనల్లసిద్ధో నృపః। గోపీనాథ... పతి స్తదనుసంజాత స్తిరూర్భుభు... విఖ్యాతకృపాణఖండితరిపు స్సాలదో౽గ్ర స్తకః ॥౩॥ నల్లసిద్ధి క్షమానాథో తేషా మ్మధ్యమజన్మనః। వంశమండనమాణిక్యః పాపిసూతం సుతపంచకం ॥౪॥ యేన దానగుణాఢ్యేన శౌర్యైశ్వైక శాలినా। న్యక్కృత్యం సురభూజానాం పాండవానాం చ పంచకం ॥౫॥ తత్రాగ్రజన్మతో మన్మగండగోపాళభూపతిః పితాపరుద్ర భూపస్య ప్రసాదార్జిత వైభవః॥౬॥ స్వస్తిచరణసరోరుహవిహితవిలోచన త్రిలోచన ప్రముఖాఖిలపృథివీశ్వర కారిత కావేరీతీర కరికాలకులరత్నప్రదీప అపరిమితప్రతాప సతతసముభ్యర్చిత లక్ష్మీశ్వర ఒఱయూరిపురవరాధీశ్వర కాంచీపుర త్రిపురత్రినేత్ర కాశ్యపగోత్ర అతివిషయహయారూఢ ప్రౌఢరేఖారేవంత విజయలక్ష్మీకాంత అతిచతురకామినీజనజయంత వితరణ వినోద విక్రమాదిత్య. తేంకణాదిత్య అరిబలతిమిరమార్తాండ జగదొబ్బగండ గర్వితారాతకుధరకులిశధర శరణాగతవజ్రపంజర దాయాదివాంసలికుధీశుపట్టపరిఖురట్ట కీర్తినారాయణ పృథివీశ్వరశిరః కందుకక్రీడా వినోద నిత్యసత్యప్రదాత సేవణకటక వేణుకబళనదానపావకోపమాన

గంభీరాంబోనిధాన ద్రవిళబలవార్ధిపరిశోషణ బడబానల రాయగండ గోపాల విహితా హితమానభంగ రాజవేశ్యాభుజంగ నామాదిసమస్త ప్రశస్తిసహితం శ్రీమన్మహామండలేశ్వర బుజబళరి: మనుమగండగోపాల దేవచోడమహారాజులు స్వస్తిశ్రీ శకవరుషంబులు ౧౨౧౯ అగు నేంటి హేమలంబిసంవత్సర చైత్రశు ౧౫ సో। నాంటిసోమగ్రహణకాలము నంద్దమతల్లిసంద్రుల కనంతభోగ్యర్థ్వముగాను కొట్యదోన శ్రీచెన్నకేశవ దేవర తిరునాళ్ళకై పదుమూవరగండసిద్ధపురములోన పెట్టిన ఇరవయి పుట్లు వెలిసేను లెఖాను.........'

ఈశాసనమువందలి బిరుదులు, తిక్కనసోమయాజికిఁ బ్రభువైన మనుమసిద్ధికిఁ దండ్రియగు చోడతిక్కరాజు వనుటకు సంశయింపనక్కర లేదు. పృథివీశ్వరశిరః కందుకాక్రీడబిరుదము తిక్కరాజునకుఁ దక్క మఱియొవరికి నన్వయింపదు.

"పృథ్వీశన రేంద్రమస్తకము నేడ్తెఱఁ గందుకకేళి సల్పఁడే."
"రాయగండగోపాలు"
"దర్పదుర్జయులగు దాయాదనృపతుల ననిలోనబఱపఁడే యాగ్రహమున"

—నిర్వచనోత్తరరామాయణము.

"ఇలిమిచేఁ బృధ్వీశుతలందుంచి సేవణ। కటకసామంతులగర్వ మడఁచి, ద్రవిడమండలికులందఱఁ దక్కనేలె"

— దశకుమారచరిత్రము

చోడతిక్కరాజును వర్ణించుసందర్భమున రచించిన యీపద్యములలోని భావములనే యీశాసనమునందు "దాయాదమండలిక... పరిఘరట్ట పృథ్వీశ్వరశిరః కందుకక్రీడావినోద, సేవణకటకవేణుక బళనదావపావకోపమాన ద్రవిళబలవార్ధి పరిశోషణబడబానల రాయ

గండగోపాల" అను వాక్యములలో నుదాహరించియున్నాఁడు. కావున నీశాసనములోని తిక్కరాజు, పైని చెప్పఁబడిన చోడతిక్కరాజనియు నాతని తనయుఁడైన మనుమసిద్ధి నిర్వచనోత్తరరామాయణ కృతిపతి యనియు నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. మనుమసిద్ధికిఁ దిక్కరాజు నల్లసిద్ధి, యింకొకఁడు (పేరున్న భాగము శిథిలమైనది.) అనుమువ్వురు కుమారులు. ఈ తిక్కరాజును ఇమ్మడి తిక్కరాజనియు, ఇమ్మడి తిరు కాళత్తిదేవుఁడనియు బిలచెదరు. ఈతని శాసనమొకటి శా. శ. ౧౨౦౧ (నె. శా సం పుట ౪౧౭) లోఁ గన్పడుచున్నది. మనుమ సిద్ధి రెండవ కుమారుఁడైన నల్లసిద్ధికిద్దఱు కుమారులు ఇందుఁ బెద్ద వాఁడైన మనుమగండగోపాలుఁడే శాసనదాత. మనుమగండ గోపాలనామధారులు పెక్కురున్నారు (నెల్లూరుశాసన సంపుటములను జూడుఁడు.) కాని వారికిని వీనికిని సంబంధములేదు. ఈమనుమగండ గోపాలుఁడు కాకతీయ ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రునకు సామంతుఁడై కొట్యదొన (కొణిదెన) ప్రాంతమునకుఁ బరిపాలకుఁడైనట్లు శాసనము వలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ శాసనము నందలి బిరుదములు వంశాను గతముగా వచ్చినవి.

భుజబల మనుమసిద్ధరసు పేరునఁ గొన్ని శాసనములు శా. శ. ౧౧౬౧-౧౧౮౧ సంవత్సరములలో నున్నవి కాని యాతఁడు, తిక్క రాజుకొడుకగు మనుమసిద్ధి కాఁడు. మొత్తముమీఁద నీనెలూరుచోడుల చరిత్రమును, శాసనవాఙ్మయములను సమన్వయము చేయుచు వ్రాయ వలసిన యావశ్యకత మెంతయేని కలదు. అందులకిది స్థానముకాదు. ఇదివఱకే ప్రసక్తానుప్రసక్తముగఁ గొంత గ్రంథమును వ్రాసి తిక్కన చారిత్రమును పెంచవలసివచ్చినది. ఇంతకంటె నధికముగ వ్రాయుట యప్రస్తుతమగునని యెంచి తిక్కనసోమయాజి చరిత్రమును ముగించు చున్నాఁడను.

రచయిత:— శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు

ఇందు పఠానులకును రసపుత్రులకును జరిగిన కలహముత్యాశ్చర్యకరముగ వర్ణింపబడినది. కటుల్ ఖానుని దౌర్జన్యము, త్రాగుబోతుతనము-దుర్గాధీశ్వరుడగు వీరేంద్ర సింహుని ఆత్మగౌరవము, సహజప్రతాపము - రాజా మాణసింహుని పుత్త్రుడగు జగత్సింహుని మహావీరత్వము - అభిరామస్వామి నిరంతర విచారము-విద్యాదిగ్గజుని మాఢ్యము ప్రపంచజ్ఞానహీనత - విమల చాకచక్యము, మనోధైర్యము, సమయానుకూల వ్యాపారమును - కథానాయికయగు తిలోత్తమ నిష్కల్మష నిశ్చలభక్తిప్రేమయు - ఆయేషాయందలి ఆకాంక్షిత ప్రేమయు పరోపకార పారీణతయు - ఆయావ్యక్తులందుమూర్తీభవించెను. మృదుమధురమగు చక్కని శైలితో తెనుగు బాషలో మేటినవలారత్నమనుటకు సందియములేదు. ఇది ఆరవ ముద్రణము. (మదరాసు టెక్స్టుబుక్ కమిటీవారిచే లైబ్రరీలు ఉపయోగించుటకు అప్రూవు కాబడినది.)

[illegible] ప్రథమ ముద్రణము [illegible]

రచయిత — శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు

దుర్గేశనందిని యందలి మిగిలిన కథావిశేషములన్నియు "నవాబునందని" యందు చదువవలయును.

రాధారాణి [illegible] ముద్రణము ||— —8——||

శ్రీ రచయిత:— చాగంటి శేషయ్యగారు

నిరుపేదబాలిక "రాధారాణి" - గొప్పధనవంతుడు దేవేంద్ర నారాయణరాయ్. దైవికసమావేశము— వీరిరువురి ప్రణయగాథ.

నూతన గ్రామపంచాయితీల చట్టము

(1950 సం॥ నె 10 వ ఆక్టు. రు 8—0—0)

1950 సంవత్సరములో నూతనముగా మద్రాసు గవర్నమెంటు వారిచే చేయబడిన గ్రామపంచాయితీల చట్టము అంతయు చక్కని తెలుగు భాషలోనికి తర్జుమా చేయబడి ప్రతిశబ్దమునకును విపులమగు వ్యాఖ్యానము వ్రాయబడెను.

హిందూ ధర్మ శాస్త్ర గ్రంథ నిలయము
[illegible] (తూర్పుగోదావరిజిల్లా).